

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

IVRIS CANONICI|| SEV PONTIFICII|| PARTITIONES,||

Grégoire, Pierre

[Frankfurt], 1595

VD16 G 2996

Lib. 5.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-63677](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-63677)

PARTITIONVM IVRIS

PONTIFICII SEV CANONICI,

LIBER QVINTVS.

DE IVDICIIS.

TITVLVS I.

CAPVT I.

1 Continuatio libri.

2 Quid iudicium.

3 Quid iudex.

Hactenus in superioribus disposita videtur quodammodo materia iudiciorum, nempe res traditæ sunt, quæ in controuersiam venire possunt. Nunc autem necessarium esse apparet, vt cõsideremus lites ipsas, & modum, quibus legitime tolli vel minui possint. Proinde prius agemus de iudiciis in genere, subinde de illis, quæ independent, & quæ ab iis efficiuntur in specie, Deo fauente.

- 2 In foro iudiciali contentiones & controuersie proponuntur, forum a fando dicitur, constans causa, lege, iudicio. Causa a casu, quo venit dicitur; est enim materia & origo negotii, nequid discussionis examine patefacta, quæ dum proponitur causa est, dum discutitur, iudicium; dum finitur, iustitia; iudicium quasi dictio iuris, iustitia quasi iuris statio, seu status. a Iudicium prout nunc tractandum est, b actus est legitimus trium personarum, iudicis, actoris & rei, vel aliarum earundem nomine super eadem controuersia. c
- 3 Iudex dictus, quasi ius dicens populo, siue quod iure disceptet; iure enim disceptare, est iudicare, non est autem iudex, si in eo non sit iustitia. d

S C H O L I A.

a) hac omnia in c. forum, i. q. de verbo, significo.

Ab hic enim tantum agitur de iudiciis litium, de quibus inueniuntur tituli eiusdem inscriptionis de iudiciis, lib. 2. decret. tit. 1. lib. 2. Sexti, tit. 1. & extrauag. communibus, lib. 2. tit. 1. & in 5. P. tit. 1. & lib. 3. C. tit. 1. & de publicis iudiciis, lib. 48. P. tit. 1. & lib. 4. institutio. Infamia, tit. final. potest dici iudicium a disquisitione iuris. d. cap. forum. vel a persona iudicis tanquam a principali argum. l. que explicandi, de accusatio. sicque videtur explicare Ioannes monach. ad rubricam, de iudic. in Sext. & gloss. ad caput in iudiciis, 12. de regul. iur. in Sext. in iudiciis non est acceptio personarum habenda, & ibi notat eadem gloss. post Ioannem Monachum, ubi supra ponit quindecim significationes nominis iudicii, quas versiculus istis connotauit.

Actio, lis, auctor, forus, arbiter, vltima velle,

Quæstio, discret. sen. instan. discussio posse

Percutiens, pœna, processus iudicialis, Iudicium prima pro actione, ca. ex l. iuris, de probat. l. in tribus, de iudic. 2. lis, l. quod debetur, de pecul. 3. auctoritas iudicandi, cap. decernimus, de iudic. 4. forum iudiciale, cap. quanto, de iudic. 5. arbitrium, cap. a iudicibus, 2. quæst. 6. cap. ab arbitris, de offic. deleg. in Sext. l. arbitrio, qui satisf. cog. P. 6. vltima voluntas, c. licet, in fi. de sepult. in Sext. l. 1. C. de sacrosanct. eccles. 7. quæstio in iudicium deducta, c. per venerabilem, §. rationibus, qui filii sui leg. 8. discretio mentis, c. grane, de probat. l. cum pretor, de iudic. P. 9. sententia iudicis, cap. si duobus, de appella. cap. fin. de prescriptio. 10. instantia ipsa litis, l. properandum, §. 1. de iudi. C. l. venerabilis, eod. tit. 1. 1. discretio

pro causa, dict. c. forus, de verborum signif. A 4 In ciuile, & criminale.

In titulis de iudiciis. 1. 2. potestas iudicandi, leg. iudicium soluitur, de iudic. 1. 3. condemnatio, 1. ad Corin. 11. iudicium sibi manducat. & 1. 4. pena, Matth. 5. reus erit iudicio, & D. Ioan. ca. 5. in resurrectionem iudicii, & c. 15. dicitur iudicium processus iudicialis, ut in ca. 1. de iudic. in Sex. c. pia, de exceptio. in Sext. actus iudiciales plures sunt, ut media quibus peruenitur ad iudicium & eius certitudinem, & facilem expeditionem, ut citationes, dilaciones, recusationes, exceptiones, petitiones, interrogationes, confessiones, testium depositiones, instrumentorum productiones, interlocutiones, appellationes, renuntiationes, conclusiones, & c. quæ inter cognoscendum occurrunt, quæ mandat suo ordine conscribi ab amanuense, publica persona, vel aliis duob. scribis, c. quoniam contra, 1. de probat. ut si de processu iudicis fuerit suborta contentio, per hoc possit veritas declarari, ut ibidem dicitur, processus actus, prædicta dicuntur, per quæ procedit iudex ad iudicium & sententiam.

C Potest colligi ex d. c. frons & ex glossa, ad verbum iudicium. Saltem debent esse in iudicio tres persona ista, iudex, agens, & defensor, l. inter litigantes, l. Iulianus, de iudic. Pan. ut dicemus postea, & pro istis personis alia accedere possunt, quæ tamen ad res illas pertinent, ut procurator, aduocatus, testis, & c. pro litigantibus, & pro iudice, vicarii, consilarii, assessores, notarii, amanuenses, apparitores, & c.

D c. iustum est bellum, 1. 23. q. 2. ex Isidoro lib. 18. etymolo. c. 1.

CAPVT II.

- 1 Iudiciorum diuisio in diuinum & humanum.
- 2 Humanum in priuatum & contentiosum, quod vel ecclesiasticum, vel seculare, vel mixtum est.
- 3 In ordinariū, extraordinarium & mixtum.

Iudiciorum variæ species, habita ratione 1 ad diuersa. Et in primis quoddam dicitur diuinum, quoddam humanum & multa relinquuntur diuino iudicio in hoc vel alio seculo exercendo, de quibus homo non debet, vel non potest iudicare. a Cuiusmodi sunt, quæ nobis incerta aut dubia, illi autem manifesta sunt, & eius iudicio committenda. b Cum nec homo, nec ecclesia iudicet de occultis, sed tantum de probatis. c Diuersa item iudicia Dei & hominū, quod Deus semper iuste iudicet; homo autem sæpe decipiatur a se vel ab aliis, unde plures hominum iudicio damnati, inueniuntur coram Deo infontes & absoluti, ut contra plures fuerunt iudicio humano absoluti ut innocentes, qui coram Deo inueniuntur fontes & rei. d Timendum valde Dei iudicium, e a quo non est prouocatio, & quod nemo super terram iudicare potest, eidem sit obnoxius. f

Iudicium rursum humanum, vel a quo- 2 que in seipsum priuatim exercetur, vel ab aliis quam iudicandis, g quod & vltimum, iudicium contentiosum est. Quilibet seipsum iudicare, & probare debet adhibita pro teste conscientia. h Contentiosum iudicium seu auctoritate publica in foro iudiali examinatum & discussum, multipliciter distinguitur ratione materiæ de qua agitur. Quamobrem aliud spirituale, seu seculare, & aliud mixtum. Spirituale, vbi de re vel persona spirituali, vel ad forum ecclesiasticum pertinente agitur. k Temporale vbi de re vel persona seculari tractandum, vel de eo, quod coram iudice seculari est iudicandum. l Mixtum quod diuersis respectibus sub utroque foro agitari potest. m

E Item ratione formæ procedendi duplex 3 iudicium, ordinariū & extraordinarium. n Ordinarium, in quo ordine seruato ut iudiciis præscribitur, proceditur. o Extraordinarium, in quo non seruatur com-

Rrrr

munitur procedendi ciuilibus alijsue negotiis præscriptus regulariter, sed breuioribus formulis agitur, p quando summarie & de plano procedendum est de iure, q vel procedi mandatur a principe speciali rescripto. r Dicitur & extraordinarium a delegato factum. s

Subinde dicitur aliud ciuile, aliud criminale, aliud ex iis mixtum iudicium. t Ciuile, in quo de causa pecuniaria & priuata contenditur. v Criminale, in quo agitur de delictis seu criminibus vindicandis. x Mixtum, quod & ciuilitur & criminaliter agitari potest. y Et hæ sunt præcipuæ iudiciorum diuisiones, quib. & aliæ addi possunt, & postquam ad subtiliorem iuris indagacionem, quæ præceptis istis breuib. instituuntur, peruenerint.

S C H O L I A.

a cap. si omnia, 6. questio. 1. can. 1. §. non potest, 16. questio. 1. opprimuntur multis modis a principibus pauperes & subditi, piique homines a malis occulte, quorum vindictam nec possunt humana iudicia exsequi, qua Deo ideo relinquuntur. Et Deus ait, mea est ultio, & ego retribuam eis in tempore, ut labatur pes eorum, &c. Deuteronom. capit. 32. vers. 3. atque Inditib. cap. 8. vers. 20. expectemus, inquit, humiles consolationem, & exquirat sanguinem nostrum de manib. inimicorum nostrorum, &c. Atque Proverbiorum 20. vers. 22. ne dicas reddam malum pro malo, expecta Dominum & liberabit te. Magnum & ineffabile tremendumque iudicium reicere causam ad tribunal Christi terminandam, ad quod pronocant Pii, & oppressi homines, dum deest maxime humana iustitia. Sic Petrus Aragonie Rex 4. obiit, citatus in sexagesimum diem ad tribunal Christi, a procuratoribus ecclesie Taraconensis, quod eius patrimonium uellet tyrannice occupare, ut scribit Vassius in chronica Hispania.

A b cap. nomen presbyteri, 2. questio. 1. c. erubescant, 3. 2. distinct. indicat enim de occultis solus Deus, qui solus nouit cordis secreta, can. 20. consuluit, 2. questio. 5. sic 1. ad Corint. cap. 4. vers. 5. nolite ante tempus iudicare, quousq; ueniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit occulta cordium, & tunc laus erit, unicuiq; a Deo.

c dict. c. consuluit, 2. questio. 5. cap. uni. ut ecclesiast. benef. sine diminut. conferant. l. illicitas, §. veritas, de offic. pref. P. c. nec illud, §. his itaq; & seq. 2. questio. si. cap. multi, in fin. 2. questio. 1.

d cap. sacerdotibus, 41. cap. etsi ad tempus, 53. c. cœpisti. 48. cum seq. 11. q. 3. c. si quis, c. cum aliquis, 24. q. 3.

e cap. aliorum, 9. q. 3. qualiscunque enim quis ex hoc seculo egreditur, talis Dei presentatur iudicio. can. qualis, 15. dist.

C f ca. facta, 9. q. 3. & communiter etiam tractatur, maiorem esse concilio Papam in restrictione, & interpretatione eius, ut ab eo non possit reprehendi, d. ca. aliorum, cap. facta, can. nemo 9. q. 3. notat tamen glossa antiqua ad cap. sacrosancta, ad verbum obedire, de auctoritate sacrorum consiliorum in pragm. sanct. Papam in tribus casibus esse infra concilium generale, & teneri ei obedire. Et primū in his, quæ concernunt fidem. Et ita concilium posse deponere propter hæresin Papam contumacem nolentem se corrigere, Inno. in ca. ex parte, de verb. sig. nisi respiciat, ut in c. Acacius, 19. dist. 2. in causa schismatis. 3. in his quæ tangunt generalem morum reformationem, ut in d. glo. directi sacrosancta, latius videbis. Potest & summus pontifex se subicere minori, ut in foro penitentiali confessori.

E g ca. postulatus, 3. q. 7. can. in actionem, de pœn. dist. 1.

h dictis proxime iurib.

i dua sunt principales in orbe potestates, cap. duo sunt. 96. dist. 1. §. 1. quomodo oporteat episc. in nouel. indices constituti ita in his qua

qua ad Deum pertinent, diuersi ab iis, qui A
constituti a rege Iosaphat, in his qua perti-
nebant ad negotia regis, 2. Paralip. c. 19.
ita & in c. nouit, de iudic. cap. si imperator,
96. dist. dua iudiciorum species, c. solita, de
maior. & obedientia, & iurisdictio eccle-
siastica fuit ab omni tempore in ecclesia
data per Christum, Matt. 18. quam exer-
cuit Paul. 1. ad Cor. 6. ad Timot. 5. memi-
nit & de iurisditione ecclesiasticarum per-
sonarum in Christianos Clemens Roma. B
episcop. 1. & lib. 2. constitutio. Apostolica.
c. 47. confirmat Anacletus epistola 2. vo-
cabantur & ex lege Moysi fontes ad sacer-
dotale iudicium, Deut. 7. & Num. 5. neq;
apud Hebraeos fiebant iudicia, nisi duobus
Leuitis assistentibus, teste Iosepho libr. 4.
antiq. c. 8. ut nec hodie in senatu Gallorum
iudices sedent, nisi adsint persona ecclesia-
stica, quos vocant consiliarios clericos, &
qui impediunt ecclesiasticam iurisdictio- C
nem sunt excommunicati, cap. conquestus,
de foro compet. c. quoniam, de immuni-
ta. ecclesia. Conatus est aliquando Petrus
Cunerus aduocatus regius in senatu Pa-
risiensi, ecclesia iurisditionem labefacta-
re, contra quem Bertrandus episcopus He-
duorum apud Philippum regem pro eccle-
sia iuribus perorauit, & obtinuit, plura
scribit de hac re Stephanus Ausfrierus, in
cle. 1. de offic. ordina. & tracta. de potesta- D
te seculari.
k veluti si de matrimonio, usuris, decimis ec-
clesiasticis, agatur. cle. dispendiosa, de iud.
cap. exhibita, de iudiciis, cap. accedenti-
bus, de excess. prala. si de his, in quibus ver-
satur periculum anime & agitur de pec-
cato, cap. nouit, 13. de iudic. cap. solita, de
maior. & obedien. Pura spirituales mate-
ria dicuntur, qua coram ecclesiastico iudi-
ce agitande sunt, etiam contra laicos, sa-
cramenta, baptisimus, eucharistia, confir-
matio, & alia que docet Panor. & alii ad
cap. quanto, de iudic. Archid. in cap. quod
autem, 1. q. 1. ca. pie mentis, 16. q. 7. ut & illa
& alia spiritualia, que respiciunt articulos

fidei, c. quoniam, 10. dist. causa electionis,
c. massanna, c. sacrosancta, de elec. decima,
c. tua, de decimis, simonia, heresis, & alia
de quib. in c. decernimus, c. cum sit generale,
de foro compe. debent & clerici conueniri
coram iudice ecclesiastico in personalibus
actionib. a laicis vel clericis, quia actor se-
quitur forum rei, c. cum sit generale, cap.
ex transmissa, & seq. ca. si diligenti, de foro
compet. ut contra clericus laicum, coram
iudice laico, in temporalibus & personalib.
conuenit, cap. si clericus laicum, & c. cum
sit generale, eod. tit. in criminalibus autem
questionibus debet indicari persona eccle-
siastica a suo iudice ecclesiastico, cap. at si
clerici, de iudic. cum similib. ibi nota. neq;
valet consuetudo, ut laici in clericos ha-
beant iurisditionem, c. ecclesia, de consti-
tutio. & ibi Panor. & alii, & in cap. solita,
de maior. & obedien. Innocent. in cap. po-
stulasti, de foro compet. Rota decisio. 840.
utrum in antiq. Ausfrier. decisio. capella
Tholo. 126.

l ut in c. venerabile, de iudic.

m ut si de iure patronatus agatur, nam & il-
lud participat de iure spirituali, c. de iure,
patronatus, & de temporali, qui a laicis
possidetur, ut in eorum heredes iure here-
ditario transfertur, cap. filius, 6. quest. 1.
cle. si. de iure patro.

n c. quoniam, contra 13. de proba.

o ca. examinata, de iudic. ea ratione forum,
ubi seruatur iuris ordo, iudicis ordinarii
dicitur; ubi autem discutitur crimen, non
seruatis solemnitatibus ordinatis in ciui-
libus, extraordinarium, iudicium, l. fin. de
priua. delict. lib. 47. P. tit. 1. & l. 1. de furt.
Pandeet.

p c. nouit, de iudic. idq; in causis, qua non pa-
tiuntur magnam dilationem indulgetur,
ut in causis beneficiabilibus, electionum po-
stulationum, dignitatum, personarum of-
ficiorum canonicatum, prebendarum,
decimarum, matrimonii, usurarum, ele-
ment. dispendiosam, de iudic. in crimine
heresis quoque & similibus, in quibus

- seruare ordinem esset potius eum inuerte-
re, c. ad nostram, de iure iurand. Id ipsum
dicendum, quando iudex procedit ex offi-
cio suo sine figura iudicii, per modum in-
quisitionis, vt in c. inquisitionis, cap. super
his, c. qualiter, c. olim, de accusat.
- ¶ vt in dict. cle. dispendiosam, & in extra-
uag. vnica. quomodo in crimine laesa ma-
iestat. procedendum sit, post libros fendo-
rum, vbi glossa fuse explicat, quid sit sum-
marie & de plano procedere, & sine stre-
pitu iudicii.
- ¶ solus princeps, penes quem est legis consti-
tuenda & interpretanda potestas, l. 1. &
fin. C. de legib. potest mandare causas de-
cidi extra iuris constitutionem summarie
& de plano & iudicio extraordinario,
atque nihilominus, dum hac voluerit ita
fieri, debet expresse id adicere, cle. saepe, de
verbor. significat. sic que seruatur etiam in
curia Romana, vt in rescripto, quod vo-
catur extensio signatura, specialiter sum-
mus pontifex id exprimet, vel summarie
causa discutiatur, nec sufficeret si hoc i-
psum in corpore signatura exprimeretur,
& non in signatura, in qua, non expref-
sum, quod in corpore petum esse videret-
ur denegatum, etiam si princeps simplici-
ter rescriberet: audiat vt petitur. Atque
idcirco responsio hac exigitur, audiat sum-
marie, & prout petitur, alioquin denega-
tus censetur summarius processus: expref-
fisset enim summus pontifex si voluisset,
argu. cap. ad audientiam de decimis, Rota
decis. 466. nota quod in commissione,
in antiq. & decis. 351. si in commissione
impetravit, in nouis.
- ¶ vt in can. iudicia, §. spatium, vers. ei au-
tem, 3. q. 3.
- ¶ explicat c. per venerabilem, l. 3. §. sunt au-
tem, qui filii sint legit. lib. 4. titu. 17. verba
Deut. c. 17. tria, inquit, distincta iudicia
primum inter sanguinē & sanguinem,
per quod criminale intelligitur & ciuile,
& vltimum inter lepram, & lepram
per quod ecclesiasticum & criminale
- A notatur; medium inter causam & cau-
sam, quod ad vtrumque refertur eccle-
siasticum & ciuile, &c.
- V vt si agatur de fendo, mutuo, aliisque con-
tractibus, de pecuniaria pena, seu de mul-
cta, & similib. vt in c. ceterum, c. dilecto,
ca. causam, de iudic.
- X agitur in his maxime ad vindictam pu-
blicam, vt in c. at si clerici, cap. cum non ab
homine, de iudic. siue sit pena corporalis, si-
ue pecuniaria ratione tamen delicti. gloss.
ad leg. prator, de sepulcr. violat. leg. final.
de furt. P.
- Y vt in ca. tua, de procuratori. c. super his, de
de accusat. de furto in l. si. de priua. delict.
l. si. de furt. P.
- Z nos & precedentes, aliasq. iudiciorum di-
stinctiones plures periractamus fusiue lib.
47. syntag. iur. cap. 4. §. 5. & 6. addemus, &
nunc superioribus diuisionibus aliam, ra-
tione quantitatis rerum deductarum in
iudicium, iuxta glossam ad c. 2. de libelli
oblatio. & Speculatorem in tit. de iudic. in
fin. vt aliud sit vniuersale, aliud generale,
commune, aliud speciale. Et vniuersale
est, cum petimus vniuersum ius totius ci-
uius iam patrimonii, vt bonorum possessio-
num, hereditatem, l. 1. de bonor. possessio.
l. 1. de rei vindic. P. l. sed et si, §. fin. de peti-
hered. P. iudicium etiam petitionis heredi-
tatis dicitur vniuersale, per gloss. in l. 1.
de euictionibus, & probatur vltra in l. si
quo tempore, & l. cum hereditatem, de pe-
titio. heredita. gloss. in ca. cum ecclesia, de
causa possessio. & propriet. in cuius petiti-
one veniunt fructus etiam a possessione
bona fidei percepti, qui augent portionem
in l. item veniunt, §. fructus, de petiti. ha-
redit. & dum quis petit etiam beneficium
ecclesiasticum, secundum Innocentium
ad capit. conquerente, de offic. ordinar. &
Panor. ad c. 2. de libelli obla. Generale iu-
dicium est, quando non petimus in iudi-
cio ius vniuersum cuiusdam, sed tantum
quoddam genus ex eo vniuersali; vt in pe-
titione & iudicio pro socio, negotiorum
gestorum,

gestorum, tutela, gloss. ad cap. 2. de libelli oblatio. Commune erit quod virunque a-
ctorem & reum respicit, ut communi di-
uidendo, familia eriscunde, finium re-
gundorum, c. ex literis, de probatio. & pro-
priis titulis, in P. & (singulare seu specia-
le, in quo certa res tantum petitur & adiu-
dicatur, ut accidit in rei vendicatione, de-
posito, commodato, & similibus. Constitui-
tur porro differentia inter iudicium v-
niuersale & generale, quod in vniuer-
sale neque in libello, neque in processu
causæ, nec etiam in ipsa sententia, necessum
sit exprimere res; in generali vero iudicio,
licet libellus generalis admittatur, tamen
lite contestata res exprimi debent, c. abba-
te sane, §. secus autem, de senten. & re indi-
in Sex. Socinus ad c. penult. nu. 18. de li-
belli obla. Bartol. ad l. 1. nume. 9. de eden.
P. ubi tradit rationem diuersitatis, quan-
quam & nonnulli asserant, in iudicio ge-
nerali, & talem sententiam valere, con-
demno te ut reddas rationem administra-
tionis tue: per textum in cap. qualiter, in 2.
de accusatio. l. si quis pro redemptione, C. de
donat. & ita tenet Baldus in l. edita, num.
25. C. de eden. Refert Socinus in d. ca. pen.
num. 11. de libelli oblat. Andreas Gail. lib.
1. pract. obseruationū, obseruat. 68. nu. 8.

CAPVT III.

- 1 Quæ in iudiciorum partib. consideranda.
- 2 Iurisdictio & eius diuisio.
- 3 Causa.
- 4 Persona.
- 5 Tempus.
- 6 Locus.
- 7 Forma iudicii.
- 8 Conventionalis iurisdictio.

IN iudicio partes hæ sex considerandæ
sunt, iurisdictio, causa, persona, tempus,
locus, figura iudicii. Iurisdictio hic pro iu-
ris dicendi vel iustitiæ statuendæ, potesta-
te, seu pro auctoritate iudicandi accipitur.
Iurisdictio autem vel propria iudicantis
seu ordinaria est, vnde & iudices ordinarii

A dicti, b qui ei præsumunt. Alia delegata, cui
præfati dicuntur delegati. c Alia conuen-
tionalis seu ex consensu. Propria ordina-
ria est, quam quis iure suo, non ab alio,
quam a summo pontifice, aut a principe,
aut a lege, aut a consuetudine habet. d De-
legata, quam quis non iure proprio, sed
alieno veluti nomine & loco alterius ex-
ercet. e Rursum ordinaria, vel est volun-
taria, vel est contentiosa seu necessaria, f
voluntaria, quæ inter volentes, non inter
inuitos exercetur. g Necessaria est, quam
subditi etiam inuiti subire tenentur. h
Hæcque necessaria gradus habet ratione
potestatis minoris vel maioris iudicandi,
alia enim infima, alia media, alia suprema,
seu vulgo alta dicta. i

Causa est res, quæ in iudicium deduci-
tur, cuius conditio diuersa, & iudices di-
uersos facit, & modum agendi, & iudicium
ipsum. k

Personæ quæ considerantur in iudiciis
sunt actor, reus, seu defensor, iudex, l & i-
stæ principales, item cum his procurato-
res, aduocati, testes, notarius seu amanu-
ensis, vicarii seu tenentes locum iudicum,
tanquam prædictis accedentes; m de qui-
bus in vtroque iure sunt editi & legendi
proprii tituli.

Tempus iudicii tres partes habet prin-
cipium, medium, finem. Principium ver-
satur in litis contestatione, medium a li-
tis contestatione vsque ad conclusionem
causæ; finis autem a conclusione vsque
ad sententiam. n Sunt & ibi particularia
quædam alia tempora intra prædicta de-
finienda, ut dilationum, & similium quæ
ex iudiciorum necessitatibus occurrenti-
bus apparebunt.

Locus etiam & territorii, o & rerum, p
& tribunalis, inspiciendus, ut conueniat &
tutus sit. q

Forma porro iudicii, & stylum & con-
suetudinem tribunalium iurisq; obserua-
tionem desiderat obseruari. r

Conventionalis iurisdictio est, quæ ex 7

consensu contententium vim habet; vel A
quando consentiunt in nō suum iudicem,
qui tamen iurisdictionē habet, s vel quan-
do arbitrium aliquorum deligunt, cui sub
pœna obtemperaturos promittunt. t

S C H O L I A.

- a iurisdictionē est potestas de publica introdu-
cta, cum necessitate iurisdicendi vel equi-
tatis statuende, glossa ad leg. 1. de iuris-
dict. omnium iudic. iurisdictionē diuiditur B
tanquam genus in merum, imperium,
mixtum, & simplicem iurisdictionem, leg.
imperium, de iurisdictione omnium iudic.
Iurisdictionem alio modo pragmatici di-
uidunt in altam, mediam & infimam seu
bassam, de quibus postea. Prima considera-
tio & primum caput inspectionis iudicii
est iurisdictionē, nam a non competenti iu-
dice factum, nullius est momenti. l. si a non
competent. iudic. C. l. fin. de iurisdictione. o C
mnium iudicū, nullus est maior defectus
quam potestatis, in actū, leg. multum inter-
est, si quis alteri, vel sibi. C. plus autem con-
tinet iurisdictionē quam notio. l. ait prætor,
§. de re iudic.
b unde titulus de officio iudic. ordina. in de-
cretalibus Gregorii & in Sexti. Omnes ec-
clesiarum prelati sunt iudices ordinarii,
ut ait glossa in c. 2. per illum textum, de iud.
argu. cap. cum ab ecclesiarum prelati, de D
offic. ordina. cap. per lectis, 2 §. distinct. cap.
nemo, 2. quæst. 3. can. experientia, & cap. si
qui ex fratribus, 11. quæst. 1. ca. reprehē-
sibilis, de appellat. cap. 1. de eo, qui furtive
ordines suscepit.
c unde tit. de offic. & potestate iudicis deleg.
d l. more maiorum §. & sequentib. de iuris-
dict. omnium iudic. P. c. a iudicib. 2. q. 6.
cap. iudices, 11. quæst. 1. Cuius generis di-
cuntur, qui iurisdictiones exercent. iure E
magistratus, quem gerunt. Et lex dicitur
dare iurisdictionem, in l. quia, de iurisdictione
omnium iudic. & ibi glossa ad verbum, nec
ipsa, leg. 1. §. ad urbem, de officio præfecti
urb. P. glossa ad cap. suspicionis, ad verba,

ad quos, de officio deleg. Pano. ad ca. cate-
rum, de iudic. num. 2. Panor. ad cap. cum
ab ecclesiarum, num. 3. de offic. iudicis or-
dinarii, quo loci & notat principem, conse-
ri dedisse iurisdictionem ordinariam,
quando generaliter concedit administra-
tionem iustitiæ. Iudex ordinarius uniuersa-
liter iurisdictionem exercet, in suo ter-
ritorio, cap. duo, de officio ordinarii. capit.
omnes, 22. distinct. cap. significasti, de ele-
ctio. can. 1. 17. quæst. 6. l. pupillus, §. terri-
torium, de verborum significat. Tales sunt
episcopi iudices ordinarii in suis diocesi-
bus, quib. distincta & concessa sunt singu-
laris iurisdictionē, ad faciliorem reipublice
administrationem; quæ & confundi dicitur,
cum sua iurisdictionē cuique non serua-
tur; can. peruenit, 11. quæstio. 1. Notat ta-
men Archidiaconus ad cap. experientia,
11. quæst. 1. nullum in Romana curia ha-
bere ordinariam iurisdictionem a se ipso,
nisi a Papa. Notatur in clem. ne Romani,
de elect. quod quamuis in ea plures sint or-
dinarii substituti, iuxta dictam l. more
maiorum, de iurisdictione omnium iud. P. ut
pote auditor contradictarum inter omnes
impetrantes; præfides camera Apostolica,
in omnibus, quæ ad notionem illorum per-
tinent; auditor curie causarum camera
Apostolica, inter omnes curiales, & alia-
rum censurarum reos; Gubernator urbis
inter omnes urbanos nō exemptos; vicarius
inter omnes clericos etiam regulares, qui
omnes ordinarii sunt, quia a Papa substi-
tuti; tamen reliqui, qui in diuersas regiones
ab ipso dantur, delegati dicuntur. Consue-
tudo etiam dat iurisdictionem, c. cum con-
tingat, de foro compet. & ibi glo. in verba,
vel consuetudine, cap. dilecti, de arbit. &
ibi glossa ad verbum consuetudinem, l. 1.
& fin. C. de emancipatio. libero.
e dicta l. more maiorum, & sequent. de iur-
isdictione omnium iudic. leg. 1. & titulus de
offic. eius, cui manda. est iurisdictionē. Est au-
tem delegatio facta ad certā causam, de-
terminata; alia ad uniuersitatē causarū.
f leg.

f l. 2. de offic. proconsul. lib. 1. Pand. tit. 16. A

g ut in d. l. 2. de offic. proconsul. veluti si quid coram aliquo iudice fieri quid possit, verum coram eodem quis non cogatur id agere inuitus; ut si coram praside quis velit manumittere, emancipare, vel adoptare. Et illa potestas dicitur legis actio, coniuncta iurisdictioni, qua non cōcedatur omnibus magistratib. d. l. 2. iuncta l. 3. de offic. procons. P. Sic legatus de latere exercet iurisdictionem voluntariam, absolviendo ab iniectione manuum in clericos etiam extra prouinciam sibi decretam, c. excommunicatis, 9. de offic. lega. can. ad eminentiam, de appellatio.

h Contentiosa dicitur & necessaria, quae redditur in inuitum, l. inter stipulantem, §. 1. de verbor. obligat. l. 1. si quis ius dicen. non obtemperat. l. fin. de iurisdic. omnium iudic. in P.

i Alta iurisdiclio dicitur aliquibus merum C imperium, quod vero est mixtum, media; infima vero, iurisdiclio simpliciter, in leg. imperii, de iurisdic. om. iud. de his Chasfaneus late in consuetud. Burgundia titulo 3. de iustices & de ferrariis, & alii pragmatici, & nos alibi in syntagmate iuris lib. 47. ca. 21. num. 19. & sequent. Verumtamen hic annotare sufficiet nullam de iurisdictione harum iurisdictionum posse in genere definitionem dari. Nam in Gallia D

& alibi, sunt gradus iurisdictionum distincti in curiis, secundum placita & concessionem diuersas principum. Sunt sacra iurisdictiones primi priuatiq; principum consilii, omnimodam cum principe habentes potestatem. Sunt alia curia magni consilii, Senatum, Toprochorum, seu Bailliuorum, & aliorum iudicum regionum, quibus iurisdiclio limitata & definita est.

Sunt & ducum, comitum, marchionum, castellatorum, baronum, & dominorum territoriorum & iurisdictionalium, certa iurisdictiones, vel ex concessione feudi, vel ex consuetudine introducta & concessa. Sunt & alia iurisdictiones, quae non cohe-

rent nec pendent ex patrimonio seu feudo; quales illae, quae collegiis licitis cōcessae sunt, in homines eiusdem collegii seu certi artificii vel conditionis; item illa quae competit ciuitatum & municipiorum decurionibus in oppidanos & alios illis non subditos. Instituit enim princeps ita per ciuitates & municipia iudices, prout expedire ei videtur, exemplo Iosaphat regis Iudae. 2. Paralipom. cap. 19.

B k Causa seu petitiones deducta in iudicium propter quas quispiam vocatur in ius iuxta cap. foras, de verbor. significat. si magne sunt, magnos requirunt iudices, l. non distinguemus, §. de liberali, de recept. arb. Pand. l. 2. in fin. de pedaneis iudicib. & ibi. glossa ad verbum dii incident, leg. iam dudum, ubi causa stat agi debeat. c. 1. apud quem causa status definita. in v. sibus feud. Iudex autem de re quam cognoscit, debet solum iudicare, non de aliis. ca. cum super, de causa possessio, & proprietate. & ita debet esse sententia conformis libello, l. ut fundus, communi. diuidun. P.

l can. nullus vnquam, cano. nullus introducatur, 4. qu. 4. l. Iulianus, l. inter litigantes, de iudic. P.

m titulis de procuratorib. de testibus, in utroque iure & de postulando in C. & Pandectis de aduocatis diuersorum iudiciorum, de aduocatis diuersorum iudicum. Cod. de syndico in decretalib. de amanuensibus seu notariis causa aut iudicii, ca. quoniam contraxi. de probationi. lib. 1. tit. 19. cap. statutum 11. §. assessorem, §. notarium, de rescript. in Sext. cum similib. accedunt iudicibus consiliarii, assessores, delegati, & similes tum ministri, tum executores, apparitores, maloferarii, hostiarii, carnifices, commentarienses, & c.

E n authent. ad hac, de re iudica. C. quod procedit non tantum in causa principali eiusque instantia, sed etiam in causa appellationis, l. fin. §. illud, de temporibus appellat. C. ante litis contestationem res non dicitur in iudicium deducta; & ideo iudex, iudi-

care non potest, c. accedens, §. cum igitur, A
 ut lite non contesta. Et c. ca. 1. §. fin. de litis
 contestatio. Exceptis casibus, in quibus ex-
 pressum iudicium permittitur sine litis cō-
 testatione, qui plures sunt, quosque recen-
 set Bartachinus tractatu de gabellis, in
 9. parte principali num. 20. Et sequentib.
 usq. ad 2. Ante litis contestationē tempus
 est ante iudiciale, ideo mutari civilis Et
 criminalis libellus ante illam potest; postea
 nequaquam, l. non potest, de iudic. P. Bar- B
 tol. Alexand. Iason in l. edicta, C. de eden.
 Dinus in l. nullus pluribus, de regulis iur.
 in Sext. Per litis contestationem quis obli-
 gatur instantia, Et coeptum iudicium di-
 citur; ut non possit poenitere vel a lite disce-
 dere, cogaturque sententiam expectare, l.
 is qui se obtulit, Et ibi glossa, ad verbum
 qui discessit, de rei vendic. l. sed eisi susce-
 perit, de iudic. P. l. nemo, Cod. de iurisdic.
 omnium iudic. Dehinc Et ante litis conte- C
 stationem procurator ad iudicia, quasi re
 integra adhuc, etiam sine causa reuocari
 potest: non ita post contestationem, c. 2. de
 procura. in Sext. l. procuratoribus, C. eod.
 titul. l. filius familias, l. post litem, cum leg.
 sequent. eo. P. Sicut neque procurator ad
 lites potest substituere ante litis contesta-
 tionem, quia nondum dominus litis factus
 dicitur lite non coepta; postea vero potest.
 l. si procuratorem, §. si quis mandauerit, D
 manda. P. nisi esset procurator in rem suā,
 qui Et ante contestationem posset, substi-
 tuere in sui locum alium procuratorem, c.
 1. §. 1. de procuratorib. in Sex. Caterum,
 notandum erit, quod pertinet ad aliquos
 iuris effectus, litem inceptam videri per
 solam citationem, ut res propter quam in
 ius vocatio facta est litigiosa videatur, ut
 tanquam eius generis non, possit interim
 alienari, anthen. litigiosa, de litigios. Cod.
 sed Et sola citatione lites pendencia induci-
 tur, cle. 2. Et ibi glossa, ad verbum ad hoc, ut
 lite pendent. Et c. Et praeventio iudicialis,
 ca. proposuisti, Et ibi glossa, ad verbum prae-
 uentus, de foro competen. Et ibi Panor. l.

ubi coeptum, leg. si quis posteaquam, de in-
 dic. Pand. Et utrobique glossa. Item ad per-
 petuandam iurisdictionem iudicis delega-
 ti, ut non exspiret morte delegantis, c. super
 questionem, ca. gratum, de officio delegat.
 Guido Papaeus decis. 286. Rota decis. 9. de
 dolo, in antiq. Subinde in dictis tribus
 temporibus alia tempora observantur, vo-
 candi vel non vocandi in ius, ut titulo de
 feriis, in P. Et Cod. in dilationis titulo de
 dilatio. C. tempora eremodicii vel perem-
 tionis instantia, l. properandum, C. de iudi.
 C. cap. venerabilis, 20. eodem tit. in appel-
 lationibus. titul. de temporibus appellatio-
 num, C. in executionibus, l. 3. de fructu. Et
 litium expen. C. in cognoscendo, veluti ne
 diebus feriatis valide, etiam de consensu
 partium die dominico fiat, cap. si de feriis,
 l. 1. Et l. si fallacis, eod. Cod. can. placita,
 15. quast. 4. can. decreuit, 22. quast. 5. §. 1.
 de consecra. distinct. 1. Observatur, Et ut
 matutino meridiano Et vespertino tem-
 pore iudicia reddi possint; Et nocte, nulla
 mentio, §. sedebunt, seu cap. 3. de iudi. cib.
 nouell. 82. Nam Et magistratibus in pu-
 blicum esse inconueniens erat vespertinis
 temporib. l. 2. §. Et quia magistratibus, seu
 §. 31. de origine iur. P. Refert Gellius lib.
 14. cap. 7. reliquisse Varronem scriptum,
 Senatusconsultum ante exortum vel post
 occasum solis factum, ratum non fuisse,
 opinor quod antiqui voluerint, omnem
 fraudis suspicionem submonere, quia te-
 nebrae aptae sunt ad fabricandum falsum,
 l. 1. de ventre inspicien. Et qui male agit
 odit lucē, cap. consuluit, 29. de offi. delegat.
 ubi Et ideo ante noctis tenebras mandatur
 perferri negotium die coeptum. Habetur Et
 suspecta collatio fraudis noctis factae, capit.
 vnic. ut ecclesiast. benef. sine diminut.
 conserant. verba legis 12. tabularum re-
 feruntur a Gellio lib. 7. cap. 2. Ante me-
 ridiem causam conscito, cum pero-
 rant ambo praesentes. Post meridiem
 litem praesenti addicito; si ambo prae-
 sentes, sol occasus suprema tempestas
 esto.

esto. Contrarium tamen Senatus Athe-
nensis Areopagiticus seruasse & probasse
videtur, ut ait Lucianus in Hermotimo
de recto iudicando agens: *ἐν νύκτι καὶ σκοτεινῷ
ἀρχίζουσιν οἱ μὲν τὰς ἀγίας, ἀπὸ τῆς ἑσπέρης
ἀρχίζουσιν, ἰδὲ καὶ νύκτι καὶ ἐν τῇ σκότητι
δικάζουσιν*, id est, noctu & in tenebris iu-
dicare solent, ne ad dicētes respicere possint,
sed ad dicta.

o ut in l. si de iurisdict. om. iud.

p in titulo, ubi in rem actio exerceri debeat,
C. tit. 3. tit. 9. authent. qua in prouincia, B
ubi de crimin. agi oporteat, nempe & in
delicti loco.

q veluti, ut in loco maiorum iudicium ex-
erceatur iuxta consuetudinem, cap. ut li-
tigantes, de offic. ordinar. in Sexto. Conue-
niens & locus iudiciis dicitur: si exercea-
tur in ciuitatibus & locis insignibus, iuxta
cap. statutum. 11. de rescript. in Sexto. &
in diocesi d. cap. ut litigantes, nisi forsan
index fuerit pulsus ex sua diocesi. clem. 1. C
de foro competen. Attamen episcopus ubi-
cunque voluerit in sua diocesi, iudicia ex-
ercere potest, cap. cum episcopus, 7. de of-
fic. ordinar. & d. cap. statutum, §. in nullo,
de rescript. in Sexto. Consideratur & num
locus tutus sit vocato in ius, & num eius
ibi sint inimici, cap. sine, 33. quast. 2. clem.
pastoralis, de re iud. Aliter enim ut ibidem
dicitur, citatus in loco non tuto non tene-
tur ibi comparere, ut & in c. si vero, de in-

reinuand. d. c. statutum, de rescript. in Sexto.
& admitteretur ab eo appellatio, cap. ex
parte, de appellatio. cum similib. Idem di-
cendum si index iusserit venire aliquem
ad locum inhonestum, puta ad lupanarium,
vel popinam, non enim tenetur eo venire, l.
si cum dies, §. si arbiter, de recept. arbitris.
Consideratur & locus in iudiciis, ut fiant
in publico non secreto; alioquin non va-
lent. l. cum sententiam, 6. de senten. & in
terlocut. omnium iudic. lib. 7. Cod. tit. 1.
45. meminit Gellius lib. 7. cap. 2. de fra-
gmento legis 12. tabularum, in qua de
de foro publico mentio fit iudiciorum ex-
ercendorum. Et Cicero 2. Rhetoricorum

vel auctor eius libri ad Herennium, lex
videtur, inquit, iubere iudicem in comi-
tio, aut in foro causam ex vtriusque iu-
dicantis oratione cognoscere. Sed &
observandum, ne index laicus, maxime
secularia iudicia in ecclesia exerceat vel
placita. c. 1. de immunitate eccle. lib. 1. tit.
49. ca. decet, 2. §. cessent, eod. tit. in Sex. ec-
clesiasticis aliquando possunt, c. si. 2. q. si.

r ut titulo de ordine cognitionum, lib. 7. C.
tit. 19. de ordine iudiciorum, lib. 1. C. tit.
8. & lib. 2. decretalium, tit. 10. quando ci-
uilibus actio praeiudicat, & an utraq; ab eo-
dem exerceri possit, lib. 9. C. tit. 3. 1.

s ut in l. 2. de iud. P. l. est receptum de iuris-
dict. om. iud.

t can. a iudicibus, 2. quast. 6. eo pertinet ti-
tulus de arbitris. Arbitria ad instar iudi-
ciorum redacta fuerunt. l. 1. de recept. ar-
bitr. Pandect. Seruant litigantes ut plerunq;
metu poena arbitria, l. non distinguemus,
§. 1. de recept. arbitr. Pandect. cap. 2. de ar-
bitr. vel metu iuramenti, quod secundum
canones interuenire solet, cap. 2. cap. per
tuas, eod. tit. ca. quod licet, 22. q. 1. quam-
uis aliter statutum sit iure civili, authent.
decernimus, de arbitris, Cod. verum pre-
ualet ius pontificium in causis animae iuri
civili. cap. nouit, de iudic. ex presbyteris
Dei pendet anima populi, Iudith 8. cap.
vers. 18.

CAPVT IIII.

Qui iudicium exercere possint.

Iudicium exerceri & sententia dici de-
bet a proprio & competente iudice, a-
lioquin non valet. a Iudicia exercere vel
ferre prohibentur natura, mutus, surdus,
perpetuo furiosus, impubes: quia iudicio
carent; lege, senatu motus, infames, & alii
quidam; moribus, foemina, serui. b Iudex
omnium in terra summus pontifex, nul-
lus eum, aut iudicia eius iudicat. c Iurisdic-
tionem ordinariam habet praelati in suos
subditos suae dioceseos. d Aliqui etiam
plebani & alii episcopo inferiores in sibi

Ssss

subiectam plebem; e abbates, priores, in sibi subditos & monachos. f Abbatis in moniales & in subditos sibi clericos etiā, quos tamen excommunicare non potest. g Caterum iurisdicctio episcoporum in clericos, qui habēt curam animarum, non est ab abbatibus vsurpanda. h Habent & prappositi seu praelati ecclesiæ iurisdicctio- nem; i omnibus tamen clericis ad sacros ordines promotis, vetitum de pœna sanguinis vel truncationis membrorum iudicare vel consilium iudicantibus dare, vt alibi dictum est. k

S C H O L I A.

- a cap. at si clerici, de iud. c. in primis, vers. de persona, 2. q. 1. ca. ad audientiam, de consuet. l. si si a non competens iud.
- b ca. infamis, 3. q. 7. l. cum prator, §. non autem, de iud. Pand. ubi glossa similia textui notat; vide quæ dicemus infra tit. 4. de arbitris, cap. 6. inuncta gloss. tit. 6. de permissio iudicio mulieribus.
- c can. pater, can. nemo iudicabit, 13. cano. cum aliorum hominum, 14. can. cuncta per mundum, 17. 9. quest. 3. can. si Papa, 40. distinct. a Deo solum iudicandus summus pontifex, c. satis euidenter, 96. distinct. Scribit & Paschalis in c. significasti reges, de elect. Concilia Romana sedi legem non præfigere, cum omnia concilia & facta sint per Romanæ ecclesiæ auctoritatem, & robur ab ea acceperint, atq; in eorum statutis patenter excipiantur Roman: Pontificis auctoritas. Nisi forsitan Romanus Pontifex se alicuius iudicio submittat, can. nos si, 2. quest. 10. 7. & in causa hæresis, can. si papa, 40. distinct. Atq; vt ait glossa in d. can. 13. nemo iudicabit, 9. questio. 3. cum papa se submitti confessori suo, teneatur ei parere. Additque quod dum papa peccat, possit eius peccatum etiā ecclesiæ denunciari secundum admonitionem Euangelii, can. si peccauerit, 2. questio. 1. Tale tamen debet esse crimen, ex quo denuntiatio permittatur, & ex quo possit accusari, vt ex-

- A plicat glossa ad can. si papa, 6. ad verbum a fide deuius.
- d c. non minus, de immunita. ecclesiæ, lib. 3. tit. 49. c. 1. de offic. ordinari. & proprie episcopi sunt in suis diocesis ordinarii iudices, vide cap. ordinari de officio ordinari. in Sexto. Qui canonicam etiā habent prælaturam, habent electionem & iurisdicctio- nem, can. experientia tua, 11. quest. 1. cum similibus. neq; episcopi de aliena iurisdicctio- ne vel aliorum episcoporum debent se intrinseccare via ordinaria aut prima instantia, sine illorum scientia, can. nullus primas, 9. quest. 3. aliud autem dicendum de appellatione, quæ ad superiorem ab inferiori deuoluitur gradatim; non enim Primas etiā, aut Patriarcha habet iurisdicctio- nem in episcopos, sed tantum in archiepiscopos, can. conquestus, 9. q. 3.
- e ca. 2. & c. cum ab ecclesiæ prælatus, de de offic. ordinari.
- f c. illorum, de sentent. excom. c. cum in ecclesiis, de maiori & obediens.
- g c. dilecta, de maiori. & obediens.
- h Eius iurisdicctio- nis vsurpanda prohibitio, & quæ ad eam pertinent ponuntur in cap. interdicimus, 10. 16. q. 1. Interdicimus, inquit Calixtus 2. Papa, etiā abbatibus & monachis, publicas pœnitentias dare, infirmos visitare; & vñctiones facere, & missas publicas cantare, chrisma & oleum, consecrationes altarium, ordinationes clericorum ab episcopis accipiant, in quorum parochiis manent. Fere idem dictum & plura prohibita, in c. accedentibus, de excess. prælato. ubi & publicas pœnitentias, pertinere ad episcopos solos, dictum est, idemq; in cap. in capite, 10. dist. poterit tamen abbas inuitatus vel rogatus alibi quam in proprio monasterio, publicas cantare missas populo, can. luminoso, can. dubium, can. abbatem, 18. q. 2.
- i c. 1. 15. q. 4. ca. non minus, de immunita. ecclesiæ, d. cap. cum ab ecclesiæ, de offic. ordinari. facit l. fin. de iurisdicctio. om. iudicium.

ii *sup. lib. 4. tit. 15. de poenis, c. 1. facit ca. sententiam sanguinis, ne cleri. vel mon. secular. neg. se immisce. cap. ex literis, de excess. prael. cum simil. ibi nota.*

CAPYT V.

- 1 *Quæ ad bene iudicandum requirantur.*
- 2 *De suspectis iudicib. & causis suspicionis.*
- 3 *De scribendis actis.*
- 4 *De seruando ordine.*

Iudicia vt bene fiant, primum a iudicib. **B**ordinatis determinari debent; secundum præscripta a canonibus vel a iure pontificio, a sine obseruatione inani formularum, actionum; proposita & audita sufficienter petitionis intentione, b sine odio, amore, timore, cupiditate, quia hæc quatuor humana solent corrumpere iudicia. c Est & intempestiua misericordia in iudicio. d Inesse tamen rectoribus circa subditos suos, iuste consolans misericordia, & pie sauiens disciplina. e In rebus porro ambiguis nõ debet esse absolutum iudicium; f Cum illud non nisi secundum allegata certum fieri debeat, g neq; secundum solam conscientiam, h ita plena disquisitione discutendum est prius negotium. i Sed nec debent archiepiscopi, episcopi, abbates, alique ecclesiarum prælati, de negotiis ecclesiasticis maxime de illis, quæ spiritualia esse noscuntur, laicorum iudicio disponere, aut propter eorum prohibitionem ecclesiastica iurisdictionis omittere exercitium & iustitiam. k

In summa, omnia iudicia sine vlla iudicis peruersa suspitione procedere debent. Ideo & suspecti iudices maxime si postuler aduersarius, submouendi erunt, m alique in eorum locum sufficiendi haud suspecti. n Causæ autem suspicionis ad reprobandum iudicem plures, veluti si similem causam cum aduersario habeat, o si socius aduersarii vel concanonicus, p aut multum familiaris, q aut consanguineus, r aut dominus impetrantis, s aut eius vassallus, t aut inimicus recusantis; u sunt & his

aliae similes causæ proponendæ; x & proponendæ coram iudice recusando, & probandæ coram arbitris electis ob eam causam. y

Oportet & omnia iudicii acta conscribi, z cauere ne lite pendente in præiudicium causæ vel litis quippiam innouetur. aa

Seruandus & iudiciorum ordo & solennia, aliter iudicium erit nullum. bb Item & sequenda delegatis forma mandati delegationis. cc Requiritur & conseruatio cognitionis ordinis, vt prius de exceptionibus quam actionibus pronuntietur; dd Et de præiudiciali causa cum aliis concurrente, primo loco. ee Et concurrentibus pluribus præiudicialibus, maior ante minorem expediatur; ff Prius de possessione quam de proprietate, seu de iure, gg coram eodem iudice; hh nisi cumulate procedatur super possessorio & petitorio. ii

SCHOLIA.

a *In proemio decretalium, §. fin. c. 1. §. fin. de constitutio. quæ sint autē decreta, quæ concilia, qui canones, ex quibus quis iudicare debet, docetur in ca. de libellis, 20. dist. Index plus legib. quam sue voluntate obtemperare debet, can. indicet, 3. q. 7. ius civile quoq; iubet secundū leges iudicari. l. nemo, de sent. & interlocut. om. iud. P. Iustitia. in §. 1. de offic. iudic. Magistratus seu iudices sunt tantum iuris administri, non autem conditores, ad effectum iura perducetes, l. 2. §. post originē, de orig. iur. quamobrem secundum ius iudicare debent, alioquin viderentur usurpare iuris condendi facultatem, quæ ad solos principes pertinet, l. 1. §. fi. C. de legib. Sic mandatur vt causa clericorum etiam pecuniaria secundum ius canonicum determinetur, cap. quod clericis, 9. de foro compet.*

b *c. dilecti, 6. de iudic. l. 2. de formul. & impetratio sublati, lib. 2. C. tit. 58. non tamen intelligere hinc debemus sublati esse actiones, sed tantum scrupulos earū con-*

- ceptiones, in quibus qui cadebat a syllaba A
 conceptionis, cadebat a iure, sicut & in aliis
 quibusdam scrupulose formularum
 conceptiones fuerunt a medio sublata, ut
 in donationib. l. si. C. de donat. in stipula-
 tionibus, §. 1. de verb. oblig. in arbitris. l. 4.
 de recto arbit. P. in emancipationibus ser-
 uorum, l. fin. de emancip. liber. C. l. fin. C.
 de adoptio. & in similib. quibusdam.
- c. ca. quatuor, cum duobus sequenti. 11. q. 3.
 can. accusatores, in 2. 3. q. 5. nec affecti- B
 bus debet indulgere iudex, can. iudicet,
 §. iudicet ille, 3. q. 7. c. relatum, §. si. 5. q. 2.
 can. iudicare, can. ira, & seq. usq. ad c. qui
 recte, 11. q. 3.
- d. c. est iniusta, 23. q. 4. ubi & exempla mi-
 sericordia contra preceptum domini. Et
 ratio quod facilitas venia in centium tri-
 buit. Atque culpam esse in intempestua
 misericordia erga vinculum, qui ad iudi-
 cium servatur, docet l. si hominem, 7. de
 positi. P. l. addictos, Cod. de episcop. audien.
 Qua autem conveniant magistratuum per-
 sona, docet Callistratus in l. observandum
 est, 19. de officio praesidis. Observandum
 est, inquit, ius reddendi, ut se facile qui-
 dem in adeundo praebeat, sed cōtemni
 non patiat. Unde mandatis adicitur,
 ne praesides provinciarum in ulterio-
 rem familiaritatem provinciales ad-
 mittant; nam cōversatione aequali con- D
 temtus dignitatis nascitur; sed & in co-
 gnoscendo neque exandescere adver-
 sus eos, quos malos putat, neque preci-
 bus calamitosorum illacrymari oportet;
 id enim non est constantis & recti
 iudicis, cuius animi motum vultus de-
 legit, &c. Sed & iudex, qui contra consci-
 entiam & iustitiam per gratiam cadum
 aut sordes indicat, est ipso iure suspensus,
 & per solum Papam absolvendus, si se in-
 gerit divinis, c. cum aeterni, de senten. & re
 iudic. in Sex.
- e. non est disciplina servanda sine misericor-
 dia, nec misericordia sine disciplina; sed ex
 illis duobus temperandum erit iudicium
- maxime criminale, c. disciplina, 9. & ca.
 omnis, 10. c. dua sunt, 13. 45. dist. 1. respi-
 ciendum, de poenis.
- f. c. habuisse, 7. 3. 3. dist. can. consulisti, 2.
 quaest. 4. Certa sententia absolutionem vel
 condemnationem continere debet. l. 1. de
 re iudic. vel declarare adhuc non liquere
 & amplius inquirendum; ambiguum enim
 decidi non debet, verum tamen non est omi-
 tendum ambiguitatem quandam esse iur-
 ris, quandam facti, quandam persona; In
 his quae iuris habent, dubitationem per-
 mittitur de similibus ad similia plerumque
 iudicare, ut in cano. de libellis, 20. dist. et
 can. sicut, 14. dist. et. In facti autem am-
 biguitate non est in alterutram partem
 facienda sententia, in cuiusque praedi-
 cium, cap. graue, 11. quaest. 3. Si vero du-
 bium non sit in facto, sed in persona, poterit
 aliquando sententia afferri in cap. quibus-
 dam, 5. q. 1.
- g. cap. consulisti, 2. q. 4. c. multi, 2. quaest. 1.
 l. illicitas, §. veritas, de offic. praesid. Felinus
 in ca. pastoralis, §. quoniam, de offic. deleg.
 Dicitur & in c. iudicet, 2. q. 7. quod iudex
 in loco iudicii debet conscientiam, quam
 de domo portavit, deponere, & secundum
 allegata & probata iudicare, & iuxta ca-
 nones & non secundum propriam senten-
 tiam, c. summopere, 11. quaest. 3. c. iudicet,
 3. q. 7. c. sitantum, & ca. placuit, 6. quaest. 1.
 l. rem non novam, C. de iudic. §. quia vero,
 de iudicibus in novellis. Estque hic qua-
 stio satis implicita, dum iudex scit vere
 contrarium eius, quod probatum dicitur
 coram eo, quod agere debeat. Cuius reso-
 lutio varias habet sententias, quas refert
 glossa ad c. 1. ad verb. secundum quidem
 canones, de officio ordinarij. quia contenta
 veritate ex una parte, iudicandum non
 est, can. qui contenta, 8. dist. et. dicuntq.
 quidam, iudicem habentem aliquid in
 conscientia, contra quam sit probatum
 coram eo, alteri causam debere delegare,
 per leg. praeter, de iurisdic. omnium iud.
 Alii dicunt, quod licet iudex aliud quam
 per

per probationes legitimas constet, in consci-
entia propria habuerit, debeat iudicare se-
cundum id, de quo in iudicio facta est illi
fides; nec debeat sequi conscientiam secun-
dum ante adducta iura, quia non scit ex
conscientia tanquam index, sed tanquam
Deus, cap. 2. de officio ordinar. can. sitan-
tum, can. placuit, 6. quest. 2. Et amplecti-
tur illam sententiam glossa ad dist. cap. de
offic. ordinar. Ego tamen existimarem in
iudiciis irrefragabilibus, contra scientiam B
suam et indubitatam veritatem penes se
existentem, iudicare non debere; sed po-
tius, vel a iudicio abstinere, vel dissindere
seu differre iudicium, ut fecit Aul. Gel-
lius libr. 1. 2. capit. 2. Et potius eiurandum
esse munus iudicandi censeo, quam con-
tra scientiam certam iudicare, maxime
cum sententia irrenocabilis, in praudi-
cium tertis irrenocabile, conuertitur, unde
index etiam poena contra veritatem iudi-
cans, dignus est, c. cum aterni, de senten. Et
re iud. in Sexto. Disputat de hoc plenissime
diuus Thomas et Caietanus, 2. 2. questio.
67. artic. 2. doctores, ad legem ex rescripto,
de muneribus et honorib. glossa ad capit.
pastoralis, ad verbum teneatur, de offic.
delegat.
h index ex sua sola scientia iudicare non de-
bet, ca. si sacerdos, de offic. ordinar. Gellius
lib. 1. 2. cap. 2. ut dictum superiori anno-
tatione; neque enim partis vel testis perso-
nam agere potest, l. Iulianus, l. inter liti-
gantes, de iud. P.
i ca. fin. 30. q. 5. l. 9. C. de iud. l. ubi falsi, C. ad
leg. Cornel. de fals.
k c. 2. de iud. reprobatu consuetudo, in cap.
ad nostram, 2. de consuetud. tanquam mi-
nus rationalis, per quam, cum aliqua
causa tractabatur etiam ecclesiastica, alle-
gationibus et querelis viriusque partis
auditis a presentibus literatis, sapientibus
et insipientibus, quid iuris esset statuen-
dum quarebatur, et secundum plerumque
voces sententia ferebatur. Laici quippe de
rebus ecclesiasticis et iudiciis illarum se

intromittere non debent, c. cum laicis, de reb.
ecclesi. non alien. ca. contingit, de arbit.
cap. ecclesi. de constitutionibus, cap. bene
quidem, 96. distinet. Quanquam prohi-
bitum non sit, pecuniarias et civiles qua-
stiones per ecclesiasticos laicis delegare, et
ecclesiam laicos indices eligere, cap. expo-
sita, de arbit. cap. si ne cleric. vel monach.
secularibus negotiis se immisc. in Sexto.
Papa etiam civiles aut criminales causas,
et spirituales, laicis delegare potest etiam
personarum ecclesiasticarum, ut in cap.
prater, §. verum, 23. dist. cap. Mennam,
2. quest. 4. ca. in synodo, 6. dist. c. Hadria-
nus, 10. q. 3.

l in proximo citatis iurib.

m Suspecti indices reiciuntur seu recusantur,
can. quia suspecti, 4. q. 5. ca. cum inter, de
except. cap. causam, de iud. l. apertissimi,
C. eod. tit.

n Secundum ius canonicum, et ordinarius
index recusari potest, cap. licet in fine, de
foro competent. c. cum sit speciale, de appel.
Quamvis de iure civili recusatione pro-
posita contra ordinarium iudicem, non re-
ciatur, sed alius non suspectus ei coniun-
gatur, l. apertissimi, C. de iud. iuncta authen.
ibi posita, si contigerit. Et authen. offerat-
ur, de litis contestat. sed utimur in hoc iu-
re pontificio.

o dist. c. causam, 8. de iud. cap. causam qua,
de offic. delega. Iudice porro suspecto decla-
rato, idem ex consensu recusantis alii ne-
gotium principale committit cognoscen-
dum, vel ad superiorem illud ipsum trans-
mittitur, c. ad hac, 27. in fine, et can. cum
speciali, 61. et ipsa probata, de appellat.
cap. si quis contra, 4. de foro competent.
leg. 4. vers. in eo scilicet, leg. 16. §. sancimus,
vers. illo autem, Cod. de indic. nisi forsitan
index delegatus fuerit recusatus, nam is
etiam ex consensu recusantis non potest
alii negotium committere, cap. index §.
de offic. delega. in Sexto. Sed etsi clericus
suspectum sibi dicat esse episcopum, de eo
alii vicini episcopi cognoscere debent, can.

- placuit, 2. quest. 6. can. presbyter, 1. 1. q. 3. A
Dehinc ordinarii iuris est, ut iudicerecu-
satio vel suspecto existente, eius vicarius
seu locum tenens audeatur, ut contra, vica-
rio suspecto, eius ordinarius; viroque au-
tem suspecto, superior. leg. unic. si quacun-
que praeitus potesta. ad sibi subditarum,
§ c. aspirauerit nuptias, Cod. dicto capit.
causam, 8. de iudic. can. 4. can. nullus, 4.
questione 1. praesumitur enim iudicatu-
rum cum pro aduersario, ut in simili sua B
causa simile fiat iudicium, iuxta leg. 1.
quod quisque iuris in alium statuer. Pan-
dect. Et nemo in causa propria iudex esse
debet, tit. ne quis in propria caus. iudic.
Cod. si reiicitur testis a testimonio, si simi-
lem causam habeat cum aduersario, cano.
si testes, §. liberi, §. can. testes, 4. questione
3. facit capit. cum ecclesiastica, de exce-
ptionibus.
- P c. cum canonicus, de offic. delegat. l. senatu,
de offic. presid. P.
- Q c. insinuante, de offic. delegat. cap. cum spe-
ciale, de iud.
- R ca. accedens, in 2. ut lite non contesta. §. c.
c. postremo, de appellat. ca. quia suspecti, 4.
quest. 5.
- S cap. causam qua, de offic. delegat. capit. ac-
cusatores, 4. questione 5. cano. 4. 1. 1. que-
stione 3.
- T Quia debet ei fidelitatem ex iuramento, D
§ ex eo non potest consilium vel iudicium
aduersus eundem dare. cano. de forma, 2. 2.
questione 5. cap. accedens, ut lite non con-
testa. §. c.
- V inimicus repellitur ex capitibus ante cita-
tis, § ex eo quod diximus, ut amorem, ita
odium impedire legitimum iudicium, atq;
inimicitias reddere aliquem alicui suspe-
ctum dicitur, in leg. tutor quoque, §. si tu-
tor inimicus, de suspectis tutoribus Pan-
dect. leg. cum prator, de iudic. Pandect.
Talis etiam § consanguineus inimici. di-
cto cap. accedens, in 2. ut lite contesta. Iu-
dex medius est inter actorem § reum, §
proinde in alterutram partem per odium
- vel affectionem declinare non debet, sed
recte § in ste iudicare pro viroque. leg. v-
bi, C. de fals. §. viro quoque. nonnull. in sin-
randum, quod praestatur ab his qui admi-
nistr. suscip.
- X sunt enim plures causas, ex quibus potest
praescribi seu excipi contra iudicis perso-
nam, ut quia mutus, surdus, minor, furio-
sus, senatu motus, foemina, §. c. leg. cum
prator, de iudic. cano. 1. §. tria sunt, 3. qua-
stione 7.
- Y cap. cum sit speciale, § capitulo secundo
requires, 4. 1. §. tercio, de appellatio. cum si-
milib. in gloss. notatis; § in capit. licet, 10.
de foro competent. capit. suspicionis, 39.
de offic. deleg. Si tamen cum recusatio ante,
aliis coniudices dati fuerint, non ante
arbitros, sed coram coniudicibus erit cau-
sa probanda § cognoscenda recusationis,
capit. si contra, de officio delegat. in Sexto.
Quemadmodum etiam, si delegatus recu-
setur, cognitio ad delegantem, non ad arbi-
tros erit referenda. dicto capit. si contra, §.
cum autem, § ca. super, 27. §. quem vero,
§ §. eius ergo. eo. tit. Et si recusetur officia-
lis, cognitio erit episcopi, ut dicitur in d. ca.
si contra, in fin.
- Z c. quoniam contra, de probationib.
- aa ca. 1. §. 2. ut lite pendens, nihil innouetur,
c. cum venissent, de institutio. clem. cum li-
te, 2. eod. tit. ubi explicatur, quando dica-
tur lis pendere.
- bb c. cum dilectus filius, de purga. canonica.
seruandus § ordo in publicis iudiciis, nisi
omnino manifesta esset omnib. culpa, can.
que Lotharius, 2. q. 1.
- cc Aliter irritum fit, quod geritur ipso facto,
c. Pisanis, de restitut. spolia.
- dd ut c. exhibita, 8. de iud. c. literas tuas, 13.
§. secunda vero assertio, de restitut. spoliat.
c. 1. 2. 3. de ordine cognitio.
- ee cap. fin. §. de hereditate, § si crimen, §. qui
confiteatur, 3. quest. 1. 1. l. 2. 3. 4. de orame
cognitio. Cod. praedictum dicitur res, qua
cum statuta fuerit, adfert iudicaturis ex-
emplum quod sequantur, vide §. praedi-
ciales,

ciales, de act. & ibi Theoph. vide & Cicerone oratio. pro Cluentio. & ibidem Asconium Pedianum.

ff dist. can. final. in princip. 3. quest. 11. l. si. de ordine cognitio. lib. 7. C. tit. 9. l. 1. Cod. qui accusare non poss. quando videlicet concurrunt, & altera alteri facit praeiudicium, leg. per minorem, § 4. de iudic. l. scio, 4. de in integrum restitut. declaratur in l. rei maioris, 2. de exceptionibus. Concurrere tamen, civili causa cum criminali, poterit civilis prior agitari, l. 1. C. quando civil. actio. crimina. praeiudic. poterunt, & simul l. cum civili, 3. de ordine iudicio. li. 3. C. tit. 8.

gg cap. ad ultimum, 2. de causa proprietate. & possess. l. si de vi, 37. de iudic. P. l. qui catu, §. §. si de vi, ad leg. Iuliam, de vi public. P. l. exitus, 35. de acquiren. possess. l. ordinarii iuris, 13. de rei vend. C. l. si quis, 3. finium regundo. l. 3. C. de interd. l. si coloni. 14. de agricol. & censu. li. 11. C.

hh Alter si coram duobus iudicibus penderet separatim possessorium & petitorium, atque possessorium intra biennium non fuerit definitum, capit. 1. §. praeterea quia, de treuga & pac. in extraneis. communibus.

ii quando possessorium cum petitorio est cumulatam, tunc de utroque iudex simul sententiam ferre potest, quemadmodum & de utroque simul proceditur in c. cum ecclesia, 3. & c. cum super, 4. c. cum dilectus, 6. de causa possess. & propriet.

CAPUT. VI.

De quibus iudicare possit iudex.

Ipsi iudex dispicere debet, num negotia quae ad iudicium eius deferuntur, sint suae iurisdictionis; a scire autem debet iudex ecclesiasticus ad suam iurisdictionem pertinere quaestionem iuris patronatus, b & alia ecclesiastica; c de omni etiam crimine clericus coram iudice ecclesiastico conveniri debet, d audiri, & iudicari. e Nisi fuerit incorrigibilis, & exauctoratus a

A iudice ecclesiastico, traditus vel relictus curiae seculari. f Debet & clericus clericum de omni negotio coram proprio episcopo ad iudicium vocare. g Laicus etiam clericum. h Clericus vero laicum de re non spirituali, coram seculari; quia actor debet generaliter sequi forum rei. k At iudices seculares non poterunt clericum debitorem compellere soluere; l Poterit tamen aliquando ob causam mixtam ecclesiasticam & secularem, sub utroque foro ecclesiastico & seculari in iudicium vocari quispiam, ut in sacrilego, m vlturis, n periurio, o adulterio; p sicque de ceteris quibusdam, in quantum continet peccatum & detrimentum animae, cognoscit ecclesia, q quanquam de iisdem cognoscat forum seculare. Possunt & seculares adire forum ecclesiasticum, si destituantur foro vel iustitia temporali vel seculari. r. Poterunt & laici sui iudicis vel alterius, in suis causis iurisdictionem prorogare sine eius consensu. s Clerici tamen, sine consensu sui episcopi, non possunt. t Attamen quilibet clericus vndeunque ad curiam Romanam vocari potest, quia omnium ecclesiarum Romana mater est, verum vocatus comparens, potest ius reuocandi domum, seu remissionem ad proprium iudicem impetrare. v Sortitur autem quis proprium forum aut ecclesiasticum, aut seculare, vel ratione delicti, eius loci, in quo illud commisit; x vel ratione loci contractus, y aut ratione domicilii, z aut ratione rei, de qua contra possessorem mouetur quaestio. aa Ratione etiam dignitatis aut privilegii forum quis aliud sortiri potest, bb maxime pro personalibus actionibus; cc cuius rei exempla in iure facile occurrunt; dd per reconventionem quoque E quis forum alterius sortitur. ee

SCHOLIA.

a l. si quis ex aliena, §. de ind. l. 2. si quis in ius voca. non ierit. P.

b c. 3. de iudic.

- c. *Quemadmodum de simonia, de sacra-*
mentis, de iuramento, ratione cuius etiam
laicus vocatur coram iudice ecclesiastico.
c. 3. de foro compe. in Sex.
- d. *cap. clericis, 8. de iud. can. 1. 2. & sequent.*
11. q. 1. authent. statuimus, (de episcopis
& cleric. debet & esse ordinarius, vel alius
cui ex consuetudine vel privilegio data
fuert iurisdicctio & potestas cognoscen-
di, capit. cum contingat, 13. de foro com-
petent.
- e. *c. at si clerici, de iud. c. cum non ab homi-*
ne, eodem titu. Sunt tamen casus, in quibus
possunt clerici, vel res eorum iudicari co-
ram iudice laico, veluti in Gallia indices
regii Senarchi vel seneschalli, seu baillui,
iudicant de causa possessorii beneficiorum,
ex indulto regi concessio & conformato per
Martinum 5. summum pontif. quod re-
feritur & inseritur in dec. 1. Guidonis Papa
1. Regii quoque indices seu parlamento-
rum cognoscunt, si quid contra concordat-
aregia & pontificia a clericis agatur; Id-
que reformant per modum abusus com-
missi, ratione facultatis regi concessa, ea
de re per summum pontificem in §. fin. de
robore & firmita. c. cōcordator. in concor.
Possunt & non obediētes sedi Apostoli-
ca per potestates seculares opprimi, can. non
licuit, 17. distinet. Sed & ubi deficit pote-
stas ecclesiastica, ad temporalem recurri-
tur cōtra clericos; can. 25. principes, 23. q. 5.
Cōtra quoq. Schismaticos, can. de ligurib.
43. ea. 23. q. 5. & in casu, c. ubi periculū, §.
præterea, de electio. atque in aliis casibus,
de quibus tractat Chassaneus ad §. 5. des
iustices, ad verba s'il n'a grace, in con-
suetud. Burgund. & Guillelmus benedi-
ctus ad cap. Raynucius, ad verba, & vxo-
rem nomine, 2. decis. ann. 140. usque ad
162. de testa. notat etiam Mathæus de
Afflictis, decisio. 24. incipiente, quidam
clericus spoliavit, & c. Regis curiam co-
gnoscere de spoliatione clerici, etiam cōtra
clericum seu personam ecclesiasticam su-
per possessione beneficii, de quo spoliatus

A quis fuerit. Idque non tam per modum
ordinaria iurisdictionis, quantum per mo-
dū defensionis oppressorū, quam debet rex
laicis & ecclesiasticis & ecclesia; & ita
iudicatum. Quamvis alioquin ratione or-
dinaria iurisdictionis, causa possessorii
beneficii ecclesiastici, non possit cognosci a
iudice seculari; quia reputatur a canonis-
tis spiritualis & beneficalis, ut in clem.
unic. de causa possessorii & proprietate. Et Spe-
culator in titulo de contumacia, §. sequi-
tur, versiculo illud ait, quod Papa Cle-
mens ita pronuntiat; & omnes doctores
conveniebant ad hoc; licet aliter sentiat
gloss. ad cap. eum qui, de eo qui mittitur
in possessione. caus. rei serva. in Sexto. Qui-
bus tamen non obstantibus in spoliatione
beneficii ecclesiastici, fuisse aliter conclu-
sum tradit dicta decisio Neapolitana, 24.
in sacro regis consilio. Et in Gallia etiam
ex iure confirmato per Martinum Pa-
pam cognoscunt seculares regii indices, de
possessione beneficiorum. Guido Pap. dec. 1.
dict. cap. cum non ab homine, de iudic. &
cap. novimus, de verbor. significat. cum
similib.

B capit. 1. de foro competent. dict. authent.
statuimus, de episcopis & cler. C. & novel.
ut clerici apud proprios episcop. conve-
niant. Neque potest iure pontificio, quod
& receptum est, clericus renuntiare fori
sui ecclesiastici privilegio; quia illud non
tam singularibus clericis quam favori
totius ordinis cleri concessum est; cap. si di-
ligenti, 12. de foro compe. facit can. pla-
cuit, cano. inoluta, 11. questione 1. ex qui-
bus correctaremanet & antiquata, lex. si
quis in. conscribendo, Codi. de episcopis
& cler. l. si quis in conscribendo. C. de pact.
in cap. 1. & 2. & d. cap. si diligenti, de foro
competent. cap. significasti, eod. tit. nisi age-
retur primo de causa feudali; in qua ces-
sat privilegium fori clericali & conven-
tio sit coram iudice vel domino feudi vel
paribus curia; dict. cap. si diligenti, §. fina.
capit. verum, capit. ex transmissa. de foro
compe.

competenti, c. caterum, de iudiciis. Item 2. A
 si causa esset realis per cap. fin. de foro com-
 petenti. l. 1. ubi in rem actio. C. §. omnium,
 de actio. Vel agatur 3. de possessio etiam
 rerum spiritualium. Guid. Pap. decis. 1. Et
 late Conarruuius in practica questionum,
 ca. 35. cum sequent. Item 4. si reconvencia-
 tur clericus coram laico, Felinus ad cap. et-
 si clericus, nu. 8. cum sequent. de iudic. Quin-
 to etiam, quando venditor est clericus, for-
 um emtoris sequi tenetur: quia defensor
 emtoris, l. venditor, de iudic. l. 1. C. ubi in
 rem actio. Et ita in Camera imperiali con-
 tra diversam sententiam indicatum fuisse
 tradit Gaillius, libr. 1. practicarum obser-
 vationum, observat. 37. Sexto, si clericus
 ratione officii, ut tutoris vel curatoris, vel
 procuratoris laici, conveniendus sit, sequi-
 tur forum laici. Socinus ad Rubricam, de
 foro competent. nu. 1. Et 15. Et ad cap. 1. e-
 ius tituli, nu. 52. quemadmodum contra,
 laicus ratione administrationis rei Eccle-
 siastica, sequitur forum ecclesiasticum, per
 notata. in c. iudicatum est, Et ibi gloss. 1.
 89. dist. Et sic etiam servari in camera im-
 periali admonet Gayllus. in d. observat.
 i. c. si clericus laicum, §. 1. Et c. cum sit genera-
 le, de foro compet.
 k in proximo citatis iuribus, Et ca. experien-
 tia, Et cap. seq. 11. qu. 1. ca. 2. ca. neminem,
 3. q. 6. l. in criminali, de iuris. omn. iud. l. si.
 ubi in rem actio. C. l. iuris ordinem, de iu-
 ris. omn. iud. l. quia etiam, de alie. iud. mu-
 ta. causa facta, §. 1. ut cler. apud proprios
 episcop. con. in novell. Possunt tamen ali-
 quando iudices ecclesiastici cognoscere de
 laicorum causis, vel ratione rerum, vel ra-
 tione criminum. Possuntque indicare, lai-
 cos sibi temporali iurisdictione subiectos,
 ratione terra ecclesiastica, ut in c. si duob.
 de app. dummodo criminales questiones e-
 ius iurisdictionis, si poena mereantur san-
 guinis, exercendas committant laicis. c. fin.
 ne cleric. vel mon. sec. neg. se im. in Sext.
 c. clericis, c. sententiam, eod. tit. apud Gre-
 gor. capit. in Archiepiscopatu, de raptor.

ubi iudicia sanguinis prohibentur cleri-
 cis, Et in c. sepe, 12. seq. 23. q. 8.
 l. c. seculares, 2. de foro competenti, in Sex.
 m c. cum sit generale, §. 1. de foro comp. ca.
 de viro, 12. q. 2. c. nulli licet. eod. quod Et
 potest a iudice seculari puniri. l. si quis in
 hoc genus. C. de episcop. Et cler.
 n qua Et ad forum ecclesiasticum pertinent.
 c. cum tu, de vs. Et ad seculare, l. eos, §. su-
 per vsurarum, C. de vsu.
 o peritrium puniatur in foro ecclesiastico, ca.
 presbyter, §. 1. dist. Et in iure civili Et foro
 seculari, tituli. de rebus creditis Et iure iur.
 C. de iure iur. in P.
 p liquet ex titulis, de adulteriis, in iure Pon-
 tificio, Et ad leg. Iuliam, de adulteriis. in
 P. Et C. cum simil.
 q c. nonit, de iudic.
 r c. ex transmissa, c. ex tenore, 11. c. ex par-
 te, 15. de foro compet.
 s c. significasti, 18. de foro competenti, l. pri-
 uatorum, C. de iuris. omnium iudic. l. 1. Et
 3. de iud. in P.
 t dict. cap. significasti, ca. non liceat, 3. quast.
 6. c. 1. Et 2. q. 2. ca. denique, 6. q. 3. Et in
 ca. 1. de foro competenti in Sexto: nec ap-
 pellationis articulo praetermisso, nec aliter
 nulla interposita appellatione, archiepisco-
 pi vel eorum officiales, de causis clericorum
 tanquam iudices, licet ipsi clerici in ipsos
 consentiant, absque diocesano eorum
 voluntate, cognoscunt, possunt tamen in a-
 lium quam suum iudicem consentire, tan-
 quam in quemlibet arbitrum, non ut in iu-
 dicem, cum ipsum illis prohibitum non sit,
 cap. cum tempore, c. dilecti, de arbitris.
 v cap. fin. de foro competenti. Papa enim est
 omnium ordinariorum iudicum ordina-
 rius. can. cuncta, 9. quast. 3. Sicuti Et cui-
 libet patet ad principem liber aditus, l. 1.
 Et l. universis, de precib. imperat. offeren.
 lib. 1. tit. 19. l. 1. C. quando libellus princi-
 pi oblati litis contestatio, faciat, eod. libr.
 1. tit. 20. l. unic. quando Imperator inter
 pupillos Et viduas, vel alias miserabiles
 personas cognosc. lib. 3. C. tit. 14.
 Tit

x. cap. fin. de foro competenti. Et ratione delicti commissi quis sit alterius quam aliquin proprii fori, in cap. 1. de raptoribus, cano. causa, cano. placuit, tertio, questio. 6. canon. si peccauerit, secundo, questio. 1. prima, authentica qua in provincia, ubi de crimine agi oporteat, Cod. leg. 1. Cod. ubi senator et clarissimi, l. si cui, §. imperator, et l. fin. de accusatio. Pand. cap. postulasti, de iudic. Reatus omnem dignitatem, et privilegium excludit, l. 1. C. ubi sena. vel clariss. lib. 3. tit. 24. l. 47. de iun. nuptia. dicta authent. quia in provincia, can. privilegium, 11. q. 3. cap. tuarum, 11. de privileg. Caterum pro crimine quis potest conveniri, non solum, ubi delictum commisit, sed etiam, ubi inuenitur, et ubi domicilium habet, leg. 1. ubi de crimine agi oporteat. Si tamen graue sit delictum, quod exemplari poena egeat, remittitur reus puniendus in locum, ubi deliquit. l. soler. de custodia reorum, l. capitalium, §. famulos, de poenit. P. l. desertorem, de re milita. §. si vero quis comprehensorum, ut nulli iudic. liceat habere loci seruator. in nouellis.

y. Id est, ratione loci, ubi quis se obligat contractu, vel quasi contractu. l. heres absens, §. 1. de iudic. l. omnem obligationem, et l. interdum, §. fin. eod. tit. potest ibi conveniri sine ibidem inueniatur, vel in alio loco sit, potest et conveniri ubi. solvere ex contractu promisit ex obligatione, cap. Pand. et gloss. de offic. delegat. cap. dilecti, de foro competent. Hic tamen est notanda singularis decisio, cap. 1. §. contrahentes, de foro competent. in Sexti. et ibi gloss. qua explicat dubia, qua oriri ex hoc possunt. In primis, quod ratione contractus quis sortitur forum, si in eo loco contraxerit, ubi habebat domicilium, et inuitus ibi respondere cogitur, quod si mutauerit domicilium, vel tantum transeundo contraxerit, potest quidem ibi conveniri, si in eo loco inueniatur, quod si non inueniatur, non potest in alio loco conventus cogi, ut veniat nisi in eo, et si domicilium transfulerit, vel in loco

domicilii, iuxta l. iuris ordinē, C. de iurisd. dictio. omnium iudic. lib. 3. tit. 13. sic intelligenda, l. heres absens, de iudic. Veruntamen si is, qui contraxerit, noluerit in locum contractus vocatus respondere, si habeat bona in territorio eius loci, in quo contraxit, iudex, qui directo non potest cogere personam venire, ut respondeat, poterit per obliquum cogere, per captionem bonorum, et missionem in possessionem bonorum eius concessum aduersario ex primo decreto, donec veniat.

z. dict. cap. fin. et cap. dilecti, de foro competent. ca. dilectus filius, de rescript. ubi de hoc agitur, l. heres absens, §. proinde, de iudic. Pandest. Habere autem quis potest pluribus in locis domicilium, ut c. ex parte, de foro compet. l. assumptio, §. iurisprudentibus, ad municipal. Pand. Quemadmodum beneficiatus habet domicilium in loco patrimonii, et in loco beneficii, quod exigit residentiam, cap. postulasti, de foro competent. Vagabundus autem ibi dicitur habere domicilium, ubi inuenitur, l. 1. ubi de crimine agi oport. C.

aa. Ratione possessionis etiam, vel loci ubi res sita est controuersa, vocari quis potest in iudicium eius iudicis, sub quo est, ca. sane, de foro competent. Potest et pro eadem re vocari possessor in loco, ubi habet domicilium, cap. ex parte, B. de foro competent. l. si. ubi in rem actio. inten. deb. C. etiam si res sit mobilis, d. l. fin. l. quod legatur, §. fin. autem, de iudic. Quidam tamen dicunt hoc ipsum habere locum pro immobilibus tantum, ut gloss. ad capit. final. ad verba, contra possessorem, de foro competent. Proceditur et contra absentem pro actione in rem coram iudice loci ubi res est, per edicta et citationes, quibus si non obtemperet proceditur contra eum per missionem in possessionem rei controuersa, l. 2. C. ubi in rem actio exerceri debeat, libro tertio, tit. 19.

bb. Privilegio fori saepe aliqui utuntur, ut coram certo tantum alio quam ordinario conveniant.

S C H O L I A.

veniantur, ut in l. 2. § 3. C. ubi Sena. vel A
clariss. l. ubi quis curiali vel cohortali cu-
ria convenia. quemadmodum Gymnasis
& Academiis certi iudices seu conserva-
tores dati, in §. si. in procem. P. Auth. habi-
ta. ne filius pro patre. C.

cc personalis actio, a reali distinguitur, in §.
omnium autem actionum, de action. apud
Iustin. l. actionum, de actio. P.

dd vi si agatur principaliter de causa pri-
legiorum sedis Apostolica, quae apud sedem
tantum tractanda, ca. cum venissent, 12.
de iudi. c. si. de confirmat. utili vel inutili. si
quando verba privilegii dubia sint ad eius
mentem, quae concessit refugiendum, non
ad alium. can. sicut, §. ex his, 11. q. 1. ca. in-
ter alia, de sent. excom. l. 1. & fin. C. de le-
gib. Si tamen incidenter in causa produce-
retur privilegium, & verba essent aperta,
iudex posset ita iudicare non obstante pro-
ductione privilegii, quod nihil ad rem sibi
facere videatur, vel iuxta privilegium,
ut in cap. causa, in fine, ibi: respiciendo
privilegium, de integ. restitutio. c. accep-
timus, de fide instrumento. l. quoties, C. de
iudic. cum similib.

ee Reus actorem in eodem iudicio reconue-
nire potest. cap. 1. de mutui petitio, c. cum
dilectus, 2. §. nos autem, de ordine cogni-
tio. ubi agitur de differentia reconventio-
nis & exceptionis. Nisi conventio fuerit, D
de interdicto recuperanda possessionis, cui
reconventio opponi nequit, cap. si. de ordine
cognitio. ubi & distinctio. aut nisi coram
arbitris causa agatur, cap. dispendia, 3. §.
reus quoque, de rescript. in Sex. Sunt & a-
lia exceptiones quas omitto.

CAPVT VII.

Causa & effectus iudiciorum.

Ratio iudiciorum finalis est, pax publica,
& correctio malorum, a controversia-
rum & litem determinatio, b iustitia, quae
suum ius cuique tribuit. c Iudex autem in
puniendo reddit bonum pro malo, d con-
seruat innocentiam, punit culpam. e

- a ca. non frustra, 23. quest. 5. cano. nisi bella,
& ibi gloss. 23. quest. 1. facit. c. 1. de officio
legat. in Sex. dum (inqui sum. Pontifex)
subditorum scandala remouemus, nos
in eorum quiete quiescimus, facit l. nul-
lus, 14. C. de Iudeis, ubi prohibet iudiciū,
& iudicis potestas, ne ad arma litigantes
veniant, ut l. aequissimum, de usufruct. P.
quare ne vis committatur, occurrunt & ple-
ctit ideo temerarios, qui propria auctori-
tate sine sententiarum etiam suas ab iniuriis
repetunt, canon. 1. 16. questio. 6. leg. ex-
stat. de eo, quod metus causa, Pandect. ca.
cum qui, de prabend. in Sexto, cum simi-
libus.
- b ca. finem litibus, de dolo & contumacia. l.
properandum, C. de iudic.
- c cap. fratris, de verborum significatione, l.
prima, de iustitia & iur. Pandect. & qui
iudicium diffugiunt multum de sua iu-
stitia diffidere videntur, cap. Christianus,
11. quest. 1.
- d ca. Sex. differentia, 23. q. 3.
- e ca. quae Lotharius, 2. q. 1.

DE OFFICIO IUDICIS.

TITVLVS II.

CAPVT I.

Continuatio & quid officium iudicis.

A dmonitis discipulis, iudiciū esse or-
dinarium & extraordinarium, & iu-
dices esse ordinarios, & extraordinarios
seu delegatos, dicamus de officio iudicum
prius ordinariorum, & dehinc delegato-
rum, deque potestate illorum. Officium
iudicis in iure absolute pro potestate, vel
pro his, quae potestas concessa facere iu-
bet, a vel permittit, nō enim quicquid iu-
dicis potestati permittitur, subiicitur iuris
necessitati. b Quaedam etiam tenetur ex-
hibere iudex ordinario iure petentibus &
agentibus, & potest etiam aliunde quae-
dam ex aequitate & auxilio extraordina-
rio impartire litigantibus, quae ipsi pete-

re non possunt; & ideo ex officio eius pro-
cedere dicuntur. *c* Datur autem hoc extra-
ordinarium iudicium, quando ordinari-
um deficit non aliter. *d* Iudicis porro offi-
cium ubicumq; pro actione proponitur;
veluti cum in integrum restitutio principa-
liter postulatur, litis contestatione popo-
sit: aliter, ante & post ingressum cause, post
fine litis contestatione, ad illud recurrit.

S C H O L I A.

a Ius dicentis officium latissimum dicitur, *B*
in l. 1. de iurisdic. omni. iudic. Officium
ab efficiendo, nempe eo, quod quemque se-
cundum impostam sibi personam facere
oportet, de quo abunde Cicero & Ambro-
sius in libris, de officiis & Isidorus. Exstat
in decretalibus generalibus titulus de offi-
cio iudicis, lib. 1. tit. 2. & in specie tit. de of-
ficio iudicis ordinarii, eod. lib. 1. tit. 3. 1. &
lib. 1. Sext. 16. & lib. 1. clem. tit. 9. Spar-
sum autem in C. Iustiniano, de officiis di-
versorum iudicum & magistratuum tra-
ditur, ut in decretalibus de officiis di-
versorum prepositorum & iudicum civilium
& criminalium, ut etiam in P. & novel-
lis, de quibus longum nimis esset hic nomen-
claturam recensere.

b l. non quicquid, 40. de iudic. l. sape, de offi-
cio praesidis, l. 1. C. quomodo & quando
index.

c Sunt enim quadam, quae ex officio iudicis
praestantur, quae principaliter peti neque-
unt, l. qui per collusionem, §. precii sorte, de
actio. emt. P. l. 4. deposit. Frequens in iure
maxime civili, de officio iudicis mentio,
quando agitur de his, quae stricto iure peti
non possunt, & quorum nomine nulla da-
ntur actio, & tamen aequum sit reum conde-
mnari, ut in praedictis legibus, l. quero lo-
ca, Pandect. l. quero. de re iudica. in Pan-
dect. l. servos, de aliment. lega. l. quintus, de
usu annuis lega. Pand. l. deducta, l. Imperator,
ad Senatusconsult. Trebellian. Pandect.
In bona fidei iudiciis tantundem officium
iudicis valebat, quantum in stipulatione
iurare nominatim facta interrogatio, leg.

quia tantundem, §. de negot. gest. Pandect.
leg. Lucius, deposit. Pandect. l. Lucius, de
actio. emt. P.

d leg. in cause cognitione, 16. de minoribus,
25. ann. libr. 4. Pandect. tit. 4. l. cum sine,
de Carbonia. edict. l. 1. ad municip. Pand.
l. quadam, de edend. Pand.

e l. fin. de offic. iudic.

CAPUT II.

Officium ordinariorum iudicum, circa
qua versetur & iura episco-
palia.

Iudicum maxime ordinariorum offi-
cium versatur circa sibi commissis civilia
vel criminalia negotia, habita ratione con-
cessae potestatis personarum & actionum.
Iura ordinaria potestatis Episcopalis in
subditos diffinita iure sunt; *a* & in ecclesias
diocesanos canonica obedientia, *b* reue-
rentia, *c* institutio, *d* destitutio, *e* correctio
reformatio *f* censura Ecclesiastica, *g* iuris-
dictio causarum omnium ad forum Eccle-
siasticum de iure pertinentium, *h* pan-
tentiae publicae & solemnes, *i* sacrorum
omnium, quae ab Episcopo sunt recipien-
da collatio, *k* synodus / synodatici seu ca-
thedratici debitum. *m* Quarta decimatio-
num & mortuorum, *n* visitatio annua, *o*
& eius causa procuratio quoque annua, *p*
moderatum auxilium. *q* Erit & Episcopo-
rum ordinariorum libera potestas, & offi-
cium in suis diocesibus, adulteria & scele-
ra inquirendi, *r* vlciscendi, *s* iudicandi se-
cundum canones, publicum etiam auxili-
um opus erit aduocandi. *t* Pertinet & ad
officium iudicis aduocatum parti non ha-
benti dare, qui & potest esse domesticus
iudicis. *u* Ordinarii quoque Ecclesiastici
locorum, subditos suos plures dignitates
E vel Ecclesias, quibus animarum cura im-
minet obtinere, seu personarum vel digni-
tatem cum alio beneficio, cui cura similis
est annexa, possunt cogere ostendere ritu-
lum & dispensationes, quarum vi talia be-
neficia possident, intra certum tempus de-
functum.

finium, quas si non ostenderint possunt a
in eos procedere perinde ac si nullas habe-
rent. x. Dat ordinariis & iurisdictionem,
lex, y princeps, z consuetudo, aa privilegi-
um, bb vel aliud ius. cc

S C H O L I A.

- a c. conquereute, 16. de offic. ordinarii, quod
seorsum fuisse explicauimus.
- b Id est, secundum canonum precepta, ita
maiori Ecclesia minor debet obedientiam, B
& reuerentiam, cano. a subdiacono, 93.
distinct. cap. illud, 5. de maiori. & obed. ne-
que admittitur prescriptionis exceptio in
contrarium, c. cum ex debito, ca. cum non
liceat, de prescriptio. Non erit tamen ne-
cessarium, ut obligetur scripto, qui obedien-
tiam ipsam voluntarii aduentus officio
comprobat. cap. legebatur, 3. de maiori. &
obed. sufficit enim facere manuale obe-
dientiam, cap. his que eodem titulo. Quod C
intelligendum est de clericis inferioribus
simplicioribus, non habentibus administra-
tionem, qui non sunt compellendi ad fa-
ciendum scripturam iuramenti & obedien-
tie, & sufficit illis, si obedientiam repromit-
tant prelati suis simpliciter, ca. nullus epi-
scopus, de iureiurand. aliud autem dicen-
dum est, de habentibus curam animarum,
dist. ca. nullus, & can. quauquam, 21. di-
stinct. Debet & prelati suis Monachi &
moniales reuerentiam, cap. dilecta, de ma-
iori. & obed. Item & principes seculares e-
piscopis, ca. omnes, 4. cap. solida, 6. c. si quis.
2. de maiori. & obed. minor superiori, cap.
cum inferior, eod. tit.
- c dist. cap. conquereute, de officio & potesta.
iudic. ordina. l. episcopale, 8. de episcop. &
cleric. C. cap. cum apostolis, §. prohibemus,
de censib. c. quis dubitat, 96. distinct. can.
esto subiectus, 95. distinct. c. 1. de excessib.
prelato.
- d cap. cum venissent, capit. ex frequentibus,
de institut. ordinatio quippe ecclesiarum,
ut & cura earum, in diocesi pertinet ad
episcopum diocesanos earum, can. decimo,

omnes Basilica, 16. q. 7. c. cum venerabilis,
7. de religiof. domibus, li. 3. tit. 26. etiam si
monasteria sint. c. 10. obitum, 61. distin.
can. 12. qui, vere, 16. questio. 1. Institutio
dat ius in beneficio, vel per collationem ab
ipso episcopo factam, vel per eius confir-
mationem factam presentationis ad bene-
ficiam, vel per confirmationem alterius ab
alio facta collationis, vide gloss. ad cap. au-
thoritate, de instit.

e Destitutio est depositio a gradu vel ordi-
ne, vel a beneficio ecclesiastico. cap. fin. de
celebr. missa. depositio, que proprie dicitur
est degradatio, eaque vel verbalis vel rea-
lis, utraque ante fieri debet per episcopum,
cap. 2. de poenis, in Sext. c. nouimus, de ver-
bor. signific. vide que diximus de his, libr.
31. Syntagm. iur. c. 30.

f quod & statuitur, in ca. 1. & cap. licet, 12.
cap. conquereute, de officio ordinari. etiam
appellatione remota, cap. 13. eod. tit. Sub-
sunt & monasteria non exempta iure ordi-
nario, correctioni & curia episcopi, ca. Ab-
bates, ca. Abbas pro, can. si quis Abbas, 18.
quest. 2. cap. 1. cap. cum dilectus, de reli-
gios. domib. & ut episcopis sint subiecta, lib.
3. tit. 36. Imo & quamuis monasteria sint
exempta & privilegiata, tamen in negli-
gentiam Abbatum & prepositorum, epi-
scopi poterunt procedere ad reformationem
morum, iuxta illorum regulam, can. pri-
mo, can. visis, 16. q. 2. cap. quanto. 7. de of-
fic. ordin. Neque hic etiam negandum est,
correctionem clericorum posse ad alios, quam
episcopos pertinere, quemadmodum & mo-
rum reformationem, quia & ea datur ca-
pitulo in canonicos, capit. irrefragabili, de
offic. ordina. Abbati & priori in mona-
chos, c. cum in ecclesiis, de maiorit. & obe-
dien. & abbatisa, c. dilecta, eo. tit. Verum
dicendum, hoc ius dari episcopis ex ordi-
nario iure, ceteris ex speciali privilegio,
vel concessione.

g Censura ecclesiastica est iudicium eccle-
siasticum seu de Christianis moribus arbi-
trium, & quid per censuram ecclesiasticam

intelligamus docet, cap. quarenti, vigesimum, de verborum significatione, eoque nomine continetur interdictum Ecclesiasticum, suspensio, & excommunicatio. Censura excommunicationis est, proprius mureo episcopalis, quo ecclesia maiorem non habet penam, ca. corripantur, vigesima-quarta, questio. 3. vide qua diximus de interdicto, excommunicatione & suspensione in superiore libro proximo, titul. 16. & libr. 3. Syntagmat. ca. 8. & 9. Possunt B tamen alii ordinarii quam episcopi uti praedictis censuris, in sibi subditos propter iurisdictionem sibi concessam, vide glossam, in cap. penult. de senten. excommu. ca. cum ab ecclesiarum praelatis, de offic. ordi. Iurisdictionis enim potius est quam ordinis excommunicatio, cap. transmissam, de electio. & ita ratione iurisdictionis excommunicat Abbas, c. sicut, de simo. in c. P. & c. 40. de offic. delegat. Excepta solemniter excommunicatione, qua solius episcopi est, in c. 106. debent, 12. 1. 9. 3.

h c. cum episcopus, 7. de offic. ordin. in Sext. ca. scriptum, 6. q. 1. ca. scitote, 6. q. 3. c. episcopus, 6. de offic. ordin. in Sext. cap. 1. eod. tit. apud Gregorium cum simili. Iure ordinario iurdictio pertinet ad episcopum, ad alios nihilominus alio iure potest pertinere, vel consuetudine, vel privilegio, vel ratione concessionis a summo pontifice facta, l. & quia, de iurisdic. omn. iudi. P. l. 1. C. de emancip. libero. c. si. de offi. archid. c. auditis, de praescr. c. cum contingat, de foro compet. c. irrefragabili, de offi. ord.

i ca. accedentibus, 12. de excessib. praelator. diximus de poenitentis multa supra, lib. 1. tit. 10. facit, c. 2. de poeniten. & remissio. c. falsas, de poeniten. dist. 5.

k Septem sunt sacramenta, de quibus egimus superiore primo libro, & libr. 2. syntag. iur. E c. 3. & seq. usque ad 9. Horum quadam a solis episcopis tantum conferuntur, ut ordo, chrisma, consecratio, & alia, que ad ordinem episcopale pertinent, ca. 4. quamuis, 68. dist. c. aquam, de consec. ecclesiarum, c.

3. & 4. de consec. dist. 5. c. quanto, de consec. Quamuis minores ordinis aliquando a non episcopo, ab abbate, monacho sibi subditis, conferri possint, ca. 1. de ordinatis ab episcopo, qui renuntia. episcopatus, libr. 1. tit. 13. ca. quoniam videmus, 69. dist. cap. cum contingat, de ata. & qualu. ord. Quae porro pertinent ad episcopum, videbis in can. perlectis, §. ad episcopum, 25. distinct. Sunt alia ex sacramentis, que ab aliis quam ab episcopis conferri possunt, ut baptismus, eucharistia, poenitentia, extrema unctio, matrimonium, ut diximus superiore primo libro suis propriis titulis.

i Synodus hic est concilium episcopale. Statutum quippe est, episcopos singulis annis in suis dioecibus binos convenius clericorum agere debere, ut ea, que ad mores & lites eorum pertinent, determinarentur, c. 2. & 4. 18. distinctio. ubi & tempora habendi has duas synodos ponuntur, quatenus erunt perpendenda ex diversis dioeceseon consuetudinibus, ut notat gloss. prima, ad can. habeatur, 18. distinctio, unaquaque provincia in suo sensu abundat, cano. 11. utinam, 76. distinctio. cap. certificari, de sepultur. Potest episcopus cogere ad synodum venire per censuram ecclesiasticam abbates sibi dioecesana lege subiectos, capit. quod super his, de maioru. & obediens.

m Synodaticum dicitur id, quod soluitur a clericis in synodo episcopali, ob honorem cathedrae seu dignitatis, & oneris episcopalis, cuius ratione statutum exigi tantummodo oportere duos solidos a singulis, in dict. cap. conquerente, de offic. ordin. can. primo & final. can. illud, 10. questione 3. sed & hic sequenda erit antiqua consuetudo, canon. 5. nec numerus, 10. questione 3. ubi & hoc ius dicitur quoque cathedralicum, & in cap. pastoralis, 7. de donat. & alibi.

n capit. conquerente, de offic. ordin. cap. de quarta, de praescr. cap. officii, 14. cap. requisisti, 15. de testament. Variat tamen hoc

hac quarta secundum locorum consuetudines, quas sequi expedit, dicto cap. requisiuit, cap. certificari, de sepulchris. Eaque ratione occurrent in pluribus iuribustaxationes eius diuersae, & aliquando tertia, aliquando quarta, aliquando media pars dicitur debita.

Onus est episcopi, visitare, vel per se, vel per alios discretos viros, vel per Archidiaconos, suam provinciam semel saltem in anno, ut reditū edificiaque Basilicarum, & B vitam ministrorum ecclesiasticorum cognoscat, ca. decreuimus, 10. & seq. episcopum & 12 placuit in omnibus, 10. q. 1. c. si episcopus, 6. de offic. ord. in Sex. & notantur semel aut bis ad id tenetur, sed & quoties opus erit visitatione, ca. cum venerabilis, 21. de censib. c. excommunicauimus, 13. §. adiuuimus, de heret. Defertur hac cura & Archidiacono, impedito episcopo, in ca. 1. de offi. archid. can. perlectus, 25. dist.

Procuratio sequitur visitatione, quia debetur a visitatis visitanti, & eo nomine sumtus visitationis tempore debentur, ca. cum venerabili, 21. & c. quanto creatori, 16. de censib. iuxta facultates ecclesiae, ca. sopita, 14. de censib. ca. cum olim, 19. & ca. 17. eod. tit. Iuxta etiam formam, ca. cum apostolus, 6. & c. procuraciones, 23. eo. tit. de censib. ubi impensarum modus praescribitur, & taxatio alia postea facta in extranag. unica, de censib. exactio. procuratio. lib. 3. extranag. communium.

dist. cap. conquereute, de offic. ordinar. extramoderatum auxilium. Interdum quoque episcopus aliqua & ex causa exigere potest mediocritas, dict. c. cum Apostolus, §. prohibemus, ca. 1. 24. nullus episcopus grauamen, 1. q. 1. & hoc dicitur caritativum auxilium. Et quamuis episcopus pro aliis clericis possit censum ecclesiae imponere, c. cum clerici, 11. de censib. tamen pro se non potest sine superioris auctoritate c. 1. in fin. ut ecclesiast. benef. sine aliqua diminutio. conferant.

cap. 1. de offi. ordin. ubi & quae sequuntur,

Inquisitio sit, ubi fama est, delictū aliquod fuisse commissum, quae sufficiens est ad monendum iudicem, de veritate inquirenda, c. licet Helb, de simonia, c. qualiter & quando, de accusatio.

s ad praesidem provinciae pertinet, cui similis est episcopus, purgare provinciam malis hominibus, can. placuit, 6. quest. 3. l. 3. de offic. praesid. P. quod faciet, si eos conquirat l. placuit, de offic. praesid. Pand. & nouella, 17. c. 2.

t Id est, brachium seculare, vel potestatem secularem, d. c. 1. §. si. & c. quoniam, de offi. ord. c. principes, 23. q. 5. c. cum ad verbum, 96. dist. c. 2. de maledic.

v cap. 1. de offi. iudic. lib. 1. tit. 3. 2. nempe si litigantibus nullus vellet adesse aduocatus, vel propter eius paupertatem, vel ob metum aduersarii, potest adiuv. Index dare, siue sit ordinarius, siue delegatus, ut ibidem dicitur, & in l. nec quicquam. §. aduocatus, de offi. proconsulis, l. 1. aut prator, de postul. Prouidet & iudex, ut aqua fiat patronorum, seu aduocatorum distributio, can. infames, 2. §. si vero in vno, 3. qua. 7. & l. propter adum, 7. C. de postul. Quem admodum, & ad curam iudicis pertinet prospicere, ut sit ordo aliquis postulationū, scilicet ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantiū datur, vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, dict. l. ne quicquam, §. obseruare, de officio proconsul. in P. Et hinc praxis senatum & iudicum meliorum, ut volumina causarum conscribantur disceptandaria, ut quisque litigantium suo ordine causa veniente sua desideria explicet, & paratus cum aduersario contestationi adsit, vocant hoc volumine Galli, Lerolle des causes a plaider.

E ordinarii, 3. de officio ordin. in Sexto. Idque in odium pluralitatis beneficiorum, quae est canonibus inimica sine dispensatione, & quae habet aliquin cupiditatis & ambitionis damnabilis notam, capit. quia nonnulli, de cleric. non resident. cap. 1. x. §.

crabilis, de prebend. In extrauag. communibus. cap. de multa, eod. tit. apud Gregor. cum simil.

y Lex dat iurisdictionem, l. 3. quia, de iurisdic. omnium iudic. Pand. Veluti cum consilium generale vel constitutio dat cognoscendi potestatem ordinariis de causis exemplorum in certis articulis. Vicarius etiam episcopi, habet ordinariam iurisdictionem ex lege, Rota decis. 378. fuit dubitatum, num. 2. in nouis, dat eandem episcopus, ut ibidem dicitur, num. 3. sed tanquam minister legis iurisdictionem ordinariam, primo creando officialem, cui generaliter partes suas committit, secundo perpetuum Vicarium instituendo vel confirmando, vel conferendo beneficium, cui sit annexa iurisdic. de iure, cap. cum ab ecclesiariis, de officio ordinarij. vel de consuetudine, cap. cum contingat, de foro competent. c. dudum, verstandem, de elect.

z Princeps temporalis & spiritalis, distribuit iurisdictiones, & ab illis potestas pendet illorum, atque Iohan. & Archidiacon. ad can. experientia, l. 1. quæst. 1. Innocentius & Hostiens. ad capit. cum ab ecclesiariis, de officio ordinarij. notant neminem dare posse iurisdictionem ordinariam, præter principem,

aa cap. cum contingat, de foro compet. capit. Romana, eod. titul. in Sext. cap. Romana, de offi. ordinarij. capit. 2. ne prelati vices suas, in Sext. leg. 1. de emancipa. liber. C. debet autem esse consuetudo præscripta, aliter non valeret, cap. fin. de consuet. in Sext.

bb ca. nouit, versi. non enim, de iudic. suntque in hoc paria, priuilegium & consuetudo, can. conquestus, 9. qu. 3. cap. duo simul, de offi. ordinarij. c. Romana, 3. §. debet, de appellatio. in Sext.

cc Puta si agatur de feudi cognitione, cuius ius naturam feudi retinet, capit. ex transmissa, de foro competente. cap. verum, de maiestate & obedientia. cap. ceterum, de iudic. aut si præscripta sit iurisdic. Item si is, ad quem immediate esset ab inferiore

A pronocandum, non sit catholicus, deuoluitur pronocatio ad eum, qui superior eius est, omisso remedio, cap. si is cui, de officio delega. Denique si conuenito aliquo coram non suo iudice, non obiciatur exceptio. Tunc enim consensus, facit rem iurisdictionem, l. 2. de iurisd. omn. iud. P.

CAPUT III.

De vicariis & officialibus Episcoporum.

Q Vemadmodum ipsi episcopi, sunt ordinarii iudices Ecclesiastici, sic loco eorum tales sunt eorum Vicarii, in spiritualibus vel temporalibus, vel separatim, vel simul in utrisque constituti. a Potest & rursum officialis vel vicarius episcopi in sui locum alium substituere. b Iurisdic. vicarii, quem Romanus Pontifex in urbem relinquit, non extenditur extra illam, nisi aliter expresse ei concessum fuerit. c Episcoporum vicarii dicuntur aliquando quoque officiales d interdum missi dominici, iurisdictionem habentes ordinariam, constituentes eandem sedem & iurisdictionem cum episcopo, cuius vices in causarum cognitione gerunt. f Obseruandum tamen, quod licet in officialem episcopi per commissionem officij sibi generaliter factam causarum cognitio transferatur, tamen potestatem inquirendi, corrigendi, aut puniendi aliquorum excessus, seu aliquos a suis beneficiis officiis vel administrationibus amouendi, non transferri, nisi specialiter hæc quoque committantur. g Sicuti nec sine speciali permissione possunt beneficia conferre. h Poterunt autem loco episcopi confirmare, seu instituere habentes ab aliis collationes. i Sed neque prædicti possunt dare clericis literas dimissorias, seu licentiam accipiendi ordines ab alieno episcopo, nisi & illis officialibus illud in mandatis permittatur, id ipsum & de vicariis Episcopi dicendum, nisi sint Episcopi vicarii generales, aut Episcopus in remotis sit partibus. k Habent & suos

& suos vicarios & officiales alii quam episcopi, qui habent ordinariam iurisdictionem, quos ex arbitrio dummodo muneritione constituant in iurisdictione ecclesiastica, vel rebus eius spiritualibus, & dummodo laici non fiant officiales, quod utrisque prohibitum est ecclesiasticis. *m* Pollunt autem & unus & plures officiales constitui, & unus principalis, alius dictus foraneus, qui tamen tantæ est dignitatis ac principalis. *n* Potest & officialis ultra, delegatus constitui, & in officialem etiam potest ex clauistro monachus simplex aduocari. *p*

S C H O L I A.

a. Exstant tituli, de officio vicarii, libr. 1. tit. 3. in decretalibus, & lib. 1. tit. 13. in Sex. & lib. 1. clementinarum, tit. 8. & ita possunt per se vel per alium episcopi iurisdictionem ordinariam exercere, c. cum episcopus, 7. de offic. ord. in Sext. factaque per officiales & vicarios, perinde habentur, ac si facta fuissent per ordinarium ipsum episcopum, per regulam communem, qui per alium facit per se ipsum facere videtur, & quod quis per se potest potest & per alium, l. ita autem, §. gessisset, de administratione, tit. c. mulieres, §. 1. de sentent. excomm. in Sext. c. qui facit, de reg. iur. in Sext. Et proinde episcopus tenetur ad restitutionem damnorum per officialem suum, vel vicarium iniuste datorum, ut notat Rota, decis. 431. nota utrum episcopus, in antiq. per ea, quæ habentur, in ca. 1. de restit. spoliat. & ibi Ioannes Andre. ut & ei imputatur, qui malorum hominum opera vitur. l. ex maleficio, de actio. §. fin. de obl. quæ ex quasi maleficio nascuntur, & dolus procuratoris generalis nocet domino, l. apud Celsum, §. quesitum, de doli mali excep. P. sibi enim imputare debet, qui tales eligit. l. cum mandato, de minor. P. §. licet eos, de iudic. sine quoquo suffragio, & c. in nouellis.

b. ut in c. 1. de offic. vica. in Sext. ubi glossa,

ad verb. ipsius, tractat, officialem proculdubio alium ad certam causam loco sui dare posse. Dubitat autem, num & alium generalem dare possit, sed & verius resoluitur posse & alium ei subrogari ex consensu episcopi; sicque etiam quoque receptum est, & ex consuetudine fere fiat, locum tenens officialis, atque dictum, c. 1. de offic. vica. in Sext. Illud videtur firmare ex hypothesi, nec obest, cap. clericos, 4. de offic. vica. apud Greg. ubi prohibitum est adeptis vicariatus, alios sibi constituere vicarios, nam ibi agitur de rectoribus ecclesiarum vicariis perpetuis, qui non possunt in ecclesiis alios sibi vicarios perpetuos facere, ut ipsi ab onere liberentur, iuxta cap. exstirpanda, §. qui vero, de praben. Receptum tamen est, ut & ipsi vicarii perpetui possint sibi alios vicarios ad modicum tempus eligere, ut notat gloss. ad Clementinam 1. ad verba, locum aliorum, de regularibus, libr. 3. tit. 9. Num tamen a delegato per officialem appellari debeat ad ipsum officialem delegantem, an vero ad Episcopum, vide diuersas sententias in decisione Rota, 350. licet officialis, in nouis. notatur & in decis. 371. si Episcopus dat, in nouis, ab speciali delegato episcopi, vel eius vicario posse & debere appellari ad ipsum episcopum, vel ad vicarium. Vicarium porro, seu officialem loco episcopi constituit capitulum sede vacante post mortem episcopi, vel iam constitutam confirmat, nempe idoneum, in iure canonico doctorem, vel licentiatum, vel alias quantum fieri poterit idoneum infra octo dies, ex constitutione concilii Tridentini sess. 24. cap. 16. Quod si non fecerit, hac deputatio ad metropolitanum deuoluitur. Et si ipsa ecclesia sit metropolitana vel exempta, ad antiquiorem episcopum ex suffraganeis, vel propinquiorem episcopum in exemptis, facit ca. non liceat, in 2. 12. quæ. 2. cap. fin. de supplen. neglig. pralator. in Sex. Loquimur nos porro hic, de vicariis iurisdictionis vel potestatis iudicum, non autem de his, qui

V u u u

- Ecclesias nomine beneficiatorum administrant, qui vel temporales & amobiles sunt, cap. 1. 2. 4. de offi. vicarij, vel perpetui, qui dicuntur & rectores, de quib. in c. 3. eo. tit. c. exstirpanda, §. qui vero, de prob. clem. 1. de offi. vicar. Felinus late ad c. 6. perpetuis, de fide instrum.*
- c.** *c. si tua nobis, §. de offi. vicar. solent tamen summi pontifices praelatis suis vicariis plura alia conferre & concedere, quae ex diplomatibus cognoscuntur, ut notat fusc. & de eorum potestate Octavia. Westrius, lib. 2. introductionis in aula Romana actionem, c. 16. Meminit & de vicario a sede apostolica deputato, ca. is cui, de electio. in Sex. Potest in summa vicarius ea gerere in loco, ubi vicarius est, quae pertinent ad iurisdictionem eius, cuius vices gerit. c. si. 93. distin. l. 1. C. de offi. eius, qui vices alterius gerit, c. 1. 94. distin. exceptis his, quae non transferuntur sine speciali mandato, ut in c. quod translationem, de officio lega. atque ideo vicarius retinet dignitatem persona eius, cuius vices gerit, quandiu negotia eius gerit, ca. si. 94. dist. c. generaliter, 16. q. 1. l. penult. C. de aqua duct. lib. 11.*
- d.** *ca. pen. & fin. de offi. vicar. in Sext. tamen hac duo nomina officialis & vicarius, differunt, ut notat Guilb. ad clem. 1. de offi. vicar. Fridericus de senis, conf. 302. incip. reuerende pater, nam quicquid potest agere officialis, potest quidem vicarius, sed non conuertuntur, ut idem possit officialis ac vicarius, neque officialis habet potestatem circa actus spirituales, ut vicarius, qui potest inquirere & corrigere, non utique officialis sine speciali mandato, ut paulo post dicitur. Veruntamen hodie ex praeteri hac differentia tollitur, & fere hac nomina habentur synonyma & eiusdem potestatis, ut ait Speculator in tit. de offi. vicarij, Barbatia ad clem. et si principalis de rescript.*
- e.** *ut in c. 1. de frig. & malefic. c. 2. de regul.*
- f.** *c. cum episcopus, 7. ibi, per alium, & c. de offi. ordina. in Sex. c. Romana, 3. de appella.*
- A** *in Sext. ubi & unum episcopi & officialis esse dicitur auditorium, & ideo ab officiali ad episcopum non appellari, & reuocatur contraria consuetudo, c. 2. de consuetud. in Sex. notat & gloss. in c. 2. de offi. ordina. in Sex. Innocentius & Hostiensis ad ca. sua, eo. tit. apud Greg.*
- g.** *Isdem verbis relatum, in c. licet, 2. de offi. vicar. in Sext. ubi glossa notat ad verbum, committantur, quod si episcopus expresse ferit unum ex his, quae egent speciali nota in mandato, & adiecerit clausulam, & alia omnia, quae per nos possumus, etiam si mandatum exigant speciale, quod consueant alia quoque commissa vel similia, vel minora, quemadmodum & notat Hostiensis, ad cap. significasti, per ipsum cap. de offi. archid. & per ca. sedes, de rescripti, per l. sed et si, §. quatuor, si quis cautionibus & per notata, ad cap. unde commodum, argumento procuratoris & procuratoris, iuxta c. qui ad agendum, §. 1. de procura. in Sext. Aliiter autem dicendum, si aliquod de spiritualibus non fuisset expressum, ut ibidem dicitur, in 1. rescripto. Notat etiam Lapius, Ioannes Monachus, & Dominicus contra Ioannem Andream, ad d. ca. 2. de offi. vicar. in Sext. quod officialis ex generali mandato possit inquirere, quamuis non possit punire, & quod possit remittere reos puniendos, contra quos inquiserit ad episcopum, Roia decision. 66. si seruetur opinio, in nouis. Poterit quoque, si per inquisitionem inueniat innoxios, declarare ab eadem inquisitione absolutos, sicut tenet Felinus ad ca. non potest, de re iudic. Idque contra ripam tuetur Bernardus Diaz in practica canonum, ca. 4.*
- h.** *ut expresse deciditur, in c. fin. de offi. vicar. in Sext.*
- i.** *c. ex frequentibus, 3. de institut.*
- k.** *c. statutum, 3. de prob. in Sext. c. cum nullus clericum, 3. de temp. ord. in Sex. lib. 1. tit. 9. ubi gloss. tamen, ad verba, non extrudant, notat, officiali cum speciali mandato, dimissorias dare posse, ad verbum, remotus,*

remotus, id ipsum dicit in vicario generali, & si in remotis agat episcopus remota autem loca, qua dicantur, relinquere officio iudicis. addit tamen & Ioannes Andreas, in hoc concordare Hostiensium ad ca. relatum, de sent. excom. & Archid. ad ca. 2. de testa. in Sex. Atque hodie vicariis dari super hoc expressam potestatem, ut etiam presentibus episcopis tales licentias concedant.

1 Sic capitulum sede vacante episcopali, constituit vicarium, cap. penultim. de supplen. neglig. pralat. in Sext. facit & Abbatissa electa a maiori parte capituli, c. indemnitate, de elect. in Sext. vel alius praelatus electus concorditer in casu, c. nihil, de elect. notat glo. ad clem. 2. de rescript. ad verbum episcopi, officialem episcopi, dicit eum, quem capitulum dat sede vacante non obstante. clem. cum accessissent, de procurat. nempe officialem iurisdictionis non persona, que non est, pro qua facit, c. vnic. de maiori. & obediens in Sex. Item ait, & dicit officialem Archidiaconi & alterius inferioris ab episcopo. Tradit etiam, Rota decis. 159. notat glossa, in antiqui. quod ubi plenaria, quantum ad spiritualia & temporalia iurisdictione ad praelatum vel praelatissimum pertinet, praelatus potest ibi ponere vicarium temporalem secundum Ioan. Andream, ad clem. frequens, de excessib. pralat.

m c. 16, in noua, 16. q. 7.

n Clem. et si principalis, 2. de rescript. agit de foraneo, qui ideo dictus ita, quod incerta parte diocesis subiecta alteri principi seculari, quam sit sedes episcopalis & principalis officialis, sit constitutus. Dioceses enim episcoporum saepe non sunt iisdem limitibus definita, quibus prouincia principum temporalium. Ideo propter faciliorem iustitie expeditionem, neue illa impediatur principibus temporalibus dissidentibus, sub quorum ditionibus est diuisus episcopatus, constituti sunt officiales foranei, de quibus tamen ego arbitrarer contra sententiam gloss. in clem. 1. ad verbum, foraneo, de rescript. non intelligi, c. Romana, de offi.

ord. in Sex. nam isti foranei, de quibus dixi, etque principales sunt ac ii, qui in sedibus episcopalibus remanent, & proinde faciunt idem consistorium cum episcopo; atque dictum antea unum episcopum, unum vel plures ponere posse officiales & vicarios, & ideo non appellatur ab illis ad episcopum, sed ad superiorem. Caterum non erit id negandum, si in extranei diocesi episcopus constituat officialem, hunc quoque foranum dici ad certam causam unum vel ad plures, & pro delegato haberi, quia constituens, ibi, ubi constituit, non habet diocesin, & proinde ab eo foraneo ad delegantem appellabitur, non ad superiorem, & ita intelligo, d. c. Romana, de offi. ord. in Sex. & c. Romana, de appell. in Sext.

o De quo & in c. 1. de offi. vicar. in Sext. c. insinuante, de offi. delega. c. dilecti, ultimo, de appellat. & ab hoc appellatur ad delegantem episcopum, vel eius principalem officialem, non ad superiorem.

p potest ita quo fieri officialis, & locum tenens eius monachus, & a claustro propter negotia auocari, maxime sciente abbate, ut notat Rota, decis. 185. nota quod monachus simplex, in antig.

CAPUT IIII.

De Chorepiscopo.

D Vicarius censebatur in parte episcopatus, & cum maiore potestate, quam officialis, non tamen cum tanta, quam haberet episcopus, is qui olim dicebatur Chorepiscopus, id est, religionis cuiusdam seu partis episcopatus vel dioceseos quasi episcopus. a Sublatus tamen usus Chorepiscoporum propter insolentiam, quodque sibi episcoporum officia usurparer. b tum etiam, quod pro monstro visum sit in vna diocesi, & corpore duo esse capita, duos inquam esse episcopos. c Potest tamen episcopus in loco, ubi diuersa sunt idiomata, vicarium vnum in lingua peritum constituere, qui verbo & exemplo instruere possit populum sibi subditum. d

Vuuu 2

SCHOLIA.

a Chorepiscopi multa habebant communia cum episcopis, neque pendeat, ab episcopis principalibus, ut vicarii ab illis constituti, sed veluti proprio beneficio in certa parte loci dioeceseos, muneris episcopalis non episcopi vicarias agebat partes, gerentes propria auctoritate, quae episcopi ipsi dioecesis gerere debebant, in multis quoque etiam ab episcopis distinguebantur, nam episcopi non nisi in ciuitatibus, Chorepiscopi vero in vicis ordinari poterant, episcopi literas formatas, Chorepiscopi non nisi commendatitias tribuebant, episcopi ius consecrandi habebant, chorepiscopi tantum minores ordines dabant. Leuiticam autem & sacerdotalem benedictionem non poterant tribuere, capit. ecclesiis, 3. §. inter episcopos, & capit. 4. quamuis, 68. distinct. ubi & alia fuerunt prohibita chorepiscopis.

b d. ca. quamuis, §. fin. & ca. chorepiscopi, §. ea. 68. dist.

c cap. quoniam in plerisque, 14. de offic. ord. l. non sunt liberi, de statu hominum, l. quod certarum, de posthu. here. instituen. C. singuli tantum episcopi debent constitui per singulas dioeceses. Similes his Chorepiscopis, erant olim in temporalibus principibus officiales dicti ~~in mentem~~ seu vicarii, melius locorum seruatores vel defensores in prouincia, qui etiam tandem sublati sunt, quod in singulis ciuitatibus defensores earum, vices praesidium sufficienter agerent. §. nulli quoque iudici, seu c. 4. nouell. 8. ut iudices sine quoquo suffragio fiant, §. 1. & sequen. ut nulli iudic. liceat habere loci seruatores, nouelle. 134. ~~in mentem~~ ~~ad id quod~~, species dignitatis localis Suida, tanquam chorepiscopatus.

d In dict. c. quoniam in plerisque, 14. de offi. ordina.

CAPVT V.

De Archidiaconis.

Inter vicarios episcopi annumeramus archidiaconos, quorum interdictio qui-

Adem est ordinaria & perpetua, verum nomine episcopi reddita. Ideo ex vicaria potestate audit iurgia singulorum, & circueundo prouinciam, cuncta quae emendatione indigent loco sui episcopi, corrigit, & emendat. **a** Attamen sine mandato & licentia episcopi nemini debet curam committere animarum, **b** aut excommunicare, **c** aut dare commendatitias literas ad suscipiendos alibi ordines, **d** aut visitare monasteria, nisi in quantum ei consuetudo permittit, **e** poterit tamen contra capellanos, quos dixerit sibi subditos causa visitationis, agere irrequisito episcopo, sicuti capitulum in re, quam habet ab episcopo diuisam, ratione administrationis, & in bonis temporalibus diuisis, agit irrequisito episcopo. **f**

SCHOLIA.

a c. 1. ca. ad hac nos, 17. de offi. Archid. libr. 1. tit. 23. ca. perlectis, §. Archidiaconum, 25. distinct. ubi glossa, ad verb. iurgia, disputat de eius iurisdictione, habet & Archidiaconus nihilominus alia officia, quae in praedictis iuribus ponuntur, & in cap. ut nostrum, eo. tit. de offi. Archid. concedit & ei aliqua consuetudo, quae tamen praescripta esse debet. c. si. de offi. Archid. c. dudum, de elect. c. ad hac. de excess. prelat.

b Etiam si consuetudo alia fuerit. c. cum satis sit, 4. de offi. Archid. can. nullus omnino, 16. quaest. 7. cap. cunctis fidelibus, 16. quaest. 1.

c de iure communi, sine consensu episcopi. ca. Archidiaconus, §. de offi. Archid. ca. visis, 16. q. 2. c. nullus, 16. q. 7. ca. corripitur, 24. quaest. 3. possunt tamen de consuetudine aliquando, ut in cap. dudum, in 2. de elect.

d c. significasti, 8. de offi. Archid.

e c. dilecto filio, 10. de offi. archid.

f Rota decis. 284. nota quod Archidiaconus, in antiq. per c. cum olim, de testib. ad quod facit. l. ciuitates. quod cuius. vniuers. nomine. P. c. edoceri. de rescript.

CAP.

CAP. VI.

1 De Archipresbyteris.

2 Coadiutore.

3 Titulario episcopo.

Archipresbyteri in his, † quæ gerunt ex officio, vires quoque episcopi dicuntur agere. *a*

2 Coadiutor quoque datus in temporalibus vel spiritualibus videtur etiam vicarius eius, cui adiungitur vel datur. *b*

3 Sed & titularius episcopus, † ecclesiæ **B** existentis penes infideles, quæ caret proprio clero & populo Christiano, & qui sedem non habet, ratione privilegii sibi concessi de promouendo ad sacros ordines quoscunque ad se venientes, est quasi vicarius episcoporum aliorum, quorum subditos promouet. Quia non potest sine proprii prælati expresso consensu, aut sine literis dimissoriis promouere quenquam **C** ad quoscunque sacros ordines, vel ad primam tonsuram, nisi velit suspendi per annum ab executione pontificali, & promotus ab executione suscepti ordinis, donec aliter fuerit visum suo episcopo. *c*

SCHOLIA.

a ca. penult. & fin. de offic. archipresbyt. libr.

1. tit. 24. & gloss. ad clem. 2. ad verbum, foraneo, de rescripti. notat quod ubi dicitur de officiali foraneo, dici eodem modo, de decano rurali, qui in parte diocesis gerit vices episcopi ad tempus, qui etiam officialis foraneus dici possit. Quæ tamen intelligenda aut, nisi officiales vel decani ex alio capite admittantur, ut quia canonici Cathedralium ecclesiarum, vel his similes Joan. Andreas id firmat. Archipresbyter, vel in urbe civitatis est, vel curialis. Civitatis officium ponitur, ut vice episcopi eo absente, officium diuinum **E** incipiat, benedictiones presbyterales det, & c. c. officium, de offic. archipresbyt. Ruralis vero, vel decanus, presbyterorum & laicorum seu plebania gerit curam, & cuncta refert ad episcopum. c. fin. eod. tit. dicitur

A tur porro archipresbyter ruralis, alicubi decanus, ut in c. capit. 50. dist.

b Quando prælatus vel beneficiatus est impar muneri, vel propter aegritudinem perpetuam, vel ob furorem superuenientem, vel ob senectutem, vel aliter, datur ei aliquando coadiutor, qui eius vices suppleat, honestis eidem ex beneficio expensis datis. cap. fin. & cap. ex parte, cap. de rectoribus, c. tuanos, de clerico agrotante. cap. vnic. eod. tit. in Sexto.

c In concilio Tridentino, sess. 14. cap. 2. & sessio. 6. c. 5. & sess. 23. de reforma. cc. 3. 8. & 10. Quia & generaliter omnibus episcopis in aliena diocesi sine consensu priorum prælatorum quippiam agere in præiudicium eorum prohibitum est. Concil. Niceno, cap. 17. Aureliacensi, capit. 3. cap. 15. Moguntinensi, c. 14. c. 1. 21. q. 2. per totam, q. 3. c. 1. cum seq. de temporib. ordinat. in Sexto.

DE OFFICIO LEGATI.

TITVLVS III.

CAPVT I.

1 Continuatio.

2 Quid legatus.

3 Et quod species, ut alii de latere, missi, nati.

Inter iudices ordinarios erant † legati summi pontificis, quibus incertis negotiis committitur legationis officium, ut ibi euellant, dissipent, plantent atque ædificent, in prouinciis sibi commissis, ubi tanquam proconsules habentur antiquorum. *a* Et ita:

Legatus summi pontificis † dicitur eius vicarius, & vices eius gerens in aliqua prouincia vel regno sibi commissis. *b*

Legatorum autem † pontificalium tres sunt species. *c* Quidam enim sunt legati dicti de latere, d nempe cardinales, qui ex latere summi pontificis & eius senatu accipiuntur, & in prouincias mittuntur nomine summi pontificis, potestate acce-

Vuuu 3

praef. Alii dicuntur legati nati, qui non sunt missi de latere, sed habent ratione privilegii beneficii possessi, potestatem a summo pontifice tanquam legati eius. Alii sunt qui dicuntur tantum legati missi, nempe quorum est electa persona & mittuntur in provincias per summum pontificem, cum mandatis & potestate, & cardinales non sunt. g

S C H O L I A.

a cap. 1. de officio leg. lib. 1. tit. 15. in Sex. equiparantur legati antiquis proconsulibus & praefidis provinciarum, de quorum potestate & auctoritate diximus, lib. 47. Syntagmat. ca. 32. & tractatur in tit. de officio proconsul. li. 1. P. tit. 16. His maius erat imperium post principem in provinciis deputatis, l. si in aliquam, 7. §. si. & l. deo, 8. eod. tit. atque plenissima potestas, novella 30. de proconsule Cappadocia, & novell. 123. de proconsule Palestina. Praefidis porro nomen generale est, eoque & proconsules & legati Caesaris, & omnes provincias administrantes, licet senatores sint, appellantur, proconsulis vero specialis appellatio, l. 1. de officio praefid. lib. 1. P. tit. 18. eratque omnis potestas penes huiusmodi praefidos in provinciis, quae omnibus maioribus Roma magistratibus concedebatur. leg. omnibus, 10. & seq. de officio praefid. P.

b cap. 1. §. fin. de officio leg. c. mandata, 6. de praesumpt. lib. 2. tit. 23. c. unico. de consuetud. in extraneis. commun. vicarii proconsulis, legati sunt, ut in tit. de officio proconsul. & leg. lib. 1. P. tit. 16. at proconsul in provincia sibi decreta posset etiam dici vicarius principis, vel olim populi, ut apud Strabonem, & sibi ita vicaria principis dignitas, sacre cognitionis habet potestatem & indicationis principalis refert auctoritatem, l. vni. de officio vica. C. ubi tamen vicarii dicuntur non tam principis, quam perfecti pratorio, is enim mittebatur in tractum vel dioecesim aliquam aliquot in se provincias continentem, similis proemo-

dum legato proconsuli. Sed & quoniam isti legati sunt, tamen non sine adiectione alia, ut proconsulis, vel alterius dicuntur, veluti & legati civitatis & municipiorum. l. 1. de legatio. li. 50. P. tit. 7. legatus hostium, l. fin. eo. ca. in gentium, 1. dist. Loquitur, & de his legatus civitatum ad alias civitates vel principem delegatus, tit. de legationibus. lib. 10. C. tit. 63. Sunt & legati Caesaris seu principis, qui mittuntur a principe cum mandatis & principali potestate ad aliquid dicendum, agendum vel negotiandum, & ad tempus, ut in l. diem functo legato, 4. de offici. assessorum, in P. lib. 1. tit. 22. mandata interdum scripta, interdum ore tenus data & accepta, ut in c. si. 97. distin. Solent interdum legati missi papa, dici nuntii papae vel oratores, vel ambassiores, verum isti non habent eam iurisdictionem & potestatem, quae datur praedictis legatis de latere, natis & absolute missis, mittuntur enim isti nuntii ad certum tantum negotium, ut & in c. cum instantia. 17. de censibus. c. accedens, de praescript.

c tres species sequentes ponuntur, in cap. 1. de officio leg. a. in Sext.

d Cardinales missi in provincias de latere dicuntur, c. volentes, 8. de officio ordin. c. si abbatem, 36. de elect. in Sext. quia ad latius principis sunt, censenturque pars corporis eius, c. quisquis, 6. q. 1. clem. felicitis, de pen. ita in c. 1. de officio leg. in Sext. dicitur sum. pontif. hos legatos missos de fratribus suis honoris prerogativa letantes, dicitur & fratres cardinales papa. in ca. dilecto, de prob. c. licet, 3. de testib. c. fundamenta, §. licet, de elect. c. per venerabilem, qui filii sunt legit. & alibi. Quare isti legati de latere, vivunt in signibus apostolicae dignitatis, dum legatione funguntur ex consensu generalis statuto, ca. antiqua, de privileg.

e habet ecclesia universalis suum senatum ex cardinalibus, c. ecclesia, 16. q. 1. d. c. per venerabilem, qui filii sunt legitimi.

f nempe occasione ecclesiae, cui datur haec facultas, d. c. 1. de officio leg. a. in Sext. cuius ge-

neris

neris est Archiepiscopus Cantuariensis A
in Anglia, qui praest. & iure Metropoli-
tano & iure legationis in provincia. c. 1. de
offic. leg. c. 1. de appella.

g dicto cap. 1. de offi. legat. in Sex. & dict. c.
mandata, de praesumptio. cap. cum dilecti,
de accusatio. huius generis legati papa pos-
sunt etiam esse subdiaconi, capit. 1. 94. di-
stinctio.

CAPVT II.

De potestate legatorum.

Maior dignitas inest legato de latere
& potestas, quam missio vel natus, et-
iam dum venerit ad illorum provincias il-
lis commissas, qui propter sedis apostoli-
cae reuerentiam ei cedere debent, neque
illo praesente, & quandiu in provincia illo-
rum moratur, executionem suae legatio-
nis & officii habent. a Potest & legatus de
latere extra provinciam sibi decretam, ab-
solvare excommunicatos pro violenta ma-
nu in clericos iniectione, legatus autem
missus, potest tantum in sua provincia. Na-
tus vero, nullo modo. b Item legatus car-
dinalis de latere, potest suae collationi re-
servare beneficia non vacantia in aliqua
collegiata vel cathedrali ecclesia, sic ta-
men, ut una reservatione in ecclesia pen-
dente, non possit aliam facere, c & ea lege,
ut expirante legatione reservationes illae,
si ad collationes non fuit processum per
executores, expirent. d Non potest autem
sibi reservare cathedrales ipsas, vel regula-
res, vel collegiatas ecclesias, nec dignitates
ecclesiarum cathedralium maiores post
episcopos, si ad eas praepositi sint per ele-
ctionem vocandi. e

SCHOLIA.

a cap. volentes, 8. de offi. lega. sic ut maiori E
& digniori alii ei deferunt, nec eo praesente
exercent officium suum, ca. denique 2. dist.
c. antiqua, §. dominica, de primil. l. si. de offi.
proconf. P.

c cap. 1. de offi. lega. cap. dilectus, 6. eo. apud

Greg. ex speciali concessione alii possident,
ut in c. literas, de supplend. neglig. pralato.
servatur tamen & in collationibus benefi-
ciorum factis a legatis de latere distinctio,
c. praesenti, c. collatio. c. deliberatione, de of-
fic. ordinari. in Sext. Et quemadmodum
non valet beneficii impetratio, in qua mo-
dicum possessum aliud, non fuit expressum,
sic non valet obventum a legato, si suppres-
sum est possessum a prouiso, c. si. de offi. lega.
in Sext. quamvis valeat collatio facta ab
ordinario, suppresso beneficio, quod iam
possidet prouisus, cle. si. de offi. ord.

d cap. praesenti, 3. de offi. legat. in Sext. non
posset tamen dare ius ad beneficium vacan-
tarum. gloss. in notabilibus ad casum, cap.
1. de offi. lega. nec potest cuiquam commu-
nere, ut beneficii resignationem cuiuspiam
accipiat & alii conferat, c. 4. §. si. eo. tit.

e cap. deliberatione, 4. de offi. lega. in Sext.
Sustulit etiam concilium Tridentinum, ses-
sion. 24. c. 19. de reformatione, reservationes
omnes, atque prohibuit easdem nomi-
natum cardinalibus.

CAPVT III.

Iterum de potestate legatorum.

Legatorum potestas maxime ex tenore
re literarum suae commissionis seu man-
dati pender. a Ideo non creditur lega-
to, nisi literas suae legationis ostendat. b
Sunt tamen quaedam, quae legatus de la-
tere ex dignitate habet supra alios, nam
post summum pontificem in provincia si-
bi decreta maius imperium supra alios di-
citur habere, c & proinde quaedam potest,
quae alii non possunt, ut ex proxime dictis
exempla patent, & insuper potest is, non
autem missus vel natus, Archiepiscoporum
& exemptorum, ex officio electiones
confirmare, nisi & missis, & natis, a se-
de apostolica id ipsum concessum fuerit, d
& in summa hic legatus de latere om-
nia potest, praeter exceptae & reservata.
soli summo pontifici, quae non compre-
henduntur generali mandato, qua ratione

legatus etiam de latere sine speciali mandato, non transfert episcopos, f non vnit episcopatus, nec eos diuidit aut subiicit, g non cognoscit de negotio, postquam illud retulerit ad summum pōtificem, h verum quilibet legatus cognoscit de aliis in dice- censi sibi decreta, non tantum per appella- tionem, sed etiam per simplicem quere- lam aditus, i potest quoque ibi concedere statutum, quod durat etiam finita legatio- ne, k & si quis legatus sit diuersarum pro- uinciarum, poterit in vna, alterius quo- que negotia expedire. l Qui vero legatio- nem summi pontificis impedit, tanquam conturbans ecclesiam, debet a liminibus ecclesiæ pulsus excommunicari, m & ter- ra eorum, qui impediunt, subiici interdi- cto ecclesiastico. n Atque omnes ecclesiæ legatos summi pontificis recipere tenen- tur, & eius procuraciones, & necessaria pro modo facultatum administrare, si re- quirantur. o

S C H O L I A.

- a de potestate legati & privilegiis tractat Ioannes de Selua. in 2. parte beneficiarum, questio. 3. sic leges cum loquuntur de pote- state presidum & proconsulum (quorum habent similitudinē legati apostolici pro- uinciam administrantes, in ca. 1. de offic. lega. in Sex.) referunt se ad ea, qua scripta D habent in mandatis datis ab Imperatore, vt l. mandatis, 3. 3. de poen. P. l. 1. de col- leg. illic. P. lib. 47. P. tit. 22.
- b ca. fin. 97. dist. ca. lectis, 67. dist. l. 1. C. de mand. princip. C. Neque etiam creditur Cardinali asserenti aliquid in praiudi- cium alterius. gloss. in c. sicut nobis, de sent. excom. Aliquando tamen in aliquibus credi potest sine literis legato principis, si eius persona honesta sit, & de qua nō pra- sumatur, quod mendacium dicat, & si as- serat se ore tenus mādatum a principe ac- cepisse, c. nobilissimus, 97. dist. Neq. etiam legatus sum. Pontif. petens procuraciones ab ecclesiis tenetur illis ostendere origina-

lem potestatem, vt notat Ioan. Andr. ad c. 1. de offic. leg. Hostiens. ad c. procuratores, de censib. Rota decif. 175. nota quod le- gatus, in antiq.

c in c. Abbatem, 36. §. huiusmodi, de elect. in Sex. vt dictum de presidibus, l. 4. de offic. presb. P. & de proconsulibus, in l. si in ali- quam, 7. §. fin. & l. & ideo, 8. de offic. pro- consul. P.

d dicto c. Abbatem, §. huiusmodi.

e c. qua de causa, 9. & ibi glo. ad verb. quic- quid, 2. q. 5. gl. ad d. §. huiusmodi, ad verb. transeundi, plura reseruata sum. Pontif. notat glo. ad c. 4. ad ver. reseruata, de offi. legat. & Host. ad feri 60. casus reseruati, & Rosella in summa, in ver. legatus, m. 3. Quare nec legatus aut nuntius habet po- testatē conferendi beneficia qualitercum- que vacantia, & indebite occupata, potest beneficia generaliter reseruata puta per constitutionē exsecrabilis, de preb. in extr. vel alio modo conferre, quia nec sub hoc mandato generali continentur generaliter reseruata. c. fi. de offi. vica. in Sex. facit. ca. quamuis, 2. de preb. in Sex. disputat & ita concludit rota. dec. 109. legatus siue nū- tius, &c. in nouis & decif. 459. nota le- gatus, in antiq. Sed neque qui habet pote- statem beneficia conferendi certo modo re- seruata sedi apostolica, vt puta vacantia in curia, poterit in vim legationis alio modo vacantia conferre, decif. Rota 161. nota quod vbi est, in antiq.

f c. nisi specialis, 3. & c. quod translationem, 4. de offi. leg. vbi id reseruari dicitur sum. Pont. in signum privilegii singularis, vt & in c. 1. de translat. episcop. vbi ratio, & ca. mutationis, 7. q. 1.

g d. c. quod translationē. Quia hoc ad sum. Pont. pertinet, c. sicut vnire, de exce. pre- lat. poterit tamen ecclesiam parrochiale m vnire dignitati & alterius generis eccle- siam alteri subiicere. Rota dec. 18. secun- dum maiore, in nouis, & dec. 58. legatus de latere, in nouis, vbi & addit, eundem posse inuito etiam & non vocato curione, id ipsum

DE ARBITRIS.

TIT. IIII.

CAPVT I.

^a Exstat titulus de arbitris, lib. 1. decretal. tit. 43. lib. 1. Sexti, tit. 22. lib. 4. Pandect. tit. 8. de receptis arbitr. & lib. 2. C. tit. 56.

- 1 Continuatio.
- 2 Et qui sint arbitri.

B Iudicibus cura debet esse, ut auditis vtriusque partis quaestionibus & responsionibus partes, si fieri possit ad concordiam redigant; sin minus, iudicio determinant. ^a Cum autem ad formam iudiciorum arbitria reducta sint, ^b non alienum erit a methodo post ordinariorum iudicum tractationem, de arbitris quoque agere.

Arbitri autem seu arbitrarii iudices, sunt proprie & compromissarii, qui nullam potestatem in eligentes habentes, consensu litigantium in iudices eliguntur, in quos compromittitur, ut eorum sententia stetur. ^c

SCHOLIA.

^a c. 1. de mutuis petitiis. lib. 2. tit. 4. ca. si primates, §. q. 2. can. si quis membrorum, 23. quaest. 8. compromissum tamen non impedit, quominus ut index cognoscat, nisi iudici coram quo pendet lis, compromissi fiat probatio; & ex consensu partium utum esse ad arbitros; tunc enim quiescit eius officium; nam dum partes sunt concordēs, nihil ad iudicem. l. 1. §. inde, de operis noui nuntiatione, si aliter eius nec alterius interfit.

^b l. 1. de recept. arbit. P. conueniunt enim in pluribus. Nam. 1. per utrumque iudicium & arbitrium interruptitur praescriptio; l. fin. C. de arbit. 2. furatur in utroque de calumnia. leg. 1. & 2. §. sed quia, de iura calumnia. C. 3. utrumque ad finiendas lites pertinet, l. 1. de recept. arbit. P. Conueniunt & quarto, in formula procedendi, in principio, medio, & fine, & libelli oblatio.

Xxxx

idipsum facere, & in decisio. 458. nota A quod, in anti.

^h c. licet, §. de offic. ordinar.

ⁱ c. 1. de offic. lega.

^k c. fin. de offic. lega.

^l c. nouit, 7. de offic. lega.

^m c. si quis autem, 2. 94. dist. c. vni. de consuet. in extranag. commu.

ⁿ d. c. vico, de consuetud.

^o c. cum instantia nostra, 18. cum suis, §§. de censib. lib. 3. tit. 39. c. accedens, 11. de praescriptio. lib. 2. tit. 16. in quibus & renuncitur exceptio privilegiorum, & praescriptionum.

CAPVT IIII.

Quibus modis finiatur legatio.

Legatio legati minoris non cardinalis, suspenditur, quando legatus cardinalis in prouincia eius est; ^a aut si alius pro speciali negotio in eadem prouincia delegetur cum mandato speciali; atque ita speciale mandatum derogat generali; ^b finitur vero legatio, quando ad tempus facta est, eo lapsa; ^c vel si reuocetur; ^d aut si legatus referat causam ad summum pontificem, ideo in ea amplius non procedit. ^e Morte etiam legati finitur legatio, non etiam morte summi pontificis delegantis, tanquam potestas iudicis ordinarii; ^f legatus enim esse dicitur sedis Apostolicæ; quæ nunquam moritur. ^g

SCHOLIA.

^a ca. volentes, de offic. lega. & expirat iurisdiclio minoris, adueniente potestate maiore, c. peruenit, 1. q. 1. c. ecce, 95. dist. c. fin. de offic. ordin.

^b c. studuisti, 2. de offic. ordin. c. 1. c. pastoralis, de reser.

^c c. de causis, de offic. deleg.

^d l. iudicium soluitur, §. de iud. P.

^e c. licet, §. de offic. ordinar.

^f c. legatos, 2. de offic. ordin. in Sex.

^g c. si gratiose, de rescript. in Sex. c. 2. liberti, 12. q. 2.

ne. l. penult. §. si autem, §. altera, de arbit. A
C. l. rem non novam, §. 1. de iud. C. nisi al-
lud dictum sit in compromisso. Sunt ta-
men quedam, in quibus differant arbitria
& iudicia, quorum aliqua refert glo. ad c.
cum dilectus, 6. ad verba nisi his, de arbi.
Veluti primo differunt, quia stricti iuris
sint arbitria, neque quicquam arbitri pos-
sunt extra compromissi terminos agere. l.
non distinguemus, §. si de recept. arbit. ve-
nit, §. solum in arbitrium, quod venire de- B
bere nominatim dictum est. l. si cum dies,
§. plenum, de arbit. In iudicium vero ve-
niant omnia, que expresse, ne veniant, non
prohibentur; c. cum ecclesia, de caus. posses.
& proprietat. l. solemus, de iud. P. 2. Ar-
bitr non potest punire contumaces vel te-
stes cogere, l. quid tamen, §. 1. & fin. de re-
cept. arbit. nisi in casu, c. suspicionis, de of-
fic. delega. Et nisi ipsum in compromisso
dictum sit, si quidem non habet iurisdictio- C
nem, l. prator, de iud. Iudex contra titu. de
dolo & contu. titu. de testibus cogendis, 2.
Arbitr non pronuntiat sententiam, nisi
vtraque parte presente, praterquam, si ali-
ter in compromisso placuerit; l. diem pro-
ferre, §. si quis litigatorum, de recept. arbi.
iudex potest, l. 1. C. quomodo & quando
iudex sententiam proferre debeat presen-
tibus partib. l. properandum, 13. §. et si qui-
dem, de iud. C. l. 73. eod. P. 4. arbitr non D
potest alibi partes citare, quam in loco, in
quo compromissum est, leg. si cum dies, §. si
arbitr, de recept. arbit. P. Iudex potest si-
ne incommodo tamen litigantium, l. si lo-
cus, §. 9. de iudic. §. Arbitr non potest de-
legare arbitrium, l. in compromissis, l. non
distinguemus, §. quasitum, de recept. arbit.
quia electa censetur industria, & inge-
nium arbitri, ideo per alium non potest
implere, l. inter artifices, de solutio. P. At E
iudex partes suas delegare potest, l. placet,
de pedaneis iudic. C. l. more maiorum, §.
de iurisdict. omnium iudic. P. l. 1. de offic.
eius cui manda. est iuris, 6. Non fit satis-
datio coram arbitro, sufficit enim poena

compromissi, §. ad excludendas, de litigio-
sis, in authen. coram iudice, contra authen.
offeratur, Cod. de litis contestatio, lib. 3. tit.
9. novel. §. 3. cap. 3. titu. si quis cautioni-
bus, & titu. qui satisfacere cogant. & c. in
Pandect. 7. Non potest mora purgari in
arbitro, ubi dies prefixus est ab homine, l.
celsius, de recept. arbit. P. Contra in iudi-
ciis, l. sancimus, de fide instrument. Cod. l. si
post tres, si quis cautio. P. 8. Sententia ar-
bitri non infamat, l. quid ergo, §. ex com-
promisso, de his, qui notan. infam. P. quia
nec is potest de crimine, quod infamat co-
gnoscere, l. non distinguemus, §. Iulianus,
de recept. arbit. P. c. causa, de integ. re-
stitut. Sententia iudicis potest, l. fustibus,
cum duabus sequentib. C. ex quib. caus. in-
fam. irrog. lib. 2. titu. 12. l. 1. §. quorum al-
terum, ad Senatus Cons. Turpilian. lib. 48.
P. titu. 16. 9. Si partes renuntiant appella-
tioni & pactum faciunt de non recedendo
ab arbitrio, possunt, nihilominus ab eo re-
cedere, l. penultim. C. de arbit. Aliter si de
sententia iudicis sequenda paciscantur, l.
fin. C. de temporib. appellat. 10. Ab arbitri
sententia non appellatur regulariter, l. 1.
C. de arbit. l. a iudicibus, 2. quast. 6. ab o-
mni sententia contra; capit. ut debimus, de
appellat. & toto titulo, in P. & C. quoque,
11. Ex compromisso pupillus naturaliter
obligatur, quod vel ex eo liquet, quia fide-
iussor accedat, l. si pupillus, de recept. arbit.
Quod non dicitur in iudicio, l. 1. qui legi-
timam personam stan. in iudi. habeant. C.
12. quod ex compromisso non datur rei iu-
dicata exceptio, sed poena petitio, l. 2. de re-
cept. arbit. Pand. nisi in tribus casibus 1.
si iuratum sit, 2. si paries se subscripserint
dicendo consentio, vel non contradico; 3.
quando per decem dies post pronuntiatio-
nem sententiae, & cognitionem eius, tacue-
runt sine appellatione, ut l. ne in arbitris,
& l. penult. C. de arbit. vel in casu, l. liti-
gatores, §. interdum, de recept. arbit. P. Ex
sententia iudicis contra, datur exceptio
rei iudicata, titu. de exceptio. rei iudicat.
lib.

lib. 44. titu. 2. P. §. fin. de perpetuis & temporalib. actio. apud Iustinia. 1. Conuentus coram arbitro, non potest coram eodem reconuenire conuenientem, cap. cum dilectus filius, 6. de arbit. contra in iudicio, cap. 1. de mutuis petitionibus, cum similibus.

c. a iudicibus, 33. in principio, & §. 1. 2. q. 6. quo loci iudicum quidam dicuntur ordinarii, alii arbitrarii. Ordinarii sunt qui ab Apostolico, ut ecclesiastici, vel ab Imperatore, ut pote seculares legitimam potestatem accipiunt. Arbitrarii sunt, qui nullam potestatem habentes, cum consensu litigantium in iudices eliguntur; in quos compromittitur, ut eorum sententia stetur. Et horum alii dicuntur ordinarii & arbitrarii, alii ordinarii tantum; ordinarii & arbitrarii sunt, qui legitimam aliquam potestatem habentes, ab eis eliguntur ad arbitrandum qui non sunt sue ditioni suppositi. Hinc fit ut quia electi sunt ex consensu, non liceat ab illis appellare; in d. c. a iudicibus, & seq. sane, 2. q. 6. In quo mendum est corrigendum, & pro eo quod legitur, liceat, legendum, non liceat, ut habetur in concilio Carthaginensi, 3. c. 10. l. 1. C. de arbit. Quod dictum autem est rursus eligi iudices nempe arbitros ex consensu, intelligendum de compromissariis. Alioquin interdum, & leges cogunt litigantes dum recusant iudices ordinarios, eligere iudices seu arbitros, non tamen ad decidendam causam principalem quam causas recusatationis; vel ipse iudex arbitros illos dabit, can. peruenit, 39. 1. q. 1. cap. licet, cap. si quis contra, de foro competent. Iunge ca. cum speciali, de appellatio. Veruntamen notandum huiusmodi arbitros ex necessitate datos vel acceptos, non proprie arbitros, saltem non esse compromissarios, de quibus agimus; & proinde ab illis non ab istis appellari. l. fin. C. de iudic. Coactio enim illa, liberum tollit arbitrium. l. rem legatam, de adimend. legat. Pand. Coactio vero fit in pluribus, veluti & clericum co-

gitur eligere arbitros, si agat contra suum episcopum, capit. si clericus, 46. & ibi gloss. 1. 1. q. 1. cap. secundo requiris, de appellat. Compromittere autem, est simul libere promittere, quod stabitur sententia arbitrorum, leg. diem proferre, §. stari, & §. si. de recept. arbitr. P. inde arbitrium vocatur compromissum, l. societatem arbitrorum, pro Socio, Pand. latius de his proximo capite.

CAPUT II.

Species arbitrorum.

Latius tamen aliquando arbitri appellatio accipi pro aliis potest; quare arbitrorum in genere quidam dicuntur ordinarii arbitri, alii simpliciter arbitri, vel arbitrarii; ordinarii sunt, qui potestatem quidem habent iudicandi, sed non in eos qui sui iurisdictioni se subiiciunt ad iudicium accipiendum, eos eligendo. a Arbitrarii vero tantum sunt, qui aliunde nullam legitimam potestatem acceperunt, quam a compromittentibus, qui ad iudicandum de quaestione, quam inter se habent, eos elegerunt. Est & amicabile compositio, quæ differt ab arbitrio, & quæ fit sine forma iudicii, & de his etiam, de quibus compromitti non potest in arbitros. c Distinguntur & interdum arbitri, quod quidam dicantur accepti ex forma iuris, quosve quis tenetur secundum ius eligere; Alii autem dicantur ex compromisso, id est, sponte a partibus nullo iure iubente, electi. d

SCHOLIA.

a Hac omnia traduntur in d. c. a iudicibus, in §. 1. 2. questio. 6. & superiori proxima, ca. 1. annotatione quodammodo explanauimus. Differentia & addenda horum; quod a iudicibus non suis, communiter electis appellatur, nisi aliter conuenerit; ab arbitris solum, non utiq. l. ex consensu, de appellat. Receptum autem est, posse compromitti in iudices proprios ordinarios & delegatos, quando potestas illorum redditur ar-

Xxxx 2

bitraria promittendo & compromittendo, A
quod sententiam illorum velut arbitrium
observabunt compromittentes, cap. cum o-
lim 7. & cap. annotuit, de arbitris, cap. nisi
essent viri prouidi, de praebeendis, cap. lite-
ras, de praesumptio. Superiorem divisionem clas-
sici interpretes addunt aliam distinctionem,
nempe arbitrorum simpliciter, & ar-
bitrorum arbitratorum, de qua & Panor-
mit. ad cap. causam quae, de elect. Vocant
arbitrum eum, qui iudicare debet de iure, B
secundum ordinem iudicarium; Arbit-
ratorem, qui assumitur super contractu
ad litem decidendam; videtur hac distin-
ctio originem sumxisse ex leg. societatem
mecum, 76. §. arbitrorum, pro Socio, libro
17. P. ii. 1. cui iungendum principium le-
gis eius; ubi dilucidius, quam inuoluant
interpretes, res manifesta sit. Proposita e-
nim quaestione de contra societate ea lege, ut
Nervia amicus communis partes societa- C
tis faceret, & cum Nervia constitisset, ut
tu ex triente socius esses, ego ex besse, cumq;
quareretur, utrum id ratum iure societatis
esset, an nihilominus socii ex aequis partib.
essemus, respondit Proculus, melius quaesi-
tum fuisse, utrum ex his partib. socii essemus,
quas ipse constitisset, quam ex his, quas utrum
bonum constituisse oportuisset. Quaren-
dum enim putabat, quam potestatem de-
dissemus huic Nerviae, non inquam, in eum D
compromissemus tanquam in arbitrum,
an vero tanquam in bonum virum, ut sen-
tentiam diceret, & quid sibi videretur.
Sicque statim Proculus addit, in §. arbi-
trorum; arbitrorum enim genera duo sunt,
unum eiusmodi, ut siue aequum sit, siue ini-
quum, parere debemus; quod observatur
cum ex compromisso ad arbitrium itum est;
alterum eiusmodi, ut ad boni viri arbi-
trium redigi debeat, et si nominatim fue- E
rit comprehensum, ut arbitrium eius fiat
(& postea l. 77.) veluti cum lege locationis
comprehensum est, ut opus arbitrio loca-
toris fiat, & l. 78. In proposita vero quaesti-
one arbitrium boni viri existimo sequen-

dum esse, & magis, quo iudicium pro socio
bonafidei est, & postea 79. unde si Nervia
arbitrium ita praeiudicatum est, ut manifesta
eius iniquitas appareat, corrigi potest per
iudicium bonafidei, & c. quae sequuntur
iuncta l. 80. ex quibus patet aliter differre
arbitros, quam contorqueatur textus ab
interpretibus, nempe arbitros alios dici eos,
qui in forma iudiciali debeant iudicare,
alios qui sine forma illa & sine litigantium
contentione reciproca, mentis suae senten-
tiam, vel quod videatur proferre debent,
quorum postremi non pertinent ad iudi-
ciorum qualitatem, neque etiam de his a-
gitur titulo de arbitris; nam illorum arbi-
trium est voluntas tantum simplex, ut cum
dicitur, aliquid arbitrari alicuius reli-
ctum vel collatum, id est, in voluntatem,
qua si non fuerit visa iusta, debet reduci
ad id, quod bonus vir faciendum existi-
masset sine strepitu iudicii, ut sequenti an-
notatione dicitur. In hoc tamen commissio
arbitrio non erit recedendum a persona, in
quam arbitrium dicendum reiectum est,
id est, debent qui arbitrium eius elegerunt
expectare eius voluntatem, l. si quis arbi-
tratus, de verborum obligatio. l. si coita pro
socio, P. l. si libertus, de ope. liber. P. l. fin. de
contrahen. emptio. C. veruntamen si non
fuerit, ut iustum est arbitratus, illius ar-
bitrium arbitrio boni viri, id est iudicis, e-
mendari poterit, l. continuus, §. cum ita,
de verbor. obligatio. quod ex iure videtur
aliter statui in arbitrio ex compromisso
prolato, in quo siue bene siue male statum
sit, standum erit metu poenae. l. diem profer-
re, §. pari, de recept. arbitri. P. nisi forsan ex
doli exceptione submoneatur, leg. arbitro-
rum, C. de arbitris, vel alius modis subue-
niatur laeso enormiter per recursum ad ar-
bitrium eiusdem boni viri, vel per appella-
tionem, ut postea inferius suo loco dicitur.
Nihil propemodum quoque pertinent ad
iudiciales arbitros sem compromissarios alia
species, quas proponit glossa in d. §. arbitro-
rum, l. societatem, pro socio, veluti quod
quis

quis sit arbiter rei sue, l. arbitro, qui satisfacere cogatur. Pandect. l. antepenult. de iudic. (l. in re mandata, C. manda. l. quisquis, de postula. & arbitrium voluntatis ultima, l. 1. C. de sacrosanct. eccles. nam ista arbitria pro voluntate libera accipiuntur, nec ad institutum tractatum pertinent. Si velis nihilominus explere animum de eorum distinctione, consules qua diximus lib. 47. synagm. iur. cap. 39. addam tamen ne tyrones, conturbet doctorum & interpretum lectio; in summa notare oportere apud illos interdum arbitrium accipi pro iudice delegato vel ordinario, ut in l. quisquis, C. de postul. l. arbitro. & sequent. qui satisfacere cogatur, interdum pro eo, qui de iure eligitur, dum index recusatur ex causa suspicionis, ut in cap. suspicionis, de offi. delega. in l. apertissimi, C. de iudic. c. cum speciali, de appellationib. cap. legitima, eodem tit. in Sext. quem vocant interpretes iuris arbitrum, interdum arbiter is est, qui eligitur a partibus ex compromisso, de quo nos agimus, & sic accipitur in l. 3. §. 1. & toto titulo, de recept. arbit. & de arbitris hunc tamen interpretes vocant arbitratores, quem dicunt differre ab arbitro; quod arbiter ex iure; arbitrator de iure & de facto sue ordine iudiciali sententiam dicat, quod admonuisse sufficiet; alioquin enim non erit distinctioni vel differentia inherendum ut commentitia, quemadmodum etiam docet Corasius lib. 4. Miscella. cap. 8. sed erant tentanda quae ante docui, b. si quis episcopus accusatus, 36 §. arbitratu tantum, 2. q. 6. c. peruenit, 3. de arbit. d. ut in cap. legitima, 2. & ibi glossa ad verba formam iuris, de appellationib. in Sexto. c. cum speciali, 61. eodem tit. apud Gregor. ubi ex causa suspicionis iudicis probanda contententes tenentur eligere arbitros ad eam decidendam; notat autem praedicta glossa in arbitris iuris huiusmodi pro iudicandis causis suspicionis iudicis ecclesiastici, arbitrose esse debere clericos & non

laicos, & sine suspitione; & quod non multum sint remoti a loco, sique in locis ubi possit haberi copia peritorum.

CAPVT IIL

De quibus rebus compromitti in arbitros possit, vel non.

DE omni cōtrouersia generaliter in arbitros cōpromitti potest, a nisi nominatim prohibeatur. Prohibetur autē super beneficio, b super electione, c decimis, d & super his, in quibus non licet priuatis declinare forū iudicis, aut transferre earum rerum in alios iurisdictionem. e Proinde delegati ab ordinariis, qui iurisdictionem non habent, sed tantummodo facultatem iudicandi, seu arbitri, de causa restitutionis in integrum cognoscere non possunt, nisi coram eis mota fuerit incidenter. f In matrimoniali quoque g liberali, h vel criminalibus causis, i cum maiores iudices illa exigant, arbiter assumi non potest, k ut neque praeto compromittere licebit de rebus suae ecclesiae in praedictum exemptionis. l Minus compromittere permiffum de his, quae iam sententia legitimi iudicis sopita fuerunt, aut de dubiis ex ea sententia prouenientibus, quae possent peruertere sententiam. m Possunt vero ecclesiasticae personae de rebus civilibus compromittere in laicum, n sed non de rebus spiritualibus, o praeterquam si de his cum auctoritate superioris in clericum & laicum simul compromittant. p

SCHOLIA.

- a ca. fin. de transact. in his, inquit textus, super quib. ius non inuenitur expressum procedas aequitate seruata, in humaniorem partem declinando, &c.
 b veluti super beneficio, c. 2. de arbit. ca. nisi essent viri prouidi, de praben.
 c cap. cum dilectus, 32. ca. cum in iure, 33. de elect.
 d ca. cum Apostolica, de his, quae fiunt a praetatis sine consensu capituli.

Xxxx 3.

- e quia arbiter non consequitur iurisdictio-
nem ex arbitrio sibi delato, sed tantum co-
gnitionem seu notitiam, l. 1. C. de arbit. l.
ait prator, de re iudic. Et priuatorum con-
sensus iudicem non facit eum, qui nulli
præst iudicio, neque quod is statuit rei
iudicata obtinet auctoritatem, l. priuato-
rum, 3. Et l. fin. de iurisdict. omnium iudic.
lib. 3. Cod. tit. 1. 3. contra, si is alicui præ-
esset, Et eius fieret extensio, l. 1. C. cod. l. 1.
de iudic. P.
- f c. in causa restitutionis, 9. de restitut. in integ.
lib. 1. tit. 41.
- g dict. cap. causa restitutionis, §. fina. Et cap.
fin. de transact. causa quippe matrimonial-
is debet tractari per iudices discretos, Et
ecclesiasticos, iuxta concilium Tridenti-
rum sessio. 24. de sacrament. matrimon.
cap. fin. Et secundum sacros canones, capit.
trianos, de sponsalibus. Et per eos, qui po-
testatem habeant iudicandi, cap. ex literis,
de consanguini. Et affinit. Coniugii sacra-
mentum compositionis remedium non ad-
mittit, neq. in eo a seueritate canonice re-
cedere licet, cap. fin. de transactio, maxime
dum de validitate vel improbatione agi-
tur matrimonii, quos Deus enim coniun-
xit, non potest homo separare; canon. quos
Deus, ca. an quod, 31. quest. 2. cap. de inde
opponitur, 26. distinct. ca. inter corporalia,
de translatio. episcop. ut neq. sententia lata
contra matrimonium unquam transit in
rem iudicatam, ca. lator, de sent. Et re iud.
cum simil.
- h cap. causa restitutionis, de restitut. in integ.
l. non distinguemus, §. de liberali, de recept.
arbitr. liberalis causa est, que pertinet ad
statum libertatis, inde Et liberale iudiciu,
ut liquet ex titulis de liberali causa in
P. Et C.
- i criminalis causa in arbitrium deduci non
posset, si in ea sit famosum delictum, d. cap.
causa, de in integ. restitutio. d. l. non distin-
guemus, §. Iulianus, de recept. arbitr. aut
si agatur de vindicta publica, Et pœna fisco
ad iudicanda, quam partes non possunt
- A remittere, glossa in l. 2. ad Senatusconsult.
Syllania. Bartol. ad leg. 1. §. vsque adeo, de
iniur. Pan. si tamen crimen famosum non
sit aut si civiliter agatur, ex eo potest com-
promitti; ideo sententia arbitri super eo
infamare non dicitur, leg. quid ergo, §. ex
compromisso, de his qui notan. infam. vide
doctor. ad cap. Quintanallis, de iur. iuran.
si etiam in crimine maiori fuerint ad co-
gnoscendum de eo delegati quidam, qui
arbitrium etiam super illo susceperint re-
tentia potestate delegata, valebit eorum
arbitrium ut compromissum, ut in capit.
litteras, 14. de presumptio. libro 2. tit. 23.
quia non sunt simpliciter arbitri, aut absq.
potestate; poterant enim alioquin, Et sine
compromisso cognoscere. Poterunt Et ar-
bitri cognoscere, si de causa criminali, agi-
tur tantum de interesse pecuniario contien-
dentium, ut notat Massuerius in praxi,
tit. de arbitris, §. 1. item non valet com-
promissum, per dict. l. non distinguemus, §.
super errorem.
- B d. c. causa de restitut. in integ.
- k c. cum tempore, §. de arbit. id ipsum in aliis
que sunt in praiudicium ecclesie, aliter au-
tem si fiant in fauorem. Et proinde si com-
promissum sit de rebus ecclesie, quod
non inducit alienationem rerum eccle-
sie, valet, non etiam si inducat. Panormi.
ad dict. cap. cum tempore, Et ad cap. con-
tingat, de transactio. Anchaxa. ad cap. 1.
de rebus eccles. non alien. in Sexto. Bartol.
ad l. nulli, de transact. quocirca si de rebus
ecclesie praelatus velit compromittere, ut
compromissum valeat debet adhibere con-
sensum capituli, Et solemnitates in rebus
ecclesiasticis alienandis requisitas, relatas
in cap. sine exceptione, 12. questione 2. Et
in cap. 1. de rebus eccles. non alienand. qua
nec consuetudo tollere potest, ut notant in-
terpretes in capit. nulli, de rebus eccles. non
alienand. glossa ad cap. sicut, Et ad can. sine
exceptione, 12. questio. 2. facit ca. quanto,
de his que fiunt a praelatis sine consen. cap.
Et generaliter quirem non potest aliena-
re,

re, non potest eandem iudicio committere, A
l. i. de iure delibera. P.

m capit. exposita, l. 3. de arbit. vide l. cum si-
dei commissum, 7. de confess. Pandect. que
distinguit, ut neque post sententiam a qua
non est appellatum, valeat transactio, quia
amplius res dubia non dicitur, quia est re-
quisita in transactione, leg. si causa, Cod. de
transactio. l. etiam post rem, eodem titul.
P. l. eleganter, §. si post, de condict. indeb.
P. quod si etiam de interpretatione sententia B
agatur, adeundus erit is, qui protulit, cuius
enim est condere, eiusdem §. est inter-
pretari, cap. inter alia, de sentent. excom.
cap. sicut, §. ex his, l. 1. questione 1. l. fin. C.
de legib. Et recurrendum est ad sensum
§. intentionem proferentis vel scribentis,
c. petitio, de procur. c. licet, de offic. ordin.
c. extuarum, de v. s. pallii.

n ut in c. exposita, l. 1. de arbit.

o cap. contingit, fin. de arbit. quia, inquit, C
non decet, id est, non convenit, vel decens
non est, ut de talibus laicus arbitretur,
cum de spiritualibus non possit cognoscere,
cap. lator, qui filii sint legitimi, cap. decer-
nimus, de iud. §. de ecclesia male iudicat,
qui in his querit iudicium laicorum, cap.
placuit, l. 1. q. 1.

p ut colligitur ex c. per tuas, 9. de arbit.

CAPVT IIII.

Quis possit compromittere.

Poterit compromittere a etiam, qui
nominatim, non prohibetur, b & qui
habet liberam rerum suarum administra-
tionem, de rebus enim alienis nemo com-
promittens sine mandato, potest in præ-
iudicium domini quippiam agere, nisi is
postea ratum compromissum habeat. c Sic
non valet compromissum per pupillum
aut filium familias factum, sine auctorita-
te tutorum vel curatorum, aut patris, ex-
ceptis his, in quibus filius familias admit-
titur ad agendum aut defendendum sine
patris auctoritate, d fauor maximus in ex-
ceptione controuersiarum versatur extra

iudicium, & proinde episcopi munus di-
citur, tam clericos quam laicos dissidentes
& litibus implicatos, ad pacem & concor-
diam compellere, potius quàm in iudicium
trahere e.

SCHOLIA.

a utilitas istius questionis, quis possit com-
promittere, in eo versatur, ut si compro-
mittatur ab eo, qui non potest, corrumpente
compromisso, corrumpat etiam pœna petitio.
l. diem, §. coram, §. l. si pupillus, de recept.
arbitr. Pandect. nec stabitur sententia
cum principale enim corrumpit, §. conse-
quenter accessorium. l. cum principalis, de
regulis iur.

b quia editum de arbitris, est prohibito-
rium certarum personarum, l. si pupillus,
l. non distinguemus, §. si seruus, de reo. ar-
bitr. P.

c cap. per tuas, 9. §. super quo, de arbit. quia
res aliena in iudicium deduci non potest,
l. i. de iure delibera. P. rubric. res inter a-
lios gesta, §. c.

d gloss. ad cap. cum dilectus, de arbit. l. diem
proferre, §. coram, §. l. Pedius, cum l. seq.
de recept. arbitr. P. admittitur autem ad
agendum §. defendendum filiusfam. solus
sine patre, in spiritualibus, ca. fin. de iudic.
in Sext.

e tota 90. distinct.

CAPVT V.

De compromissi formula.

QVando eligendi sunt a contendenti-
bus arbitri, aut vnus aut tres eligentur;
ut vel tres conueniant, vel duorum potior
sit sententia, a Si tamen in duos compro-
missum fuerit, valebit nihilominus com-
promissum; qui si inter se discordent, po-
terunt tertiū eligere concorditer. b Rece-
pta & est clausula compromissi in duos, ut
si ipsi dissideant inter se in sententia, possint
certam tertiam nominatam personam e-
ligere, alioquin de incerta non valeret. c
quanquam valeat forma compromissi, ut

arbitri per se diffiniant, vel per alios duos A
mediatores, quos ipsi elegerint. d Arbitri
porro de his tatum, super quib. in eos fue-
rit compromissum, iudicare possunt. e Ce-
terum in compromisso; vt arbitrium te-
neat, adiici debet, vel pœna aduersus non
seruantem, aut iuramentum de seruando,
f forma autem compromissi distinguit ar-
bitrum verum ab amicabili compositore,
quem vulgus vocat arbitratorem. Nam si
ita in aliquem compromittatur, vt libel- B
lum, responsiones & probationes reci-
piat, iurisque ordine seruato, procedat, ar-
biter censi debet, g sin autem in aliquem
compromittatur, vt controuersia de pla-
no, & sine serie litis amici componat, & ex
æquo & bono statuatur, quamuis arbiter di-
catur, tamen vere talis non est, sed amica-
bilis compositor. b

S C H O L I A.

- a cap. 1. de arbitr. expedit autem vnum vel
tres impari numero potius quam duos eli-
gi, quod alioquin facile sine exitu futura
sit eorum sententia, propter hominum ad
dissentendum facilitatem. l. item si vnus,
§. principaliter, de recept. arbit. P. duorum
autem ex tribus sententia prasente tertio,
valet, licet ipse dissentiat prasens, si tamen
absens esset, non valeret, l. si in tres, de re ar-
bit. P. nisi expressum esset in compromisso,
vt duo possint procedere sine tertio, l. non
distinguemus, §. cum in plures, de rec. arb.
c. vno delegatorum, 42. de offic. & potesta.
iudic. deleg. lib. 1. tit. 39. per clausulam,
quod si non omnes, &c. qua & in iudi-
cibus plurib. delegatis locum habet, c. pru-
dentiam, de offic. delega.
- b vt in cap. suspicionis, de offic. delega. l. item
si vnus, §. principaliter, de recept. arbit. P.
- c c. innotuit, 12. de arbit. d. l. item si vnus, §.
si in duos, de rec. arb.
- d cap. cum a nobis, 13. de arbit. sunt autem
illi mediatores amicales compositores, nō
arbitri, ne proxime dicta repugnent.
- e cap. cum dilectus, 6. de arbitris. Stricti in-

ris sunt compromissa, neq. extra ea quip-
piam arbitri valide agere possunt, l. non
distinguemus, §. fina. de recept. arbit. & in
arbitrium tantum ea veniunt, de quibus
dictum est vt veniant. l. si cum dies, §. ple-
num, eod. tit. Pand. nisi accedant qua-
dam coherencia, sine quibus causa commo-
de explicari nequeat, quē admodum quan-
do statuitur dies solutioni faciendæ, dict. l.
si cum dies, §. fin. & l. quid tamē, §. solutio-
ni, & l. Celsus, eod. tit. Potest & de causa
restitutionis in integrum arbiter inciden-
ter, non autem principaliter cognosce-
re, l. causam restitutionis, de restitutio. in
integ.

f iure pœna adiicitur & iuramentum, vt eo-
rum metu seruentur dicta per arbitrium,
cap. 2. capit. per tuas, de arbit. Cod. §. quia
vero, de iudicib. in nou. l. litigatores, §. 2.
de recept. arbit. P. & de iure iurando iterum
in l. 4. C. eod. tit. Permissum tamen olim
& compromittere sine pœna, quo iure, con-
tra nonstante arbitrio electorum ex com-
promisso agebatur incerti actione, l. item
proferre, 17. §. fina. de recept. arbit. Cor-
rexit Iustina. nou. 82. de iudicib. cap. 11.
§. quia vero multa, in plerisq. ius ea de re
antiquum, & primum, ne esset villa actio
ex compromisso sine pœna constituto; iur-
sum, ne iuramentū cōpromissis aducere-
tur, sed sufficeret mulctam vel pœnam non
seruantis cōcipere, qua soluta liceret libere
ab arbitrio resilire, id ipsum relatum in d.
authen. decernit, C. de arbit. voluit tamen
Leo Imperator nouella 73. vt pactum et-
iam non constituta pœna valeat, vt & iur-
pontificium in cap. 1. de pœnis, etiam nu-
dum, cap. 1. de pact. quamuis illud iure ci-
uili non actionem sed exceptionem produ-
cat, l. iurigentium, 7. §. 4. de pact. P.

g in l. 1. l. idem Pomponius, alias incipit, si
de meis, §. receperisse, de recept. arbit. P.

h verba enim rebus seruire debent, non con-
tra, can. humane aures, 22. quæstio. §. l. 2.
§. sed vt subtilitati, de constituta pecunia,
C. cap. intelligentia, de verbor. significat.

can

cum similib. appellatio itaque arbitri, non A
facit arbitrum, sed forma compromissi;
Panormit. ad cap. Quintanallus, de iure-
iurand. Ludovic. Roman. singulari § 15.
Barolus, ad leg. societatem, § arbitrorum,
numero 12. pro socio Pandect. Sic qui iu-
rat, quod stabit arbitrio alicuius, ut in
eum per cap. veniens, de iureiurand. & ibi
Panor. & alii, non ut in arbitrum, sed ut
in compositorem amicabilem & arbitra-
torem, ut & ait Ludovicus Romanus in B
prædicto loco. Ita arbitramentum, est vel-
uti transactio quadam, autem si contige-
rit, de iudic. C. la. ad ca. nemo potest, in 1.
lectura. num. 64. de leg. 1.

CAPVT. VI.

Qui possint esse arbitri vel non.

Liberum est compromittere in quos-
cunque arbitros, nec refert, an is, qui
arbitrium suscipit, integræ famæ sit, igno- C
miniosus, a sit ne in potestate vel extra eli-
gentis, b libertinus, vel ingenuus, c magi-
stratus aut priuatus, d alteriusve qualita-
tis, nisi expresse iure prohibeatur e arbitrer
fieri. Prohibentur vero, serui f mulieres, g
nisi illæ sint præcellentes, quæ ut in Gallia
iurisdictionem in subditos habere dicantur, h
Item prohibetur, manifeste excom-
municatus, i monachus, maxime sine su-
periorum licentia. k Poterit tamen & a D
summo pontifice, causa ei aut abbati co-
gnoscenda nominatim delegari, l Prohi-
bitum quoque in proprium iudicem or-
dinarium de causa eius fori cognoscetem,
compromittere, de eadem. m Si tamen
non sit competens, compromittenti reo,
nō est prohibitum, quin in eum compro-
missum fiat. n Quemadmodum & licet in
delegatum compromittere, qui retenta
sibi concessa potestate, potest tanquam E
arbitrer statuere. o At nemo rei suæ hoc
modo constitui arbitrer potest, quia sen-
tentiam sibi dicere, & sibi imperare non
potest. p In laicum de rebus spiritualibus
compromitti non potest, q cum ex sua

persona sit incapax eius cognitionis, & nisi
id fiat auctoritate Papæ, vel superioris, vel
delegati. s Posset tamen de temporalibus
ecclesiæ compromitti in laicum, t & de
spiritualibus quoque in clericum & lai-
cum simul, v ut dictum antea. Ceterum
electi arbitri non tenentur si nolunt arbi-
trium recipere, si susceperint tamen, co-
guntur sententiam proferre. x

SCHOLIA.

- a ca. infames, 2. §. cognitores, 3. q. 7. l. Padius,
7. de recept. arbit. P.
b nam filius in causa patris, consentiente ad-
uersario, potest esse arbitrer, d. c. infames, §.
filius, 3. q. 7. l. quin etiam, de recept. arbit.
c d. c. infames, §. seruus.
d l. 4. & 5. de recept. arbit. P.
e quia edictum de arbitris, ut dixi, prohibi-
torium est, certarum personarum, & ita
illas promittit quas non prohibet, leg. si pu-
pillus, & l. non distinguemus, §. si seruus, de
recept. arbit. sicq. imitatur iudicia arbi-
trium, l. 1. eod. tit. in quibus persona, qua
non prohibetur iudicare, permutantur.
l. cum prator, de iud. P.
f d. cap. infames, §. seruus, 3. q. 7. l. Padius, 7.
de recept. arbit. si tamen tempore compro-
missi & sententia seruus habitus sit pro li-
bero, poterit sustineri eius sententia, per l.
Barbatus Philippus, de offic. pratoris. P. l.
1. C. de testa. cap. consultationibus, de iure
patronat. cap. Apostolica, de cleric. excom.
ministr.
g cap. dilecti, 4. de arbit. l. fin. C. eod. tit. quia
femina ab omnibus officiis civilibus remo-
ta sunt, d. cap. dilecti, c. infames, §. tria, 3.
questio. 7. can. mulierem, 33. questio 5. l.
femina, de reg. iur. l. cum prator, de iud. P.
h d. c. dilecti, de arbit. nam & illis summus
pontifex causas aliquando delegauit co-
gnoscendas sciens prudensque, ut in cap.
Mennam, 2. q. 5. can. si quis. & cap. cum
deuotissimam, 13. questio. 2. inueniuntur
& mulieres aliquando in lege antiqua po-
pulum iudicasse. Iudic. 4. Dehora, & §. 1.

Tyyy

15. questione 3. meminit Polyenus lib. 7. A
 ἡγετὶς γυναικῶν, in cap. αὐτῶν. Gallos
 Celtas, aliquando intestina seditione la-
 borasse, & ad bellum arma sumisse; ux-
 ores autem ipsorum ipsas inter medias acies
 opposcentes crimina deprecatas, transēgisse,
 ut viri in gratiam redirent & litem depo-
 nerent, & inde in posterum vicatim oppi-
 datimq; si quando Galli consilium ineunt,
 inquit, de bello, de pace, aut etiam de aliis
 qua communiter ad ipsos aut socios perti-
 nent, singula de mulierum sententia ad-
 ministrantur. Atque in fœderibus cum
 Annibale factis continetur, si de Cartha-
 ginensibus Celta conquerrantur, equitum
 præfatos & duces litem diremturos; si de
 Gallis Carthaginienses, τῶν κατὰ τὸν γυναικῶν
 διὰ τῶν Gallorum mulieres iudicaturas.
 i cum dicatur arbitria ad similitudinem
 iudiciorum fuisse redacta, leg. 1. de recept.
 arbit. Pand. non valeat autem sententia a C
 manifesto excommunicato prolata, capit.
 ad probandum, 1. 4. de sent. & re iudic. lib.
 2. tit. 27. cap. exceptionem, de exceptioni-
 bus, aliter tamen dicendum, si fuisset oc-
 culte excommunicatus, cum nemo talem
 euitare aut diuinare teneatur. cap. vni. ut
 ecclesiastic. benef. sine diminu. confer. l. si
 putator, ad l. Aquil. P.
 k interdiciuntur enim monachis litigiorum
 ministeria & officia, capit. 20. de presen- D
 tium, 16. questione 1. & ibi gloss. singul.
 l. repetita. Cod. de episcopis & clericis l. con-
 sulta diuina. de test. §. Deo nobis, de san-
 ctiss. episc. in nou.
 l in cap. cum olim, propter, 14. de priuileg.
 ita delegatur causa cognoscenda monacho
 fratri Palmerio canonico sanctæ Trinita-
 tis, in cap. conquestus, 16. de foro compet.
 quanquam hodie non fiant a summo pon-
 tifice delegati simplices monachi, nisi sint. E
 priores conuentuales, vel expresse de mo-
 nachismo in delegatione mentio fiat, clem.
 2. & ibi gloss. de rescript. cap. statutum, eo-
 dem tit. in Sexto. Sunt & inquisitores
 sacra fidei & hæretica prauitatis hodie

monachi, ordinis Dominicanorum, vel
 Minorum. Scribit & Angelus Clauasius
 in summa, ad verbum arbit. nume. 5.
 monachum posse esse arbitrum cum licen-
 tia abbatis, & pro vilitate monasterii,
 argu. cap. 2. de test. in Sexto. & num. 4. ex
 Oldrado tenet, quod etiam sine licentia
 abbatis, possit fieri amicus compositor
 seu arbitrator. Eo quod officium sit pœcia-
 tis, reducere discordantes ad concordiam.
 can. iniustum. 2. quest. 3. alii dicunt ex li-
 centia tantum abbatis posse, quod mihi
 magis placet, cum nec sine licentia eius pos-
 sit cum illis colloqui, qui eum sequestrum
 pacis & honorarium constituerunt arbi-
 tratorem.

m can. infames, §. si quis vero index, 3. quest.
 7. explicat ita leg. sed si in seruum, §. si quis
 index, de receptio. arbit. Pandect. fa-
 cit le. secunda, & le. conuenire, de iudic.
 P. rationem addit Massuerius in praxi,
 ti. de arbitris nu. 8. §. idem nec index, quia
 si hoc admitteretur, posset conuerti in pre-
 iudicium Domini iustitiarum regis, ducis,
 aut principis, cuius personam gerit index
 ordinarius. Item de qua re cepit index
 cognoscere, de eadem pronuntiare cogi-
 tur, l. de quare, de iudic. Pand. nihil pro-
 hibet tamen, quominus index ordinarius
 de causis, quarum est index, amicabilem
 possit cognoscere. can. si quis membrorum,
 23. quest. 8. ca. si primates, §. 7. 2. & in no-
 uell. 86. capit. 1. §. si vero iudices, ut differ.
 iudic. & c.

n cap. a iudicibus, §. ordinarii, & arbitriarii,
 2. quest. 6.

o sic intellige cap. cum olim, 7. de arbit. cap.
 literas, de presumpt. c. cum causam, de elect.
 c. veniens, de iure iuran.

p l. si de re sua, §. 6. de rer. arbit. l. 40. §. fin. de
 fideicom. liberia.

q cap. contingit, de arbitris, ut si agatur de de-
 cimis, quæ spiritualibus annumerantur,
 c. causam, de prescriptionib. cap. tua nobis,
 de decimis.

r c. lator, qui filii sint legitimi, c. 2. de iudic.
 s cap.

s cap. prator, §. verbum. & ibi gloss. 32. dist. A
c. per tuas, de arbit.

t d.c. contingit, & ibi interpretes, de arbit.

v c. per tuas, de arbit.

x l. 3. §. fin. & sequent. 4. & 5. de recept. arbit.
P. l. litigatores, 1. §. 1. eod. tit. recepit se an-
tem arbitrium videtur, qui iam iudicis
partes suscepit finemq; se sua sententia im-
positurum pollicetur, l. idem Pomponius,
§. recepit, de recept. arbit. P. & proinde
hodie quoque cogi potest arbititer supplica-
tione edita iudici ordinario, arbitrar. Et
si in longa mora sit, potest pars, cuius inter-
erit, accelerare sententiam, citare aduersa-
riam, & arbitrium ad irritandum arbi-
trium & compromissum, & adprosequen-
dam instantiam coram iudice, coram quo
antea introducta erat introducenda, ut
Massuerus tradit titulo de arbit. §. item
si arbitri, alioquin pars altera, qua non ex-
spectata sententia arbitri veniret ad ordi-
nariam, compromisso remanente pœnam
deberet dictam compromisso, l. sed si in ser-
uum, §. fin. & l. si quis rem, §. fin. de recept.
arbit. & sic iudicatum in Senatu Parisien.
anno Domini 1534. 1. Decemb. possunt
tamen adferri exceptiones, ob quas arbititer
non cogetur sententiam dicere: Prima si is
sit magistratus superior, cui alius impera-
re non possit, l. nam magistratus, de recept.
arbit. P. quia par imperium, non habet
in parem, nec in superiorem, l. ille a quo, §.
tempestivum, ad Senatus consult. Trebel-
lia. l. c. cum inferior, de maior. & obedi-
cum similibus. Secunda, si sordes, corruptio
sen turpitudine arbitri manifeste appareant,
l. sed si in seruum, §. sunt & alii, de recep.
arbit. Tertia si eum infamauerint litiga-
tores, vel eo spreto ad alium arbitrium
peruenerint, vel ad iudicem, dict. l. sed si
in seruum, §. penult. & l. vel alium, 10. &
l. litigatores, 11. eodem tit. Quarta, si com-
promissum non interuenerit, vel interue-
nerit quidem, sed pœna non sit apposta, ab
viraque parte, dict. leg. litigatores. Quin-
ta, si sit lapsus tempus compromisso adie-

ctum, leg. idem Pomponius, cum simili-
bus, eodem titulo. Sexta, si quadam alia
iusta impediunt, ne arbitrium subeat,
ut atas, inimicitia, profectio necessaria,
valetudo, & similia. de quibus in l. licet
15. cum 2. sequentib. leg. non distingue-
mus, 32. eodem titulo. Caterum iure pon-
tificio disputatur, num quis teneatur ar-
bitrium in se in cōpromissum recipere, alio-
quin liti iudicanda idoneus, an vero possit
recusare. Et notatur, non posse sine peccato
hoc officium repudiare, in canon. sicut e-
nim, per illum textum, & ibi glossa ad ver-
bum vsum, 11. questione 1. & per canon.
precipimus, 90. distinctio. nempe ut dixi,
si alioquin ei muneri sit idoneus, & si aga-
tur de cōpositione amicabili ei delata, non
autē si agatur de cōpromisso iudiciarii or-
dinis, cuius non sunt omnes periti, maxime
clerici, qui se a seculo negotiis debent, &
volunt, se eximere toto titulo, ne cleric.
vel monach.

CAP. VII.

De quibus modis finitur arbitrorum
potestas.

Extinguitur arbitrii potestas, morte
arbitrorum, vel alterius ipsorum; a
Et mortuo altero ex litigatoribus, quia
ad illorum hæredes potestas, si hæ-
dis mentio non fuerit facta, non ex-
tenditur; b item si non tulerint senten-
tiam intra tempus, quod eius causa com-
prehensum compromisso erat; c simi-
liter postquam arbitri diffinitiuam tu-
lerint sententiam, absoluendo vel con-
demnando. d Idipsum si ad alium arbi-
trum vel iudicem partes compromitten-
tes iuerint; e vel si de negotio transactum
sit; vel homo, vel res, de quibus arbitrium
ferendum, intereant. Et in summa com-
promissum soluitur, morte, acceptilatio-
ne, iudicio, pacto. f

SCHOLIA.

a cap. ex parte, 10. de arbit. l. arbititer calen-

Tyyy 2

dis, 40. de recept. arbitr. Pano. in compromissis persona arbitrium insertum, personam non egrediatur, l. in compromissis, 46. eod. tit.

b c. fin. de arbit. l. diem proferre, 27. §. 1. l. sed & interpellatur, 49. §. si ab altera, eod. tit. de recept. arbit. P.

c l. si cum dies, 22. & l. arbitri ex compromisso, 50. eo. poterit tamen proferri dies, antequam labatur ex consensu partium, vel ex potestate data arbitro proferendi in compromisso si opus sit, l. si cum dies, 5. l. labeo ait, 25. l. diem proferre, l. arbitri ita sumtus, de recept. arb.

d l. qualem autem, 19. eod. tit. Pandect. quia ut ibi dicitur, postquam ita sententia lata est, arbitri nihil in ea addere minuire vel interpretari possunt, quanquam iam esse desinant arbitri, postquam functi sunt officio. facit l. index posteaquam, 55. de re iudicat.

e l. sed si infernum, 9. §. si cum duab. sequen. de recept. arb. P.

f leg. non distinguemus, 33. §. summa rei, & §. item non est cogendus, eo. tit. ita si virag. pars declaret, se nolle stare compromisso, soluetur compromissum d. l. non distinguemus, §. compromisso. quia omnis res per quasunque causas contrahitur, per easdem dissolvitur regulariter, l. nihil tam naturale, de reg. iur. P. l. 1. eod. tit. apud Greg. multis etiam modis aliis exstinguitur compromissum, de quibus consulendus Speculator, tit. de arbitris, & arbitratorib. §. finitur.

CAPVT VIII.

Compromissi effectus.

Efficat autem compromissum in arbitros, ut eo pendente suspendatur iudicis ordinarii & iurisdicatio & cognitio, a Etiam in causa principali & appellationis, b & per arbitrium comprobatum & homologatum, finiatur lis; c neque tempus compromissi computetur in tempore alioquin litis finiendae, vel prosequendi ap-

Apellationem, vel audiendi testes. d Ex compromisso etiam litis contestatione facta, actiones perpetuantur, & praescriptio interruptitur, e Item acta coram arbitris fidem faciunt coram iudice. f

SCHOLIA.

a dummodo constet, & opponatur de compromisso, clem. quandiu, appellat. authen. si tamen, de temporib. appellat. C. & qui prosequitur litem coram iudice, omisso arbitrio, in quem compromisit, incidit in poenam compromissi. l. si quis rem, de recept. arbit. P.

b utraque enim causa suspenditur per compromissum, donec fuerit pronuntiatum, vel solutum arbitrium, d. clem. quandiu, & d. authen. si tamen.

c authen. ne in arbitris. C. de arbitris, atque hac exceptio, ut exceptio litis finitae, potest impedire ingressum litis super diffinitis. Iuxta Ancharan. ad cap. 1. de litis contestatio. in Sex. lafonem consil. 12. volum. 2. ut transactio. l. eleganter, §. si quis post, & ibi Bartol. & alii, de conditio. indebit. Pandect.

d in dict. clem. quandiu, de appellatio. quia nulla est negligentia in eo, & ideo nulla poena, cap. quia diuersitatem, de concessio. preb.

e l. cum antea, §. fin. de arbit. C. Panor. Feli. ad c. illud. de praescript.

f l. pen. de arbit. C. l. c. causam, c. praesentata, de testib.

CAPVT IX.

De sententia arbitratorum & eius effectus.

Ceterum pluribus constitutis arbitris, praeualet sententia plurium; verum si tres sint diuersae sententiae in summa, minor erit eligenda. a Et si ex tribus arbitris vnus vocatus, noluerit vel non potuerit examinando aut terminando negotio interesse, duo procedere poterunt, perinde ac si ille praesens esset iure pontificio. b Sequenda autem forma compromissi, ut sententia

centia valeat. Et proinde arbitri electi, ea **A**
 lege, ut habito tractatu & consilio aliquo-
 rum sententiam ferrent, tenentur ut recte
 iudicasse dicantur, illorum tractatum, &
 consilium adhibere, quamvis non tenean-
 tur illud sequi. **C** In summa sententiam ar-
 bitrorum seu arbitrium æquitate subni-
 xum, ab utraque parte obfernare **d** ap-
 pellatione remota, & compromittentes
 compellendi sunt, nisi illud contineat pec-
 catum per partes non remissibile, f aut si **B**
 illicitum per sententiam præceptum sit, ut
 puta filium exheredari, vel uxorem dimit-
 ti, **g** aut si contra formam iuris vel com-
 promissi sententia dicta sit, **h** aut contra
 prius rem iudicatam. Sed & si ex plurib.
 arbitris pares numero diuersas sententias
 dicant, licebit sententiæ illorum non stare,
 si tamen maior pars in vnam conueniat,
 ei stabitur, alioquin pœna committitur. **k**
 Ex compromisso tamen pro implemento
 arbitri, exceptio non nascitur, sed pœnæ
 petitio. **l**

S C H O L I A.

a c. 1. de arbit. in Sext.

b iure pontificio sic statutum in c. 2. de arbit.
 in Sext. ei si non fuerit dictum in compro-
 misso, quod duo sine tertio poterunt pro-
 cedere, quamvis in iure civili, contrarium **D**
 responsum fuerit, in l. si in tres, alias est §.
 legis, nem si unus, de rer. arbit. P. voluit
 enim lex canonica huiusmodi ita absenti
 haberi pro prasente, habita ratione æqui-
 tatis, ne differantur lites. veruntamen con-
 stitutio d. c. 2. de arbit. in Sext. non serua-
 tur in foro seculari sed lex civilis, præter-
 quam in terris ecclesiæ, ut notat gloss. ad
 d. c. 2. ad verba, lex civilis, & ibidem Pe-
 trus Ancharanus, Dominicus, & Philip-
 pus, qui adducit sex limitationes, vidēda **E**
 & gloss. c. 2. de reg. iur. in Sext.

c ca. cum olim, 7. de arbit. Plerumque enim
 quis tenetur consilium aliquorum petere,
 vel actui adhibere, quod non tenetur sequi,
 cap. licet, de regulis iur. apud Gregor. l. fin.

C. de iure emphyteo. l. quidam decedens, §.
Papinianus, de administrat. tutor. l. 1. ubi
pupillus educa. debeat. Pand. utile autem
hoc erit adhibenti nihilominus, nam quod
a pluribus quaritur, facilius inuenitur, ca.
de quibus, 20. dist. l. fin. C. de fideicom. sic-
que adhibito consilio, debet quis apud se
expendere an illud implere expediat. l. 2.
manda. P. possunt & adhibiti, quādā ad-
ferre & admonere, quā praterissent for-
san solum consulentem, l. item si unus, §. si
alias l. fin. tres, de recept. arb. arg. ca. Ni-
cena, 32. dist.

d cap. 2. in si. de arbit. Quod intelligitur de
 arbitrio simplici ex compromisso, a cuius
 arbitrio appellari non potest communiter,
 quia sibi imputare debent litigantes, quod
 tales arbitros sibi elegerint, can. si quis epi-
 scopus, 36. §. arbitrarium, 2. questio. 6. sicque
 in l. diem proferre, §. stari, de recept. arb. P.
 stari, inquit Vlp. debet sententiæ arbitri,
 quam de re dixerit, siue æqua siue ini-
 qua sit, & sibi imputet, qui compromi-
 sit. Nam & Pii rescripto adicitur, vel
 minus probabilem sententiam æquo
 animo ferre debet. Sicuti in §. fin. de so-
 cietate apud Iustinia. qui parum diligen-
 tem socium sibi coniunxit, & eligit, impu-
 tare sibi debet, & de se queri, non de eius
 culpa. Idem in l. cum duobus, §. 2. §. fina. l.
 socius, 72. pro socio. P. Atque id exemplo
 quoque iudiciorum dicendum, in quibus
 cum prator cognita causa, per errorem vel
 etiam per ambitionem iubet hereditatem,
 ut & fideicommissum restituui, etiam pu-
 blice interest restituui propter rerum iudi-
 catarum auctoritatem, leg. seruum inui-
 to, 65. §. cum prator, ad senatusconsult.
 Trebell. Pan. videturque insuper ex com-
 promisso res transacta, nemoque dubitat
 pacta seruanda esse, & habere obligatio-
 nem, c. 1. de pact. l. iurisperitum, §. prator
 ait, & l. 1. eodem titul. Pand. Quod & in
 transactione multo fortius admissum, l. fra-
 tris, C. de transact. ut sit litium finis, quod
 curant maxime legislatores, ut accidit ce-

lerius quam fieri poterit, c. finem litibus, de A
dolo & contuma. l. properandum, c. de iud.
ad formam autem indiciorum compro-
missa redacta sunt. finiendarum litium
gratia, l. 1. de recept. arb. P.

c Quamvis enim remoueantur appellatio-
nes ab arbitratorum ex compromisso senten-
tia, ut dicitur in cap. 2. de arbit. si non ha-
beant aliam, quam ex compromisso pote-
statem, cap. a iudicibus, & can. sequenti.
2. questio. 6. l. 1. Cod. de arbit. in Synodo B
Carthaginensi, cap. 98. & ca. 123. dantur
tamen loco appellationis exceptiones ut do-
li mali, qua poene petitioni obstat, & per
quam retractatur indicatum; l. non, di-
stinguemus, l. 2. §. cum quidam arbit. de
recept. arbit. Pan. Sunt & casus in quibus
ipsa appellatio recipitur, de quibus pro-
xime dissetur; Potest & arbitrium com-
promissorum renocari ad arbitrium boni
viri, id est iudicis, l. si societatem, §. arbi- C
trorum, pro socio, P. Appellatio quoque re-
cipietur ab arbitris, in quos compromis-
sum fuerit, si illi alioquin sine arbitrio
causa, ex qua compromissum est, fuerint
ordinarii vel delegati iudices, ca. a iudici-
bus, §. 1. versi. ab iis etsi, 2. qu. 6. Sed neque
coactio vel executio arbitrii sit per ar-
bitros, sed per ordinarios iudices, l. cum an-
tea, C. de arbit. ibi in hac quidem, & c. &
Bald. ibidem & c. per tuas, de arbit. & ibi D
Panorm. l. a diuo Pio, in princip. de re iud.
P. Quia autem appellatio ordinario iure
civilis Romano, reuocatur a sententia arbi-
tri, cum proponitur tamen executioni ex-
ceptio laesionis vel alterius immodici da-
mini, petitur reductio ad arbitrium boni
viri, vel ad equum & bonum, coram iudi-
ce ordinario, cap. 2. de arbit. Nempe coram
eo, qui causa fuisset index, si non fuisset de
ea compromissum per text. in l. 2. ubi & a E
pud quem cognitio restitutio in integrum
agit fit, lib. 2. C. titul. 47. cap. exposita, de
arbitris. hac porro petitio reductionis, est
quadam species pronocationis ad indicem
competentem, ut notat Bartol. ad l. socie-

tatem, §. arbitratorum, pro socio, nume. 21.
Panor. ad cap. Quintanallis nume. 39. de
iure iurand. ad c. dilectus, num. 20. de arb.
Alexand. consil. 131. nume. 1. volum. 2.
incip. in causa vertente, & ibi ad illud Mo-
lineus, ait in practica ita obseruari in pra-
xi in Gallia. Sic quoque obseruari in ca-
mera Imperiali tradit Andreas Gaylius
lib. 1. practicarum observationum, obser-
ua. 149. ubi plura. Quamquam Bartolus
& alii sint in contraria sententia, & dicant
adiri debere indicem arbitri, quos non se-
quitur praxis. Sed questio hinc nascitur,
num a iudice reductionis confirmante vel
retractante arbitrium, vel ut loquuntur lau-
dum, appellari possit. Cuius referi plures &
contrarias sententias diuersorum docto-
rum in praedicta observatione Gaylius, se-
quitur autem ipse adfirmatiuam, ut possit
appellari, ut ante Baldus ad leg. unic. ne
liceat in una eademq. causa tercio appella.
C. nume. 7. Cum regulare sit, in omnibus
causis maioribus & minoribus, licitum es-
se appellare, nisi sit expresse prohibitum, l.
& in maiorib. C. de appellatio. In hoc ca-
su autem, expresse non inuenitur prohibi-
tum, dum de reductione cognouit index.
Quinimo hac sententia reductionis per-
inde habetur, ac si fuisset ab ordinario pri-
mordialiter lata. Et huius etiam senten-
tia est Alexand. consil. 106. nu. 7. vol. 3.
incipient. viso themate. Et ibi Molineus
scribit, in regno Francia, eam opinionem
in praxi esse, licet opinio Bartoli ad leg. 1.
num. 17. de lega. 2. qua est contraria, ha-
beat plures asseclas, ut scribit Couarruias
lib. 2. variarum resolutionum. ca. 2. num.
3. & 5.

f d. c. 2. de arbit. veluti si sententia contine-
ret simoniam, ut ibi. & capi. cum pridem,
de pact. c. praeterea, in 1. & 2. de transact.
c. constitutus, eod. neg. etiam poena adiecta
compromisso peti possit, si tali quis non ob-
sequeretur iniquo arbitrio, leg. non distin-
guemus, §. cum quidam, de recept. arbit.

g c. Quintanallis, 23. de iure iur. c. 3. de arb.
h cap.

h cap. examinata, 7. de confirmat. uti. vel **A**
 inui. cap. cum olim, 7. de arbit. cap. cum in
 veteri, 1. 2. de electio. leg. Labeo ait, 25. §.
 hac autem, de recept. arbit.

i c. exposita, 1. 1. de arbit.

k cap. fin. §. fin. de re iudicat. l. diem proferre,
 17. §. si plures, de recept. arbit. P. quod in-
 tellige, quando arbitri sunt singulares in
 suis opinionibus, ut tunc nulli illorum ob-
 temperandum sit, ea est sententia in quam
 maiorum pars consenserit sequenda, ca. 1. **B**
 de arbit.

l 1. 2. de recept. arbit. P. multo minus nasci-
 tur iudicati actio. l. 1. C. eodem tit. Et ideo
 nascitur tantum pœna petitio Et pœni ex-
 ceptio, l. fin. Cod. eodem tit. Si autem sub
 iureiurando compromissum sit, datur uti-
 lis in rem actio, vel actio in factum ex l. 4.
 Et pen. C. de arbit. Olim etiam si sine iure-
 iurando vel pœnali stipulatione fuisset

compromissum, dabatur ex arbitrio in-
 certis actio, l. diem proferre, 27. §. final. de
 recept. arbit. Pandect. id est conductio certi
 ad incertum interesse, ut in leg. fin. Cod. si
 quis in ius vocat. non ierit. quod emen-
 dauit Iustinian. ut dixi antea, Et sine pœ-
 na adiectione compromissum non obligare
 voluit, cap. 1. 1. nouell. 8. 1. ius tamen anti-

quum restituisse videtur Leo Imperator
 nouell. 72. dum Et pœna nuda efficacia ad
 obligandum declarauit. Potest Et omni-
 no compelli quis obedire arbitrio, si post
 sententiam prolatam acquiescit vel sub-
 scripserit, vel intra certa tempora non fue-
 rit conquestus, aut si soluerit, leg. 4. §. fin.
 de arbit. Cod. Cum autem ex compromis-

so pœna petitur, is qui eam commisit da-
 mnandus est, nec interest, an aduersarii
 inter sit arbitrii sententia stare, nec ne. leg.
 cum pœna ex compromisso, 38. de recept.

Pandect. pœna tamen non petetur cum eo, **E**
 quod iudicatum est, nisi dictum fuerit
 in compromisso, ut contra non seruantem
 arbitrium pœna committatur rata ma-
 nente sententia. arg. penultim. de trans-
 actio. P. Prodest itaque illa clausula rata

manente sententia vel pacto, in com-
 promisso pœnali vel ex stipulatione adie-
 cta, quod duo compromissa facta fuisse in-
 telligatur; vnum pœnale, aliud nudum Et
 simplex, ita quod contradicens Et pœnam
 soluere Et nihilominus sententia stare ar-
 bitri, teneatur. gloss. in l. 2. verbum, exce-
 ptionem, de recept. arbit. Pand. Bartol. ad
 l. ait prator, nume. 4. de re iudic. Pandect.
 Iason ad leg. nemo potest, nume. 88. de le-
 ga. Panorm. ad cap. 2. nume. 8. de arbit.
 Si quis tamen ex compromisso iussus ab
 arbitro soluere pecuniam, moram fecerit,
 pœnam ex compromisso debet, sed postea
 soluendo pœna liberatur, l. fin. de recept.
 arbit. Pandect. Debetur autem pœna in
 compromisso, promissa etiam in foro con-
 scientia, capit. dilecti, de arbit. quia l. co
 contumacia, quod non pareatur sententia
 arbitri, soluitur, Et ita semper exigi po-
 test Alexand. consilio 31. opportune,
 volum. 2.

CAPVT X.

In quibus casibus recepta est appellatio
 a sententia arbitri.

Ceterum, quamuis regulariter, ut di-
 ctum est, reiiciatur appellatio ab arbi-
 trorum sententia & arbitrio, aliquando ta-
 men placuit ex quibusdam casibus admit-
 tendam. **a** Veluti si in iudicem, ordinarium
 vel delegatum in causa fuerit compromis-
 sum. **b** Si non sponte, sed iure vel iudice
 cogente, electio arbitrorum facta fuerit. **c**
 Si etiam sententia arbitrorum contineat
 enormissimam læsionem, vel manifestam
 vel euidentem iniquitatem, quamuis iu-
 ratum fuisset compromissum; **d** aut sal-
 tem peti posset reductio sententiæ arbi-
 trorum, ad arbitrium boni viri, dispensa-
 tione adhibita iuramenti. **e** Adeundus au-
 tem est iudex, siue per viam querelæ, siue
 per viam appellationis, ordinarius inquam
 litigantium; nempe is qui alioquin adeun-
 dus fuisset pro lite, super qua compromis-
 sum est. **f**

S C H O L I A.

a Quando a sententia arbitri appellari liceat, tractat Alciatus, ad leg. nemo potest, 41. de lega. 1. Socinus in fallentis regula 18. Marantaparte 6. titulo de appellatio. nu. 210. & sequent. Panormit. ad cap. 2. nu. 14. & ad cap. cum dilectus, nume. 17. de arbit. & ad cap. Quintanallis, num. 31. de iureiurand.

b c. a iudicib. §. 1. 2. q. 6.

c c. ab arbitris, 11. de offic. delega. in Sext. l. ex consensu, 22. de appella. in Pand. l. fina. in fin. Cod. de iud. l. arbitro, 9. qui satisfacere cogant. Pandect.

d §. per textum in leg. non distinguemus, §. cum quidam arbitri, de recept. arbit. P. l. arbitrorum, C. eodem titu. Socinus senior consilio 220. nume. 6. volum. 2. Decius consil. 523. num. 1. incip. iuridicas puto. Vbi & addit multa verborum subtilitate compromissi reductionem excludi posse, si de magna iniquitate & enormi lesione quis conqueratur, & constet. Et hanc esse communem doctorum opinionem, scribit & Baldus ad leg. penult. num. 3. de recept. arbit. Pandect. & consil. 380. promitto quod ista per totum. 1. Notat & Gaylius l. 1. practicarum observationum, observatio. 110. numero 9. & 10. ubi addit cautelam esse pro petente reductionem, ut in libello pro obtinenda citatione, enormissimam lesionem vel manifestam nullitatem alleget, seg. ad acta, qua notorium faciunt inter easdem partes, referat, iuxta c. fin. de cohabit. cleric. & mulier. quo casu reductionem admitti, & citatio ad deducendam coram iudice reductionis enormissimam lesionem vel manifestam nullitatem in dubio decerni poterit, sicut & appellatio quoque, in dubio recipienda erit lex. & Paul. Cast. ad l. 1. num. 4. si quis cautio. Pandect. & Alexand. ibi nume. 21. cum ceteris ibi citatis. Sicq. Gaylius predicto loco tradit, in camera Imperiali in causis compromissi saepe citationes fuisse obtentas. Lesio enor-

A mis poterit hic definiri, si quis decipiatur ultra dimidium veri & iusti pretii ex l. 2. de rescind. ven. Cod. Decius consil. 60. viso themate, vel verius aestimatio eius relinquatur arbitrio iudicis vel principis cedentis literas.

e Quidam existimarunt iuratum compromissum, nec appellationem admittere, nec petitionem reductionis, ad arbitrium boni viri, quia iuramentum, quod potest servari sine dispendio salutis aeternae, etiam cum damno facultatum, sit servandum, cap. si vero, de iureiurand. ca. quamvis, de pact. in Sext. Hostiens. & alii ad c. Quintanallis, de iureiurand. Ferrariensis, cautela 8. incip. tu leis, &c. Caldericus consil. 1. de arbitris, & ita iudicatum dicit Guido Papaeus, deci. 519. incip. licet renunciarint.

B Equum tamen est reductionem peti, non obstante iuramento, dispensatione ex causa impetrata agendi. Quia iuramentum non debet esse vinculum iniquitatis, c. elsi Christus, de iureiurand. Sicq. dispensatione impetrata, iuramentum non obstabit, ut consulti loan. Ananias consilio 16. viso puncto. Massuer. titu. de arbit. §. item signanter, quia cessante causa cessabit effectus exceptionis, c. cum cessante, de appellatio. Atque cap. Quintanallis, de iureiurand. agens, servandum esse iuratum arbitrium, intelligendum est, si agnum esset, non aliter: & ideo iurare in compromisso, merito Iustinianus prohibuit, §. quia vero multa, de iud. in novel. auth. decernimus, C. de arbit. ne partes postea peritum facile incurrerent. Ea ratione quidam in Gallia impetrant literas a cancellaria regia, ut in hac causa liceat illis agere dispensatione obtemperanti iuramento, quam postea obtineant, quod & probatur ex cap. 2. de arbit. & docet Socinus consilio 121. in causa, columna 5. volumine 3. super hoc esse quandam constitutionem legati, concedentis reductionem non obstante iuramento. Sic hodie in Gallia, impetrata tamen, ut plerumque dispensatione, audiunt partes iudicem

index, quamvis Panorm. consil. 77. incipiente in questione, in §. dubio, volum. 2. dixerit, quod si enormis esset laesio, non requireretur dispensatio, per cap. veniens, & ca. Quintanallis, de iureiur. vide Rebussum in tomo 3. commentariorum constitutionum regiarum, tractat. de arbitris, art. 1. gloss. §. num. 1. 2. & seq. In constitutionibus autem Ludovici regis Gallorum, art. 34. in publicatis anno domini 1512. permixtum est parti gravata ab arbitro compromissario recurrere vel appellare ad iudicem ordinarium, non obstante renuntiatione facta appellandi a partibus in compromisso, vel non recurrendi ad arbitrium boni viri, ex ratione legis nemo potest, de legat. 1. Intra quod tamen tempus hic recursus haberi debeat, disputat late Rebussum dicto tractatu, de arbitris, art. 1. gloss. 8. Refertque quosdam ad 10. dies retulisse, aliquos ad annum, aliquos ad 30. vel 40. annos, ut officium iudicis, alios ad quadriennium. Resolvit autem, quod in Gallia cum recursus hic fuerit ad naturam, & causam appellationis reductus, ex vi eiusdem constitutionis intra decem dies esse appellandum, iuxta capit. concertationis, de appellatione in Sex. vel posse per constitutionem regiam dantem potestatem petendi reductionem contractuum per 10. annos, ex dolo & fraude, ex eisdem causis intra ipsum tempus peti reductionem, nisi ante qui petere vult approbarit aliquo modo sententiam arbitri. vide & Rotam decis. 211. in antiquis, qua ait, sic intelligendum esse, ut non obstante iuramento perveniatur ad emendationem & reductionem ad aquum & bonum, & illud intelligi in iuramento renuntiationis, dummodo secundum aquum & bonum iudicatum esset, non aliter, pro quo etiam facit, l. si libertus, de operis libertor. P. quo pertinent iam citati textus, cap. veniens, & c. Quintanallis, de iureiur. ita iudicatum tradit in senatu Tholosano Afrerius, decis. 167. vide Guidonem Papam, decis. §. 19. incipiente, licet.

A f ca. si. de foro competent. c. venerabilibus, §. 1. de senten. excommuni. in Sex. Afrerius in Stylo parlamenti tit. des appellationis, vide Imbertum, libr. 1. institutio. forensium, §. nec vero. Hic est bonus vir, ad quem habetur recursus, vel ad quem ab arbitris appellatur, permittente constitutione regia, nam index ordinarius litigantium sine metupœna. Veruntamen, si is index ordinarius sententiam arbitri approbaverit, appellatio partis ab eo postea non recipietur, nisi prius fuerit soluta pœna in compromisso apposta, quia presumitur pro sententia, l. heremus de evictio. in P. c. in presentia, de renuntia. ut contra, si index reprobaaverit sententiam, pignora & omnia occasione compromissa accepta restituenda sunt, & hoc ipsum pronuntiare debet index, si pars petierit, c. exposita, de arbit.

DE OFFICIO ET POTESTATE Iudicis delegati.

TITVLVS V.

a Hac rubrica exstat, lib. 1. decretal. tit. 29. libr. 1. Sexti tit. 14. & libr. 1. Clementinarum, tit. 81. & libr. 1. Pand. tit. 21. de officio eius, cui man. est iurisdic.

CAPVT. I.

Continuatio & quid index delegatus.

Quia plerumque iudices recuperatores, seu aut delegati dicuntur arbitri, aideo post arbitros & de delegatis dicemus. Delegatus index is est, qui mandatam iurisdictionem, non suo, sed alterius nomine aut beneficio exercet. Et ideo etiam fidem facere debet de mandato, antequam pro tali habeatur. c.

SCHOLIA.

a ut in leg. 1. de pedaneis iudiciis, libr. 3. C. tit. 3. dicuntur & aliquando iudices dati, l. 2. C. eod. leg. 1. de iurisdic. omnium iud. commissarii vulgo, quibus aliqua causa, vel quippiam ex causa committitur.

b colligitur hac finitio ex iuribus titularum,

Zzz

de offi. deleg. & de officio eius cui mada. est A c
iurisdic. in P. potissimum ex l. 1. ubi & in
§. qui mandatā, qui mandatam iurisdic-
tionem suscepit, nihil proprium habet, sed
eius qui madauit, iurisdictione utitur, &
in leg. et si prator, 3. eod. titul. Et si prator
sit is, qui alienam iurisdictionē exsequi-
tur, non tamen pro suo imperio agit,
sed eius, cuius madata ius dicit, quoties
partibus eius fungitur. Facit capit. cum
causa, de appellatio. & expresse in cap. pra-
terea, §. de offic. delega. leg. solet prator, 16.
de iurisdic. omnium iudic. Eius quoque
auctoritate in causa, qui mandauit uti-
tur in can. 1. necessarium, 94. distin. atque
honore mandanti debito, in ca. parte com-
missa. c. nobilissimus, 97. distin. Affinia
vocabula sunt, sed diuerse significationis,
delegatus, legatus, vicarius, officialis, lo-
cum tenens, index etiā datus, qui vel ma-
xime differunt, ut liquet ex propriis titu-
lis, vel ex eo, quod delegatus, ut ante dixi,
nihil proprium habet, alii autem habeant
& ordinariam iurisdictionem. Et quam-
uis iudices delegati dicantur vices gerere
delegantis, ut in c. 3. & cap. sane, quia is de
offic. delega. can. fin. 93. dist. can. 1. 94. di-
stin. est enim delegare alium in sui locum
ponere, alicuius rei demandata causa, leg.
Nezennius de re iudic. l. delegarem, de
nouation. P. Tamen non omnis, qui vices
alterius agit, dicitur ab eo delegatus, ut
notat gloss. in l. 2. de eo, qui vices alterius
gerit. Alexan. ad l. 1. de offi. eius, cui man-
da. est iurisdic. num. 12. & sequen. refert
Bartolum constituisse differentiam, inter
delegatum, & vice gerentem, quod dele-
gatus inquit, est ille, cui ipsemet index cō-
mittit, sed vices gerens ille, cui superior cō-
misit in locum alterius, & ipse quoque ha-
bet iurisdictionem ordinariam, dist. l. 2.
de eo, qui vices alterius gerit, quod tamen
non probatur Alexandro, cum & vica-
rius dicatur, quem sibi constituit & in sui
locum summus pontifex, in ca. sua, de offic.
vicar.

in can. nobilissimus, 97. distin. cap. cum
in iure, 31. de offic. & potesta. iudic. dele-
ga. ubi & notat glossa, non credi sententia
delegati, nisi simul fidem faciat de com-
missione seu mandato, argum. cap. cum a
nobis, de testib. & illud probat etiam lex. 1.
C. de manda. princip. Si tamen aliquando
ante fuisset publicatum in iudicio rescri-
ptum delegationis, sufficit, si de hac publi-
catione constet, licet postea fuerit rescri-
ptum amissum, cap. cum olim, de privileg.
leg. publicati. C. de testamen. cap. fin. de fi-
de instrument. vel sufficit, si sententia re-
dacta fuerit in publicam chartam & for-
mam, c. significauit, de testibus. §. 1. ut fra-
trum filius, licet videatur contrarium, cap.
cum inter vos, de senten. & re iud. addun-
tur & in gloss. dist. c. cum in iure alia, qua
fidem possunt facere. mandati.

CAPVT II.

Delegatorum species.

D Delegatorum alii dicuntur delegati a
principe spiritali, ut a summo ponti-
fice, a vel a temporali, ut ab imperatore vel
rege, b alii ab aliis magistratibus. c Et ho-
rum rursus, alii delegati ad vniuersitatem
causarum, alii ad certam causam. e Sunt
& alii subdelegati, f eorum, quibus est ius
subdelegandi. g Sunt item quidam delega-
ti facti ex dignitate addepta, cui delegatio
facta est, ut si delegatio fiat abbati talis lo-
ci, nam & quicumq; fiet abbas, delegatus
censetur. h Sunt contra alii delegati ratio-
ne suæ personæ & non dignitatis. i Inter
delegatos connumerari possunt cōserua-
tores dati, quibus summus pontifex com-
mittit singulariter, ut defendant aliquos a
manifestis iniuriis & offensis, qui nec ad a-
lia, quæ iudicalem postulant indaginem
concessam possunt extendere potestatem. k
Possent insuper constitui diuersæ species
delegatorum, ratione causarum, quæ illis
committuntur. Delegantur quippe aliqui,
vel ut concordia vel iudicio, negotium aut
causam determinent, aut ut gratias a sum-
mo pon-

mo pontifice concessas ad effectum perducant, vel exsequantur. *m* Vel ut sententias executioni mandet, testes examinent, vel alia quædam agant. *n*

S C H O L I A.

- a* est delegatus a Papa & delegatus a principe, c. pastoralis de offic. delegat.
b l. a indice §. de iudic. Cod. leg. 2. de sportulis, lib. 3. C. tit. 2.
c tit. de offic. eius, cui manda. est iurisdictio. l. placuit, de pedaneis iud. C.
d explicat. l. solet, 16. de iurisdict. omnium iudi. P. Solet, inquit, prætor iurisditionem mandare, & aut omnem mandat, aut speciem unam, & hic, cui mandata iurisdictio est, fungetur vice eius, qui mandavit, non sua. Idem in l. prætor sicut uniuersam, 17. eod. tit. & mandari iurisditionem generalem, id est, sine reservatione tradit. l. cognitio, 4. de officio eius, cui manda. est iurisdict. P. meminerunt sæpius interpretes de his delegatis ad uniuersitatem causarum, ut gloss. ad l. 2. ad verbum supponere, de sportulis. Cod. gloss. ad l. 1. §. qui mandata, ad illa verba, de offic. eius, cui manda. est. iuris. Et gloss. in dict. l. solet, ad verbum, omnem, aut generali demanatione iurisditionis contineri eam, quæ competit iure magistratus: non quæ inest mero aut mixto imperio, quam specialiter delegaturus non esset, argumento l. obligatione, de pignoribus. Pan. & mandando omnem iurisditionem mandatam quoque iudicis dandi licentiam. ut leg. imperium, §. fin. de iurisdict. omnium iudi. Hincque fiet, ut quæ ad uniuersitatem causarum delegatus sit, possit unam causam subdelegare, ut in leg. 1. in fin. quis & a quo appellatur. Pan. non omnes. Cum tamen ad unam causam delegatus, subdelegare non possit, quia non iurisdictio, sed species iurisditionis est subdelegata, hæc prædicta ait Glossa.
e dict. l. solet, cum similibus.
f Delegati quib. primum delegata vel mandata sunt iurisdictio. Subdelegati vero qui

a delegatis iterum delegantur.

g non enim omnes habent ius subdelegandi, ut dicemus paulo post.

h Exemplum, ut si cause delegetur cognitio iudicibus Archiepiscopo Tholosano & Abbati sancti Saturnini, eiusdem ciuitatis, non adiectis nominibus. In qua formula mortuo vno prælato, alius qui ei succedit in beneficio, subrogatus & delegatus censetur c. quoniam abbas, 14. de off. & potest. iudi. deleg. quia dignitas nunquam moritur, c. si gratiose, de rescrip. in Sex.

i quando exprimitur persona delegata nomen, cuius censetur electa industria, quæ non potest explicari per alium eius successorem in hereditate, leg. quia late, solut. mat. Pandect. leg. inter artif. solut. mat.

k capit. 1. & final. de offic. & potest. iudi. delega. in Sexto. libr. 1. titul. 14. not. at. & in capit. 1. glossa ad verbum. conseruatores, hos conseruatores esse iudices delegatos, cui & subscribunt Petrus Ancharanius & Ioannes Andreas. Quod formari potest ex eo, quod illa decretales, & finales ponuntur sub titulo de officio delegati.

l cap. 1. in fine & ibi Gloss. ad verbum, concordia de mutuis petitio. cap. querelam, de simonia. auth. si vero, Cod. de iudic. ca. final. ibi qua dissoluta de transactio.

m ut in cap. is cui, 12. de officio & potest. iudic. delega. in Sexto cum similibus, isti vocantur etiam exsecutores gratiarum.

n cap. super questionum, 17. de officio & potest. iudic. delega. cum similibus ibi, nota. leg. 2. Codic. de pedaneis iudicib.

CAPVT III.

Quæ delegari possint.

Delegari per summum pontificem causas, quæ suæ potestatis sunt, nemo dubitat, propter plenitudinem potestatis eius. *a* Magistratus quoque, qui suo beneficio habet iurisdictionem, potest ea, quæ iure magistratus competunt mandare, quæcunque autem specialiter lege vel

ZZZZ 2

senatusconsulto, vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur. *b* Verum mandata iurisdictione priuato, etiam imperium quod non est merum videtur mandari. Quia iurisdictione nulla est sine modica coercitione. *c* Merum vero imperium non mandatur a magistratu, qui illud habet. *d* Delegantur porro causae, quae pertinent ad iurisdictionem delegantis, non quae alterius sunt iurisdictionis. *e* Poterit & Archiepiscopis impeditis delegare, & alteri ex coepiscopis committere consecrationem sui suffraganei, dummodo catholicus habeatur, & impedimentum ei ex subtractione sedis apostolicae non obstat. *f*

S C H O L I A.

- a* in pontifice summo, plenitudo est potestatis, cap. proposuit, de concess. prator. & omnes quoque iurisdictiones a principe pendent, ideo potest eas in solidum, & pro parte delegare, & cui voluerit committere.
- b* leg. 1. de offic. eius, cui mand. est iuris. lib. 1. Pand. tit. 21. ita in leg. cum hi, 8. §. sed nec mandare, de transactionib. magistratus non potest mandare alteri fugiendam inquisitionem decretam in transactione alimentorum, cum ea sibi iniuncta a lege sit, alia exempla sunt in l. 2. de pedaneis iudicib. modica autem negotia posse mandari a magistratibus, dicitur in l. fin. eiusdem tit. de peda. ind.
- c* dictum & ratio ponuntur, in l. si. §. si. & l. 1. §. fin. de offic. eius, cui mand. est iur. & de ratione, in l. 2. de iurisd. omnium iud. P.
- d* dict. leg. 1. §. qui mandatum, de offic. eius, cui man. est iur.
- e* l. 1. qui pro sua iurisd. indices dare dari. ne poss. lib. 4. C. tit. 4.
- f* c. quod sedem, 10. de offic. iud. ordin.

CAPVT IIII.

Qui delegare possint.

Princeps, summus Pontifex, & magistratus igitur, mandare & delegare pos-

A sunt, exceptis proxime dictis. Porro a iudice iudex delegatus, iudicis dandi potestatem non habet. *a* Nisi a summo Pontifice vel principe delegatus fuerit, quo calu & subdelegabit, *b* etiam si fuerit ei iniunctum personaliter exsequi commissum, de consensu tamen partium, quorum interest, *c* praeterquam si summus pontifex deleget personaliter confessionem inquisitionis, vel demandet potestatem prouidendi ecclesiis de praelatis, vel aliis ministris, in quibus cum personae fides & industria electa sit, delegatus etiam cum consensu partium non poterit subdelegare, *d* nisi formam commissionis habeat, ut per se vel per alium possit hoc expedire. *e* Quemadmodum nec is, cui commissum fuerit praedicare crucem, excommunicare vel absolueri aliquos, dispensare cum irregularibus vel iniungere poenitentias, poterit aliis demandare, quia non iurisdictione, sed certum ministerium potius in hac parte sibi commissum sit. Excepta legatorum sedis apostolicae auctoritate, qui haec possunt. *f* Sic etiam conseruatoribus non licet, nisi expresse permittatur alios conseruatores facere, vel alios delegare. *g*

S C H O L I A.

- a* cap. cum causam, 62. §. final. de appellatio. libr. 2. tit. 28. leg. a iudice, §. de iudicis, C. libr. 4. tit. 1. l. fin. de iuris. omnium iudic. Pand. Mandatum, inquit Paulus, iurisdictionem mandati alteri non posse, manifestum est, & Iulianus in l. more maiorum, §. eod. tit. more maiorum ita comparatum est, ut is demum iurisdictionem suam mandare posset, qui eam suo iure non alieno beneficio haberet. Nec obest, quod legatus proconsulis mandata sibi iurisdictione habeat licentiam, dandi iudicem, l. legatus mandata, 12. de offic. procons. Pandect. qui tamen nihil proprii habet, nisi a proconsule mandata fuerit ei iurisdictione. l. legati proconsulis, 13. eo. Nam ut diximus in officio legati supra, isti habent

bent quodammodo iurisdictionem a lege, A
vel a principe & quodammodo propriam,
l. penultim. ibi cum propriam iurisdictionem,
de offic. eius, cui mandata est iurisdic.
Et in l. cum prator, 12. §. 1. de iudic. ibi,
iudicem dare possunt, quibus id lege,
vel constitutione, vel senatusconsulto
conceditur, leg. sicut proconsuli, is
quoque, cui mandata est iurisdic. iu-
dicem dare potest, ut sunt legati pro-
consulum, item ii, quibus more con- B
cessum est propter vim imperii, sicut
praefectus urbi ceterique Romae magi-
stratus, &c. Sic officialis & vicarius epi-
scopi, subdelegare possunt. Sed & est sin-
gularis glossa. ad cap. 16. cui, 12. ad ver-
ba per alium, de officio deleg. in Sext. quod
quavis delegatus a magistratibus simpli-
ter subdelegare non possint, quia non ha-
bent a lege potestatem, tamē si delegati sint
cum potestate, ut per se, vel per alium pos-
sint, negotium expedire, id ipsum poterūt:
quod probari etiam per praedictum capit.
potest. Quemadmodum procurator ad iu-
dicia datus alium subdelegare vel subro-
gare non potest ante litis contestationem
ex potestate iuris, cap. 1. & 2. de procurat.
in Sext. nisi ad rem suam datus esset. At-
amen si habeat mandatum speciale subde-
legandi vel substituendi, potest, ut & pro-
curator ad contrahendum matrimonium
qui iure alium subrogare non potest, pote-
rit alium suo loco constituere, si habeat ad
id mandatum speciale, idque ex potestate
hominis non legis, cap. final. de procurat. in
Sext. Idem dicitur de compromissario ad
eligendum, ca. penultim. §. porro, de elect.
in Sext. cum similibus. Atque ita hodie in
praxi & in usu communi servatur, ut or-
dinarii delegent cum clausula, per te vel
per alium quem ex nunc, &c. ut notat
Philippus Francus, ad dict. c. is cui, ubi &
remitit ad Bartolum in leg. more maio-
rum, de iurisdic. omniū iud. & tenet Bal.
ad leg. non distinguemus, §. quāvis per
illum tex. de recept. arbitr. P.

b cap. quoniam apostolica, 43. de offic. & po-
testa. iudic. deleg. cap. super quāstionum,
27. eo. dict. cap. is cui, 12. eod. tit. in Sext.
& leg. a iudice §. de iudic. C. leg. vnic. C.
qui pro sua iurisdic. indices dare, &c.
c dict. cap. quoniam apostolica, §. 1. de offic.
deleg. cap. cum dilecta, 22. & ibi glossa ad
verbum mentio, de rescrip. Consensire au-
tem debent, quorum interest personaliter
mandatum per delegatum non impleri, a-
liquin mandatum persona iniunctum, in
persona exsequendum est, leg. qui heredi,
de conditio. & demonstratio. l. si. de verbo.
oblig. P. l. inter artifices, de solutio. P.
d dict. capit. quoniam apostolica, §. 1. versic.
praterquam.
e nempe cum ita committitur non expressa
certa persona, ut alicui persona idonea, de
certa ecclesia vel beneficio prouiderit: quia
circa electionē persona eius industria vi-
detur tunc electa, & ita sibi commissum
alteri demandare non poterit, nisi forma
commissionis contineat, ut per se vel per a-
lium id possit expedire, d. ca. is cui. 12. §. 1.
de offic. deleg. in Sext.
f dict. cap. quoniam apostolica, §. fin. de offic.
delega.
p cap. final. de offic. & potestat. iudic. deleg.
in Sext.

CAPUT V.

Qua obseruare debeat delegatus.

I N delegationibus obseruanda est for-
ma mandati seu commissionis aut dele-
gationis, & illa sequenda, a Item videndum,
ut certi iudices delegati sint, cum rescripta
de incertis eligendis non valeant. b Non
est facienda extensio delegationis de per-
sonis contentis in illa ad non expressas. c
E Nec de re ad rem in procuratore sine man-
dato. d Locum tamen ad exsequendum
mandatum, si comprehensus in eo non sit
exsecutioni comodus, delegatus in com-
modiorem transferre poterit, sine dolo
malo tamen & fraude. e Exceptis confer-
uatoribus, qui non possunt munus suum

exsequi alibi quam in ciuitatibus vel diocesis sibi constitutis. *f* Quanquam autem iudici delegato expediat formam sibi statutam seruare, debet nihilominus rationabiles exceptiones admittere, & in causa iuxta iuris æquitatem procedere. Nisi in literis delegationis (quod tamen raro vel nunquam fit) exprimat, quod nullæ exceptiones debeant admitti. *g* Itaque erit quidam ordo de legatis cognoscendis seruandus, & citatio non omit-
tenda ante decretum. *h* Quod si diuersæ delegationis literæ præsententur aut offerantur, priores sequendæ; si secundæ illis non derogent, vel de illis non meminerint. *i* Si tamen diuersæ literæ de eodem negotio sub contraria forma exhibentur eiusdem datæ, suspendendum erit iudiciū, donec consulatur summus pontifex, a quo processisse dicantur. *k* Ceterum interdum committitur simpliciter causa duobus, quo casu iudiciū ab vno sine altero latū non valet, *l* cum eo enim, vel cum eius subdelegato iudicandum est. *m* Idipsum plures dentur vel delegentur: nisi in commissione fuerit clausula appositā; Quod si omnes interesse nequiverint, duo vel alter eam nihilominus exsequantur. Quo casu & absente eo, qui iudicio interesse subterfugit, iudiciū ab aliis factum tenet. *n* Quemadmodum duobus delegatis cum clausula, quod siambo, &c. si alter ex illis fuerit recusatus, alter ex illis solus iudicare potest, nec teneret processus, si cum recusato procederet. *o* Cum autem plures iudices vel exsecutores a sede Apostolica deputari contingit, sub illa forma, ut omnes aut duo vel unus eorum mandatum Apostolicum exsequantur, aut sub alia simili formula; Quod quilibet eorum in solidum per se iudicare & exsequi possit, & quod alter alterum non expectet aut requirat; ipsorum quilibet libere iniunctum potest adimplere mandatum, vno autem incoante ceteri non possunt ulterius se de negotio intro-
mittere. *p* Eadem autem formula rescripti

A debet iudicari auctor reconuentus, quo iudicaretur reus conuentus. *q*

S C H O L I A.

a cap. cum contingit, 36. cap. venerabili, 37. de officio & potestate iudicis delegati. neque etiam immutandus est ordo scripturæ, cap. cum dilecti, 22. de rescriptis. c. si rector, 43. distinct. canon. in grauius, 3. quæst. 6. ca. in primis, 2. quæst. 1. Si modo forma iuri non contradicat, aliter si contradiceret, nec expresse ei derogaret, canon. eam te, de atate & qualitatibus. Si quidem, quamuis contradicat & nihilominus summus pontifex ita fieri mandet vel princeps forma erit sequenda, et si durum videatur mandatum. ca. contra morem, 100. distinct. canon. in memoriam, 19. distinct. Veruntamen semper intentio mandantis, quatenus liquere poterit, erit potius sequenda, quam verborum superficialis, cap. super eod. 15. de officio delegati. cap. audita, de restitut. spoliarum, c. cum causam, & c. fin. de preben. cum aliquin actus ad incogitata extendi non debeant, leg. tres fratres, de pact. Pandect. l. cum Aquiliana, de transact. Pand. nam duo ad actum humanum valde perficiendum concurrere debent, voluntas & potestas, l. multum interest. C. si quis alteri. ver. sibi.

b c. ap. hac sumus, 10. de rescriptis.

c ca. significante, 34. cap. Rudolphus, de rescriptis. c. quia quæsumus, c. leg. & glo. 40. de officio & potestate iudicis delegati.

d c. cum olim, 33. eo. tit. de officio delegati.

e ca. statuimus, 13. de officio delegati. in Sexto sic & tenetur citare ad locum non suspectum, c. cum R. 35. de officio delegati.

f c. fin. §. vices, de officio delegati. in Sexto.

g c. ex parte tua, 13. de officio delegati. Sicque secundum iuris ordinem procedendum potius quam secundum formam rescripti, nisi expresse aliter caueatur, in eod. cap. causam, qua inter, de rescriptis.

h c. consultationibus, 10. de officio delegati.

i cap. ex parte N. 12. de officio delegati. videlicet quando utraque litera fuerint speciales, &

les, & fuerunt simul presentate, alioquin A
generalibus speciales derogarent. cap. 1. de
rescript. atque prius presentata potius se-
quenda. c. capitulum, de rescrip.

k c. 2. de offic. delega.

l ca. causam matrimonii, 16. eod. tit. altero
scilicet absente, can. ei qui, §. definitum, 2.
qu. 6. idem si plures sint & alter sine altero
pronuntiet non valebit, leg. duo ex tribus,
de re iudica. Pand. si. ca. de senten. & re iu-
dica. lib. 2. tit. 2. 7. cuius verba, duobus iu- B
dicibus, ut accepimus, diuersas senten-
tias proferentibus, si ex iurisdictione or-
dinaria processerunt, tenet pro reo non
pro actore sententia, nisi in causa fauo-
rabili, puta matrimonio, libertate, dote
testamento pro ipso fuerit promulga-
ta. Si vero ex delegata potestate utraq;
pendet sententia ex arbitrio delegan-
tis. Quod si ex compromisso, neutra de-
bet habere vigorem.

m c. cum causa, 22. de offic. deleg. c. 3. eod. tit.
in Sex. Si tamen appositum fuerit clausula,
quod si non ambo, &c. non tenetur colle-
ga collega impediti subdelegatum ad iudi-
candum admittere, cap. coram dilecto, 34.
de offic. delegat.

n c. prudentiam, 21. §. adiicimus, de offi. de-
lega. consuli tamen debet tertius; & absens
interpellari, aliter alii nihil agerent, c. cum
causa, 22. eod. tit. atque ibi glossa singula-
ris ad verba, ad illis, notat, constare debere
quod interpellatus & rogatus noluerit cum
condelegatus adesse, vel noluerit alium in
sui locum subdelegare, ibiq; videnda plu-
ra notabilia de hac questione.

o c. cum super abbacia, 23. de offic. deleg.

p ista omnia expresse traduntur, in cap. cum
plures, 8. de offic. delega. in Sext. ubi glossa
singulariter notat, istam formam differre
a superioribus, quod si non omnes, &c. E
vel, quod si ambo, &c. Nam illa sunt co-
ditionales & exigunt interpellari nolentes, vel
qui non possunt interesse iudicio. Et quod
de illorum constet impedimento & volun-
tate, Quod non exigitur in aliis clausulis,

in quibus est disiunctiva clausula, non con-
ditionalis. Est & alia differentia notata
ad dictum c. cum plures, ad verbum, ne-
quibunt. Quod in clausula, quod si non
omnes, vno impedio procedit alter, ces-
sante vero impedimento & simul proce-
dunt. Et impeditus expeditus veniens cum
alio, qui cepit, potest procedere, ut & nota-
tur a glossa 2. in d. ca. quoniam abbas, & a
glossa pen. ad c. coram, de offi. & potest. iud.
deleg. At in clausula, ut omnes aut duo,
vel vnus, &c. vno incipiente procedere aliis
in posterum excluduntur, & perpetuatur
eius iurisdiclio per preoccupationem, d. ca.
cum plures. Ea q; preoccupatio, quod per-
tinet ad perpetuandam iurisdictionem, fit
per solam citationem, ante litis contestatio-
nem, c. gratia, c. super eo, de offi. & pot. iudi.
deleg. c. si a subdelegato, eo. tit. in Sex.

q cap. 2. de mutuis petitiis. lib. 2. tit. 4.

CAP. VI.

Quibus possit delegari.

SVMmus pontifex non solet aliis, quam
in dignitate ecclesiastica constitutis de-
legare, aut canonicatum, aut personatum
in ecclesia cathedrali habenti, & maiori non
minori 20. annorum, b nisi & aliis & his ex-
certa scientia committeret. c Ita delegatus a
papa non potest subdelegare, non habenti
dignitatem. d Magistratus vero spiritualia
delegare vel subdelegare non poterunt lai-
cis. e Non licet quoq; episcopis ea, quae sunt
ordinis episcopalis delegare non episcopo,
alia potest alioquin idoneis. f Nihil prohi-
bet autem iudices delegatos, si suspecti sunt
recusare, g non minus quam iudices ordi-
narios, & ex iisdem causis, quae coram arbi-
tris eam ob rem deputatis probantur. h Nisi
si contra vnum ex duobus iudicibus datis
a sum. pontif. cum clausula (quod si ambo
interesse non possint alter illorum in causa
procedat) suspitionis causa legitima propo-
natur, quia tunc coram non recusato iudi-
ce causa proponenda. i Quemadmodum
si delegatus episcopi, vel eius officialis

recusetur, causa probanda erit non coram arbitris, sed coram episcopo. *k* Poterit at delegatus sum. Pont. suspectus, ante causas non suspectum subdelegare. *l* Grauiissime autem arguendus est & puniendus, qui mandatum apostolicum exsequi non vult. *m* sicut & delegatus a principe, qui tamen, si non malitiose se exoneret, potest cogere subdelegatum acceptare subdelegationem. *n* Alii tamen iudices non possunt cogere inuitos non suae iurisdictionis homines, accipere delegationem, ut nec Archiepiscopus suffraganei sui subditum ad id compellere possit. *o*

S C H O L I A.

- a* cap. statutum, de rescript. in Sext. Clem. 2. eod. tit. ubi & prior conuentualis dicitur idoneus ad delegationem & habere dignitatem, non prior claustralis, qui est secundus post abbatem. Sed neque delegatus a sum. Pontif. potest subdelegare causa cognitionem, nisi personae qualitatis idonea, iuxta praedictum. c. statutum, meram autem executionem potest. decis. Rota 98. nota quod executor, in antiq.
- b* cap. cum vicesimum, 41. de offic. delegat. cap. cum in cunctis, de elect. l. cum praetor. de iudic.
- c* ut not. in d. clem. 2. de rescript. & ad dict. c. cum vicesimum.
- d* sic communiter tenetur, in d. c. statutum, §. in illo, de rescript. in Sext. glo. ad ca. cum te, 18. de offic. deleg.
- e* c. decernimus, de iud.
- f* c. aqua, de consecra. eccle. vel altar. c. quod sedem, eod.
- g* & ab initio ante litis contestationem, cap. causam qua, 17. de offic. deleg. & post contestationem, ex noua causa postea suborta, vel de nouo apparente, ca. insinuante, 25. E eod. tit.
- h* c. suspicionis, 39. de offic. deleg. c. 4. eod. tit. in Sexto.
- i* dict. ca. si contra unum, 4. de offic. delega. in Sexto.

A k dict. c. si contra, §. pen. & fin. & ubi glossa, ad verbum, episcopi, notat id ipsum habere locum in recusatione subdelegati, ut probetur coram subdelegante, qui non abdicauit omnino a se potestatem.

l cap. index ab apostolica, §. de rescript. in Sexto.

m c. sciscitatus, de rescript. cap. prudentiam, 31. §. adiciamus, de offic. delega. ubi glossa ad verbum, arguendus, notat, a quibus argui & puniri hic contumax debeat & possit. An autem in aliis, quam summo Pontifice delegantibus id ipsum locum habeat, & possint cogi acceptare delegationem, mox dicitur.

n cap. pastoralis, 28. in prin. & §. item cum totum, de offic. delegat.

o cap. pastoralis, 11. de offic. ordinarii, libr. 1. tit. 31. ubi tamen glossa ad verbum, inuitum, notat, quod episcopus potest cogere subditos subditorum suorum acceptare delegationem.

CAPVT VII.

De potestate delegatorum.

Delegatorum potestas & auctoritas ex auctoritate & potestate delegantis metienda erit, & ex mandato concesso. Ut si a summo pontifice vel principe, quis delegatus sit, maiorem habeat auctoritatem supra personas sibi commissas, & supra ipsum ordinarium, & proinde contra rebelles & impediens iurisdictionem potest uti interdicti, suspensionis & excommunicationis sententia, a adhibito tamen temperamento coercionis, & habita ratione personarum, in quas animaduertere voluerit. *b* Potest principis delegatus subdelegare, & transferre potestatem, vel sub hac formula, *Quoties enim abesse coegerit, c vel donec vices concessas duxerit renouandas.* Et si delegatio fiat rerum alicuius prouinciae, si postea illa in duas diuidatur, retinet nihilominus potestatem in utramque. *d* Delegatus a summo pontifice, potest exsequi sententiam suam usque ad annum, e aut in bere

bere ordinario illam exsequi, f cui tamen A
prius fides fieri debet de recripto delega-
tionis. g

S C H O L I A.

- a ca. 1. § c. sane, 11. de offic. & potesta. iud.
de lega. c. pastoralis, de offic. ordin. idque
vice summi pontificis quam gerit, can. fin.
93. dist. c. 1. 94. dist. l. si prator, de offic.
eius, cui mand. est iurisd. P. cum similib.
neque etiam ex causa resistit ordinarius. l.
si quando, §. si. de offic. iudi. deleg. neg. sine
aliqua coercionem unquam mandatur iurisdic-
tio, ne inutilis sit, & sine effectu po-
testas, c. praterea, §. c. significasti, 7. c. pasto-
ralis, 28. §. fin. de offic. & potesta. iudic. de-
lega. l. fin. §. fin. de offic. eius, cui mand. est
iuris. P. Itaque mandata iurisdictione om-
nia censentur mandata, sine quibus ea
expediri non potest. l. 2. de iurisd. omn. iud.
& unicuique etiam licet penalis iudicio iurisdic-
tionem suam tueri. l. 1. si quis ius di-
centi non obtemperauerit. P.
b c. sane, 11. de offi. & potesta. iud. deleg. ca. 2.
eod. tit. in Sext.
c c. si delegatus, 7. de offic. deleg. in Sext.
d ca. unic. de offic. delegat. in extranag. com-
munib.
e c. quarenti, 26. de offic. deleg. ubi sunt pul-
cra & copiosa glossa.
f c. pastoralis, 28. §. quia vero, eod. tit.
g c. cum in iure, eod. tit.

C A P V T. V I I I.

1 De suspensione iudicis delegati.

2 Et appellatione,

Iurisdic-
tio delegatorum † porro inter-
dum suspenditur, interdum extingui-
tur. Suspenditur quando recipi potest,
quod fit, veluti si quando literæ variæ de-
legationis proferantur, donec enim dele-
gatus consultus, de his certum quid statue-
rit, suspenditur executio, a Item si delega-
tus subdelegauerit, & subdelegatus ante-
quam coeperit cognoscere, moriatur, tunc
enim delegatus reassumit datā iurisdic-
tio-

nem, b & suspensio fit quandiu delegatē
abesse contigerit. c Suspenditur & per
propositam recusationem, donec de cau-
sis pronuntiatum fuerit, num fuerint im-
probæ. d

Item si appellatum sit a sententia dele-
gati, & alii iudices dati sint, pro causa ap-
pellationis, e appellatur autem a delegato
ad delegantem, f a subdelegato vero, cui
non fuerit in totum causa commissa, ap-
pellatur ad subdelegantem. g Sic enim ab
eo tanquam a iudice cū iurisdictione da-
to appellatur, si tamen ei tantum medium
causæ commissum sit, ab ipso, tanquam
ab auditore, appellari nō potest, nisi man-
dati fines excedat, vel merito sit suspectus,
vnde possit recusari. h Quando etiam de-
legatus a summo pontifice in alium totam
iurisdictionem subdelegat, non ad subde-
legantem, sed ad summum Pontificem e-
rit appellandum. i Veruntamen delegato
procedente cū subdelegato alterius con-
delegati summi Pontificis, appellatio de-
uoluitur ad summum pontificē delegan-
tem. k Item si delegatus, tempore appella-
tionis a subdelegato inueniatur excom-
unicatus vel mortuus, ad eūdem summum
pontificem erit appellandum, l idipsum
fiet in aliis casibus a subdelegato appellan-
do, si negetur, delegatū vllam iurisdic-
tionem habere, m vel si fiat prouocatio ab ar-
bitris iuris datis pro suspitione iudicis a
principe delegati. n Fit tamen aliquando
delegatio appellatione remota, ex qua
clausula, nihilominus non censetur prin-
ceps voluisse præiudicare iuri cuiusquam,
quare permittitur ea non obstante, ei cu-
ius intererit appellare. o

S C H O L I A.

- a c. 2. de offic. & potesta. iud. deleg.
b c. quamuis alicui, 6. eod. tit. in Sext.
c c. si delegatus, 7. eod. tit. in Sext.
d c. suspitionis, de offic. delega.
e c. pastoralis, 28. §. praterea, de offic. & po-
testa. iud. deleg. generalis quippe est regu-

Aaaaa

la, quod appellatio suspendit iurisdictionem, tit. nihil noua. appell. pend. P. debetq, interim differri executio sententia, si per eam alicui preiudicium irrogetur, c. cum super controuersia, de senten. & re iud. Nisi praesumptio in contrarium sit, quod malitiose sit appellatum, quemadmodum dicitur in restitutione in integrum, ca. suspicata, de restitut. in integr.

f in c. super questionum, 27. §. si. de offi. deleg. l. 3. C. de pedaneis iudicib. l. i. l. fin. quis & a quo appell. cum simil. de quib. agatur inferius. tit. i. §. c. 3. glo. 2.

g c. cum te consulente, 18, de offi. deleg.

h d. c. super questionum, 27. §. verum, de offi. deleg. a nudo ministro enim & exsecutore alioquin non appellatur. l. ab exsecutore, 4. de appellationi. P.

i d. c. super questionum, §. porro.

k cap. 3. de offi. iud. deleg. ubi tamen glossa, ad verba cum delegato, notat, quod si in rescripto delegationis esset clausula, quod si non omnes, & duo committerent, & tertius se excusaret nec committeret, quod in hoc casu ab illis duobus subdelegatis ad delegatos subdelegantes appellare iur, & non ad primum delegantem. Cessat enim, inquit, ratio textus, etiam si ab initio fuerat concessa delegatio appellatione remota. cap. super questionum, 37. si vero, de offi. delegat.

l c. si is cui causa, 10. eod. tit. in Sexto. nempe si sit excommunicatus maiori excommunicatione. nam ex minori non impediuntur, quia sunt iurisdictionis. c. si celebrat, de clerico excommunicato ministra.

m c. si a subdelegato, 14. de offi. & pot. iud. deleg. in Sexto.

n c. ab arbitris, 11. eo. tit. in Sexto.

o ca. super eo, 15. de offi. delega. can. non solent, 2. questio. 6. Et quia, ut diximus, non fit extensio negotiorum aut personarum in rescriptis, ideo omnes, quorum interest, possunt se rescripto opponere, & ita postea appellare, si ius eis non reddatur, alioquin nisi se interponerent vel obicerent, non admit-

terentur, ut notat glossa in d. ca. super eo, argum. l. si eo tempore, de remiss. pigno. lib. 8. C. tit. 26. & licet appellatio remota sit a principali, tamen non censetur remota ab incidenti questione, ca. cum teneamur, de appellat.

CAPVT IX.

De extinctione iurisdictionis & potestatis delegati.

B EXtinguitur porro in totum potestas delegati, si ipse pronuntiet, se non habere iurisdictionem. **a** Si intra certum terminum ad causam decidendam datus, non iudicauerit, & dies praefixa, non fuerit de communi partium consensu prorogata. **b** Item morte vnius delegatorum simpliciter datorum, si aliud in delegatione non fuerit expressum. **c** Vel si condelegatus seu collega non possit iudicare, puta factus infamis, **d** aut fuerit remotus ut suspectus, **e** Finitur item morte delegatis re adhuc existente integra, antequam ad vllum actum processerit delegatus. **f** Aliter autem si res non sit integra dicendum, veluti si citatio iam fuerit facta partis, **g** aut lis contestata ante mortem delegantis. **h** Et nisi forsan delegatio facta sit pro executione gratiae, quae non extinguitur morte delegantis, **i** ut nec delegatio inquisitionis haeretice prauitatis, **k** aut legationis prouinciae. **l** Extinguitur etiam delegatorum potestas reuocatione eius, seu delegationis, re integra facta. **m** Et per malitiam vel negligentiam delegati. **n** Item per legitimam & admissam eius recusationem. **o** Dehinc, si delegatione generali facta, postea causa in specie alteri delegetur, per eam enim specialem a generali censetur exempta. **p** Similiter si delegatus causam retulerit ad delegantem, non poterit de ea, sine noua delegatione amplius cognoscere. **q** Ex quo etiam iudex, vel per se, vel per alium sententiam executioni mandauerit, vel mandati praeeperit, cessabit eius auctoritas & iurisdictione, **r** quemadmodum per appellationem

nem ab eo interpositam legitimam, s. vel aliter per illam admissam. Sub delegati etiam finitur iurisdicatio, finita potestate subdelegantis re integra, non aliter.

S C H O L I A.

- a cap. significantibus, 38. de offic. delegat. ubi nec potest postea deposita ex consensu partium reassumere iurisdictionem.
- b ca. de causis, 4. cap. consuluit, 24. de offic. & potestat. iudic. delega. vide tractata per gloss. ad C. Pand. & 6. eo. tit. de prorogatione iurisdictionis.
- c cap. vno delegatorum, 42. eod. tit. nisi fuerit apposta clausula, quod si non omnes. Id ipsum dicitur si delegatus moriatur, usque adeo, ut nec iurisdicatio delegata Episcopo, mortuo eo, sede vacante transferatur ad capitulum, ut ait Ioan. Andre. ad c. ad abolenda, de heret. in ultim. gloss. in nouellis. Felin. ad c. eam te, de rescript. Rota decis. 353. nota quod capitulum, &c. inantiq. licet contrarium teneat Ioan. Mo-nach. ad ca. vnic. de maior. & obed. Ratio decisionis textus nostri capituli, quod alter delegatorum sine altero procedere non potest, & pro vno habentur, ut simul etiam indicare iussi sint l. duo ex tribus, de resid. Pand. quamvis alter alteri dum viuit, possit suas vices concedere, ita efficaciter, ut si is coeperit cognoscere, nihil interfit an possit postea indicare, sed solus procedet, c. quamvis, c. licet, de offi. delega.
- d cap. sciscitatus, de rescript.
- e dict. c. licet, 30. de offi. deleg.
- f dict. cap. licet, & cap. fin. §. 1. de offi. legat. l. & quia, de iurisdic. omnium iudic. generaliter morte mandantis renocatur mandatum, §. recte, de manda. apud Iustinian. l. si vero, §. si mandauero, mandat. P. nisi forsan tale mandatum sit, quod post mortem mandantis habeat executionem, ut dicitur de executoribus testamentorum, de mandatis impositis heredibus, de implenda voluntate.
- g Per citationem enim hic quod pertinet ad

perpetuandam iurisdictionem, videtur lis coepta, cap. gratum, 20. de offi. delegat. Res litig. etiam efficitur per libelli oblationem, quod ad eandem iurisdictionis perpetuationem pertinet. l. 1. quando libellus principi datus litis contestationem faciat. can. anteriorum, 2. q. 6.

- h ca. relatum, 19. de offi. deleg. adde. c. 6. & 7. eod. tit. in Sext. Caterum si post mortem mandantis partes responderint coram eodem iudice, nulla de eo obiecta exceptione, valebit gestum & iudicatum, ca. cum venissent, 25. de appellat. veluti ex consensu partium.
- i cap. si super, 9. de offi. delegat. in Sex. quando videlicet ipsa gratia non perimitur morte concedentis, & cui executoris datio veluti accessorium cohaeret, ut ibidem dicitur, & ita consentit, ca. si cui, de preb. in Sexto.
- k Na hec delegatio non expirat morte mandantis, c. ne aliqui, 10. de heret. in Sex.
- l c. legatos, 2. de offi. legat. in Sex.
- m cap. ut nostram, de appellat. cap. quamvis alicui, 6. de offi. delegat. cap. 1. de rescript. l. iudicium soluitur, 58. de iudic. Pandect. §. recte, de manda. l. si vero §. si mandauero, manda. P.
- n c. quoniam, de offi. deleg.
- o c. licet, de for. compet. c. secundo requiris, de appellat.
- p in c. 2. de offi. delegat.
- q c. licet Tranenses, 5. de offi. legat. can. nomen presbyteri, 2. q. 1. can. multum super, 3. qua. 6. l. 1. C. de relationib. l. ex illo, C. de relationib. l. ex illo. C. de appellationib. & in dec. Rota, 718. dic quod, in antiq. dicitur quod iurisdicatio delegati expirat per remissionem causa ad seniore, per cap. ex literis, de offi. delegat.
- r cap. in literis, 9. eod. nempe cum effectu, c. significasti, & c. querenti, c. venerabilis, eod. tit. l. index posteaquam, de re iud. P.
- s c. ut debitus honor, de appellat.
- t c. interposita, & c. sape, de appellat.
- v c. si. de offi. leg. l. venditor, 49. §. si. de iudic.

Aaaaa 2

DE IN IUS VOCANDO. A

A TITVLVS V.

^a Hac rubrica non exstat expressa & separata in iure Pontificio, quamvis de vocatione in ius, in eo diuersis in locis & necessar. o agatur, ut liquet ex sequentibus. At in iure civili, exstat titulus, de in ius vocando. l. 2. P. tit. 4. & libr. 2. C. tit. 2. & in Panact. adhuc rubr. in ius vocati sunt, &c.

CAPVT I.

Continuatio, & quid in ius vocare.

Cognita quaestione de iudiciis, agamus de materia eorum, & primum de lite apud nos deferenda. Omnium autem instituendarum actionum initium, ab ea parte proficiscitur, quæ est de in ius vocando. Aduersarius enim vocandus in ius, vocandus coram eo, qui contendit ius dicturus est. *a* In ius vocare itaque est iuris experiundi causa vocare. *b* Canonica vero vocatio est, quando obseruato legitimo dierum interstitio, causæ suæ quis adesse iubetur. *c*

SCHOLIA.

^a §. omnium, de pœna temer. litig. l. 1. de in ius vocan. P. l. indices, cum auhent. seq. C. de iudic. Inter ea, quæ in ordinato iudicio requiruntur, est citatio. cap. inter quatuor, de maior. & obediens. cap. quoniam contra, de probation. neque iudicium contra non citatum valet, cap. Ecclesia sancta Maria, 10. de constitutio. c. cum dilecti, 6. de dolo & contu. ibi, volentes iuris ordinem obseruare, &c. Vide extranagantem communem, vnam sanctam, & ibi gl. fin. de dolo & contumac. vocatio in civilibus, vel ideo necessaria negotiis, quod de vno quoque negotio presentibus, quorum interest tractandum sit. l. de vno quoque, de re iudica. P. l. nam ita diuus, de adoptionib. P. In criminalibus multo magis, ubi de fama, corporis supplicio, vel de vita agitur, idg. vel exemplo Dei, qui quamvis occulta mentis & cordis hominum nouerit, tamen noluit damnare Adamum in-

auditum & non citatum ad iudicium. Genes. 3. c. can. Deus omnipotens, 2. q. 1. facit clem. pastoralis, de senten. & re iudic. can. nullam ante, can. iudicantium, 30. q. 5. l. fin. C. de accus. Ita statutum, & can. 5. re-latum, 5. q. 2. non esse recipiendam instantam accusationem, priusquam accusatus fuerit vocatus. Nullus in summa maior defectus iudicii, quam citationis, quæ defensionem a iure prouenientem naturali, respicit, defensio quippe naturalis & iure gentium permessa, l. ut vim, de instit. & iur. neque principē hunc defectū supplere posse, secundum Felin. ad cap. ex parte, 2. de offi. delegat. Decium, consil. 63. viso puncto, de Afflictis, decis. 307. in fin. Boerum, de decisio. 247. num. 7. tractatur & in non citatum & in auditum non esse statuendum, imo nihil congrue posse statui, in can. canueant, 3. & sequen. omnia, 2. quest. 9. Verum contra presentem non esse vocationem, de substantia iudicii, docet Ioan. Andr. in c. fin. de elect. in Sexto. Plato quoque in 8. de legibus, existimat in iudiciis vocationem esse necessariam.

^b l. 1. de in ius vocan. lib. 2. P. tit. 3. c. cum dilecti, de dolo & contum. l. ius preparatio est vocatio, hac & denuntiatio, ut & libelli oblatio; appellatur & hac preparatis in ius vocatio. l. quemadmodum, 2. de ineffic. testam. P. & citatio unde citati in clem. 2. de pœnis, conuentio, unde conuenti & conuenire, in capit. ecclesia sancta Maria, de constit. Prima citatio itaque ad iudicium fit, videtur ante iudicialis, ut notatur per Innoc. & Hostiens. ad c. quoniam contra, de probat. gloss. ad clem. 1. ad verbum, citationes, de iudic.

^c can. fin. §. his auctoritatibus, 5. qua. 2. Ille autem finitio intelligenda erit, de legitime & suo tempore facta citatione, non de alia aliter facta, dict. can. fin. in princ. & can. vocatio, 5. q. 2.

CAPVT II.

Quotuplex in ius vocatio seu citatio.

Citatio

Citatio quædam est iuris, quædam hominis. *a* Iuris est, quando ius seu lex statuit aut canon, certum dierum terminum, intra quem debeat quis iudicio ad actum aliquem exercendum se sistere vel adesse. *b* Hominis vero, cum iudicis mandatu in ius vocatur. *c* Vtraque duplex, vel generalis, vel specialis. Generalis est admonitoria, ut quicumque sua interesse putaverit, negotio adsit & veniat in ius. *d* Specialis continet certam personam vocandam, & ut plerunque causam vocandi & litem, vel litis partem, *e* & fit verbis & literis. Est & alia realis, quæ fit per prehensionem vel captionem personæ, quæ ad ius ducitur. *f* Et illa personalis, cuius & alia species, quædo vocatus iubetur in propria persona venire. *g*

SCHOLIA.

a Clemen. 2. de peniten. ibi, ne citati ad Apostolicam sedem, vel ab homine, vel a iudice, &c. Neque minus ardeat citatio iuris quam hominis, Rota deci. 484. si appellans, num. 7. in nouis, imo magis, quia citatio legis est peremptoria, et si lex nihil de peremitione dicat, non autem hominis, causam qua, de rescrip. cap. 1. de electio. in Sext. iuncto. ca. 1. de appellatio. in Sext. & ibi Innoc.

b In c. 1. de electio. in Sexto constitutum, ut qui impugnatur electionem, a die qua appellauerit, intra mensem in curia Romana compareat, idem in cap. cupientes, eod. tit. in capit. quamuis, de offic. ordinar. capit. 1. de appellatio. in Sexto. in l. scire oportet, l. 3. §. 1. de excusatio. tutor. libr. 27. Tit. 1. l. si. C. de dolo.

c Ut in c. cum dilecti, de dolo & contuma. lib. 2. tit. 14. ca. veniens, de accusat.

d Quemadmodum in c. 1. de elect. in Sext. l. E scio tempore, de remissio. pignor. C. tractat. de hoc Hostiensis & Innocentius ad capit. dilecti, de exceptio, ubi plene & in decisione Rota 119. si impetretur, num. 2. in nouis.

A e Fit enim in initio litis generalis quædam vocatio, qua habet litis cuiusdam certa admonitionem. Atque etiam in exordio litis solet talis generalis vocatio decerni ad legitime comparandum ad singulos actus, vsq. ad sententiam inclusive instructa, cum omnibus iuribus, scripturis ac monumentis causam concernentibus. Rota decis. 245. *f* cum in iussu iudicis, non aliter. l. fin. C. de exhib. reis. l. cum clericis, l. omnes, C. de episcop. & cler. Debent quoque & esse iudices, qui hoc inbeant ex maioribus, qui saltem habeant mixtum imperium, §. si vero etiam, cum sequen. de exhibendis reis. in nouel. authent. qui semel, C. quomo. & quan. iudex, nisi ageretur de debitore fugitivo, qui prehendi potest iure, ut iudici sistatur, l. aut prator, §. si debitorem, qua in fraudem creditor. *P*. Fit hac realis ductio maxime in criminalibus, l. plerique, de in ius voc. *P*. cap. proposuisti, & ibi Henric. Bobic. de for. comp. c. si iudex laicus, & cap. si clericus, de sent. excommu. in Sex. Species quædam etiam realis seu personalis citationis est, quando apparitores parlamentorum vel regiorum maiorum magistratuum, maliferarii seu virge delatores, ea tactos vocatos citant, dicendo, rex vos salutat, pro qua citatione facit l. hac lege, §. 1. ibi, aut plures forte ferendi sunt, de proximis sacro. scrinior. libr. 12. C. ubi tamen corrupte legitur, ferendi sunt, pro ferendi. *g* Vocant adiournement personnel, Galli, quale in c. 1. de iudiciis in Sex. qua citatio, ut plerunque, decernitur in delictis leuibus, & in quibus personam ipsam exigit iudex presentem, per se, ut in exemplis, sequentis capituli tertii.

CAPVT III.

Pro quibus quis in ius vocari potest aut debet.

*Q*uia ergo citatio est iudicii principium & fundamentum, a ideo sine ea fieri non debet. *b* Regulariter etiam omnis actus iudicialis, contra non citatum ipsi iur.

Aaaaa 3

re nullus est, ideo & quilibet actus distinctus, indiget citatione. *d* Veruntamen pro civilibus negotiis, nemo potest citari, ut personaliter compareat, cum possit si velit, vel per se vel per procuratorem comparere. *e* Pro criminali tamen poterit, si aut pro veritate dicenda, *g* aut pro præbendo iuramento calumniæ, *h* aut si alio modo necessitas postulet partes vel personas iudici exhiberi, *i* aut si actus gerendi sint præsentibus quorum interest. *k*

S C H O L I A.

- a* §. fin. de pœna temere litigan. clem. pastoralis, de re iud. c. quoniam contra, de proba.
b l. de unoquoque, de re iud. P. l. nam ita diuus, de adopt. P.
c in prædictis iuribus, & per interpretes ad d. clem. pastoralis. Math. de afflict. decif. 307. nu. 29.
d Marantha in praxi, part. 6. tit. 6. Felin. super, ad c. cum olim, nu. 11. de sent. & re iud. & Bal. ad c. quoniam contra, 4. col. in fi. de probatio. tradit, interpretes dividere citationem, in eam, quæ ante iudicialis dicatur, quæ fiat pro litis ingressu, & in iudicalem quæ sit pro litis ad ulteriora progressu, & in aliam iudicalem peremptoriam, & post iudicalem, quæ sit post sententiam, in articulis opportunis, & in executione.
e c. querelam, de procurat. l. 1. & fin. eo. tit. D in c. 1. de iud. in Sext.
f Hac & sequenti probantur, in cap. 1. §. fin. de iudic. in Sexto. Causa criminalis intelligitur de crimine criminaliter intentato, non autem si civiliter, quia tunc posset intervenire procurator, cap. tua, de procurator. ca. super his, de accusat. non ita si criminaliter, exceptis casibus notatis, in ca. si quando, 2. q. 6. in glo. fin.
g dist. cap. 1. de iudic. in Sexto. Hoc enim personale, dicere testimoniū, de veritate, ideo coguntur venire testes sape, toto titulo, de testib. cogen.
h dist. c. 1. de iudic. in Sexto. & hoc personale etiam, ca. in pertractandis, de iuramen. ca-

lum. auth. principales, de iure iur. propter calum. dando. C. poterit tamen dari procurator ad hoc iuramentum præstandum, cum speciali mandato, de iurando in animam constituentis, c. si. de iura. cal. in Sex. dist. c. 1. de iudic. in Sexto. quod arbitrio iudicis relinquitur, ubique autem quis personaliter venire mandatur, non potest per procuratorem comparere, c. fin. de maior. & obed. libr. 1. tit. 33. c. dilecti, de dolo & contuma. cap. exposuit, de dilatio. Rota decif. 272. licet contra, in novis, & si non potest venire, non tenetur etiam procuratorem mittere. l. fin. C. de procurator. potest tamen, imo debet, nuntium mittere ad allegandas excusationes iudici, coram quo debebat se sistere, c. querelam, de procura. ubi de hoc agitur.
k Iuxta l. de unoquoque, de re iudic. Pan. l. properandum, §. fin. autem, de iudic. l. indices, de fide instrument. Bartol. ad l. item illa, de constitutio. pecunia. Felin. in ca. in nomine Domini, nu. 31. de testib. vel flagatur de testibus vel instrumentis producendis, & audiendis vel impugnandis, ut ibidem. si verificanda sit scriptura privata. Paul. Castr. & tex. ad l. et si contractus, de fide instrum. Felin. ad c. scripta, eod. tit. si danda sint literæ compulsoria ad exhibendum exemplum, vel ut loquuntur ad copiam instrumentorum penes aliquem existentium, & transumpta faciēda sint, vel ex archiviis, vel aliunde, citantur quorum interest, ut veniant, ad sint vel mitti procuratorem, Paul. Castr. ad l. indices, nu. 8. de fide instrum. Octavianus Westruius, lib. 6. introductionis in aule Romana actionem, c. 1. nu. 12. & 13.

CAP V T IIII.

- E* 1 Quis vocare vocariue in ius possit.
 2 A quo iudice, unde & ubi.
 3 De quibusdam, qui non possunt vocari vel prehendi.
 Omnes in ius alios vocare, † ipsiq; vocari possunt, nisi expresse prohibeantur.

tur. *a* Prohibitio autem, vel est absoluta, vel cum venia tantum permilla, postulat a iudice, veluti quando liberto permittitur, eo tantum modo vocare in ius patronum. *b*

2 Omnes item iudices, quibus est permilla vel concessa aliqua iurisdictio, potestatem citandi habent, quia aliter iurisditionem exercere nequirent. *c* Attamen iudex delegatus per rescriptum summi pontificis, non poterit ultra duas dietas extra provinciam quencumque citare, nisi nominatum id ipsum ei permittatur. *d* Nec citare eis licet extra locum, ubi tenetur iudicare, et ad locum non satis tutum, aut inhonestum. *f* Non potest quoque iudex manifeste incompetens valide coram se extra potestatem vocare. *g*

3 Non vocatur quoque in ius spoliatus ad instantiam spoliantis, vel saltem non tenetur ei respondere, priusquam restitutus fuerit. *h* Non possunt quoque regulariter prehendi confugiētes ad ecclesiam, nisi forsitan fuerint homicidæ, per prodicionem & insidias, & nonprehenduntur quoque, aut capiuntur corporaliter, ut carceribus detrudantur, mulieres. *i* Aliæque quædam personæ, quæ ex iure civili cognosci possunt. *m*

S C H O L I A.

a In l. 2. de in ius voc. Pandect. ubi persona cum sequen. ponitur prohibita, iunge l. de unoquoque, de re iud. Pandect. Cum enim edictum, de in ius vocando sit prohibitivum, quæ non inveniuntur prohibita, censentur habere permissionem, l. cum prator, de iudi. cum simil.

b an. episcopus, qui mancipium, § 8. §. libertus, l. 2. §. 2. l. 4. §. 1. & l. si. de in ius voc.

c Commissa enim iurisditione, omnia censentur commissa, sine quibus non potest expediri, l. 2. de iurisdict. omnium iudic. P.

d c. nonnulli, 28. de rescript. c. olim, 7. de excep. c. si. §. conservatores autem, de offic. deleg. in Sex. dietæ est, id est unusquisque, quod

A ex consuetudine regionum metiendū erit. Quamvis de iure civili, 20. miliaria pro singulis diebus numerentur, l. 3. de verbor. signif. l. vicena, si quis cautio in P.

e c. si. §. conservatores, & c. statutum, l. 1. §. in nullo, de rescript. in Sext.

f In c. de catero, de senten. excommun. c. veniens, de accusatio. ca. cum R. 35. de offic. delegat. ca. ex parte, 37. de appellat. l. 21. §. sed et si, de recept. arbit. P. clem. pastoralis, de re iudica. Pro loco non tuto etiam habetur, si in eo sit morbus contagiosus, c. communis, 23. distindt. Quod si quis citetur ad locum, non tutum, poterit appellare, et si non petat locum securum, c. ex parte, & ibi Innocentius, de appellat. Tutius tamen faciet pars, si mittat excusatores, de loco non tuto, quo casu, si non admittatur eius exceptio, vel excusatio, poterit appellare, maxime si petat sibi assignari locum tutum & ei denegetur, Rota decis. 15. nota quod ubi, in antiq.

g ca. cum Episcopus, de offic. ordina. in Sext. ca. si duobus, 7. de appellatio. l. si. de iurisdict. omnium iudic. Pand. l. 53. §. fin. & l. 54. §. fin. de re iudica. dixi vero oportere manifeste esse incompetentem iudicem, cui impune non pareatur. Alioquin enim, si dubitetur, vocatus debet comparere fori sui privilegium allegaturus, l. si quis ex aliena, §. de iudic. P. l. 2. si quis in ius voca. non ierit P. tractant interpretes, ad cap. cum ordinem, de rescript. c. cum parati, de appellatio. Nihil autem hic interest, sint ne ordinarii aut delegati iudices, qui male & sine potestate vocaverint, veluti si pluribus datis iudicibus, pars tantum citaverit eorum, vocatus non tenetur venire, cap. prudentiam, & seq. c. ex literis, de offic. deleg. c. si duobus, de appella.

E h c. prius, 3. q. 2.

i c. inter alia, de immunita. ecclesia. l. 2. C. de his, qui ad eccles. confuger. Alexand. conf. 145. volum. 7.

k c. 1. de homicid. de c. inter alia, & c. fin. de immuni. eccles.

- 1 *l. 1. & anth. seq. C. de offic. diuers. iud. au-
then. hodie, de custod. reorum. C.*
m *enumerantur, in l. 2. & sequent. de in ius
voca. libr. 2. P. tit. 4. l. 1. 2. 3. eod. tit. libr.
2. C. tit. 2.*

C A P. V.

- 1 *De formulis & modis vocandi seu citan-
di per editum.*
2 *Per vocem iudicis.*
3 *Aut praconis.*
4 *Per literas, vocem apparitoris.*
5 *In ecclesia per curionem, per sonitum tuba
vel campana.*
6 *In citatione qua consideranda, nempe com-
missio, citatio, relatio, terminus, causa.*
7 *Vocari quomodo debeat citandus.*
8 *Quo die, num festiuo, & ad quem diem &
locum.*

1 **C**itationum ¶ seu vocationū in ius, quæ-
dam fiunt a per modum edicti, b die-
bus solemnibus, c in quibus summi Ponti-
fices solent facere processus generales, cō-
tra reos, aut contra criminibus quibus-
dam generaliter infectos, d & proponunt
citationum edicta in publica audientia li-
terarum apostolicarum, vel in Papali pala-
tio, vel postea in maiori ecclesia loci, vbi
Romanus est Pontifex. Ita vocatur quis in
ius per publicam edicti propositionem.

2 Et per vocē ipsius quoq; ¶ iudicis, mo-
nentis præsentē, vt certa die veniat, e quæ
vocatio habet vim peremptorii edicti. f

3 Item per vocem præconis, ¶ ad quam,
postquam citatus in ius non venerit, ma-
xime peruenitur, vel si quando vocandus
latitet, vel vagetur, & fraudulenter se ab-
senteret, & nesciatur vbi sit, cumque ad da-
mnationem ob contumaciam proceden-
dum est, quo casu & trinæ citationis edi-
ctum publicatur. g

4 Fit & citatio per literas iudicis ¶ per
apparitorem, h iubetur & viua voce sine
literis nuntio, vt citet vocandum, i addito
legitimo & sufficienti ad comparandum
termino. k

A Fit & aliquando ¶ citatio in ecclesia per
curionē in publica prædicatione, vt in pu-
blicatione monitoriarum literarum, ante
excommunicationem pro occultis reue-
landis, & in publicandis matrimoniis, & in
quibusdam aliis. / Fit & per sonitum cam-
panæ & sonitum tubæ, vel cornu per præ-
conem. m

In omni citatione ¶ tria erunt conside-
randa, iudicis commissio, citationis executio,
B & ipsius executionis relatio. n Item vltra
datus ad comparandum idoneus terminus,
sine quo citatus venire non cogitur. o

Debet & legitima citatio ¶ continere 7
causam vocationis, & tenorem commissio-
nis delegati, vt per ea vocatus ad cedendum
iudicio, vel ad defendendum se præparet. p
Vocandus autem debet vocari, si inuenia-
tur in persona propria, vel si absens sit, ad
domum eius facienda denuntiatio, vel pro-
curatori eius. q

C Obseruandum etiā, ¶ ne citatio die fe-
stiuo seu dominico fiat, alioquin impro-
banda. r fiet citatio interdum ad totā cau-
sam: quæ id operatur, vt nō debeat postea
in articulis eius repeti, & perseueret vsque
ad definitionem. Interdum ad vnum arti-
culum tantum, quæ pro aliis non prodest. s
Fieri & debet ad certum & vnum locum
vocatio, alioquin si reus actorem virtute
D impetrati rescripti, eodem tempore ad di-
uersa loca, vel indeterminate ad villā, quæ
commune cum pluribus eiusdem prouin-
ciæ villis habet vocabulum, citari procu-
rat, vt dum non comparuerit excommu-
nicetur, vt contumax, & sic eum a sua in-
tentione repellat, rescripti commodo ca-
rere debet, & in expensis ac damnis aduer-
sario condemnari. t

S C H O L I A.

E a *Vt docetur in clem. 1. de iud. vbi ponuntur
quæ sequuntur, & restringitur extrava-
gans Bonifacii vnic. de dolo & contumat.
in extrauag. communib.*

b *edictum hoc publice proponitur, exemplo
edicti pratoris in albo descripti, in l. si quis
id quod,*

id quod, de iurisdic. omnium iudic. P. Di. A
 mittitur autem illa citatio affixa per ali-
 quos horas, ut aiunt. *Milius* & *Rota*
decis. 2. 2. in nouis, idque ut legatur ab om-
 nibus originalis scriptura. Sicq; affixio
 & publicatio, quamuis publice non lega-
 tur, sufficit. Sicut *Cassiodorus* testatur de
 ciso. 4. de dolo & contuma. *Tiraquell.* de
 viroque retractu. §. 9. in secunda glo. nu. 8.
 & sequent. Edictum dicitur citatio, quia
 prator edicebat talem esse citandum sem B
 in ius vocandum, §. fin. de poena temere li-
 tigantium, ibi quia prator edicit, & c. l.
 cum vero, §. fin. de fideicommissa, liberta.
 c. *solemnnes dies*, in quibus fiant isti processus
 generales, sunt, dies Iouis hebdomada san-
 cta, dies ascensionis domini, dies dedicatio-
 nis basilicarum duorum Petri & Pauli
 mensis Nouemb. gloss. ad clem. 1. ad verb.
 solemnnes, de iud. Ioan. Andreas ad cap.
 ut commissi, de her. C
 d. ut contra hereticos c. excommunicamus,
 §. sane, & ibi glo. ad verbum piratis, de
 heret. contra piratas, in c. excommunica-
 tione, de raptorib. contra noua vestiga-
 lia imponentes, ca. in nouamus, de censibus,
 & contra alios infectos criminibus com-
 prehensis in bulla publicata in cornu domi-
 ni, Roma. D
 c. l. 2. C. quomod. & quando iud. *Barbatia*
 ad c. ex literis, numero 15. de rescript. fug.
 hac citatio per iudicem in presente, nec
 interest regulariter siue iudex ordinarius
 vel delegatus, vel arbitrator, omnibus e-
 nim id permissum est, gloss. & doctores, in
 l. sancimus, per illum textum, de iudic. C.
 Imola ad clem. 1. de iudic. Speculator ti-
 tulo de citatione, §. sequitur, facit l. sed in-
 terpellatur, & ibi notat. de arbit. P. E
 f. glossa ad §. illud, in verb. decreto, de hered.
 & *Falcid.* in nouel. literis autem & man-
 datis iudicis iubetur citatis, ut adsint in-
 dicio. Illa mandata sunt denuntiationes,
 edicta, litera, d. l. sed interpellatur, §. arbi-
 ter, de recept. arbitr. P. l. cum vero, §. euo-
 cari, vers. proinde denuntiationibus, & c.

de fideicommissi liberta. P. l. consentaneum,
 C. quomodo & quando iudic. cap. pruden-
 tiam, de officio de lega. cap. nec episcopi, de
 temporib. ordinatio. cap. 1. 3. quest. 5. cap.
 si agrotans, 5 quest. 3. plene *Bartol.* ad ex-
 tra. ad reponendum, ad verbum, lite-
 ras, quomodo in crimine lesa maiest. pro-
 cedent. sit. Diriguntur porro ista luer ex-
 sequenda in curiis ecclesiasticis clericis, no-
 tariis, & aliis, qui ex commissione exsequun-
 tur, & relationibus illorum creditur, ma-
 xime notariorum, qui sunt. persona alio-
 quin publica, & fide digna, cap. ad audi-
 entiam, de prescriptio. cano. sancimus, 1.
 quest. 7. Curia autem secularis, ut plerun-
 que suos habet viatores, apparitores & nu-
 cios, quibus committat huiusmodi citatio-
 nes vel vocationes personales, verbales &
 reales faciendas, quibus creditur in rela-
 tionibus exsequutionum factarum, maxi-
 me dum presentibus testib. exsequuti sunt,
 quod fieri debere in Gallia ne frans com-
 mittatur placuit regibus.
 g. l. fin. de feriis, C. auth. qui semel, C. quomo-
 do & quando iudex. Edictum interdum
 trinum ad constituendam contumaciam;
 interdum unum pro tribus peremptorium,
 quo iudex comminatur etiam parte ad-
 uersa vocata, absente, cogniturum & pro-
 nuntiaturum, l. in peremptorio, l. ad perem-
 torium, & sequen. de iud. P. l. 1. §. hoc edi-
 cto, quae sententia sine appellatione rescin-
 dantur. sit ita vel trina citatione, vel una
 pro trib. sufficiente peremptorium edictum.
 c. ex tua, 1. 1. de cleric. non resident. Datur
 autem ordo perueniendi ad illud perem-
 torium edictum, in d. l. ad peremptorium,
 68. cum §. ll. sequentib. de iudic. P. Inter-
 posito inter trinas vocationes ad minus spa-
 tio decem dierum; hodie autem 30. ex no-
 uella 112. ca. 3. Peremptorium dictum in-
 terdictum, quod perimat disceptationem,
 & ultra non patiatur aduersarium tergi-
 uersari, l. & tertium, l. in peremptorio, de
 iudic. P. idque comminatio ante perempto-
 rium docet, quae iudex pramonet se cogni-
 B b b b b

turum etiam absente parte, si stato tempore A
 non veniat. l. nonnunquam, 72. § seq. 73.
 Et post editum, eo tit. Consentit superio-
 ribus formulis, l. consentaneum, 8. Codic.
 quomod. Et quan. iudex. l. b. 7. tit. 43. me-
 minit Et de uno edito Et de citatione per-
 emtoria publice in ecclesia maiori propo-
 sita pro omnibus, cap. 1. de dilatio. in extra-
 uagant. communibus. Singulare tamen,
 quod tractatur in capit. consiluit, 24. de
 offic. delega. quod si post editi peremptorii B
 diem aduenientem, daret iurisdic-
 tionis, quod possit prorogari dies iudicii in
 aliam diem sequentem ex aequitate ad ex-
 spectandum citatum, vocant curia nostra
 Gallia, la surseance apres le iour del'
 assignation. Sitamen periculum immi-
 neat, ut in delegato Et aliis, ne expiret iu-
 risdictio, non debet prorogari, ut in proxi-
 me citato capite dicitur. Citatio perempto-
 ria, voce etiam sit praconis, de qua memi-
 nit. l. diuus Antoninus, 7. de integ. resti.
 lib. 4. P. ti. 1. Notabile etiam hanc citatio-
 nem voce praconis fieri non posse iussu de-
 legati ab inferiore, quam a principe seu
 summo pontifice, aut auctoritate iussu or-
 dinarii, §. omnem, de litigiosis, in nouellis,
 Bal. ad l. 2. ad authent. qui semel, quomod.
 Et quan. iud. C.
 h de trib. illis formulis vocationis, meminit
 ca. unicum, de dolo Et contumac. in extra-
 uag. communib. Et, ut dixi, si quando la-
 tianerit reus vel vagabundus sine certo
 domicilio sit, legemus editis voce praconis
 aut tuba euocatur, Et si non compareat in
 illum secundum leges proceditur, §. si vero
 quis comprehensorum, nouell. 134. c. 5. ut
 nulli iudicum liceat habere loci seruato-
 rem. Eodem proceditur in citandis poten-
 tibus, ad quos tuto iri non potest, ut notat
 Guido Papau, q. 49. lason consil. 86. in 3. E
 volumine.
 i ut in capit. cum dilecti, 6. de dolo Et con-
 tumac.
 k dict. clem. 1. de iudic. c. uni. de dolo. Et con-
 tumac. Terminus autem debet esse conue-

niens distantia locorum, in quibus compa-
 rendum Et veniendum est; iuxta l. 1. si
 quis cautionib. Pan. §. qui excusare, de su-
 specti. tutor. cum simi. Aliiter non existente
 competente termino, citatio tanquam te-
 meraria non ardeat citatum ad compa-
 rendum etiam post terminum, ut notat
 Barbatia Et Panormit. ad c. cum dilecti,
 de dolo Et contumac. Cassiodor. decisione
 6. eiusdem tituli, de dolo, facit l. aut quali-
 ter, quod vi aut clam. Et ita etiam cita-
 tionem factam cum arcto tempore adsi-
 stendum Et comparendum non valere,
 docet Mathaeus de Afflictis, decisione
 124. incipien. esse, num. 3. Et decis. 566.
 in pleno, nume. 15. Cassiodor. decis. 3. de
 dilatio. dubitatum. autem, an si citatio
 absq. termini praefixione fieret, valeat. In
 qua quaestione maioribus suffragiis con-
 clusum, valere Et esse efficacem, atque in
 ea tacite intelligi, ut citatus congruo tem-
 pore compareat. Felinus in c. consiluit, de
 offic. deleg. Alex. ad leg. liber homo, §. 1. de
 verb. oblig. Boerius decis. 235.
 l clem. vnic. de foro compet. c. cum inhibito,
 de clandestina desponsa.
 m per campanam citatio fit ad congreganda
 capitula, collegia, vniuersitatesque alias
 seu municipales, c. in causis, §. nunci. Et ibi
 Panormit. Et alii de electio. gloss. in c. si ca-
 pitulo. de concessio. praebe. in Sexti. l. sicut,
 quod cuiusq. vniuersita. nomine. in p.
 n Felinus ad c. gratum columna, 3. de offic.
 delega. Et in c. 1. de iudic. Bal. ad l. fin. C.
 de feriis. lason ad §. quadrupli, de action.
 nec praesumitur citatio facta auctoritate
 iudicis, nisi appareat. Aretinus consil. 33.
 Felinus ad c. quoniam contra, de probatio.
 Examinat Ripa ad c. 1. de iudic. nisi con-
 suetudo sit in loco, ut publico nuntio cre-
 datur, ut praedicti interpretes tradunt. Et
 Cornutus consil. 95. lib. 4. Potest Et citatio
 per partem ipsam litigantem fieri in tribus
 casibus. primo ex pacto si conueniunt mecum
 quod te representabis iudici ad meam re-
 quisitionem Et requiram te, ut ca. Et te
 pra-

presentes, nam illa requisitio sufficit si con- A
fessum saltem duob. testibus presentibus eam
factam fuisse, & vim citationis habet; licet
non interrumpat prescriptionem, l. fin. in
princip. & ibi Bartolus & alii, de eo, per
quem factum erit, &c. Felinus ad c. cum
causa. colum. fin. de offic. delegat. Hodie
tamen hoc non est proprie citatio, sed re-
quisitio, Rebuffus tract. de citationibus
in prefatio. nume. 77. & sequent. In tertio
tomo commentariorum ad constitutiones B
regias. Secundo potest fieri citatio per ipsam
partem, ex commissione iudicis, per gloss.
ad l. si ut proponis, in 2. C. quomo. & qua-
do index. Speculator titulo de citatione, §.
sequitur. Rebuffus proxime citato loco,
num. 78. veluti, si index illi dicat, precipio
tibi, ut notifices aduersario tuo, ut tali die
& hora compareas coram me, & tu quo-
que compareas, ut docet Socinus tract. de
citatione, articulo 8. questio. 4. Angelus & C
Iason ad §. penales, & ad §. quadrupli, de
actionib. verum in Gallia hoc non suffice-
ret, nisi illa citatio probaretur literis vel
alio legitimo modo. Tertio si pars non in-
veniret nuntium seu apparitorem qui citet, vel
si inuenerit quidē sed is noluerit citare ad-
uersarium ob metum vel alio modo, posset
in eam causam coram notario & duobus
testibus protestari contra apparitorem, &
postea coram illis testibus vel aliis, literas D
citationis parti ostendere, & requirere, ut
compareat, iuxta iudicis preceptum; ta-
lisque citatio valebit, ut ait Bartol. ad ex-
trauag. ad reprimendum, ad verba, per
literas, quomodo in crimi. laesa maiest. pro-
ceden. sit. Iason ad l. in bere, num. 3. colum.
3. de iurisdic. omnium iud. Alex. ad l. iuste,
nume. 31. de acquirend. possess. Alioquin
nemo propria auctoritate priuatus potest
aduersarium in ius vocare, nec per seipsum E
vel sine apparitore seu viatore. Cura enim
iudici esse debet, dare viatorem, qui cita-
tionem factā ei renuntiet, l. magis puto, §.
ne tamen, de rebus eorum qui sub tutel. vel
cur. sunt. P. l. sed interpellatur, §. arbiter,

de recept. arbi. l. is cui, §. missus, ut in pos-
sess. legato. & c. P. leg. properandum, §. cisi
quidem, de iudic. C. Periculum enim alio-
quin immineret, si permitteretur parti ipsa
vocatio, ne odio mentiretur iudici ad sup-
plantandum vel decipiendum aduersarium;
neq. facile ei crederetur in causa propria
in prauidicium tertii, l. 1. §. cum quis, de
questionibus. P. scriptum etiam ne credas
inimico viro, & c. ecclesia. 12. Posset & ve-
xare aduersarium temere illum in ius vo-
cando, si iudex prius non discerneret an
vocari deberet, etiam in civilibus, l. ad-
optinum, de in ius vocand. Suntque, ut li-
quet ex eodem titulo, persona, qua & vo-
care & vocari in ius nequeunt sine licen-
tia iudicis & mandato eius expresso. Mul-
to magis in criminalibus est interdicta
realis citatio seu aduersarii prehensio, per-
missa viatori: cum expresso iudicis mada-
to tantum, l. neminem, C. de exhiben. reis.
Neq. etiā est singulis concedendum, quod
per magistratus publice fieri possit, ne sit
ocasio maioris tumultus, l. non est singu-
lus, de regulis iur. P. quāquam debitorem
fugientem in defectum iudicis retinere, &
ad iudicem deducere permissum sit in l. ait
prator, §. si debitorem, de his que in frau-
dem creditor. Et haec proprie loquendo ac-
cipienda sunt; alioquin enim quotiescūq.
viator citati iussu iudicis ad instantiam
partis aliquem, dicitur ipsa pars citasse, c.
1. de iud. l. 1. videri, de vi & vi arma. P.
o can. 1. vocatio, §. 9. 1. cuius haec verba, Vo-
catio ad synodum iuxta decreta Patrum
canonica, eius, qui impetitur rationib.
scriptis, per spatium fieri debet congruū,
atq; canonū. Quia nisi canonice voca-
tus fuerit suo tēpore & canonice ordi-
natione, licet non venerit ad conuentū
quacūq; necessitate, nisi spōre volue-
rit, nullatenus suis respondebit insidia-
torib. Quomodo autē post tēpora compari-
tioni praescripta, ad hunc nō veniens sit ex-
spectandus ante condemnationem, dicitur
in c. presenti, 2. eadem §. 9. 1. Docet autem

pluribus & ex professo Andreas Gaylius A
lib. 1. practicarum observationum, obser-
uatione 48. sex requiri in citatione, &
quare nomen iudicis mandantis citari ex-
primendum sit; & observatione 49. quare
nomen & cognomen citandi in observa. 50.
quare nomen citantis & cognomen in § 1.
cur causa citandi libello citationis sit in-
serenda; in § 2. quod et ratio nomen iudicis
continere debeat, & quare; in § 3. de die &
termino exprimendo; & in § 4. & sequenti, B
de executionis relatione per nuncium fa-
cta, & de eius relatione; in § 6. de citatione
extra territorium; in § 7. de citatione edi-
ctali, quando locum habeat; in § 8. de cita-
tione illegitima per comparitionem vali-
data; in § 9. de contumacia actoris; in 69.
de contumacia rei. Vide etiam qua nos
ipsi satis copiose tractamus de citatione
lib. 48. synagoga. cap. 2. & de contumacia
eodem lib. cap. 3. capit. praterea, de dela-
tionibus.

c. praterea. de dilationib.

P
Q
cap. causam qua, de dolo & contuma. l. dies
cautioni, 4. §. prator aut. & seq. de damno
infecto. lib. 39. P. tit. 2. denuntiatio seu ci-
tatio facienda dicitur in personam si inue-
niatur; si non inueniatur in domicilium v-
bi habuerit. Caterum si non sit habitata res
ubi citatio fit, ut puta si in insula, vel heredi-
tas adhuc adita non sit, tutius erit libellum
vocationis ad ipsas ades proponere; fieri e-
nim potest ut ita monitus, defensor exsi-
stat, hac ibi; ubi & doctores communiter
tenent, quod ille, qui praesens sit est ad-
ornandus seu citandus in persona, ex ca. cau-
sam qua, de dolo & contuma. § mola ad c.
fi. de eo, qui mittitur in possessione rei seruan-
cau. Contrarium tamen servatur de stylo,
maxime si sit impedimentum; datur au-
tem cautela, ut in l. tuto rei sit, ut nuntius
seu apparitor referat se citasse reum in do-
milio, eo quod non inuenit personaliter.
Aique si citatus non compareat, suffi-
cit publice citationem ad domum vel ad
ecclesiam proponi, ca. fin. de dolo & contum.

clera. unica, vers. ad domum, in principi. co.
tit. Referi. Mynsingerius centuria 2. ob-
servatum singularium, observatio. 69.
post multam controversiam in camera im-
periali obtinuisse adversum D. Philippum
Landgravium, etiam incarcerationem &
delendum ab Imperatore, valuisse citatio-
nem contra eum factam ad domum eius.
Placuit & valere citationem factam in
personam uxoris, vel ad domum habita-
tionis viri, & sufficere, ut & tractat Guido
Papaeus decis. 44. & consi. 121.

can. 2. placita, § 5. quast. 4. l. fi. C. de feriis,
lib. 3. titu. 12. quia tunc temporis eam in-
dictis non sunt agitata, nisi agatur de pe-
riculo anime. can. 1. & sequenti. & ibidem
gloss. § 5. quastio. 4. in praxi adornamen-
tum factum seu citatio die feriata, & ad
diem feriata valeat de consuetudine, sed
feriata dies assignata, ipsi iure extenditur
& differtur ad sequentem non feriata,
nisi coram cancellario, ut notat Massue-
rius in praxi, titulo de adornamentis, § 6.
item adornamentum, & de hoc notatur
in l. 1. §. nuntiatio, & leg. 2. de operis noni-
nuntia. Scribit & Cassiodorus, decis. 5. de
dolo & contuma. omnem citationem quo-
cunque tempore etiam feriarum genera-
lum, vel alias die feriata executioni ma-
dari posse in curia Romana vel extra in
provinciis, licet iis temporibus contradi-
ctarum audientia quiescat. Et ita observa-
ri quoque tradit Octavianus Westionis, lib.
4. introductionis in aula Romana adtio-
nem, cap. 3. Bart. hoc etiam probat, ad leg.
ex quacunque, §. fi. si quis in ius vocat. non
serit. P. Lanfrancus de Oriano, ad cap.
quoniam contra, in verbo citationes, in
fin. de probationi. Baldus id etiam esse in
consuetudine testatur in praxi de citatio-
ne, quast. 7. Guido Papaeus decis. 225. in-
cip. an executio. Tractat hac questionem
& fuse Tiraguellus tractat. de viroque re-
tractu. §. 36. nume. 9. Temperant at ali-
qui hanc sententiam, ut hoc verum sit, quan-
do a principe citatio emanaverit, vel qua-
do

do citatio fieret pro causa, qua diebus feriatis possit agitari; quarum aliqua ponuntur in l. 2. §. de feriis. P. l. provinciarum, 10. C. eo. tit. cum simil. Caterum non erit alienum addere, quod tradunt interpretes, relationem executionis citationis, adeo esse de substantia ipsius citationis, ut non valeat die ad honorem Dei feriata facta secundum Salycetum in l. fin. Cod. de feriis. Alex. ad l. 2. §. nuntiatio, de operis noni nuntiat, qua aut fieri possint diebus festis, notat etiam glo. cap. si. de feriis. Ioannes Andreas ad rub. de dolo & contumacia. Innocent. ad cap. consultuit, & ad c. ad petitionem, de offic. delega. Non ideo tamen prima citatio personaliter facta impedit, quo minus necessario quis sit citandus ad alia, qua exigunt citationem specialem, ut ad testes audiendos.

c. fin. de rescrip.

CAPUT VI.

- 1 De fine & effectu citationis, ut veniat vocatus.
- 2 Perpetuetur iurisdictio vocantis.
- 3 Prescriptio interrumpatur.
- 4 Litis pendentia fiat.
- 5 Vis citationum summi pontificis.
- 6 Contumacia ex vocatione actoris & rei, & eius pena.
- 7 Diuisio contumacia vera & ficta.
- 8 Inualida citationis effectus.
- 9 Citationis dilatio suspendit iudicis officium.

Effectus & finis citationis præcipuus, ut vocatus veniat vel compareat per se vel per procuratorem legitimum, ut se possit sibi defendere. a

Per primam etiam citationem ad iudicium, iurisdictio iudicis in ius vocantis firmatur & perpetuetur, & præuentionem

habet. b

Interrumpitur & longi temporis præscriptio. c

Dicitur quoque lis pendere, postquam in eo iudice competenti emanauerit ci-

tatio, & ad aduersarium citatum peruenerit, vel per eum factum fuerit, quominus ad eius notitiam perueneret; dum tamen in eius citatione talia sint expressa, per quæ plene possit instrui, super quibus in iudicio conuenitur. d

Citationes rursus auctoritate Apostolica, ad instar eductorum in albo prætoris propositorum, etiam extra dies solemnes, in quibus Romani pontifices processus consueuerunt facere, generales, ab ipso Papa specialiter & certa scientia factæ, in Apostolicarum audientia publica literarum, vel in Papali palatio publice postmodum maioris ecclesiæ loci, in quo Romanus pontifex cum sua curia residet, ianuis affigendæ, sic valent ac arctant citatos post lapsum terminum, quem considerata distantia locorum citationibus apponi conuenit competentem, ac si ad eos personaliter deuenissent; nempe tantum, quando illi impediunt, ne ad eos citatio perueniat, vel si tuto domicilium eorum non possit adiri. e

Contumacia nascitur quandoque, respectu non venientis, siue vocantis, siue rei. Nam actor si non venerit in termino ad quem fecerat aduersarium citari, reo venienti in expensis propter hoc factis legitime condemnari debet; nec ad aliam citationem faciendam admittendus est, priusquam cauerit, quod in termino fideliter debeat comparere. g Neque a communione quis est suspendendus, nisi ad causam suam dicendam die statuta literis iudicum euocatus occurrerit. h Quod si legitime & sufficienter citatus non venerit statuto tempore; agetur nihilominus causa, & sententia ferri poterit contra absentem, Dei præsentia replente locum absentis. i Poterit & vere contumax excommunicari, k & ad expensas ob contumaciam factas condemnari. l Potest & actorem ante litem contestationem, propter rei contumaciam mitti in possessionem rerum contumacis custodiæ causa. m Et

ultra multam, ob contumaciam iurisdictionis, dicere in contumacem. *n* Qui etiam citatos vel a lege vel ab homine ad curiam Romanam, detinuerunt, ne possent sedibus conuenientibus ibi sistere; quique se capi procurant, ne tempore venirent imposito, priuantur suis beneficiis ecclesiasticis. *o*

Porro contumacia in non veniendo constituitur *p* vera, ficta, praesumpta; verus contumax ille, qui personaliter citatus respondit, se nolle venire ad iudicium, *q* quique in captura seu prehensionis breui trinaque citatione personali, siue in persona siue in domicilio, siue voce tubae praconis, siue alia apparitoris aut seruientis voce per vicos aut in quadriuis euocatus, coram iudice, a quo fluxerint edicta, non comparet. *r* Non verus & fictus dicitur, qui cum ad domum tantum fuerit vocatus, non comparet. *s*

Erit & effectus citationis, ut quanquam citatio inualida seu defectuosa non constituat citatum in mora, aut in contumacia, & processus super eam factus nullus sit, *t* tamen si male ex illa citatus, sponte compareat, validabitur. *v* Is autem, qui notorie vocari non potest, non est contumax, si non compareat. *x*

Addemus & alium effectum citationis, ut pendente dilatione veniendi data in citatione, nihil contra vocatum a iudice fieri vel statui possit. *y*

S C H O L I A.

a Clem. pastoralis, de re iudic. leg. nam ita diuus, de adoptio. in. *P.* & est iudicii fundamentum, *S. fin.* de pen. temere litiga. glo. ad c. quoniam, ad verbum citationis, de probatio. Alioquin omnia in absentes statuta, irrita sunt. canon. omnia, can. caueant, 3. q. 9. atque ita reus vocatus saluis exceptionibus sibi competentibus iudicium suscipere tenetur, cap. 1. de iud. vel proponere ius renocandi domum, ut in leg. 2. *S. legatis*, de iudic. *P. c. fin.* de foro competen.

ut contra, comparente reo, actor tenetur usque ad finem institui persequi iudicium, & in lue persistere, auct. qui semel, *C. quomod. & quam. iud.*

b cap. proposuisti, de foro compet. c. gratum, cap. relatum, de offic. delegat. vide Rotam, decisio. 396. nota valet citatio, in antiq. glo. ad clem. 1. de iud. l. si quis posteaquam, eod. tit. *P.*

c l. cum notissimi, de praescriptio. 30. vel 40. annor. *C. cano. penult.* 16. q. 3. si citatio sit valida, non aliter.

d clem. 2. ut lue penden. nihil innovetur lib. 2. tit. 5. Pendere autem lue pluribus modis dicitur, & non tantum post litem contestatam, ut in cap. ex parte, 2. de verbor. signific. sed etiam per oblationem libelli factam principi. l. 1. *C. quando libellus princip. oblat. lit. contest. fac commissione negotii*, cap. causam, de testib. aliisq. modis, & per hanc factam citationem, in qua causa propter quam in ius vocatus quis sit continetur, d. clem. 2. notatur tamen in decis. Rota, 279. incip. clementina 1. in nouis, hodie in stylo curia Romana seruari, ut sufficiat. cur foris citatio simplex sine expressione cause ad instituendam litem pendentiam, & ad finem, ut postea factam contrarium tanquam attentata renocentur, dummodo citatio ad partem citatam peruenerit. Casus porro, in quib. litem pendentia consideratur, notantur in cap. praesenti. gloss. 2. de offic. legat. in Sext.

e Tota sequens decisio summa est ex clem. 1. de iud. ubi refertur Bonifacii constitutio, quae idipsum statuerat generaliter de edito citatorio, & tamen restringitur ad personas impediens, ne ad eos perueniret citatio, vel quorum domicilium non possit adire tuto.

E f cap. 2. & 3. de dolo & contumac. non veniente attore vel reo. *S. si vero causam in nouel.* 112. & verus contumax sit ex citatione in personam vocati facta, non tamen manifestus. vide gloss. ad dict. clem. 1. de iudic. ad verbum personaliter, nascitur

cur tamen & ex aliis capitibus, de quibus A
notat gloss. ad capit. 2. ad verbum contumaciter, de dolo & contumacia in summa
tamen, qui se scit citatum, & non comparet,
presumitur malitiose versari, c. ad hac, in
3. de appellat.
g capit. unicus. de dolo & contumacia in Sexto.
& erit absolvens reus, capit. reprehensibilis, 26. §. si autem, de appellatio. canon.
final. §. si ergo, 3. questione 3. novell. 53.
in princip. maior est autem contumacia actoris non venientis quam rei, can. 1.
4. quest. 4.
h can. 1. quisquis, 4. q. 5.
i cap. unicus. de eo qui mittitur in possess. causa
seruan. in Sexto, cap. 2. de arbit. in
Sexto, cap. 3. & 4. de dolo & contumacia, ca.
peritus, 5. de appellatio. cap. quoniam, 5.
& porro speciales, ut lite non contestat. cap.
1. qui matrimon. acui poss. can. de illicita,
§. de convention. 6. 24. questio. 3. in can.
73. Apostolorum, que omnia ibi intelli-
guntur & explicantur, quando vocatus
est declaratus contumax tribus edictis,
aut uno peremptorio, l. properandum, §. et si
quidem, de iudic. C. l. & post edictum, 73.
cod. tit. P.
k can. 8. honoratus, 74. distin. & in summa D
4. questione 5. cap. querelam, de procurat.
cap. 1. cap. 26. cum igitur. cap. 3. cap. quo-
niam, 5. vers. licet, ut lite non contestat.
cum similib. notatur tamen in decisio. Ro-
ta 789. sciendum est, in antiq. quod cita-
tus per auctoritatem audientie contradi-
ctoriarum extra curiam, si fuerit contu-
max, & porrexerit libellum adversarius,
non potest excommunicari in causa spiri-
tualis, possit autem in profana, & ita tene-
re Rotam.
l fuse tractatur in glossa can. honoratus, in
glossa ad verba tot scriptis, 74. distin. &
in cap. unico, de dolo & contumacia. l. pro-
perandum, de iudi. C. & ad interesse, l. san-
ctimus, C. eodem tit. capit. auditus, in 1. de
procurat. cap. pia de exceptio. Quamquam
enim pro vera contumacia tria edicta

requirantur, tamen poterit quis damnari
ad expensas pro simplici contumacia & pri-
ma. can. de illicita, 24. q. 3. auth. qui semel,
quomodo & quando index.

m cap. 1. 2. 3. c. fin. de eo qui mittit. in possess.
rei seruan. causa. lib. 2. tit. 15. adque ut te-
dio affectus reus, teneatur se sistere iudicio.
cap. 3. c. quoniam, 5. §. in aliis vero, ut lite
non contestat. capit. 2. & 3. de sequestra.
possessio. l. 2. quibus ex caus. in possessio. ear.
P. l. 2. §. fin. ubi in rem actio. & c. 6. Quod
si adhuc non se sisteret intra annum, datur
detentori post annum plena possessio ex se-
cundo decreto. cap. 1. de eo qui mittitur in
possessio. rei seruan. causa. nisi agatur de
beneficio ecclesiastico, pro cuius lite non fit
hac missio, ne vitiosus detur ingressus, cap.
vni. de eo qui mittitur in possessio. rei ser-
uan. causa. in Sexto.

n l. 2. §. 1. si quis in ius voca. non ierit. libr. 2.
C P. tit. 5. quamquam neuter litigantium
comparuerit, quia hoc contemtu offendit-
ur publicum munus, idque secundum ali-
quos, at. secundum alios, tantum locum
id habet, si alteruter ex litigantibus com-
pareat, eritque multa hac arbitraria, l. vni.
§. fin. si quis ius dicenti non obtemperave-
rit. vide gloss. ad ca. unicus. ad verbum con-
tumacia, de dolo & contumacia in Sexto.
Contumacia a contemnendo dicta, nulla
existente iusta excusatione veniendi. l.
contumacia, 53. §. 1. de re iud. P.

o clem. multorum, 2. de poen.

p gloss. in clem. 1. de dolo & contumacia. Io-
annes Andreas, ad c. presumitur, de regulis
iur. in Mercurialib. vide Bartol. ad l. di-
nus, de in integrum restitutio. Quis etiam
verus aut fictus sit contumax, docet Iason
ad leg. properandum, §. fin. autem reus, de
iud. Bartol. & Imol. ad l. ex consensu, §. fin.
de appellat.

q Qui respondit, se nolle obedire iudici, iux-
ta cap. 2. de dolo & contumacia. & ibi gloss.
item si personaliter sit citatus & dicat, ve-
niam, & non veniat nec mittat, decis. Rota
364. cum iura, in novis. ideo qui verus

ita contumax est, non appellat. d. l. ex consensu, de appellat. l. 1. & post editum, in fin. de iudic. P. nisi quis dixerit se venturum, postea doceat de superueniente impedimento sine culpa, l. diuus, 7. de integ. restitut. contumax etiam is est, qui comparet quidem, sed respondere non vult, c. 1. de iud.

r can. de illicita, 24. q. 3.

s Quamuis quilibet citationem ad domum suam factam scire presumatur, & sic concludunt Accursius, Bart. & Bald. ad leg. si tutor, de periculo tutor. Bald. tamen hoc ipsum cum temperamento intelligit, ad c. quoniam frequenter, §. porro, vi lite non contest. nisi a domesticis vel amicis citatio ad domum facta ei denunciata fuisset, de quo vide Tiracellum alios doctores & infra cumulantem, tractat de viroque retractu, §. 9. gloss. 2. nume. 4. videndum & capit. cum sit Romana, de appellat. verum demum contumacem non admittendum appellantiem constat. l. 1. quorum appellat. non recipian. C. l. ex consensu, §. fin. de appell. Fictum autem contumacem admitti debere, nemini propemodum dubium est, ex glossa approbata, ad clem. 1. de dolo & contuma.

t c. si de feriis lib. 2. tit. 9. gloss. in c. de causis, ad verbum venire, de offic. deleg. in cap. veniens, ad verbum propter, de accusati. gloss. ad verbum si accusatorib. ad verbum eundem. eod. tit. C.

v l. 1. §. sed si, de feriis, P. & ibi Alex. Bart. ad l. 1. de in ius vocan. Felin. ad c. illud, nu. 8. de presumptio.

x Vbi quis citari non potest, vel ratione persona, vel ratione temporis, vel ratione causa, citatus non tenetur venire; quia citatio nulla est, ut tenet gloss. ad can. nullus clericus, 6. ad verbum exhibeatur, 11. q. 3. & ad can. si episcopus, 3. q. 2. in can. 2. 3. q. 1. & l. 1. de feriis. Pand.

y Sicque quiescit officium iudicis vocantis pendente dilatione veniendi, vel mittendi data vocato. l. si me pars, C. de dilation. Ius enim acquiritur ex ea dilatione citato, ut

tempus illud expectari debeat, ca. cum inter vniuersas, de electio. Imola ad cap. si de his, quæ sunt a prelat. sine consensu, capitul.

DE LIBELLI OBLATIONE

TIT. VII.

Hac rubrica exstat tantum lib. 2. decretalium, titu. 3. est & in lib. 2. C. titu. 23. titulus quando libellus principi datus liti contestationem faciat.

CAPIT. I.

1 Continuatio.

2 Finitio libelli.

3 Diuisiones.

Vocatione facta, quid ab aduersario conuenito petatur, coram iudice exponendum est. a Petitiones autem, vel verbo tantum sine scriptura; b aut cum scriptura, quæ dicitur libellus, c fiunt.

Libellus itaque est, certa petitio seu intentio actoris vel accusatoris d in iudicio scriptis concepta, & pposita. e Voce autem petitio fit verbalis, dum principales litigantes per se vel per aduocatos factum & quaestionem proponunt. f

Omnis petitio siue verbalis siue libello contenta, vel est inconueniens & inepta, vel conueniens seu apta. g Distinguunt etiam iura facilioris doctrinæ gratia libellum, ut alius sit conuenientialis, seu postulationis, h qui datur in civilibus negotiis; alius accusatorius, qui datur in criminalibus. i

SCHOLIA.

a edita actio speciem futura litis continet. l. 3. C. de eden.

b In causis summaris, quæ ex tempore proponi & indicari possunt, sufficit iudici exponere vocato reo in tribunali petitionem, quam tamen amanuensis iudicis excipit, & notis consignat seu describit prout profertur. Lanfranc. in clem. sape, de verbor. signific.

signific. ad verbum libellus, Alexan. consi. A
50. volum. 2. Marantia. in praxi & in 4.
parte, dist. 9. nume. 12. dicitur autem hæc
petitio narratio & postulatio, l. 1. C. de li-
belli oblat. l. 2. de iurciurand. propter cal-
umniam dar. In ea autem narratione fa-
cti species, quid inde sequatur & petatur
in conclusione ponitur. c. dilecti, 6. de iud.
sublatis formulis superstitiosis proponen-
darum actionum, l. 1. & 2. C. de for. & im-
pet. subl.

c Et pertinent tituli de libelli oblatio. in c. 1.
1. 3. lib. 2. tit. 3. Sic libellus parvus liber di-
ctus, ut titulo de famosis libellis, C. nempe
scriptura in alicuius iniuriam conscripta,
can. 1. & 2. can. si qui, 5. q. 1. dicitur & li-
bellus supplicatio scripta, cum qua aditur
princeps, qui ad eam rescribit, ut tit. quan-
libellus principi oblatus litis contestat. facit
l. nec quicquam, 9. §. si. de offic. procōsul. Hinc
magistri libellorū, qui & supplicum, mai-
stres des requêtes. Sū & literæ quæ dā-
tur appellantib. a iudice a quo, directæ iu-
dicibus ad quos appellatur, quibus testatur
talem a se appellasse, & ad illum mittere;
unde & libelli dimissorii dicti, sēn Aposto-
li. l. unic. in n. et a rub. de libellis dimissorii,
lib. 49. P. tit. 6.

d Hæc finitio generalis est, pertinens ad ci-
uilem & criminalem libellū: in utroq; enim
fit petitio in scriptis, ut liquet ex diuisione.

e can. offeratur, 3. q. 3. auth. offeratur, de li-
tis contest.

f ca. pastoralis, 14. de iudic. inepta actio vel
ineptus libellus dicitur generaliter non a-
ptus, quando ex eo non concluditur ius a-
gendi. l. 2. C. de formul. actio. sublat. ibi, si
aptam, &c. & ibi interpretes, & gloss. ad l.
2. §. circa primam ad verba sine causa, de
doli metu sue except. P. vide quando libel-
lus sit ineptus Rotam decisio. 35. si quis in
causa profana, num. 4. in nouis. Socin. ad
c. 2. nume. 118. de libelli oblat. Ineptitudo
libelli cognoscitur ex materia & forma.
Materia constat ex causa & re; causa fa-
cti & iuris est, ut ex contractu & obliga-

tione; vel causa scilicet iuris tantum ut ex
dominio; quæ si habeant consonantiam fa-
ciunt libellum aptum; si dissonantiam, fa-
ciunt ineptum, ut notatur in d. l. 2. cuius
ineptitudinis exceptio potest opponi quan-
do cumq; etiam post sententiā, c. cum dilecti,
de emtion. & vend. forma libelli, est velu-
ti syllogismus, cuius forma maxima pars
est conclusio; requiruntur & alia pro for-
ma, de quibus postea proximo capite.

B g c. examinata, 5. de iud. in inepta petitione
absoluitur reus, in apta condemnatur.

h ca. 1. & fin. de libelli oblat. auth. offeratur,
de litis contestat.

i can. de scripta, §. libellorum, 2. q. 8. can. le-
gum, 2. q. 1. toto tit. de accusat. libellorum,
cod. tit. P.

CAPVT II.

1 De quibus fiat petitio vel libellus.

2 Et de forma libelli criminalis.

3 De civili in actione personali.

4 In reali.

5 Vniuersali.

6 Quando libellus emēdari vel mutari possit.

Causæ petendi variant libellos, & peti-
tionum conclusiones & fines; alia e-
nim est causa criminalis, alia ciuilis.

In causa criminali libellus accusatorius
suam conceptionis formam habet, qua
exprimatur, dies, & annus, apponatur no-
men & cognomen accusantis, & accusati,
& iudicis, coram quo accusatio fit, crimen
& tempus quo commissum fuit, cum in-
scriptione interdum. a

Sunt & in causa ciuili fere prædictæ
circumstantiæ considerandæ; b sed potif-
simum si agatur personali actione, expri-
mi debet causa obligationis, ut ex mutuo,
locato, commodato, & similib. c

E Cum petitur autem res, ita debet in spe-
cie determinari & describi, ut intelligatur
quæ sit illa. d

In iudicio vero vniuersali, puta petitio-
nis hæreditatis, libellus sufficit generalis,
ut peto a te hæreditatem talis; ut non sit

Cccce

necessarium res per species vel indiuidua A
petere, quod & in aliis iudiciis vniuersa-
libus admittitur, e

6 Potest & libellus mutari, emendari &
corrigi, ex arbitrio proponentis, vsque ad
litis contestationem, f

S C H O L I A.

a c. tua fraternitati, 5. de procurat. lib. 1. tit.
18. can. libellorum, 2. q. 8. 1. libellorum, 3. de
accusat. P. lib. 48. tit. 2. Hacq, solemnitas B
seruanda, non tantum in criminibus pu-
blicis prosequendis, sed etiam in priuatis,
sive civiliter sive criminaliter agatur d. c.
tua. & in actione iniuriarum, in qua quis
cum alterius praiudicio vagari non debet.
l. prator edixit, 7. de iniur. lib. 47. P. tit. 10.
& ibi Bart. l. exigit, & ibi glo. ad verbum
vagari, de dolo malo.

b Dantur circumstantia bene concepti libel-
li obseruanda in gloss. ad c. 1. de lib. oblat. C
his versibus, qui ibi explicantur.

Quis, quid, coram quo, quo iure peti-
tur, & a quo

Recte compositus rite libellus habet.

Et iterum:

Conuēti nomen, & nomē cōuenientis,
Iudicis & nomen scribit, causamq; pe-
tendi,

Et quascunque petet res istas scribere
debet.

c c. si. de libelli oblat. idq, ut aduersarius con-
uentus intelligat, num iustam causam ha-
beat litigandi, numq, velit contendere aut
cedere, gloss. ad l. 1. ad verba, ut perinde,
de eden. in P. glo. in c. 2. de libelli oblat.

d dict. c. de libelli oblatio. ubi glossa notanda
singularis, quae explicat certitudinem rei,
quae vel ex nomine proprio, l. 1. de mutatio.
nom. C. vel relatione facta ad aliud certū,
vel dum constat de corpore ex demonstra-
tione, l. 2. de sent. qua sine certa quanti. C.
l. certum est, 6. de rebus credit. P. l. stipu-
lationum quedam, 74. §. 1. & seq. 75. de
verb. oblig. l. si quis in fundi vocabulo, 4.
de lega. 1. In fundo etiam certitudine ad-

dit duorum fundorum proximorum adie-
ctio. l. forma censuali, de censib. P. Gene-
ralitas alioquin petitioni parit confusionē,
& confusio impedit certitudinem senten-
tia, quae tamen requiritur. can. habuisse,
33. distin. can. graue, 1. q. 3. §. curare, de
actio. apud Iustitia.

e Veluti tutela, negotiorum gestorū pro suo,
& sic in similibus generalibus actionibus,
in l. licet, C. de iudic. l. 4. l. si quo tempore
C. de petitio. hered. glo. ad l. 1. & ad verba,
ut perinde de eden. & ibi Alexand. Bart.
Paul. Cast. Ias. & alii glo. ad c. pen. ad ver-
bum significantibus, de offic. iudi. ord. &
ibi interpretes.

f can. libellorum, 2. q. 8. l. 3. C. de eden. post
cōtestationem litis non potest. l. non potest,
de iud. l. legi, & l. cum queritur, de except.
rei. ind. saltem sine noua citatione, d. l. non
potest, & l. in heredem, §. eligere, de tribu-
tor. actio. eoq, casu pro variatione, qui va-
riat, tenetur ad expensas iam factas in pri-
ma propositione libelli, & in eo quod in-
terest. l. de eta. §. fin. de interrog. actio. Si
tamen quis in locum actionis propositae, a-
liam vellet proponere, non esset audiendus,
sed cogendus esset vsque ad finem primam
prosequi actionem, auth. qui semel, C. quo-
modo & quan. iud. lib. 7. tit. 43.

CAPVT III.

Effectus libelli.

E ffectus libelli erit, ut post editam vel
propositā petitionem, si reus respon-
deat, vel partem negauerit, partem autem
confiteatur defendendo, censeatur litis
cōtestatio facta, a firmata petitio, quae non
possit ab actore temere mutari, b & si in-
epta actio edita sit, conuentus reus absol-
uatur. c

S C H O L I A.

a Hoc enim est litem contestari, c. unica. de
litis contesta. c. dudum, de elect. c. prout. de
dolo & conuina. Rota decif. 354. si dato
libello, in nouis.

b authen.

b *authen. qui semel, C. quomodo & quando A*
index, lib. 7. tit. 43.
c *examinata, 15. de iudic.*

DE EXCEPTIONIBVS. a

TIT. VIII.

a *Ponitur hac rubrica, lib. 2. decretalium, tit. 25.*
& lib. 2. Sexti. tit. 12. & lib. 2. clem. tit. 10. li. 44.
P. tit. 1. de exceptionib. & prescriptionib. & titu.
2. de exceptione rei iudic. & tit. 3. de diuersis &
temporalibus prescriptionib. titu. 4. de doli mali
& metus exceptione, & tit. 4. Quorum rerum
actio non datur & de exceptione iurisperandi.
lib. 8. tit. 36. C. de exceptionib. & prescriptionib.
& lib. 4. Institut. Iustiniani, titu. 13. de exceptio-
nib. & tit. 14. de replicationib.

CAPVT I.

1 *Continuatio, exceptio quid.*
2 *Et diuisiones.*

IN litis contestatione fiunt assertiones
 & responsiones, quæ opponuntur agen-
 ti, & dicuntur exceptiones *a* & his obie-
 cta, replicationes, & deinceps aduersus
 replicationes, duplicationes, & istis oppo-
 sitæ triplicationes. *b*

Exceptiones aut dilatoriae, aut perem-
 toriae, sunt: dilatoriae, quæ rem & iudicium
 differunt; non tamen tollunt. *c* Peremto-
 riae, quæ in totum ius & intencionem agen-
 tis perimunt. *d* Quarum omnium aliae
 temporales, aliae perpetuae. Temporales
 & dilatoriae sunt, quæ non semper locum
 habent, & euitari possunt. Perpetuae atque
 peremptoriae sunt, quæ semper locum ha-
 bent, nec euitari possunt. *e* Dilatoriarum
 rursus, alia declinatoria iudicii, alia dila-
 toria solutionis. *f* Dilatoria iudicii propo-
 nitur, vel contra iudicem, *g* aut contra re-
 scriptum *eh* aut contra personam actoris; *i*
 item ex persona rei, *k* ex parte fori, cui ob-
 iicitur præscriptio, ne ibi agi possit, *l* vel ex
 persona iudicis, *m* vel ex persona procura-
 toris, si mandatum legitimum non ha-
 beat. *n* Ex parte actionis seu libelli, veluti
 quod is sit ineptus & incertus, *o* si ante tē-
 pus & conditionem, & plus quam debea-

tur, petum sit, *p* exceptiones dilatoriae
 solutionis possunt esse, per quas quis debi-
 ti solutionem in tempus aliud, quam peti-
 tur, differenda esse proponit; vt si pactum
 sit de non petendo, nisi post annum, *q* si v-
 suras debiti acceperit creditor pro futuris
 annis, *r* si impetrauerit a principe, ne te-
 neatur soluere debitum, nisi post quinquen-
 nium, *s* si cum iuratoria cautione quis re-
 laxatus a iudicio & actione petitionis ob-
 inopiam. *t* Peremptoriarum etiam exem-
 pla multa occurrent, qualia transactio-
 nis, *v* præscriptionis, *x* iuramenti maxime
 delatorii, *y* rei iudicatae, *z* si quid contra le-
 ges canonesque actum dicatur, *aa* aut vi,
 aut metu, *bb* dolo, *cc* si obiiciatur agen-
 ti, quod sua non interfit agere. *dd*

SCHOLIA.

- a* *l. 2. de exceptio. lib. 4. 4. P. tit. 1. exceptio est*
actionis exclusio. Ibidem & in cap. 2. §. nos
autem, de ordine cognitionum.
b *dist. l. 2. de except. §. 1. de replicatio. lib. 4.*
Institutio. tit. 14.
c *de hac diuisione & finitionibus eius, agit*
gloss. ad c. exceptionem, 2. inuncto textu de
except. lib. 2. tit. 25.
d *Exceptio solutionis debiti vel pacti de non*
petendo. solutione enim tollitur omnis obli-
gatio. §. 1. quib. mod. tollit. obliga.
e *Ista distinctio proponitur in l. 3. de except.*
P. §. appellatio, eo. tit. apud Iustinia. lib. 4.
tit. 13. Temporalis habebit ultra exemplum
in ea, qua opponi potest secundo rescripto
contra primum impetrato, intra annum,
non postea, c. si autem, 9. c. plerunq. de re-
script c. pastoralis, de offic. ordin.
f *gloss. ad d. c. exceptionem, de except.*
g *Tanquam suspectum, Et ideo recusat, c.*
quoniam contra, de probat. & dum causa
proponuntur suspicionis, interim differtur
iudicium, c. secundo requiris, 41. §. tertio,
c. cum speciali, 6. de appellat. c. licet, §. fin,
de foro compet.
h *c. si autem, 9. de rescript.*
i *Si excommunicatus, cap. exceptionem, de*

Ccccc 2

- de exceptio. c. 1. eodem tit. in Sext. clem. 1. At c. Odoardus, de solut.
- eodem tit. apud clem. vel si alio modo non possit esse in iudicio, iuxta rubr. C. qui legitimum personam standi in iudicio habeant. si sua non interesse dicatur, Panor. ad c. ex parte, de testib.
- k *Ut si spoliatus sit, & dicat ante omnia se esse restituendum; non enim antea tenetur respondere, in princ. 2. quest. 2. can. omnes, can. nullus, can. in scripturis, can. fin. eod. can. 1. & can. episcopi, 3. q. 1. c. in literis, de restitut. spoliat.*
- l *can. pulsatus, 3. q. 6. can. clericus, 11. q. 1. tit. de foro competen. titulo, si a non competen. iudice. C. Et hanc exceptionem esse dilatoriam, docet can. si quis episcopus, 2. §. exceptio, 3. q. 6. potest & eius generis esse exceptio, si dicatur litem praeventam esse coram alio, coram quo pendeat.*
- m *Ut si iudex sit surdus, mutus, furiosus, & sic de similibus, quae obici possunt iudicib. can. 1. §. tria sunt, 3. q. 7. l. cum prator, 12. §. non autem, de iudic. P. Si dominus familiaris vel socius actoris sit, vel rei conventi, c. causam, 17. c. insinuante, 25. cap. cum R. 35. de officio delega. cum simil. & sic de aliis, ex quibus recusari potest iudex. can. fi. §. & reuera, 3. q. 5. l. apertissimi, 14. §. liceat, C. de iud.*
- n *ca. 1. de procuratorib. c. procurator, 36. de elect. in Sex. si mandatum tantum habeat generale, & in negotio requiratur speciale, c. qui generaliter, 5. de procurat. in Sex.*
- o *c. examinata, 15. de iud.*
- p *§. appellantur, vers. temporales, de excep. c. vnic. de plus petitio. l. unica, C. eod. tit. §. plus, de actio. apud Iustinia.*
- q *pañum de non petendo personale temporale perpetuum, ut si absolute sit de non petendo, habet exceptionem perpetuam peremptoriam, §. si de replicatio.*
- r *l. qui in futurum, 57. de pactis, libr. 2. P. tit. 14.*
- s *can. vniuersa, 25. questio. 2. l. vniuersa, 4. de precib. imperator. offeren. l. si. C. qui bonis cedere poss.*
- v *l. postquam liti, C. de pact. l. fratris, Cod. de transactio. cum simil. atq. ea exceptio impedit liti ingressum, c. si. de transact. c. fin. eod. tit. in Sext.*
- x *Titulis de praescriptionibus, & de usucapionibus.*
- y *Exceptio iurisiurandi, est exceptio liti finita, ideo impedit liti ingressum, c. 1. de liti contest. in Sex. Iason ad l. aut prator, in Etal. nam & postea, de iureiurand. P. c. et si Christus, eod. tit. apud Gregor. c. veniens, de accusat. iuramentum habet vim diffinitivae, l. 2. non erit, §. dato, l. si duo patroni, §. item si iurauero, de iureiurand. §. aquesi debitor, de except. Si etiam pactum iuratum fuerit, non admittetur agens contra illud, saltem sine dispensatione, c. licet mulieres, de iureiuran. c. quamvis pactum, de pact. in Sex.*
- z *Quia pro veritate habetur res iudicata, l. ingenium, de statu hominum, l. res iudicata, de regul. iur. P. si modo ab eo, qui potestatem iudicandi habet lata fuerit, l. 4. §. condemnatum, de re iudic. l. non putant, §. non quauis, de bonor. possess. contra tabulas, aliter non teneret iudicatum, c. at si clerici, de iudic.*
- aa *l. non dubium. C. de legib. l. iurigenium, §. prator ait, de pact.*
- bb *Titulis quod metus causa, in P. C. & iure pontificio.*
- cc *l. si pactum, 6. C. de except.*
- dd *in decis. capella Tholosana, 68. ubi, quinta regula.*

CAPVT II.

Quando proponenda & iudicanda exceptiones.

E Xceptiones quidem, post actiones & intentiones propositas obiciuntur; veruntamen prius de exceptione cognoscendum, quã de actione pronuntietur, a proinde ignorandum non est, quando proponenda sint. Et quidem declinatoria fori dilatoria exceptiones, ab initio & in ingressu

ingressu litis proponi debent; alioquin o-
missæ non repetuntur; ut neque, quæ con-
tra iudicem vel eius incompetentiā pro-
ponuntur, quæ præcedere debent defen-
sionē. *b* Nisi forsitan postea causa exceptio-
nis de nouo ad potitiam peruenerit; c vel
de nouo cæperit excipienti competere. *d*
Peremptoriæ autem possunt obici in qua-
cunq; parte litis ante sententiam. *e* Potest
& excommunicationis exceptio obici
post litem contestatam, *f* sed & post sen-
tentiam potest aliquando excipi de nulli-
tate, vel manifesta eius iniquitate. *g* Omit-
temus alia exceptionum & replicationum
capita, quæ ex singulis negotiis in iudi-
cium deductis oriri possunt.

S C H O L I A.

a *Vi in c. literas tuas*, 13. §. *secunda vero af-*
sertio, de restitutio. spoliat. cap. 1. 2. 3. de
ordine cognitio. capit. exhibita, 18. de C

b *c. inter monasterium, de re iudic. l. penult.*
§. l. fin. de exceptio. C. l. 19. C. de proba-
tio. causa suspicionis iudicis tanquam di-
latoria ante litis ingressum opponi debent,
alioquin coram eo iubeundo iudicium illis
videtur renuntiatum, ut dicitur in d. c.
inter monasterium, & in c. pastoralis, de
exceptione, can. si quis episcoporum, §. ex-
ceptio. 3. q. 6. l. apertissimi, & l. cum specia-
lis, de iudiciis. P. ita qui ab initio eas non
proponit & comparet, defendit, & appro-
bat personam iudicis, & ideo postea ipsum
reuocare aut reprobare non potest, can. si te-
sta, §. item si quis retribus, 4. q. 3. can. cu-
ius in agendo, 3. q. 8. l. sed et si suscepit, de
iudic. P. vide plenissimam glossam de his,
ad d. c. inter monasterium, ad verba sub-
eundo iudicium, de sent. & re iud.

c *vi in c. nostra, de procura. c. pastoralis, 4. de E*
except.

d *c. insinuante, de offic. delega. l. non distin-*
guemus, §. cum quidam, de recep. arbit. P.

e *l. peremptorias, Cod. senten. rescin. non poss.*
leg. prescriptionem, 8. de exceptioni. lib. 8.

A *C. tit. 37. capit. per tuas, qui matrimon.*
accusar poss.

f *c. exceptionem, 12. de exceptio. clem. unic.*
eod. tit.

g *Imo & contra tres sententias conformes,*
Boerius in consuetud. Biturigum titulo de
iurisdiction. omnium iudicum, §. 27. ubi
multa, & apud Alexan. consil. 33. in fin.
incipiente, viso themate, 1. volum. qui
etiam ait, exceptionem nullitatis impedi-
re executionem sententia.

DE ACCVSATIONI-
bus, a inquisitionibus, & de-
nuntiationibus.

TIT. IX.

a *Hic titulus exstat lib. 5. decretalium, titulo 1. &*
lib. 1. Sexti tit. 1. lib. 48. P. tit. 2. de accusationib.
& inscriptionibus & lib. 9. C. tit. 2. de accusatio-
nib. & tit. 1. qui accusare non possunt. Eo referri
possunt tituli. ut nemo inuitus agere vel accusare
cogatur lib. 3. C. tit. 7. & ubi de criminibus agi
oporteat. tit. 15. Cod. eod. lib. 3. & lib. 7. tit. 20. de
collusione detegenda. & tit. 21. ne de statu defun-
ctorum post quinquennium quaratur. tit. 22. li-
bris. decretalium, de collusione detegenda. Rur-
sum lib. 10. C. tit. 11. de delatoribus, & titulus 13.
de his, qui se deferunt. item titulus, de calumnia-
toribus, lib. 5. decretalium, tit. 2. & lib. 3. P. tit. 6.
& lib. 47. P. tit. 15. de prauaricatoribus. & lib. 9.
C. tit. 42. de abolitionibus, & tit. 45. ad senatus-
consultum Turpillianum, & tit. sequen. de calu-
mniatorib.

CAPVT I.

- 1 Continuatio.
- 2 Quid accusatio.
- 3 Dimissio eius.
- 4 Inquisitio.
- 5 Denuntiatio.
- 7 Exceptio.

Diximus antea a in libelli oblatione ci-
uilem & criminalem causam conside-
rari; actum autem est de civili, agendum
est nunc de criminali, in quo exceptiones
quoq; ut defensiones, si legitimæ sunt, ad-
mittuntur. *b* Nolui autem consulo hunc
titulum seorsum ab ordine iudiciario tra-

etate, vel earatione, quod licet in pluribus A c
ciuilia negotia a criminalibus distinguantur, catamen in multis conueniant. d

2 A causa in iudicium deducta, accusator dictus, quasi causator. e

3 Hæc porro causæ delatio, vel est secreta, vel publica. Secreta rursus interior, vel exterior inuenitur. Interior in conscientia cuiusq; est; f exterior priuata, apprens, accusatio, quæ & caritatiua monitio dicitur. g Publica item est, quæ fit, vel B
solemniter, vel per inquisitionem, vel per denuntiationem, vel per exceptionem. Solempis accusatio, est delatio & persecutio criminis vsq; ad sententiã, facta coram iudice per libellum, verbis conceptis iuxta formã iuris compositum, & portectum iudici, ad vindictam publicam. h

4 Per inquisitionem fit detectio criminis, vel ad denuntiationem particularem, cum quis conqueritur de crimine sibi illato, & C
perit inquiri de veritate super illo contra inferentem; vel ad denuntiationem factam per habentem officium deferendi, cuius particulariter alioquin non interest, vel super accusatione instituta, vel ex officio iudicis ex delatione famæ publicæ delictum esse commissum. i

5 Denuntiatio & delatio dicitur, quando crimen detegitur, k & maxime per eum, cuius D
non interest. / Estq; proprie delatio criminis latentis facta iudici vel fisco, non obseruata formula accusandi, nuntiatio. m

6 Per exceptionem crimen proponitur & obicitur per modum defensionis, vt aduersarius vel testis tollatur. n Cæterum quamuis excipere de crimine reus possit cõtra accusatorem, tamen non potest tanquã accusator illud prosequi, donec prius de eo, quod sibi infertur, se purgauerit. o E

SCHOLIA.

a *supra titu. 7. de libelli oblatio. in diuisione, c. 1. & 2.*

b *c. 2. §. nos autem, de ordine cognitio.*

In gratiam tyronum iuris, harum quasdam referam differentias, prior erit ratione antiquitatis, quod prius fuerit peccatum & iudicium eius, quam dominiorum distributiones, vnde lues, ca. 3. Genes nam dominia successu temporis post ortum & multiplicationem hominum fuerunt distributa iure getium, & legib principum, can. quo iure, §. distin. l. ex hoc iure, de iustit. & iur. cum simil. secunda, quod ciuilia negotia potius utilitatem priuatam & priuatorum respiciant; criminalia vero, magis vigorem publicæ disciplinæ; Pomponius in l. licitatio, alias locatio, §. quod illicite, de publica. & veltiga. & interest reipublice delicta puniri, l. ita vulneratus, ad leg. A. quil. can. est iniusta, 23. quasi. 4. Tertia in causis ciuilib. procurator ad agendum & defendendum admittitur in iudicio. l. 1. §. resus, l. licet, §. porro, de procurat. l. fin. C. eo. & in eo. tit. in decretalib. & Sex. maxime c. iue, eo. tit. At in criminalib. vbi reus ad vindictam publicam experitur, non admittitur procurator. l. pen. §. ad crimen, de public. iud. P. l. iunc conuenit, de accusat. C. cano. in criminalib. §. qu. 3. can. absens, per alium. 3. q. 9. can. si quando, 3. q. 6. Quarta quod pro delictis publicis reus, & aliquando accusator etiam in grauioribus carcerib. concluduntur, l. 1. de exhiben. reis. C. l. 2. C. de custodia reorum, imo & mulier, auth. hodie, eo. 11. de custo. reorũ. C. pro ciuilib. nequaquã regulariter, l. nemo carcerem, de exactorib. tribui. C. authent. sed hodie, de offio. diuersor. iud. C. cum simil. paucis exceptis, in quibus pro ciuilib. quoque propter contumaciam aut dolum, quis incarcerationatur, vt ibidẽ notatur. Quinta, in criminalibus accusator ante inscriptionem potest desistere, nec tenetur licet prosequi, can. si quem, can. si quis tratus, 2. qu. 3. l. libertus, de in ius vocan. P. l. quasi tum ad Senatuscon. Turpil. At in ciuilibus, post oblationem libelli tenetur offerens usque ad finem liem prosequi. auth. quia semel, C. quomodo & quando iudex. d Con-

- d Conueniunt in nomine, quia & actio, accusatio dicitur in l. qui accusare, C. de eden. & accusatio aliquando pro actione, in l. Senatusconsulto, §. si propter mortis, ad Senatusconsultum, Turpil. 1. Potest etiam de criminibus aliquando civiliter & criminaliter agi, c. tua, de procurat. l. fin. de prima delict. P. l. fin. de fur. P. 3. quemadmodum accusans post inscriptionem libelli, debet usque ad finem iudicium persequi, cano. quisquis, can. qui crimen, 2. q. 8. sic & in civilibus qui agit, & obtulit libellum, authen. qui semel, quomod. & quand. ind. C. lib. 7. tit. 43. §. omne, de litigios. in nouel. authen. offeratur, de litis contest. C. 4. in utraque causa, civilis & criminalis, debet esse iudex competens, non suspectus, c. at si clerici, de iudic. tit. si a non competens iud. C. l. fin. de iurisdic. omni. ind.
- e c. forus, de verbo. signif.
- f Conscientia ipsa etiam nobis silentib. dum male agimus, nos lancinat & accusat. can. in cunctis, 11. q. 3. can. nos potest, can. senti de Augustino, eadem 11. q. 3. Interior hac dicta accusatio, quae & occulta, quantum uultus interdum animi ex parte prodatur, quae pertinet ad forum poenitentiale, non ad contentiosum; eoque nemo seipsum teneatur accusare aut declarare publice, aut crimen occultum inuitus, quamuis interrogatus contra se confiteri, c. inquisitionis, §. 1. de accus. c. 1. de proba. l. nimis grane, de testib. C. cum nec alioquin audiatur propriam allegans turpitudinem, l. trans actione finita, C. de transact. l. si creditoribus, de seruo pignori dato, C. l. 1. de liberal. causa, l. mercalem, C. de conditio. ob turpem causam simil. in foro tamen poenitentiali tenetur occultum crimen manifestum ei, qui confessionem eius audit, facere, & sponte etiam non interrogatus, in tota distinctione prima de poenitentia. & Psal. Dixi confitebor aduersum me in iustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Estque hac accusatio salubris. can. presbyter, c. cognouimus, 6. dist. Eruntur etiam confessiones & accusationes sui ipsius quandoque, per tormenta & torturam, quando videlicet aliunde subsunt iudicia, quae occultum crimen quodammodo detegere vel signare videntur. l. qui sententiam, l. quoties, C. de quaestionib. l. 1. eo. tit. P.
- g Exterior hac secreta accusatio, vel causatio, dicitur monitio fraterna, in cap. 2. de accusat. collocutio precedens iudicium, l. quidam Hyberus, de ferni. urban. predior. P.
- h Colligitur ex l. unic. C. de famos. libellis, facit l. qui cum natu, §. accusasse, de bonis libert. & colligitur ex titulis de accusationib. & ex illis, quae hic subiiciuntur.
- i c. inquisitionis, c. qualiter & quando, de accusat. c. licet Hely, de simonia. inquisitio tamen non est ius proseguendi in iudicio, sed quidam modus deducendi causam in iudicium, ut notat Bartol. ad l. transigere, nu. 13. de transact.
- k d. c. qualiter, & c. super his, de accusa. simpliciter, non ut agatur criminaliter c. per tuas, 33. de simonia. lib. 5. tit. 3. Nomine accusationis venit dilatio. l. cum, §. qui nomen detulit, de iure patrona.
- l c. inquisitionis, §. 1. de accus.
- m Colligitur ex l. edicto, §. id autem deferri debet, de iure fisci.
- n Exceptio est exclusio intentionis vel actionis, vel condemnationis, c. 2. §. nos autem, & seq. de ordine cognitio. l. 2. de exceptio. P. §. 1. eod. tit. apud Iustinia. Ita per exceptionem opponitur crimen agenti, c. super his, de accus. aut testib. ut eorum testimonia improbenentur, c. testimonia, de testib. c. 1. de except. ante publicationem videlicet testimoniorum, non postea, nisi & antepublicationem protestatus fuerit, cap. praesentium, de testib. aut nisi crimina obicienda, post publicationem, excipienti innouerint, c. fin. de cogn. spirit.
- o Non enim licet reo reaccusare, antequam se ab obiectis purgauerit, l. 1. qui accus. non poss. C. l. is qui reus, de publi. iudic. at licet ei excipere de crimine obiecto, quia tunc

suas prosequitur iniurias se defendendo, l. A neganda, C. qui accusa. non poss.

CAPVT II.

- 1 *De quibus fiat accusatio.*
- 2 *Et inquisitio.*

Crimina, pro materia sunt accusatorum, denuntiationum, inquisitionum & exceptionum. De quocunq; enim crimine, qui generaliter potest accusari criminaliter, *a* de his tamen criminibus, *a* **B** quibus iam accusatus absolutus fuerit in iudicio contentioso, non potest accusatio replicari; *b* nisi ex collusione accusatoris primi, secundus doceat perperam absolutum. *c* Non controuertuntur etiam crimina remissa per veniam eius, qui habet potestatem remittendi. *d* Euidentia autem patrati sceleris, non indiget clamore accusatoris. *e*

Vt contra inquisitio generalis fieri non debet ab officio iudicis de occultis criminibus, sed tantum de his, de quibus præcessit infamia. *f* Si tamen contra aliquem commissum alicui fuerit simpliciter facienda inquisitio, & is eo tacito, de criminibus eius, omissa inquisitione de infamia, inquisierit, valebit nihilominus inquisitio. *g* Nam & non præcedente infamia vel sine inquisitione de ea, si reus coram inquisitore ante inquisitionem de criminibus fuerit confessus, nihil ei proderit exceptio, quod prius de iisdem criminibus non fuerit infamatus. *h* De quibus autem inquirere debet, qui potestatem habet, poterit cognosci interdum ex eius delegatione. *i* Quod si generaliter, ut inquirat, ei committatur, pendebit ex eius arbitrio, de quibus inquirat. *k*

SCHOLIA.

- a* *l. fin. de furt. l. fin. de priua. delict. siue crimen sit publicum, siue priuatum, capitale aut non capitale, sic enim crimina diuiduntur in l. 2. de public. iud. P. l. 1. de priua. delict. P. §. 1. 2. 3. de public. iudi. apud*

Iustitia. c. vnum orarium, §. criminis appellatio. 2 §. distinct. potest & quis de pluribus criminibus accusari eodem libello. c. licet, de accusa.

- b* *c. de his, 6. de accusat. nec de delicto unius hominis saepe quari debet. can. veniam, 3 §. questio. 9. l. licet, §. penult. nauta cauponis stabula. P. dixi autem in iudicio contentioso, ad differentiam fori penitentialis, nã si in eo quis fuerit absolutus vel a Deo, vel confessore. quamuis in eo foro non possit repeti vindicta: tamen de eodem crimine ibi absoluto, saepe in iudicio contentioso quari solet ad imponendam pœnam legalem, qua non impedit, ut nec publicam absolutionem, iudicium vel absolutio fori penitentialis, can. admonere, 23. q. 2.*
c *cap. 1. de collusio. de egen. c. si quis homicidii, de accus. l. 3. de præuaria. P.*
d *can. si illic, 2 §. 4. cano. si quem, 8. §. notandum, 2. q. 3. can. diuina clementia, de peniten. dist. 3.*
e *c. euidentia. 9. de accus.*
f *c. qualiter, 17. in fin. & c. qualiter, 24. ca. cum oporteat, 19. c. inquisitionis, 21. §. 1. de accus.*
g *c. 2. de accusa. in Sex.*
h *c. 1. de accus. in Sex.*
i *dict. capit. qualiter, 24. §. debet igitur, de accusat.*
k *c. olim, 26. ibi, quæ videritis inquirenda, de accus.*

CAPVT III.

Qui accusare possunt, vel non.

Quærendum autem in accusatione, cuius sit fidei, qui accusat, & qui accusatur. *a* Quia ubi non est legitimus accusatur, non est vexandus reus. *b* Edictum porro de accusando, prohibitorium est, ut qui non prohibeantur, dicantur legitimi accusatores. *c* Munus accusandi tamen hominibus deferretur procuratoribus fisci. *d* Permittitur nihilominus his, qui suam vel suorum prosequuntur iniuriam, & ex ea causa accusare, quamuis aliunde prohiberentur.

tur. Alioquin & necessarium erit his, qui A
nec suorum, nec suam prosequuntur iniuri-
am, si alios velint accusare, ut ipsi sint im-
munes & puri a crimine, f & proinde non
possunt accusare heretici aut pagani Chri-
stianos, g incestuosi, h excommunicati, i
sortilegi, aut diuini, k quive ad sortilegos
magosque concurrerint, aut qui malas fa-
mæ & existimationis sunt, m vt nec inimi-
ci, n & cohabitantes inimicis accusari, o
conspiratores, p aut conspirantes in reum, B
q confessor accusans confessum de crimine
sibi confesso, r viles personæ, quæ quæ-
admodum nec ad denunciandum, multo
magis ad accusandum crimen admittuntur.
Non accusat etiam i laicus personam
ecclesiasticam, nisi suam vel suorum pro-
sequatur iniuriam: n aut agatur de crimi-
nibus occultis, quæ maxime detestatur ec-
clesia, in quibus laici, dummodo sint pro-
bata vitæ & fidei, audiuntur contra cleri-
cos, vt in crimine simoniæ, hæreseos, læsæ
maiestatis. x Monachi accusare possunt,
nisi alia rationabilis causa impediatur, suum
abbatē, y licet alios accusare non possint. z
Quare & illis debent, cum proprium non
habeant, de rebus monasterii expensis ne-
cessariis, donec causa debitum finem acci-
piat ministrari. aa Qui denuntiauerint cō-
tra aliquem crimina, & noluerint se sub-
scribere, de iisdem criminibus nō possunt D
in posterum eundem accusare, vel de illo,
ob eadem male loqui. bb Nemo deinceps
per procuratorem potest accusare aut de-
fendere in causa criminali, seu publico iu-
dicio, cc ad excusationem tamen non ve-
niendi, reus absens mittere potest procu-
ratorem, dd vel si agatur de crimine non
criminaliter, ee vel de crimine priua-
to. ff Neque accusat qui iuravit se non
accusaturum, gg vt neque regulariter
ad accusandum admittuntur impuberes,
pauperes de corruptione suspecti, hh ser-
ui, ii mulier. kk Nemo quoque in-
uitus accusare cogi-
tur. ll

S C H O L I A.

- a can. querendum, 2. quest. 7. tractat Gel-
lius, lib. 14. c. 2.
b ca. 1. c. accedens, de accusatio. diui Ioan.
cap. 8. glossa autem in d. c. 1. de accusatio-
nibus refert hos versus, quibus continentur
accusatores illegitimi.
Hi non accusant, quos metra sequentia
signant.
Fœmina, pupillus, delatus, crimine tē-
tus.
Suspectus, quæstu corruptus, sortile-
gusque,
Infamis seruus, pauper cū milite prin-
ceps,
Libertus, socius sociū, necnō inimicus,
Clericus ecclesiā nullus deferre valebit.
c l. qui accusare, de accusatio. in P. can. pro-
hibetur, 2. quæ. 1. ubi etiam ponuntur, qui
ab accusatione arcētur, vide quæ dixi, lib.
32. Synagm. c. 12. & quæ per totum ipsum
librum tractatis, ni fallor, accurate,
de partibus & rebus accusationis.
d Sic iniunctum munus accusandi procura-
toribus fisci, & aliis prohibitum docet. l. o-
mnes, de delatori. libr. 10. C. dicitur & in
iure absolute officium, accusator publicus.
I. ea quidem, quæ per officium, de accusa-
tio. C. loco officii & denuntiatorum anti-
quorum, hodie sunt in curiis spiritualibus
seu ecclesiasticis, electi viri probæ fidei cle-
rici, qui crimina clericorum & laicorum,
si pertineant ad curiam ecclesiasticam, de-
ferant iudicibus ecclesiasticis, vt episcopis,
officialibus, vicariis, archidiaconis, vel ar-
chipresbyteris vel aliis, vt erit illis a supe-
riore iniunctum, & dicuntur promotores,
vel procuratores fiscales, interdum nuntii,
de quibus vide Bernardinū Diaz, in pra-
ctica criminali canonum. capit. 4. §. 6. hoc
munus quoque exercent in Gallia procu-
ratores regis & fisci, quibus denuntiantur
crimina, ipsi vero dant operam, vt accusa-
tione per illos proposita puniantur. Atque
hos omnes necessitas officii a calumnia li-
berat suspicionem, nisi ea manifeste in illis
D d d d d

appareat. l. post legatum §. qui accusavit, A
 §. si advocatum, de his quibus ut indign. P.
 l. ex varia statutorum, de delatoribus. lib.
 10. Cod. Coniungit se tamen ut plerumque
 procuratori regio vel fiscali, alius privatus,
 cuius aliunde interest delictum puniri, qui
 ei denuntiat et suppeditat probationes,
 suam suorumque prosequuntur iniuriam,
 quo etiam nomine evitat delatoris prohibi-
 ti notam, l. deferre, §. sed et communem
 causam, et l. delator, de iur. fisci. P.
 e can. omnibus, 4. questio. 6. l. hi tamen,
 11. de accusatio.
 f cano. qui sine peccato, cano. postulat, cap.
 sacerdos, 3. questio. 7. capit. qui crimen, 6.
 questio. 1. non repellit autem quis a sui ac-
 cusatione cum, quem ante neglexerit a sui
 familiaritate repellere, cap. nulli episcopo-
 rum, 5. de accusa. Repellatur eadem ratio-
 ne ab accusatione et publicus concubina-
 rius, excommunicatus per denuntiationem,
 cap. cum dilectus, 20. de accusatio.
 g ca. alieni, et seq. 2. q. 7. ca. 1. et 2. 4. q. 1.
 h can. consanguineorum, 3. q. 4.
 i can. nullus, can. omnes, 3. q. 4.
 k can. constituimus, q. 5.
 l can. quisquis, 3. §. fin. 2. q. 8.
 m can. prohibetur, 2. q. 1. l. qui accusare, de
 accusationibus. infames ibi repelluntur ab
 accusando, infames autem sunt homicida,
 malefici, fures, sacrilegi, adulteri, incestuo-
 si, periuri, venefici, raptores, et alii, qui a
 testimonio reiciuntur, c. Euphemium, §.
 1. 2. q. 3. cano. constituimus, 3. questio. 6. ex-
 communicati, cano. infames, can. illi qui, 6.
 questio. 1. heretici, can. alieni, 2. questio. 7. hi-
 striones, ca. desinimus, 4. questio. 1. et alii de
 quibus in l. 1. de his qui notant. infam. P.
 iure etiam civili consentur infames ex o-
 mni crimine publico damnati, et ex privato,
 furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum,
 l. infamis, de pub. iudic. P. item ex aliis pri-
 vatis, quorum actio infamat, ut de dolo,
 pro socio, mandati, tutelae, depositi, directa,
 §. ex quibusdam, de poena temere litigan. l.
 2. §. qui furti, et l. 4. §. 6. de his qui notant.

infam. Regulariter etiam infames delicti iu-
 re civili, sunt infames iure Pontificio, ca.
 omnes, vero, 6. questio. 1. capit. Euphe-
 mium, cap. proximo, 2. q. 4. paucis exceptis, ut
 de muliere, quae infamis iure civili est, fin-
 tra annum luctus mariti nupsit, l. 1. de
 secund. nupt. Codic. non autem iure Ponti-
 ficio, cap. penult. et fin. de secund. nuptiis.
 n Inimici ob suspicionem, ne prae-textu accu-
 sationis reo nocere desiderent, repelluntur,
 capit. omnes, can. canonica, cap. quod su-
 specti, 3. questio. 5. cap. detractores, 3. questio.
 4. Sic reiciuntur inimici in ca. cum o-
 pteat, 9. ca. cum Pont. Manconella, ca. me-
 minimus, de accusatio.
 o ca. repellantur, 7. de accusatio. Sic nec ad
 denuntiandum admittuntur, qui inimici
 sunt denuntiati, delict. ca. cum oporteat, ca.
 inquisitionis, 21. §. tertia, ca. qualiter, 24.
 §. ex quibus, de accus.
 p cap. conspiratores, 3. questio. 4.
 q ca. cum dilectus filius, de accusatio.
 r ca. si sacerdos, de officio ordi. ca. significasti,
 §. de adulter. ca. omnis viri, §. de sexus, §.
 fin. de poenit. et remiss. ca. sacerdos, de poen.
 dist. 6. in quibus inveniuntur rationes pro-
 hibitionis, et in cano. placuit, 6. questio. 2.
 s. c. cum in tua, de sponsal. cap. nullus laicus,
 et seq. ca. ipsi Apostoli, et can. sicut, 2. q. 7.
 can. omnes vero, et can. sacerdotes, 6. q. 1.
 D c. cum P. Manconella, 10. de accus. lib. si-
 tit. 1. l. omnibus, 4. q. 6.
 v dicto can. omnibus.
 x c. tanta est, de simonia, can. sacerdotes, ca. o-
 nes, 2. q. 7. c. sane, 15. q. 3. l. si quemquam, C.
 de epis. et cler. dummodo bono zelo ad ac-
 cusandum vel testificandum accedant: non
 autem si odio. c. licet. Heli. c. per tuas, de si-
 monia. c. meminimus, c. cum oporteat, de
 accusation. Quod si laici essent viles perso-
 ne vel mala fama, distinguitur, dum que-
 stio est, an in exceptis criminibus admittat-
 ur accusatores, an clerici sint bonae fama,
 et non admittatur eos accusantes: aliter
 contra, c. in primis in fi. 1. q. 2. et tanta, c. per
 tuas, de simon.

ca. ex parte tua, 1. ca. illa, 3. de accusat. ca. A
Euphemism, 2. qu. 4. Interesse enim vide-
tur monasterii & monachorum, neque ob-
edientia debita abbati eos ab hac denun-
tiatione repellit aut prohibet, d. c. illa, & c.
non semper, & ca. Iulianus, 1. 1. q. 3. argu-
men. c. dilecti, in fine, de maior. & obed. ca.
qua propter, 2. quast. 7. ut autem liberius
id fiat, & sit reformatio facilis monasterii,
dispensatio conceditur obedientiarum ipso
iure, atque iuramentorum, ca. olim, 26. de B
accusat.

z dict. cap. ex parte tua, de accusat. nisi in-
terfuit monasterii, & de licentia abbatis, ca.
monachi, 16. quae. 1. quia alioquin mortui
sunt mundo, ca. placuit, ca. 16. qu. 1. l. Deo
nobis. C. de episcop. & cler.

aa dict. cap. ex parte tua, de accusa. & c. olim
eod. Sed & ipse abbas, ut ait glossa. x. ad di-
ctum, ca. ex parte, debet habere expensas,
ut se defendat usque ad finem cause, etiam C
si sit ab administratione remotus, secun-
dum Ala. & Vincenium, ut refert ibi Io-
annes Andreas, argum. l. si instituta, de in-
offic. testa. P.

bb In c. licet in B. Petro, 14. de accusat. ca. 1.
4. q. 5. can. illi qui, 5. q. 5. l. f. ea, qui accu-
sare non possunt. C. l. qui destitit, ad Sena-
tusconsult. Turpillia. P. potuit autem, qui
denuntiavit sine periculo calumnie ante
inscriptionem descendere, cum nemo com- D
pellatur accusare, ca. si quem, c. si quis ira-
tus, 2. q. 3. & post oblationem libelli licet
impune desistere, leg. quaesitum, ad senatus-
consult. Turpillia. P. l. libertus, de in ius vocan. Ni-
hilominus tamē, qui reum ita infamaue-
rit iniuriarum nomine tenetur. l. itē apud
Labeonem, §. si quis libello, de iniur. P.

cc c. veniens, 15. de accusatio. & ibi glossa
notat, ad verba, criminalis exceptionis,
can. absens per alium, 3. qu. 9. l. pen. §. 1. de
publico iudic. P.

dd dict. c. veniens, c. cum dilecti, de dolo. ca.
reos. 23. q. 5.

ee c. tua, de procurat. c. super his, 16. in fine,
de accusa.

ff ut in crimine iniuriarum, c. absens, §. nisi,
3. quast. 9. l. fin. C. de iniur. id ipsum dicen-
dum de aliis leuibus criminibus, l. lenia, de
accusat. P.

gg d. cap. veniens, de accusa. c. quem admo-
dum, §. fin. de iure iur.

hh can. prohibetur, 2. quae. 1. c. episcopus, qui
mancipium, & seq. 12. q. 2. ca. 1. cum 3. se-
quentib. 15. q. 3.

ii c. querendum est, 2. q. 7. ca. forus, de verb.
significat.

kk can. prohibentur, 2. q. 1. in princip. 15. q.
3. can. de crimine, eod. ca. forus, de verbor.
significat. l. 8. de accusatio. P. l. 12. C. qui
accus. nō possunt. Dicimus autem regula-
riter, non permitti accusationem mulieri-
bus, aliquando enim permittitur ex causa
aliqua, ut si suam vel suorum prosequan-
tur iniuriam, ut in principio 15. quast. 3.
versic. nisi forte suas. ca. ex eo quod, §. fin.
& c. certis de causis, in prin. & §. vxor tua,
ca. 15. quast. 3. l. 1. & 2. de accusatio. Pan.
l. 4. & 12. versic. nisi certis ex causis, C. qui
accus. non poss. item in crimine laesa maie-
statis mulieri deferre potest reum, dicto
ca. certis de causis, ca. in questionibus, ca.
sane, §. unde, 5. q. 3. l. 8. ad leg. Iul. maieft.
item in crimine legis Iuliae de annonae, ca.
prohibentur, §. mulierum, 2. qu. 1. l. 13. de
accusa. P. admittuntur & mulieres & in-
fames in criminib. atrocioribus, & in fa-
uorem fidei contra hereticos, c. praesumunt,
2. qu. 7. ut & in simonia, & ut diximus, in
crimine maiestatis, can. sane, 15. q. 3.

ll ca. si quem poenituerit, ca. si quis iratus, 2.
q. 7. l. unica. C. ut nemo inuitus agere vel
accusare cogatur. l. fin. de usur. pupillar. C.
videlicet ante libelli oblationē & subscri-
ptionem. Postea namque cogitur, nec im-
pune desistere potest. leg. quaesitū, ad sena-
tusconsult. Turpill. l. in senatusconsultum. eo. tit.
iunge qua paulo ante diximus litera. C.

E

CAPUT IIII.

1 Requisita accusationi ut monitio, & in de-
nuntiatione.

Dddd 2

2. In inquisitione infamia præcedet, & quādo fiat sine ea.
3. Præfens sit accusans, & libellus forma positus aditur.
4. Quibus probationibus uti debeat accusans.
5. Forma accusandi antiquata veterum.
6. Edenda nomina testium iis contra quos inquiritur.

Ante omnem ꝑ cuiuscunque generis accusationem exteriorem, admonitio quædam præcedere debet, quemadmodum & denuntiationem fraterna monitio delinquentis, ad correctionem prius. si fieri possit ab eodem impetranda, quam ad inducendam publicā vindictam, a quinimo, nisi denuntiatio procedat a radice caritatis, tanquam maligna reicitur, *b* cum neque vindicta a reo. soleat de rigore exigi, sine admonitione præcedente. *c* Accusationem debet præcedere inscriptio legitima, *d* ut denuntiatio ē caritatiua monitio, *e* inquisitione clamorosa insinuatio seu infamia. *f*

2. Ex officio tamen prælatus & iudex, ꝑ de statu generali provinciæ singulis annis, nulla fama etiam delictorū interueniente, inquirat. *g* Forma quoque iuramenti, quod generales inquisitores deputati obseruare debent, hæc est, ut iurent clerici, quod super his, quæ sciunt, vel credunt esse in sua ecclesia reformanda, tam in capite quam in membris, exceptis occultis criminibus, veram & plenam dicent inquisitoribus veritatem. *h*

3. Per scripta & epistolam ꝑ nemo absens accusare potest, sed præfens & præfente accusato. *i* Caterum in accusatione criminali, nihilominus scriptura libelli quoque præfentis requiritur, & eiusque iuridica conceptio, *l* quæ cōtinet annum & diem, quibus fit accusatio, *m* nomen iudicis eorum quo proponitur, *n* nomen accusatoris & accusati, *o* & criminis de quo fit accusatio, *p* tempus, *q* locum, *r* personas, in quibus & cum quibus factum dicitur. De hinc & continet subscriptionem eius, qui

accusat, & libellum proponit, vel si literas non nouerit, quod alius pro eo subseribat & inserat, se probaturum, & subiturum alioquin pœnam talionis. *t*

Accusator autem debet ꝑ uti probationibus luce meridiana clarioribus, expeditis idoneis testibus, apertissimis documentis, iudiciis ad probationem indubitat. *u*

Fuerūt & olim ex more ꝑ & legislatione antiquorū formulæ in accusandis criminibus propositæ & seruatae, quæ quia partim in desuetudinem abierunt, partim vero immutatae sunt, sub silentio relinquimus. *x*

Illud autē seruandum, ꝑ ut ab iis, a quibus inquiritur, iuramentum exhibeatur de dicenda veritate, *y* & ut edantur nomina & dicta testium ei, contra quem inquiritur. *z*

S C H O L I A.

- C** *a. c. 2. & c. cum dilectus, de accus. & Mart. ca. 18.* si peccauerit in te frater tuus, & quando videlicet agitur in modum denuntiationis ad pœnitentiam, *c. nouit, de iudi. o. si peccauerit, 2. quest. 1. ca. licet Hely, de simon.*
- b** *c. cum in iunetute, 5. de præsum. lib. 2. tit. 24. can. nullus introducat, 4. q. 4.*
- c** *can. indigne, 12. quest. 2. can. quidam monachi, 16. q. 1. ca. omnes decime, 16. q. 7. cap. de illicita, 24. q. 3. ca. sacro, de sentent. excommunic.*
- d** *c. tue, de procurator. ca. super his, de accus. inscriptio continet obligationē ad pœnam talionis, id est, ad subeundam eandem pœnam, quā accusatus mereretur, si crimen contra illum propositum fuisset probatum, ca. quisquis, ca. qui crimen, 2. qua. 8. sunt tamen quædam crimina relata per glossam, in c. super his, de accusa. in quibus non exigitur subscriptio, ut in crimine abigatus, l. cui de abigeis. C. l. in leuibus, l. lenia, de accusa. & in his, quæ per officium, vel per personas publicas accusantur, l. ea quidem, quæ per officium, C. de accusa. Item si accusa-*

- accusatur Iudaeus, qui contraxit cum Christiana matrimonium, vel Iudaea, quae nupsit Christiano. l. nequis, C. de Iude. Si de apostasia quoque accusatio instituitur, l. Apostatarum, C. de Apostasia. si maritus iure mariti intra tempus ad id a lege constitutum, accuset uxorem de adulterio, l. quamvis, in 2. §. l. iure mariti, C. ad l. Iul. de adulter.
- e ca. 2. §. c. cum dilectus, de accusa. iure tamen canonico in laicorum criminibus denuntiandis, non requiritur monitio praecedens, c. qualiter §. quando, in 2. §. fin. de accusa. Et iure civili fama & rumor promotione habentur, d. l. ea quidem, C. de accusat. facit l. ab accusatore, §. nuntiatores, ad senatus consultum Turpill. P.
- f l. est, late sparsa fama, & quae sit publica & constans de crimine commisso, & non amaleuolis & data opera disseminata, ca. qualiter, in 2. §. c. inquisitionis, §. ad hoc, C. de accusa.
- g ca. sicut, 2. §. de accusat. c. Romana, de censibus, in Sext. c. cum venerabilis, eod. tit. apud Gregorium, id ipsum & omnibus magistratibus iniunctum secularibus, l. congruit, de offi. praesid. P. c. 1. de offi. ordin. & Archidiaconi visitantibus, in cap. 1. de censibus, in Sext.
- h c. qualiter & quando, 17. de accusat. non sit autem prius inquisitio, quam constet de infamia, c. cum oporteat, 19. de accusat.
- i c. per scripta, §. 2. q. 8. c. a nobis, qui matrimonio accusari possit, nihil prohibet tamen, quin libellus dari possit absente accusato, ca. Epiphanium, §. q. 6. l. 2. C. de exhib. reis.
- k c. 1. 2. q. 8. ibi, accusatorum personae nunquam recipiantur sine scripto, & c. canon. quisquis, 3. §. seq. ead. q. & causa, libellorum, de accusat. P. l. in criminalibus, §. l. si. C. eod. tit. Admonet autem scriptura, de liberandum esse mature de accusatione rei, in cuius probationis defectum succedit poena talionis contra accusantem, l. si cui crimen, de accusat. P.
- l Qualis sit conceptio libelli, tractatur in ca.
- A si. §. libellorum, 2. q. 8. in l. libellorum, de accusat. P. ex quibus, quae sequuntur summa sunt.
- m Sic enim exempli causa concipitur, anno Domini, & c. die tali, & c. talis coram vobis, & c. dict. l. libellorum. Adiectio certi temporis facit, ut noscamus si tempore permissio vel extra, instituta sit accusatio, quae & tempore perire potest, quemadmodum & praescriptio non accusati criminis obici potest ad summum post viginti annos l. querela, ad leg. Cornel. de falsi. C. l. 2. §. 3. C. de requiren. reis. ca. cum venerabilis, §. intelleximus, de exceptio. & contra accusationem adulterii quinquennium, l. maritii lenocinium, §. quinquennium, & §. hoc quinquennium, ad l. Iuliam. de adul. P. l. adulter, C. eod. tit. nisi adulterium sit cum incestu; quo casu 10. anni, in praescriptione exiguntur, l. vim passam, §. praescriptio, eod. tit. & ita etiam observari in curiis supremis, in Gallia, notat Papius, libr. 24. Rhapsodia arresto. tit. 2. arrest. 1. & 2. Adiciuntur quoque anni imperii & nomen imperatoris, vel regis, vel summi Pontificis, secundum mores curiarum & regionum, ut in §. si qua vero, ut preponatur nomen Imperatoris inuncta glo. in novel.
- n Nomen iudicis habet certitudinem fori, coram quo conventio sit, ut sciatur num legitima sit accusatio ratione competentis iudicis, iuxta titulum, ubi de criminibus agi oporteat. & authent. quae in provincia, eod. tit.
- o Nomina quoque haec necessaria, ut constet de personis iudicis, actoris, rei, quae iudicium constituunt. l. Iulianus. l. inter litigantem, de iudic. P. & num, qui accusat accusare possit, & accusatus accusari ab eo.
- p Nomen criminis indicat qualitatem eius, cum circumstantiis, ex quibus instruitur iudex ad imponendum modum poenae, iuxta leg. respiciendum, l. aut facta, de poenis. Pandect.
- q Tempus etiam criminis discernit qualitates eius, ut in fure diurno & nocturno, emansoremque a desertore separat, & c. d. l. aut

facta, §. tempus, de pœn. P. Habetur & ratio temporis, quo vulnera illata sunt, si homicidii quis accusatur, ut de eo teneatur, si tunc fuerint lethalia, imputetur autem mors fato, si aliter postea superveniens moriatur, l. nihil interest, 3. 2. ad leg. Jul. de adult. l. huius scriptura, §. 1. ad leg. Aquil. l. ita vulneratur, eod. tit. Sic a testibus, dum super crimine examinantur, inquiritur de die & tempore, quo commissum est, ca. nihilominus, 3. q. 9. ca. in testibus, 4. q. 3.

Locus etiam maleficia distinguit, auget, vel minuit vindictam eorum, l. aut facta, §. locus, de pœnis, & ibi locus distinguit furtum simplex a sacrilegio, ut & in l. sacrilegii, & l. sacrilegi. ad l. l. pecul. & iniurias, l. sed est questio, §. 1. de iniur. P. & adulterium, l. mariti lenocinium, de adult. Pand. locus etiam alicui auget vel minuit dignitatem, cap. cum sis, de auctoritat. & usu pallii, l. 1. de offic. procons. Pand. Subinde certitudo loci conducit ad diiudicandum, num calumniose crimen inferatur, & num crimen commissum sit: quia & rei incertitudo arguit calumniam, ut liquet ex cap. 1. 3. Danielis.

Hac etiam pertinent ad criminis distinctionem, ut si de adulterio agatur, multum interest, cum sanguine coniuncta, an cum alia, commissum sit, & in stupro, num cum puero, vel Vestali, vel alia. pœna enim in his diversa, leniores aut graiores, ut docuimus superius, lib. 4. tit. 14. de adult.

Idem l. libellorum, & can. fin. §. libellorum, 2. questio. 8. Subscribens hac inscriptione videtur approbare omnia in eo libello comprehensa: ut in aliis quoque scripturarum subscriptionibus manifestum est, l. si quis ex argentarius, §. 1. de edend. Pandect. §. 1. de emptio. apud Iustinia. §. sed et si quis, aut mutui, & de instrumento fide ac cautela, in nouell. l. si fideiussor, §. pater, de pignori. Pand. fit subscriptio libelli ante litem contestationem, l. in senatusconsultum, §. qui post, ad senatusconsultum. Turpillia. P. subscriptio est potissima & substantialis pars libelli

accusatorii. Sic enim ait in ea, profitetur se esse accusatorem, id est, se velle persequi accusationem, & subitum ratione, dict. l. libellorum, §. item subscribere, & d. can. fin. §. item subscribere, & can. qui crimen, 2. questio. 8. can. nullus introducatur, §. inscriptio, 4. questio. 4. l. qui crimen. C. qui accusare non poss. Ante hanc subscriptionem non est accusator audiendus, neque reus postulatus vexandus vel vocandus, l. 2. §. ex longinquo, de exhib. reis, ut non existente legitimo accusatore, capit. 1. de accusatio. Talionis autem pœna, quæ ex illa inscriptione nascitur, nihil aliud est, quam ut is, qui crimen illatum non probavit, subeat pœnam, & ea pleclatur, quæ afficiendus esset reus accusatus, si pleclatus fuisset, ca. 3. & 4. 2. q. 8. l. fi. C. de accus. l. in priuatis, ad senatusconsultum. Turpill. & dicemus paulo post in effectu accusationis.

Causæ cuncti, 2. questio. 8. l. fin. C. de probat. can. dicit, 3. 2. questio. 1. can. 1. 3. q. 6. alioquin pro reo sententia fertur, ut ibidem dicitur, & in dubiis fauorabiliores rei, l. fauorabiliores, de regul. iur. Pand. promittiores ad liberandum, quam ad obligandum, leg. Arrianus, de actio. Pandect. cum satius sit nocentem absolui, quam innocentem cōdemnare in dubio, l. absentem, de pœn. P.

Ordo antiquus exercitorum iudiciorum abrogatus fuit, & cepit extra ordinem in iudiciis criminum procedi, l. ordo, de publico. iud. Pandect. l. 1. §. in senatusconsultum, ad senatusconsultum. Turpill. P. l. 1. §. fin. & l. hodie, de pœn. P. fuit autem antiquus ordo, ut in primis accusator ad quasitor, cui iudicii exercitum contigerat, rei nomen deferret, & postularet, illud nomen recipi, postea subscriberet se, & ad talionem se obligaret, dict. l. libellorum, §. item subscribere, de accusatio. Pand. Subscriptio facta, proponebat accusator talem tale crimen fecisse. Si silebat reus conuentus, lis estimabatur, ut eo victo, si negabat, a magistratu dies inquirendorum criminum postulabatur.

fulabatur, & hoc modo legibus reus interrogari dicebatur, post hanc interrogationem reus in reatu constitutus quoque dicebatur. Indices vero reorum prætor ex decurionibus constituerebat, & ex his numerum necessarium sortiebatur, ex eoque numero reo & accusatori integrum erat reuocare, quos ex aliqua causa suspectos habebat. In reuocatorum autem locum, prætor alios substituebat, quoad legitimus numerus, qui legibus designabatur, conficeretur, dehinc iureiurando conscripti indices, ut refert Dionysius Halicarnas. lib. 7. adigebantur, iurabantque omnes in leges, præter ipsum prætorem. Die cognitionis citabantur voce præconis indices, rei & accusatores, ut ait Festus Pompeius, lib. 16. Asconius Pedianus, in 13. Verrinam Ciceronis, Si citatus accusator non venisset, nec excusatus esset, ex reis eximebatur accusatus. Ciceroni in 4. Verri. Si utraque pars aderat iudicio, oratoribus dicendi potestas fiebat. Citabantur & testes palam, & publice interrogabantur, dicta eorum in promtu refellebantur. Causa utrinque perorata, prætor dixisse oratores pronunciabat. Quintil. lib. 1. cap. 5. Ascon. in 3. Verrinam. Deinde indices accipiebant tabellas iudicii, inscriptas literis absolutionis, condemnationis, & ampliationis. Quarum aliquam cum ad consilium missi fuissent, in cistam conicere necesse habebant, antequam lege Glauca comperendinandi data illis fuisset potestas. Ex hoc autem solemnī ordine nonnihil Pompeia lex immutauit, qua refert Asconius Ped. in orat. pro Milone. Euerfa autem omnia fere cum populi libertate fuerunt ab Imperatoribus postea.

^y c. qualiter, 17. §. formam vero, de accusat.
^z dict. cap. qualiter, §. debet igitur, vers. & E non solum dicta, & c. olim, 26. §. si vero testes, de accusat.

CAPUT V.

Qui accusari possunt.

A Regulariter omnes accusari possunt delinquentes, a cuiuscunque sexus sint, b quandoque apparuerint. c Possunt a subditis clericis prælati, a monachis suis Abbates accusari, d maiores ætate & minores, cum etiam sint delicta, quæ in pueris vindicari possunt. e Accusari autem non potest inimicus aut eius amicus. f Difficilius autem & cum maiori iudicio admittitur accusatio vel inquisitio contra præpositos, quam contra subditos, quia prælati positi sunt tanquam signum ad sagittam, & quia non possunt omnibus complacere, cum ex officio teneantur non solum arguere, sed etiam increpare, suspendere, ligare. Ideo odium multorum incurunt, & insidias patiuntur. Atque etiam in eorum accusatione ecclesiæ periculum imminet, columnis eius excussis & impulsis. g Non admittitur contra absentem, nisi in contumacem, accusatio. h Qui sacerdotes fieri nequeunt, sacerdotes accusare prohibentur. i Multo magis laicis passim accusare episcopum non licebit. k Quamuis autem iure ciuili non liceret uxori maritum de adulterio accusare, l tamen hoc iure Pontificio licet, quo mutuo se coniuges accusare de eo possunt, etsi non æqualiter. m Veruntamen consanguineos coniunctos matrimonio, extraneorum nullus accusat, sed propinqui, ad quorum notitiam pertinet, ut pater, mater, frater, soror, patruus, auunculus, amita, matertera & eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit ab antiquioribus & veracioribus, quibus ea propinquitas nota sit, episcopus inquiret. n Nisi propter quæstum quidam accusent. o Non accusantur de crimine rei post eorum mortem, p paucis exceptis. q Nec admittitur regulariter inquisitio aduersus denuntiatos, qui sunt famæ integræ, r nisi non fuerit inquisitioni hæc exceptio opposita, s aut nisi is, contra quem inquiretur, fuerit crimen confessus. t

SCHOLIA.

- a Interest enim Republica, delicta cognita esse, l. cum, qui nocentem, de iniur. Pan. ut puniantur, l. ita vulneratus, ad l. Aquil. P.
- b can. si quis cuiuslibet, 2. 1. q. 5.
- c Iure Pontificio can. quicumque, 81. dist. ca. qui contempta, 8. dist. can. ecce, 24. q. 3. quamvis quoad poenam legalem, interdum ad accusandum detur certum tempus, ut in lucro adulterii & separationis thori quinquennium, l. adulter. C. de adul. ca. tua, de procurat. & in aliis accusatio excludatur 20. annorum lapsu, l. querelam, C. de fals. qua tamen habent locum in poena legali, nam in alia, usq. ad milleimum annum accusationem, quandoque crimen apparuerit, institui posse, tradit Hugo glossator, ad can. admonere, ad verbum, poenitentiae, 33. q. 2.
- d c. 2. c. penult. de accusatio. can. Paulus, & seq. can. quapropter, can. si quid in ecclesia, 2. quaest. 7. Accusare etiam & monachi ex caritate possunt episcopum, ca. nullus monachus, §. sed aliud est, 2. q. 7.
- e ca. 1. & 2. de delict. pueror. can. illa, 15. q. 1. & etas non dat impunitatem, l. auxilium, §. in delictis, de minor. 25. ann. l. impunitas, C. de poen.
- f c. repellantur, c. meminimus, de accus.
- g Hac omnia, in c. qualiter, 24. de accusat. & latius, in c. 2. epist. Stephani Papa primi, de accusationibus episcoporum.
- h c. eorum, 11. q. 3, & per totam, 3. q. 9.
- i can. ipsi apostoli, 2. quaest. 7. can. omnes vero, can. sacerdotes, 6. quaest. 1. nisi agatur, de simonia, & heresi, can. nos sequentes, & seq. ead. 6. q. 1.
- k ca. 1. can. clericos, 49. can. laici, 2. q. 7.
- l l. 1. C. ad l. lul. de adul. can. apud, §. hoc in mulieribus, 3. 2. q. 5.
- m can. Christiana, 3. 2. q. 5.
- n can. 1. & 25. q. 6. saltem propinqui praferendi in hac accusatione extraneis, ca. videtur, qui matrimon. accusat. poss. libr. 4. tit. 18.
- o Nam & mater ipsa, & qua spe quaestus ac-

A cusauerit matrimonium, relictur ab accusatione, c. significante, 5. qui matrimon. accusat. poss.

P ca. admonere, 8. 33. qu. 2. quia morte crimina extinguuntur, ca. quorundam, 23. dist. l. 1. si reus vel accusator mortuus fuerit, C. l. defuncto, de public. iudic.

Q Veluti si agatur de criminibus atrocioribus, ex quibus etiam mortui memoria post mortem damnatur, ut in criminibus laesa diuina & humana maiestatis, in crimine peculatus, & similibus, l. ex iudiciorum, 20. de accusat. in P. ubi de his non finiuntur etiam morte crimina, si ratione bonorum post mortem, quis agere velit. l. fin. si pend. appellat. mors interuenerit, vel si reus moriatur post litem contestatam, cum eo, quo casu, & contra heredes bonorum persecutio in poenam datur. d. l. ex iudiciorum, & l. vni. ex delicto defunctor. in quantum hared. testam. cum similib.

C In c. cum oporteat, 19. vers. nisi super praedictis, §. aetia, vers. nullam esse pro crimine, de accusatio. c. inquisitionis, 2. 1. §. quaesisti, & §. ex quibus, eod. tit.

S nam si ab initio inquisitioni non obiciatur hac exceptio, non vitabitur ideo inquisitio, ca. 2. de accusat. in Sext.

t ca. 1. de accusatio. in Sext.

CAP. VI.

- 1 Effectus inquisitionis.
- 2 Denuntiationis.
- 3 Et accusationis.
- 4 Effectus obiectionis criminis per exceptionem.
- 5 Qualis poena criminis per inquisitionem apparentis.

E Si per inquisitionem iudicis crimen probatum fuerit, quod ordinis suscepti executionem, aut retentionem beneficii, etiam post peractam poenitentiam impediret, puta si homicidium commisisset, aut adeptus fuisset ordinem, aut beneficium vitio simoniae, erit in causa sicut in accusationis iudicio procedendum, alioquin secundum

eundem personę merita & qualitatem excessus, pœnam poterit iudicantis discretio moderari. *a* Infamia tamen sola ad condemnandum nō sufficit, nisi probetur; inducit tamen necessitatem purgationis infamato, & in qua deficiens punitur, ut conuictus. *b*

² Denuntiationis finis, manifestatio criminis ad emendationem & pœnitentiam sine intentione prosequendi. *c*

³ Ut accusationis ꝑ ad vindictā pœnæ, *d* & ideo, qui ex aliqua causā prohibetur accusare, ut quia iuravit, se nō accusaturum, non prohibetur denuntiare. *e* Ad denuntiationem & famam pertinet inquisitio, cuius finis indagatio veritatis, *f* cum vanę populi voces audiendę non sint. *g* Accusato prelato, interim ei interdicitur alienatio rerum ecclesiasticarū. *h* Nemo autem debet de crimine non manifesto sine legitimo accusatore damnari, *i* de manifesto potest, *k* aut si in modo inquisitionis cognitum fuerit de crimine, *l* aut iudex intelligat quempiam calumniatū fuisse, *m* aut si infamatus de crimine deficiat in purgatione. *n* Sed etsi libellus non fuerit legitime cōceptus, aboletur nomē rei, *o* quamvis non aboleatur crimen eius. *p*

⁴ Per exceptionē ꝑ facta detectio criminis, defensionem habet excipientis, & repulsionem tantum eius, contra quem obliicitur. *q* Opponuntur autem crimina per exceptionem tantum testibus ante publicationem testimoniorum, non postea, *r* nisi post publicationem crimina in notitiam venerint opponentis, vel fuerit protestatus ante publicationem opponere se velle crimina. *s* Qui per viam exceptionis obliicit crimina nullo periculo calumniatis vel deferentis innodatur, qui nemini facit iniuriam, qui iure publico utitur, & ad suā defensionem. *t*

⁵ Quando vero ꝑ per modum inquisitionis crimen probatū fuerit, regulariter arbitraria, non ordinaria pœna imponitur, nisi tale crimen per inquisitionem fuisset

A detectum, quod etiam post peractam pœnitentiam impediret ordinis suscepti executionem.

S C H O L I A.

- a* c. inquisitionis, 21. accusat.
h d. c. inquisitionis, 21. §. si. & c. accedens ad presentiam, 23. de accusatio. de necessitate purgationis, toto tit. de purgat. canonica, & in summa, 2. q. 4. & in glo. in summa, 1. §. quest. 5.
B c. super his, de accus. ut nota crimina fiant iudici, qui potestatem habet inquirendi, de reliquo sit denuntiatio vel delatio.
d Accusatio habet finem, ut fiat probati criminis vindicta publica.
e c. quemadmodū, 25. de iure iur. lib. 2. tit. 24.
f l. diuus Adrianus, de custod. reorum. P. c. qualiter, in 2. de accusat. ca. licet Heli, de simonia.
g c. Osius, de elect. neque ad vanas voces populi quispiam damnandus vel absolvendus est, c. miramur, 61. dist. l. de curionum. C. de pœnis, can. si ergo, 8. qua. 1. ideo in c. inquisitionis, §. quasi iusti etiam, de accusat. sola fama delicti non facit reum, neque infamat inter bonos & graues, quāquam infamato sit imponenda purgatio canonica, ut dictum est.
h c. prelatorum, de accusatio.
i c. vnic. ut ecclesiastica beneficia sine diminutio conferantur. lib. 3. tit. 12. can. de manifesta, 2. q. 1. can. quisquis potestatem, 22. qua. 4. l. rescripto, §. si quis accusatore, de munerib. & honor. P. gloss. ad d. c. vnicum, ad verb. sine accusatore, addit exceptiones, in quibus sine accusatore quis damnari potest, ut si suspecta, de falso in iudiciū producantur. l. iubemus. C. de probat. si testes vacillent, l. nullum. C. de testibus, cap. super his, de pœnis, & c. colligit & alias exceptiones, ad ca. de manifesta, 2. q. 1.
k c. euidentia, de accus. c. manifesta, ca. qua Lotharius, 2. q. 1. ponitur ratio, in §. 1. d. c. Lotharius, quod in manifestis, calliditate accusantium non opprimitur reus, nec tergiversatione proprium crimē celatur, cum

E e e e

culpa oculis omnium se ingerat, atque A
ideo nec in talibus iudicialis ordo requiri-
tur.

l ca. qualiter & quando, & c. inquisitionis,
de accus.

m c. si quem, §. notandum, 2. que. 3. c. 1. & 2.
de calumniatoribus, leg. 1. §. 1. ad senatus.
Turpill. P.

n cap. de hoc, de symonia.

o l. libellorum, §. quod si libelli, de accusat.

p Aliud autem est aboleri crimen, aliud no-
men rei ex defectu accusationis, quod mi-
nus est. Nam criminis abolitio abolet ac-
cusationem, accusationis autem abolitio
non abolet crimen. Aboletur autem accu-
satio, quando accusator renuntiat accusa-
tioni criminis publici, vel desistit ab accu-
satione impetrata abolitione, id est, pote-
state desistendi ex certa causa, aliter enim
puniretur desistens, ut tergiversator, l. 1. in
prin. & §. si quis autem, ad senatus Turpil.
l. 3. §. fin. de prauaric. P. poterit autem ita

derelicta accusatione accusatus ab alio ac-
cusari iterum de nouo, si ostendat is secun-
dus priorem colluisse vel prauaricasse, ca.
fin. de collusio. de egen. l. si quis homicidii.

C de accusation. atque non obstante defe-
ctu accusationis, iudex crimen obiectum
inquirere potest, & de collusione, c. 1. & 2.
de collus. de egen. item & alius, si suas vel
suorum vlscatur iniurias, abolitio crimi-

D ne, repetit accusationem, l. si cui crimen, §.
si dem criminibus, de accusationibus. P.
dummodo delatus iam a reis exemptus sit,
non aliter. l. hi tamen, §. si eo. tit. de accusa-
tio. P. Est & alia abolitio respectu accu-
satoris, quando non seruauit formam requi-
sitam in libello, quo casu si ob id a reis exi-
matur accusatus, poterit iterum accusari
etiam ab eodem accusatore, l. libellorum, §.
quod si libelli, de accusationib. Contra si ex
parte rei abolitio criminis contingat, vel
quia remissa pena & crimen est, ut tit. de
abolitionibus, & de generali abolitione, in
c. & in l. libellorum, §. fin. de accusat.

q Quare exceptiones testium, que fiunt per

obiectionem criminum per illos commissio-
rum, non habent illum finem, ut de commi-
sis sumatur vindicta, sed ut reiiciatur: ideo
nec puniuntur etiam ratione illorum, sed
conuicti reiiciuntur a testimonio, cap. 1. de
excep. c. cum testimonium, c. 1. in fi. de or-
dine cognit. l. Lucius Tuius, de ordine co-
gnitio. nec admittitur triplicatio contra
exceptionem, ca. super his, de accusat. quia
iam finem adepta est exceptio, nempe quod
testis reiectus sit, nec ideo exceptum de cri-
mine, ut de eo fieret vindicta, sed ut pro de-
fensione concederetur, facit c. intelligimus,
de iudic.

r c. presentium, de testibus.

s c. fin. de cognatio. spiritua.

t l. iniuriarum, §. 1. de iniur. cap. cum in ec-
clesia, de elect. l. in re mandata, C. manda-
l. si quis, §. sicut, de petiti. hered. neque in-
iuriam irrogat, qui ex iure commodum
suum prosequitur, l. si donaturus, §. 1. de
condict. causa data. P. l. 1. §. quod ait pra-
tor, de incendio, ruina & naufragio, & ex-
cusatur, qui voluit qualitercunque san-
guinem suum redimere, l. 1. de bonis eorum,
qui ante sententiam mortem sibi conscie-
runt. Pand.

u c. inquisitionis, 2. in prin. c. qualiter, 14.
§. verum ita, vers. quatenus, de accusat.

x d. c. inquisitionis, vers. in quo quidem.

C A P V T V I I.

De accusationum vitiis.

- 1 De calumnia & pœnationis,
- 2 De denuntiatione non probata & delatorib.
- 3 De prauaricatore.
- 4 De tergiversatore.

Accusationes aliquando finem suum
non consequuntur, ob calumniam,
aut propter prauaricationem, aut tergi-
uersionem accusantis.

E Calumniari est falsa crimina fœciēter & i-
malitiose alteriusque vexandi causa, inten-
dere. a Calumniantes simili supplicio affi-
ci merentur, quo puniendi essent accusa-
ti, si criminis illati rei peracti essent. b. Et
vocat

vocatur horum pœna, pœna talionis. c. Pu-
nitur & acius calumnia insonantibus & ma-
xime sacratis hominib. illata, quare si sub-
diaconus sit, qui subdiaconum vel alterius
ordinis maiorem calumniatus fuerit, offi-
cio debet priuari, & verberibus publice
castigatus in exilium deportari. d

² Denuntians vero ꝑ seu delator, quam-
vis ex subscriptionis vinculo ad talionem
non teneatur, attamen, si persona ecclesia-
stica superiori denuntiaverit crimē, quod B
non potuit sufficienter probari, donec ca-
nonice suam purgauerit innocentiam, quod
non calumniandi animo ad crimina de-
nuntianda processit, ab officio & benefi-
cio est suspendendus, ut ceteri perterriti,
ad infamiam aliorum maxime suorum non
prohiant prælatorum. e Perniciosum ge-
nus hominum delatorum, qui nolunt vi-
deri accusatores, & tamen secreto famam
& bonam existimationem prætextu cu-
iusdam conscientie suis delationibus mac-
culant. f Ut merito a Cæsaribus tanquam
impiissimi delatores, si sua non interfit,
cum pœna reiecti fuerint. g

³ Prævaricatio fit in accusatione, ꝑ quan-
do corruptus pecunia accusator, colludit
cum accusato, & fouere incipit partes ac-
cusati, propriis relictis, ita prævaricati est
falsa crimina abscondere. h

⁴ Quando vero, ꝑ quis omnino ab accu-
satione desistit, tergiversator & tergiver-
sari dicitur. i

SCHOLIA.

a l. 1. ad senatusconsult. Turpil. l. athletas, §.
calumniator, de his, qui notant. infam. P.
Notare autem oportet illas circumstan-
tias, scienter, malitiose, vexandi causa,
intendere, cum quibus, qui non probat,
calumniari dicitur, l. 1. de advocat. diuer-
sor. inducio. P. l. & in priuatis, ad senatus-
consult. Turpil. l. si quis repetere, §. si stelliona-
tus, eod. tit. Ceterum ex eo solo, quod quis
non probauit intentata crimina, non dici-
tur calumniator, nisi quoque in sententia

A absolutiois rei, & eius cōdemnationis ad-
ticiatur, calumniatus es, ad est, non pro-
basse & calumniatum esse, l. qui non pro-
basse. C. de accusat. l. 1. §. sed utique, ad se-
natusconsult. Turpil. P. d. l. athletas, §. calu-
mniator. de his, qui notantur infam. Pan.
Sic iudex in declarando calumniatore,
mentem examinat accusantis, si necessitas,
vel infusus dolor sit accusandi, & cessat ca-
lumnia pœna in paternæ mortis accusatio-
ne. l. calumnia pœna, 4. de calum. C. si ma-
ter de filia morte accusat, l. 2. C. eod. titul.
si ob damnum, l. qui cum maior natus, §. si
patri, de bonis liberti. Pand. si ex officio ne-
cessitate accuset tutor, l. tutorem, C. de his,
quibus ut indign. Nisi aliunde euidentis ca-
lumnia apparet, l. 2. C. de his, qui accu-
sar. non poss. Idipsum seruatur in accusa-
tione officii, vel procuratoris si ci, qui ex
officio accusare tenetur, leg. post legatū, §.
admonet, de iure fisco. P. l. moneta, & l. ex
varia, de delatoribus, libr. 10 C. Est etiam
calumniator, qui alios ad accusationem
falsam instigat, quine subiicit accusatores,
l. 1. §. incidit, ad senatusconsult. Turpil. & ideo
eadem pœna punitur, ac qui per se calu-
mniatus est, ut ibidem dicitur, & in l. no-
stros, C. de calumniatori.

b can. calumniator. can. qui non probauerit,
2. q. 3. ca. 1. can. 2. ca. qui calumniam, 5.
q. 6. l. in priuatis, ad senatusconsult. Turpil.
l. ab Imperatore, de prævaricatorib. C. l. si
de priuatis. delict. Isque est obligationis ex
subscriptione effectus, cano. quisquis, can.
qui crimen, 2. q. 8. l. qui crimen, qui accu-
sare non possunt. C.

c Talio ἁποδοσις Græcis, seu retributio, ut qua-
lia quis iniulit, talia patiatur. Leuit. 24.
Deniero. 19. dicitur & pœna talionis mo-
dus ultionis can. sex differentia, 23. qu. 3.
can. quod debetur, 14. q. 1. ca. hac autem,
§. ex his, 23. qu. 4. Talionis pœnam delin-
quentibus inditā ex lege 12. tabularum,
meminit etiam Gellius, libr. 20. ca. 1. & §.
pœnā, de iniuriis, apud Iustin. videndus &
de hac repassione geometrica & arithmo-

rica, Aristoteles, lib. 5. & hic. c. 5. dum explicat quoque legem simile Rhadamanti.

d ca. 1. de calumniatori. lib. 5. tit. 2. sacrate & ibi persona dicta sunt Ecclesiastica, & c. non nos beatum Petrum, 40. dist.

e cap. si. de calumniatori. dixi de calumniatorum & accusatorum delictis, lib. 3. 2. Syntagma iuris vniuersi, c. 20. 21. 22. Sicque in summa denuntians, ut accusator, si non probat, quod intendit, calumniari praesumitur, can. qui non probauerit, 2. q. 3. l. 1. C. de aduocatis diuersi iudi. Probabitur autem non proposuisse animo calumniandi, ex purgatione canonica, qua pendet ex arbitrio iudicis, num talis sit. Sunt enim purgationes arbitrario, c. inquisitionis, de simonia. maxime ubi non sunt forma purgationis determinata a lege, ca. de causis, §. illis autem, de offi. deleg. probabitur & per iuramentum, ut c. praesentium, de testibus. c. pastoralis, de excep.

f Non minus quam maledici libellos famosos secrete componentes, l. unica, de famos. libel. C.

g l. penult. de delatorib. lib. 10. C. inter calumniatores positi, qui secreto deferunt. l. nostris, de calumniat. Cod. ita Tyberius Caesar praecipuos ex delatoribus priuatis, qui antea ab Imperatorib. probabantur, & praemio donabantur, vno die occidi iussit, ut scribit Dio Cassius, li. 38. Titus vero vrbe expulit, ut ait Xiphilinus ex Dione. At Traianus naufragio sine velis & remis nauibus impositos, mari exposuit, ut testis Plinius in Panegyrico eius. Euadet tamen maculam delatoris, is qui denuntiauerit, si sua interest, l. deferre, §. sed et si communem, & l. delator, de iure fisci. l. nulla macula, de delator. lib. 10. C. c. 3. de accusat.

h l. 1. & 3. de praenariicatoribus. P. l. 1. ad senatusconsultum Turpil. P. l. 4. athletas, §. item praenariicator, de his, qui notant infam. P. l. praenariicatores, 212. de verborum significat. vide quae dixi, de praenariicatore eiusque poena, libr. 3. 2. syntagmatis iuris vniuersi, c. 21.

Ai l. 1. ad senatusconsultum Turpil. vide & quae diximus, de tergiversatore praedicto, lib. 3. 2. syntagmatis, c. 22. Quis dicatur destituisse ab accusatione, tractatur in l. fi. C. ad senatusconsultum Turpil. l. destituisse, l. ab accusatione, in prin. & §. destituisse, de accusat. P.

DE PROBATIONIBVS.

TITVLVS X.

Ba Agitur de probationibus, lib. 2. decretalium, tit. 19. lib. 2. Clem. tit. 7. lib. 22. P. tit. 13. de probationibus & presumptionibus, & lib. 4. C. tit. 19.

CAPVT I.

- 1 Continuatio.
- 2 Et quid probatio.
- 3 Diuisio.

IN criminalibus & ciuilibus causis triplex. 1. Intraque dubia, idque fere semper, proponuntur, de quibus probatio exigitur, antequam certa sententia ferri possit, quae secundum allegata & probata fertur, & proinde post petitiones, accusationis propositiones & contestationes necesse est, perueniri ad probationes, a actore quippe non probante, reus absoluitur. b

Causa iudicii, si aut argumeto, aut probatione constat. Argumentum, nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola sui inuestigatione inuenitur veritatem. Vnde dictum argumentum, quasi argute inuentum, probatio autem testibus & fide tabularum constat. c Probare est rei dubiae fidem facere. d

Probationum tria quaedam apertissima, & euidentissima, e quae maxime in criminibus demonstrandis exigitur, falsa, quae euident & clara, quae fit per testes, vel facti euidentiam, seu apparentiam. g Alia minus euident, quae fit per coniecturas. h Rursum probationum quaedam plena, quaedam semiplena vel imperfecta. Plena quae perfecta, & quam lex censet habendam pro veritate, i & ex qua iudex adducitur ad fidem & credulitatem eius, quod propositum

litum est, & semiplena ea est, quæ non o- A l
minino perfecta est. l

S C H O L I A.

- a lillitias, §. veritas, de offic. presid.
b l. qui accusare, C. de eden. leg. actor. C. de
probat.
c c. cum ecclesia, de causa propria.
d c. forus, 10. §. causa, de verb. signific. & ita
probatio dicitur lumen veritatis, in l. 4. de
temporibus & reparatio appell. & luci cō- B
paratur, l. fi. C. de prob.
e De qua meminit, ca. 1. de except. in Sext.
quando ea est indubitata & clara.
f Vi sit luce meridiana clavior, cano. quis-
quis, cano. sciant, 2. questio. 8. & l. sciant,
C. de probatio. excepto crimine simonia,
ad quod etiam per verisimiles præsumtio-
nes pervenitur, cap. scit, de simonia. & in
crimine hæreseos, ca. cum contumacia, de
hæretic. in Sexto. l. 1. C. de hæretic. Quia C
ista crimina solent, ut plerumque in secre-
to committi, & ideo, ut nec similia occul-
ta, facile nisi præsumtionibus detegun-
tur.
g can. scelus, can. primo, 2. qu. 1. c. tua, de co-
habita. clericor. & mulier.
h Vi in cap. adferre mihi gladium, de præ-
sumtio.
i Notat Decius ad rubric. de probatio. num.
12. gloss. ad l. proprietatis dominium, 4. de D
probatio. C. & in text. ibi, quibuscunque
aliis legitimis probationibus ostendi-
tur. Panormitan. ad capit. fin. §. 1. num. 7.
de iur. iur. an.
k Panorm. in proximo citato loco, facit l. ad
fidem de testibus, l. quinquaginta. in fi. de
probat. l. 1. C. de reb. alien. nō alien. l. eos, &
ibi glo. ad verbum, iudiciariæ, de testibus.
Cod. Qualiter autem iudex ad certam fi-
dem adducatur, certa regula dari non po-
test, plerumque autem id sit, aut per te-
stes, aut per præsumptiones, aut confessiones
partium, ut in capit. cum causam, de pro-
batio. in l. 3. ibi, tu magis dispice, de testi-
bus. Pand.

Semiplenam probationē dicunt interpre-
tes unum testem, literarum comparatio-
nem, scripturam privatā, leuem præsum-
tionem.

C A P V T I I.

De quibus sit probatio.

D E dubiis sit probatio, nō de notoriis: a
neq; etiam quis admitti debet ad pro-
bationem eius, quod probatum non re-
leuat. b

S C H O L I A.

- a in ca. tua nos, de cohabita. clericor. & mu-
lier. c. super eo, 3. de testibus. cog. ca. de ma-
nifesta, 17. 2. q. 1. Id ipsum cū distinctione
relatum his verbis, de manifesta & nota
pluribus causa, non sunt quærendi te-
stes, &c. si sine tergiversatione negari
non potest. Et postea, in §. sed sciendum,
addit Gratianus, sed sciendum, quod eo-
rum, quæ manifesta sunt, alia sunt nota
iudici, & incognita aliis, alia sunt mani-
festa aliis & occulta iudici, quædam ve-
ro sunt nota iudici & aliis. Quæ iudici
tantum nota sunt, sine examinatione
ferri non possunt, quia dum accusatoris
persona assumitur, iudiciaria potestas
admittitur. In una namque causa nemo
potest simul esse accusator & iudex. Sed &
quædā nosse potest iudex, quæ perinde ha-
bentur, ac si ignoraret, veluti si ei detecta
sint in confessione auriculari tanquā Deo,
can. fin. §. sed mirandū, 15. q. 5. c. si sacer-
dos, 2. de offic. ordin. nisi & alibi idem con-
fessus publice sit, tit. de confessis in vitro-
que iure civili & pontificio.
b c. per tuas, in fi. vers. c. si probata, de simo-
nia. l. ad probationem. C. de probat.

C A P V T I I I.

Quis probet.

E A Ccusanti & agenti, nō reo onus pro-
bandi incumbit. a Negantis autē fa-
ctum per rerum naturam nulla est proba-
tio. b Per indirectum tamen posset admit-
ti, dum a negatiua in affirmatiuam fit, quo-

Eeeee 3

dammodo transitus, c. vt & is, qui excipit, A
censetur actor in eo, & suam intentionem
probare debet. d. Sed & præsumtio quæ-
dam pro asserente, aliquando transfert onus
probationis in negantem. e

S C H O L I A.

- a. ca. bona, 23. §. porro excessus, de elect. can.
quod autem, 1. §. seq. 6. q. 5. l. qui accusa-
re, l. actor, 23. de probat. C.
- b. ca. quoniam contra, 11. de probat. ca. bona
memoria, 23. vers. contra legat. de elect. B
nam eius quod non est, nulla existit qua-
litas, ex qua manifestum dici possit. l. eius,
qui in provincia, de reb. cred. P.
- c. c. ex tenore, 35. de testib. Vt autem hoc pla-
nius fiat, notanda sunt glossa distinguentes
species negatiue propositionis, una ad can.
accusator, 2. ad verbum, accusator, 6. q.
5. §. ad c. bona, 23. §. contra legat. ad ver-
ba, per rerum naturam, de elect. in quibus C
negatiua dicitur esse, aut iuris, aut facti,
aut qualitatis. Quarum quæ facti est, di-
citur esse aut pura, aut non pura, pura ea
dicitur, quæ simpliciter proponitur sine de-
terminatione loci, vel temporis, aut alterius
rei. Non pura, non simplex. Negatiua pura
probari non potest, directe vel indirecte, ut
si quis dicat, se non contraxisse, non duxisse
Bertham. &c. & ista negatiua trans-
fert onus in dicentem, non in negantem, ut in
d. ca. accusator, 6. q. 5. d. c. bona memoria,
cum similib. Non pura vero, cui adicitur
locus, tempus, vel alia circumstantia, pro-
bari poterit per indirectum, c. ex tenore, c.
series, de testib. l. optimam, C. de contrah.
stipulat. veluti si exhibeantur instrumen-
ta, in quibus contineatur contrarium dic,
vel alibi quam asseratur, rem gestam fuisse,
ut ibid. dicitur. circumstantia etiam in-
ducit in negatiua probationem, quæ habet E
ex consequentia affirmatiuam, ut cum
quis non sponte dicitur renuntiasse benefi-
cium, sequitur eum inde, quia non sponte,
ergo coacte renuntiasse, & illud negans de-
bet probare, postquam confirmans renun-

ziationem probauerit factam, c. super hoc,
de renunt. Negatiua etiam iuris probatur,
ut si negat quis recte factam emancipatio-
nem, hoc enim probare debet, l. ab ea parte,
§. 1. de proba. P. continet enim & ibi nega-
tio affirmatiuam, quod ipse sit. omissa solem-
nitas, vel quod a iure requisita non fue-
rint adhibita. Negatiua qualitatis requi-
rit probationem, si qualitas contra iuris com-
munis præsumtionem negetur, ut nego ta-
lem esse idoneum ad beneficium, probare
enim debet. nã alioquin iure quilibet præ-
sumitur idoneus, nisi de contrario constet,
c. duarum, c. si. de præsumt. c. vnic. de serui-
tut. in ordine faciundo, l. cum quidam. l. cum
pater. §. ego, de legat. 2. l. omnimodo, C. de
inoff. test. l. ex persona, C. de probat.

d. c. in presentia, de proba. l. in exceptionibus,
eo. tit. P. l. in ciuile, de rei vendi. l. 1. l. fru-
stra, C. de proba. l. si ex causa, l. 1. l. adseue-
ratur, de non numer. pecunia. C. l. si non
designata, de falsa causa adiect. leg. Et in-
cumbit probatio, qui dicit, l. et incumbit, de
prob. P. quia quemadmodum qui asserit, de-
bet habere commodum, sic & sentire debet
onus, l. secundum naturam, de reg. iur.

e. Vt in l. si chirographum, 24. de probat. P.
si chirographum debiti fuerit cancella-
tum, præsumptione liberatus debitor esse vi-
detur, & ideo si asserit se soluisse, liberatur
a probatione, & in contrarium creditor
debet probare non solutum. Idem si inue-
niatur chirographum in egrum redditum
penes debitorem, l. 14. §. 15. de solutio. C.
Multo magis si creditor fateatur se red-
didisse, l. 2. §. 1. de pactis. Pandect. aut con-
stet ei reddi mandasse, l. 7. C. de remiss. pi-
gnor. Præsumtionem autem hanc transferre
onus probandi in creditorem contrarium
negantem solutum, docet etiam Cynus ad
l. 1. C. de probatio.

CAPVT IIIII.

De modis probandi.

I N criminalibus negotiis a & causa ma-
trimonialibus plena debet esse probatio,
& lu-

& luce ipsa clarior, neque semiplena ad-
mittitur. *c.* Nec probatio generis in quæ-
stione speciei, nisi & in specie fiat, non suf-
ficit, dñt neque alioquin dubia, eattamen
probationis facultas non est coangustan-
da, sed amplianda. *f.*

S C H O L I A.

- a.* *l. fin. C. de probat.*
b. Quando maxime ad dissoluendum ma-
trimonium agitur, *ca. in literis, & ibi glo. B.*
ad verbum, probata, de testib. *Alexan.*
conf. 143. vol. 2.
c. In defectu probationis, vel ad supplemen-
tum in criminalibus non deferitur iura-
mentum. *Bartolus fuso ad l. maritus, num.*
4. de questio. & ad l. admonendi, num. 52.
de iureiurand. gloss. ad leg. quacunque, ad
verb. agatur, & ibi Salycet. de iureiur. fuso
Panor. ad c. fin. nu. 12. cum seq. de iureiur.
Quemadmodum autem in criminali causa,
sic in matrimoniali probatio per famam
cum uno teste non sufficit, quamvis suffi-
ceret in aliquibus causis alius civilibus, ut
notat glossa, ad c. veniens, in v. ad verbum
illorum, de testibus, gloss. in ca. mulieri, ad
verb. absoluto, de iureiur.
d. Veluti si quis dicat, aliquem suum esse sub-
ditum, & ex eo probet, quod sibi tributum
soluerit, quia tributis prestatio aliud potest
significare quam subiectionem, *ca. recepti-*
mus, de privileg. cap. quanto, ca. prater-
ea, de censibus. Itaprobatio generalis vel
equivoca, non releuat probantem super
certa specie contenta sub genere probato, *c.*
constitutis, de religiof. domib. c. cum vene-
rabilis, de censib.
e. *cap. de presentia, 18. & ibi interpretes, de*
probatio.
f. *l. quorundam, in fine. C. de heretic. l. gene-*
raliter, §. necessitate, de rebus creditis, cap.
quoniam frequenter, §. 1. ut licet non con-
testat. & c. can. fin. 14. questio. 2. ca. si-
gnificauerunt, de testibus. ca. quanquam,
14. questio. 2. decisio. Rota, 30. fuit dubi-
tatum, in noui.

C A P. V.

Per quæ fit probatio.

- 1 *Per instrumenta & sine illis, per alia.*
- 2 *Per præsumptionem certam.*
- 3 *Per rem iudicatam & confessionem.*
- 4 *Per literas excommunicationis, per libros antiquos, famam, acta litis, adminicula.*

Probatio fit communiter fieri potest, *1*
per publica instrumenta, *a* & sine illis
per alia, ipsiq; deperditis, *b* per iuramen-
tum necessariū, vel iudiciale, *c* per rei no-
torietatem. *d*

Per præsumptionem violentam, *f* fit ut ex *2*
anteacta vita præsumitur præsens, *g* nisi de
præsentis contraria liqueat, *h* præsumitur
& ex anteacta vita, quæ erit futura, *i* & e-
ruitur præsumtio animi, quod male agere
voluerit ex ipso negotio male actio, ut si
quis lanceas, vel sagittas in mortem in a-
lium mittat, quamvis deprehensus dicat
ludens feci. *k* Præsumitur & contra eum,
qui iudiciū subterfugit. *l* In dubiis & præ-
sumitur quilibet esse idoneus, *m* & bo-
nus, *n* vicini quoque scire facta vicinorum
præsumantur. *o*

Fit & probatio fit per rem iudicatam, *p* *3*
per confessionem quoque rei contra se
confitentis. *q*

Per literas etiam fit excommunicatio- *4*
nis probatur excommunicatio, donec con-
trariū & absolutio probetur. *r* fines dice-
ceseos, per libros antiquos, per testes, per
famā, & alia adminicula probari possunt, *s*
acta litis ordinaria facta coram prioribus
iudicibus, fidem faciunt coram secundis
inter easdem personas, & in eodem nego-
tio. *t* Adminicula autem, etsi per se seor-
sum non probent, tamen probationem
adiuvant: *u* & ut plerunque probationes
plures imperfectæ, si tendant ad eundem
finem, coniunctæ faciunt plenam proba-
tionem, secus si ad diuersum, *x* fama autem
probandi vim non habet, nisi aliis admini-
culis iuuetur. *y*

S C H O L I A.

- a titulo, de fide instrumentorum, in iure civile & pontificio, & in nouella, de instrumentorum fide & cautela, creditur & literis episcopi, itaquam publico instrumento, ca. statumimus, 19. q. 3. ca. cura, 11. q. 3. ca. de consiliis, 18. dist. c. peruenit, de fidei iussor. cum similib.
- b nempe per testes, l. sicut iniquum, §. l. statum tuum, 6. l. instrumentis, 9. l. cum instrumentis, 10. & l. emancipatione, 11. de testib. C. cum similib.
- c ca. 2. ubi interpretes, de probatio. cap. statutum, §. cum vero, & ibi gloss. de rescript. in Sext. aliter in voluntario & litis decisorio, l. admonendi, de iure iurand. Pand. sit & probatio per iuramentum in deperditione instrumenti, arg. l. si. C. de proba. Item per creditur & iuramento pro deperditione rerum ex vi illata per aduersarium, l. si quando, C. unde vi, ca. in primis, 2. q. 1. c. fin. quod metus causa, sit etiam probatio expensarum factarum per iuramentum solum expendentis, c. cum olim propter, 14. §. indices, de priuileg. l. sancimus, C. de iudic. taxatione, ubi ibi dicitur, premissa, & in can. offeratur, 3. q. 4. cap. constitutis, de procuratorib. & c. si. quod metus causa.
- d titulis de testibus, parem enim vim habent testes & instrumenta, nisi in priuilegio. l. in exercendis, C. de fide instrumentor. c. cum ad sedem, de restitu. spolia.
- e notoria non indigent probatione, quia equiparantur sententia, l. emtorem, in prin. de actionib. emt. multa de notorio. in c. vestra, de cohabitatione cleric. & mulier. in can. manifesta, & ibi glo. 2. q. 1.
- f c. adferre, 2. ca. literis, 12. c. tertio loco, 13. de presumt. ca. dixit dominus, 32. q. 1. l. si qui adulteris, C. ad leg. Iuliam, de adulter. veruntamen maxima debent esse presumptiones, aliisque argumentis sociate, antequam ex illis in criminibus quispiam damnetur, c. literas, 14. de presumtio.
- g c. ex studiis, 3. c. mandata, 6. c. cum in inueniunt, 15. de presumt. c. semel, 8. de reg. iur.
- h c. ferrum, 50. dist.
- i d. c. 3. c. mandata, & c. pen. de presumt. lib. 2. tit. 23.
- k c. 1. eod. tit. de presumt.
- l c. nullus dubitat, 4. de presumt. qui enim subterfugit iudicium, de iustitia sua causa diffidere presumitur, c. Christianus, 11. q. 1. c. decreuimus, 3. q. 9. ca. honoratus, 74. dist. quemadmodum dicitur de corruptore iudicis, qui amittit ideo actionem, quod dissidentia iusta sententia, in pecunia corruptionem spem negotii posuerit, l. 1. C. de poena in dic. qui male iudica. lib. 7. C. tit. 49. & qui post commissum homicidium, statim & ante inquisitionem fugit, suspectus efficitur, quod conscientia patrat sceleris aufugerit, atque fuga ea iudicium facit sufficiens ad torturam, potissimum si sit homo vilis & reprobata vita, secundum Bart. ad l. si. nu. 5. de questionib. Imola ad ca. nullus, de presumt. Decius, confi. 234. nu. 3. incip. in effectu quaeritur, nisi facta inquisitione vel accusatione, metu carceris aufugerit, quo casu sola fuga non facit iudicium sufficiens ad torturam, per rationem, quod liceat unicuique sanguinem suum quomodoque redimere, l. 1. de his, qui ante sentent. mort. sibi conciu. Pandect. & nemo teneatur se periculo exponere, ca. 1. de cleric. non resident. cap. cum persona, de priuileg. in Sext.
- m c. si. de presumt. c. vnic. de scrutinio. in ordine facien. ca. siquidem, 86. dist.
- n l. merito, pro socio, P. l. super seruis, qui milita. non poss. lib. 12. C. auth. contra qui propriam, C. de non num. pecun.
- o c. quosdam, 7. & ca. quanto, 8. de presumt. ca. quod dicitis, 16. dist. ca. cum in tua, qui matrim. accus. poss.
- p Quia pro veritate habetur, l. ingenium, de stat. hom. P. l. res iudicata, de reg. iur. P.
- q cap. 1. de confessis, l. certum, eod. tit. Pan. qua autem requirantur, antequam haec confessio probet, tractatur, in l. vnic. & ibi gloss. de confess. C. nempe, ut quis confiteatur contra se, quod natura non respuat, & in iudi-

in iudicio, sponte in presentia partis, de A quibus etiam vide Chassaneum ad §. 12. de retractat. ad verba, & par leserment, nume. 1. & seq. in consuetud. Burgundia, censetur hac confessio antestare probationi testium vel aequalis illi, l. qui de inofficiosi, §. l. Titia. soluto matri. P.

l. 2. C. de in ius vocan. l. cum te, C. de transf. act. c. quoniam per confessionem, de priuileg. nec tunc opus est testibus, ubi adest confessio. l. illam, ibi, quid opus est testib. B de testib. C.

s cap. cum causam, 13. de probatio. can. plur. res, 16. q. 1.

t ca. fin. de probatio. c. causam qua, de testib. sic attestations in uno iudicio recepta, valent in alio, §. quoniam multa, de testib. in nouellis. l. penult. & fin. C. de arbit. l. fin. de testibus. Quod verum intelligo, si inter easdem personas, vel inter succedentes in locum earum, & inter eos, qui alio modo ius habent ab iisdem, agatur, & si ad idem, cap. quamuis, de re iud. & ibi Innocentius, & idem, in ca. causam qua, eodem titul. & Ioannes Andreas ad clem. saepe, de verborum signific. Alioquin fidem non faciunt inter alias personas, c. veniens, de testib. quia res inter alios acta & indicata aliis praeiudicium adferre non solet. rubrica C. res inter alios acta, exceptis casib. notatis ad dictum c. quamuis, de senten. & re iud. vide Rotam decis. 410. si post diffinitiuam, in nouis.

v cap. per tuas, de simonia, c. cum dilectus, de successio. ab intesta. c. preterea, de testib. c. literis, & ca. 3. de presumptio. argumento, quod singula que non prosunt cummulata iuuant, l. sancimus, C. de testa. l. nec non, §. si quis sepius, ex quibus causis maior. l. iudicia. C. de rei vind.

x Felinus ad c. cum causam, de probatio. col. 4. ubi multa post Bartol. ad l. 1. §. 1. versic. item Cornelia, de questio. & sic indicatum in camera imperiali refert Mynsin ger. centuria 2. observatio. 100.

y c. super eodem, §. §. fin. de eo qui cogn. con-

sanguineam uxorem suam, c. tam literis, 23. de testib. §. tua nos, 8. §. si vero publicum, de cohabitata. clericor. & mulier. adiuta autem fama aliis iudiciis & argumentis, probandi vim habet. c. cum causam, 13. versic. famam, de probatio. capit. preterea, 27. de testibus.

CAPVT. VI.

Effectus probationis.

Actor, qui plene probauit, non tene-
tur iurare, a item pro eo, qui melius
& magis sufficienter probauit, ferenda est
sententia, b alioquin neque ius, neque vo-
luntas defuncti quicquam potest, ubi pro-
batio deficit, c

SCHOLIA.

- a c. 2. de probat.
b c. licet, 9. §. ex premissis, de probat. secun-
dum allegata & probata, l. illicitas, §. veri-
tas, de officio presid. P.
c l. 30. de testam. tutel. P.

DE TESTIBVS.

TIT. XI.

- a Agitur de testibus & attestationibus lib. 2. de-
cretal. tit. 20. libro 2. Sext. tit. 10. lib. 2. clement.
tit. 8. & in titulo de testib. cogendis lib. 2. decre-
talium tit. 21. & titulo ut lite non contestata
non procedatur ad testium receptionem, vel ad
sententiam diffinitiuam, eod. lib. 2. tit. 6. & lib.
22. P. tit. 5. lib. 4. C. tit. 20. in nouell. de testib. 9.

CAPVT I.

Continuatio & quid testes.

Utm autem probationes, ut dictum est,
aut testibus aut fide tabularum con-
stent, a post tractationem de probatione
E in genere, ad speciem & ad testes perue-
niendum est, postea ad fidem instrumentor-
um. Testes antiquitus dicebantur, quasi
superfluitates, eo quod super causæ statu pro-
ducebantur, nunc parte priore nominis
ablata, testes vocantur. b

Effff

S C H O L I A.

a cap. forus, §. iurgium, vers. probatio, de verborum signific. equiparantur testes & instrumenta in probatione faciendis in l. in exercendis, C. de fide instrumentorum, l. 1. de fide instrumentorum. P. glossa & interpretes ad l. si ex falsis, de transact. & ad c. peruenit, in 1. de testib. cogen. Lanfrancus ad c. quoniam contra, ad verba instrumentorum productiones, in principio, de probat.

b d. c. forus, §. testes, de verb. sig.

C A P V T II.

Distinctio testium.

Testium quidam dicuntur comprobantes; quidam singulares, de diuersis separatim testificantes; a quidam contrarii, aut sibi, aut aliis; b quidam falsi, contra veritatem deponentes; quidam corrupti. c Inuenitur & testis superior, Deus; d interior, conscientia cuiusque; e exterior, de quo nos agimus, cum persona testatur, f item testimonium aliud verbo, aliud facti euidencia constat, g

S C H O L I A.

a capit. cum dilectus, 3. 2. de electio. ubi nec singulares testes probant, si singuli aliud dicant.

b Qui nec probant. c. licet, 9. §. quauquam, de probat. can. nihilominus, 3. q. 9. cap. si testes, §. item qui falsa, 4. q. 3. can. quod autem, 23. q. 7. c. sollicitudinem, de appellat. l. cum precum, C. de libera. caus.

c c. licet, de probat. ubi contra illorum testimonia ex illis opponitur legitime.

d can. si peccatum, 22. questio. 1. cano. inter verba, 11. q. 3.

e dicto can. inter verba, & can. custodi. 11. quest. 3.

f can. inbemus, de consecra. diffin. 1. can. nolo ut, 12. q. 1. can. non sunt, 11. q. 3.

g can. priusquam, 82. distinctio. can. propo-

A fuisse, 28. distin. can. de his vero, 3. q. 2. sic Apostoli dicuntur fuisse testes in tota Iudea, opere & sermone, can. existimant, in 11. q. 3.

C A P V T III.

1 Super quib. testificantur testes; an iterum audiendi.

2 De quibus interrogati probent.

3 Quando corrigere possunt testimonium.

Testis super dubiis generaliter adhibentur. Nam factum notorium non indiget testimonio depositionibus declarari, cum talia probationem vel ordinem iudicium non exigant, a ut contra testis, qui obscure deposuit, examinandus est iterum, ut veritas habeatur. b Apertis, tamen & publicatis testationibus, iidem testes vel alii non sunt recipiendi super eodem articulo, quo iam examinati sunt, metu ne corrumpantur, c & nisi super nouis articulis, d aut (ut dixi) nimium obscure super iisdem antea deposuerunt, quo casu auditionem testium index repetit; e aut si culpa aut dolo examinantis, testes non fuerint de omnibus examinati. f

De his etiam tantum articulis, de quib. diurarunt, se dicturos veritatem, interrogati & deponentes probant, de aliis vero testantes non iurati, deponentes non probant, neque etiam de aliis quam iuratis interrogati deponere non tenentur. g

Potest autem testis in continenti se corrigere, addere, vel diminuere dictis in depositione sua, non autem ex intervallo. b

S C H O L I A.

E a capit. super eo, 3. de testibus cogen. lib. 2. tit. 21.

b c. cum clamor validus, 53. de testib.

c c. fraternitatis, in textu, & glossa, & c. constitutis, in 2. de testib.

d cap. causam que, 19. de testib. clem. 2. eo. tit. Sic distinguit ca. cum venisset, 25. §. penult. & fin. de testibus. Questiones, inquit, alias, super quibus testes fuerint produ-

produci, & depositiones publicatæ eo-
rum, vel renuntiatum fuerit testib. hinc
inde, nullis aliis ab alterutra parte rece-
ptis, secundum tenorem ipsarum me-
diante iustitia terminetur, si quæ vero
fuerint quæstiones, super quibus vel te-
stes non fuerint producti, vel renuntia-
tum iisdem, audiat, si qua hinc inde
proposita fuerint, finem debitum im-
ponentes. Et in cap. series, 26. eod. tit. po-
test reus producere testes ad probandum
contrarium eius, quod actor probauit, si
publicatio attestatorum non est facta,
non obstante consuetudine contraria. Atq;
in c. ex tenore, 15. eod. tit. post publicatas
attestationes aduersarius admittitur ad
probandum contrarium, si ante publica-
tionem super hac probatione contraria in-
strui non potuit; ibi enim nouus articulus
& noua exceptio esse videtur, & ita testes
recipi debent, ut dixi, & probat, l. si qui-
dem, C. de exceptionibus, l. exceptionem,
Cod. de probat. c. denique, de exceptio. Su-
per veteri vero articulo, post publica-
tionem non essent recipiendi testes, c. fraterni-
tatis, de testib. Notantur & ad c. de testib.
ad verbum publicatæ, de testib. casus tres,
in quibus testes publicatis attestationibus
non admittuntur super eodem articulo. c.
si renuntiatum sit. 2. si sufficiens facta pro-
ductio sit. 3. si publicatio sit facta. Dum-
modo in eodem articulo sit idem modus a-
gendi. Aliter enim aliud dicendum esset ex-
istente diuerso modo, ca. veniens, cap. cum
in tua, de testib. vel si inter alias personas,
de eodem articulo contenderetur, cap. pra-
sentium, 3. 1. de testib.

e c. cum clamor, 53. iuncta gloss. de testib.

f c. perinas, 48. eod. tit.

g c. de testib. 29. c. veniens, c. constitutus, de
testib. l. si quis libertatem, §. fin. de petitio.
hereditaria, l. fin. C. qui legitimam personam
standi in iudic. habeat.

h Notatur in cap. cum causam, de testib. per
Cynum ad authon. qui semel, de probat. C.
Bartol. ad l. eos qui, de fals. debet autem

qui examinat scribere subius primam de-
positionem, quod testis redit in continentem,
& dixit, quod reduxit in memoriam tale,
&c. Massuerius in practica tit. 17. de te-
stib. num. 25. Quando vero in continentem,
& quando ex intervallo dicatur testis se-
ipsum corrigere, docetur in cau. praterea,
de testib. cogend. & ibi Panor.

CAPVT IIII.

Qui possunt aut non possunt esse testes.

Generalis est regula, testes admittendos
non esse, nisi idoneos & fideles. a tales
autem dicuntur, qui non possunt iure re-
iici. b Consideranda itaque in testibus, di-
gnitas, mores, grauitas, fidesque. Et perso-
na cuiusque testis exploranda, num decu-
rio, num plebeius, num honestæ aut incul-
patæ vitæ, an notatus vel reprehensibilis, an
locuples, vel egenus sit, ut lucri causa quip-
piam facile admittat, vel an inimicus ei, ad-
uersum quem testimonium fert, vel ami-
cus ei, pro quo testimonium dat, quorum
si suspicione caret, est admittendus. c Te-
stimonium clerici aduersus laicum in cri-
minali nemo recipere debet; d ut neque
laici vel eius, qui clericus esse non potest,
contra clericum, e exceptis causis electio-
num, f & grauiorum criminum excepto-
rum, ut simoniæ, g aut nisi suam vel luo-
rum laici prosequantur iniuriam. h Non
admittuntur quoque testes ut probati,
qui aduersus testationes suas vacillant, i
non periurus, k non hæreticus, l nisi pro
orthodoxo testetur; m non apostata, n ex-
communicatus o excepta causa hæresis. p
non iudicio publico damnatus, q vel ob
famosum carmen, r quive ad dicendum
vel non dicendum testimonium pecuniam
accepit; s qui publici iudicii reus est; t nec
is etiam contra quem obiecto crimine
excipitur; v non infamis, vilisve perso-
na, x aut qui est litigiosus, seu qui de fa-
cili litigat, y quive multum pauper est. z
Neque etiam regulariter reus de se confes-
sus crimen, contra confocios criminis au-

fffff 2

ditur accusans aut testimonium profe-
rens, *aa* exceptis quibusdam occultis &
graviorib. criminibus, vt læsæ maiestatis,
bb hæreseos, *cc* simoniæ, *dd* Non admit-
tendum quoque inimici testimonium, vt
dixi, contra inimicum, *ee* nec domestici, fa-
miliaris, amicive cognati, & affinis produ-
centis, vel existens ex numero eorum,
quibus is imperare potest, *ff* Non auditur
etiam libertus contra patronum, *gg* filius
contra patrem, pater contra filium, *hh* ne-
que is, qui ex negotio, pro quo testatur,
commodum aut damnum consequi po-
test. *ii* Non dicit etiam testimonium im-
pubes, *kk* mulier, quæ quæstum corpo-
ris fecit palam; *ll* alioquin mulieribus in
quibusdam negotiis creditur, in quibus-
dam minime. *mm* Nemo etiam pote-
rit esse iudex & testis, *nn* nemo quoque in
sua causa pro se testari potest, *oo* contra se,
poterit. *pp* Quicumque item ad accusan-
dum non admittitur, a testimonio pariter
repelleretur. *qq* Sacerdotes pro negotiis se-
cularib. non debent apponi pro testibus,
rr In testamentis autem presbyter parro-
chianus testantis, cum duobus testib. ple-
nam fidem addit.

SCHOLIA.

- a* id est, vt sint omni exceptione maiores. c. 1.
de testib. can. placuit, 4. q. 2.
b can. si testes, in princip. & §. testium, 4. q. 2.
l. 3. de testib. P. si sine suspitione sint omnes
erunt admittendi; pro illorum enim fide
communiter præsumitur, l. 71. §. si testes,
de testib. in P. sicut in aliis quilibet bonus
præsumitur, c. dudum, & c. si de præsumt.
l. non omnes, §. a barbaris, de remilita. P.
& edictum de testibus est prohibitorium,
vt qui non prohibentur expresse, admitti
debeant. l. 1. de testib. P.
c Hac omnia ponuntur in can. si testes, 3. §. in
testibus, & §. testium, 4. quest. 2. in l. 2. &
3. de testib. P. in c. forus, 1. c. §. si de ver. sig.
d cano. 9. testimonium, 11. q. 1. c. de cetero,
14. de testib.

A e d. c. de cetero, & can. beati, §. fin. cum can.
seq. 2. q. 7.

f c. tam literis, 33. de elect.

g cap. tanta, de simonia. cap. cum P. de ac-
cusatio.

h d. c. de cetero, in fin. de testib.

i dict. c. si testes, 1. §. in testibus, 4. quest. 2. &
l. 2. de testib. P. quia & qui ita dubitat in
suo testimonio, & contrarius sibi est, inci-
dit in crimen falsi, l. eos qui, ad leg. Cornel.
de fals. P. c. pura, 3. q. 9. l. de minore, in fin.
& l. ex libero, in prin. de questio. ca. super,
de accusat. ca. vni. vt ecclesiastic. beneficia
sine diminut. confera. nisi testes in continen-
ti se correxerint, c. præcrea, 7. §. fin. de
testib. cogen. aut si agatur de causis hæresis
& testis, qui antea negauerit, postea fateat-
ur. c. accusatus, 8. §. licet, de hæret. in Sext.
in fidei fauorem, & dummodo aliud testi-
monium non reiciat.

C k can. constitutus, vers. periuri, 3. q. 5. c. qui-
cunque, 6. q. 1. can. paruuli, §. is qui semel,
22. q. 5.

l c. 1. de hæretic. ca. non potest, can. si hæreti-
cus, §. orthodoxis, cano. testis, vers. & vera
fidei, 2. quest. 7. can. beatus, ca. si quis ve-
ro, 3. questio. 4. can. suspectos, vers. qui re-
clam, 3. quest. 5. & in can. Apostolo, 74. l.

D quoniam multi, 21. de hæretic. C. cum si-
mil. Aliquando tamen hæreticus contra
hæreticum admittitur. d. l. 11. de hæretic.
c. in fidei fauorem, 5. de hæretic. in Sexto.
can. si hæreticus, 2. questio. 7. hac clare di-
stinguitur in c. 1. illud quoque, nuntiasti, no-
uel. 45. vt non liberentur curiali fortuna
Iudæi, & c. vt actore & reo hæreticis liti-
gantibus, hæreticus testis esse possit; hæreti-
co & orthodoxo litigantibus, hæreticus in
hæreticum testis esse possit, at non in ortho-
doxum; inter orthodoxos vero licet exsiste-
re, nullo modo testari possit, nisi orthodoxus
refugiat munus curia. addit & rubrica
dictæ nonel. posse vero, inquit, eos, scilicet
Samaritanos & hæreticos & Iudæos, con-
tra orthodoxos, quod subiaceat curiali
fortunæ, testimonium prohibere, vt
qui

- qui & pro orthodoxa politia recte testi-
monium perhibeant.
- m d. ca. si hereticus, §. fin. autem orthodoxus,
2. q. 7. §. enimvero, novel. 45.
- n can. si quis vero, & can. beatus, 3. q. 4.
- o c. decernimus, §. de sent. excom.
- p in qua & excommunicatus testatur, ca. in
fidei, de heret. in Sext.
- q can. fin. §. lege Iulia, 4. q. 2. l. 3. §. lege Iu-
lia, de testib. P. l. athletas, §. calumniator,
de his qui notant infam. P.
- r dist. can. fin. §. ob carmen, 4. q. 2. & l. 21. in
prin. de testib.
- s can. placuit, can. fin. §. lege Iulia, 4. quest.
2. can. si §. sed non ideo, 1. 4. q. 5. c. 1. ca. sicut
nobis, 9. de testib. l. 3. §. lege Iulia, eo. tit. P.
- t can. fin. §. in testimonium, 4. q. 2. cap. fin. de
testib. l. 20. eod. tit. P.
- v ca. testimonium, §. 4. de testib. debet autem
specifice proponi & declarari crimen ob-
iectum, aliter non admittitur exceptio. ca.
praesentium, §. testis, de testib. in Sex. ca. ut
circa, de elect. in Sex. & ibi gloss. ad verba
omnia & singula.
- x cano. in primis, §. sed & de personis, 2. q. 1.
cano. praesul, in fin. 2. q. 4. can. testis, 2. q. 7.
can. suspectos, can. constitutus, 3. quest.
5. can. nulli, 1. q. 4. cano. qui crimen, §. te-
stis autem, 6. q. 1.
- y d. can. suspectos, §. aut facile litigantes, can.
nullus, §. nullus frequenter litigans, 3. q. 5. D
- z can. in primis, §. sed & de personis, 2. q. 1.
can. si §. testimonium fides, 4. q. 2. l. 3. §. an etiam
egenus, de testib. P.
- aa cap. 1. de confess. cap. veniens, 10. §. perso-
nas, de testib. can. fin. §. item liberi, 4. q. 3.
can. pen. §. si & can. fin. 1. 5. q. 3. l. fin. de ac-
cusatio. Cod. vide fulium Clarum, libr. 5.
Sententiarum iuris, §. final. quest. 21. &
Papam, lib. 22. Rhapsod. arrestor. tit. 13.
arrest. 2. & 3.
- bb d. c. 1. de confess. & d. can. fin. vers. prater-
quam de crimine, 4. q. 3.
- cc c. in fidei fauorem, §. de heret. in Sext.
- dd cum distinctione tamen, num de crimine
simoniacus infamatus sit, ut tunc admit-
- tatur non aliter, cap. veniens, & ibi gloss. de
testib. c. 1. eod. tit. in Sext. c. si quis Papa, §.
propter occultas, 79. dist.
- ee inimici conspiratores reiciuntur, nec pro-
bant, cap. cum I. & A. 22. de sententia &
re iudica. cap. per tuas, 2. & c. licet Heli, de
Simoniac. cap. cum oporteat, ubi ratio de
accusatio. cap. in primis, §. sed & de perso-
nis, 2. quest. 1. & in principio 3. questio. 5.
vers. & quod vox, & can. accusatores, &
testes, can. suspectos, in prin. ca. omnes, in fi.
ca. 3. quest. 5. ca. conspiratorum, & ca. con-
iurationum, 11. questio. 1. l. 3. de testib. P.
videbit autem index, an tales inimicitiae
sint quae sufficiant, ut & reliqua fere omnia
eius arbitrio committuntur, l. 1. §. prater-
ea, de questionib. praesumitur autem ini-
micus alicui, qui alias contra eundem in
causa criminali protulerit testimonium, c.
meminimus, de accusat. l. produci testes, de
testibus.
- ff can. 1. vers. veletiam eos quos ipse, & cap.
fin. §. testimonium, 4. quest. 2. ca. fin. §. etiam, &
cap. item idonei, §. testes, §. testis, eadem 4.
questio. 2. ca. 1. ca. 2. ca. similiter, vers. vel
ad fines, ca. accusatores, 3. quest. 5. c. absens,
§. nec ad fines, 4. quest. 9. c. super eo, 22. cap.
in lites, 24. de testib. cap. forus, §. fin. de ver-
borum signific. cap. insinuante, de offic. de-
legat. l. parentes, l. quoniam liberi, de testib.
C. l. 6. 3. quest. 24. eodem tit. P. nisi testis
productus contra producentem vel alium
producentis familiarem, testimonium per-
hibuerit, can. 1. 3. quest. 5. aut nisi cogatur
de consanguinitate probanda, & matri-
monio contrahendo vel dissolucendo, ca. 3.
qui matrimo. accusar. poss. sic & servi con-
tra dominos, si alia non sit probatio admit-
tuntur, in can. fin. §. servi responso, 4. q. 2.
l. 7. de testib. P.
- E gg can. episcopus, §. fin. 12. q. 2. can. si §. liber-
ti, 4. q. 2. l. 11. C. de testib.
- hh can. fin. §. parentes, 4. q. 2. l. 5. C. de testib.
- ii in re propria nullus est testis idoneus, can.
sane, 15. quest. 3. can. fin. §. nullus, §. omni-
bus, 4. quest. 2. l. 10. de testib. P. l. 9. C. eod.

tit. sic nec creditur testi deponenti, si simili-
lem ei causam habeat. cap. personas, 20 de
testib. c. causam qua, in 2. de iud.
kk l. 3. §. lege Iulia, de testib. can. 1. 4. q. 2. ca.
forus, §. si. de verbor. signif.

ll can. fin. §. lege Iulia, 4. q. 2. l. 3. lege Iulia,
de testib. P. aliquando tamen omnib. mu-
lieribus dicendi testimonii ius negatum, ut
ait Gellius lib. 6. c. 7. Et exstat Constantini
lex 1. de raptu virginum in Codice Theo-
dosiano, quam legem renouant Leo 7us m-
perator nouella 48. ne mulieres in con-
tractib. testimonium præbeant. eo quod
pudica honestati mulierum non conveniat
in virorum oculos occurere; permittit au-
tem in rebus peculiariter ad illas pertinen-
tibus, quibus interesse viris fas non est, sua
peculiaria virisque occulta testari, ut do-
partu, & si cui rei alii sola mulier adhibe-
tur, ut & ad domesticum testimonium ad-
hiberi potest, in l. 8. §. sexto. de repud. C.

mm vide c. forus, §. si. de verbor. signif. can. ex eo,
can. de crimine, 15. q. 3. c. 3. coram literis,
33. de testib. l. 18. eod. titu. P.

nn can. nullus unquam, 4. q. 4. neque qui in-
dex vel assessor vel aduocatus fuit in ea-
dem causa testimonium recte dicet. cano.
statuendum, 10. q. 2.

oo can. sane, 15. q. 3.

pp §. 1. 14. q. 2. c. 1. de confess. unica, & ibi
gloss. C. eo. tit.

qq can. 1. 4. q. 4.

rr can. quanquam, 14. q. 2.

ss c. cum esses, 10. de testa.

C A P V T V.

Quæ obseruanda in testibus.

- 1 Ne audiantur ante litis contestationem,
quibusdam exceptis.
- 2 Sint vocati, & is contra quem produ-
cuntur.
- 3 Item iurati, & de duplici iuramento eo-
rum.
- 4 Forma probandi contenta in instrumen-
to deperdito.
- 5 Quomodo testes interrogandi,

A 6 Quoties produci possint.

7 Quomodo testes deponant.

8 Qua die examinari debeant, & quid, dum
contrarii sunt.

Generaliter, testes in causa non sunt
producendi vel recipiendi, nisi lite con-
testata, a præterquam si forte de morte te-
stium, vel de absentia diuturna timeatur,
vel ubi agitur de causa matrimonii, electi-
onis, publicationis, inquisitionis, b vel de
causa denuntiationis; c item in absentia a-
ctoris, præsentis reo, recipiuntur testes, d
& in causa hæresis post mortem rei, e & v-
bi offenditur publicum commodum, f si
persona est incerta, g & in aliis quibus-
dam. h

Testes non debent ad testimonium di-
cendum sponte se ultro offerre, sed vocati,
& veluti inuiti debent deponere. i Vocari
item debet aduersarius vel præsens esse,
dum recipiuntur & iuramentum præstant
testes, k

Non enim prius audiri vel examinari;
in alterius debent præiudicium, quam iu-
rauerint; l duplex autem iuramentum te-
stium, nempe ut iurent se non priuato odio
neque amicitia, neque pro aliquo com-
modo quod habuerint, vel habent, vel
habitura sint, ad hoc iurandum inductos,
D & sicut ipsi dicunt, rei veritatem se dice-
re, & credere se ita esse. m Neque excusa-
bit a iuramento præstando, quod sint re-
gulares seu religiosi, nisi a partibus iura-
mentum remittatur. n Forma tamen iu-
randi non est eadem in personis ecclesia-
sticis, presbyteris, episcopis, ac aliis. Neque
enim tenentur manus sacrosanctis euân-
gelis admouere, sufficitque si propositis scri-
pturis manu ad pectus admota iurant. o

E Qui voluerit contenta instrumento
deperdito probare per testes, in primis
probare debet tenorem instrumenti, de-
hinc quod fuerit sine aliquo vitio vel su-
spicione falsitatis. p

Debent autem examinari seu interro-
gari

gari testes ieiuni de honestate, non tamen A
de necessitate, q. sigillatim seu separatim,
& diligenter. 7

Posiunt veroter produciante testatio-
nes publicatas & ante renuntiationem tes-
tium productioni, s. non autem quarto,
nisi solemnitate legali interueniente, &
ex causa. 1. Refrenanda tamen erit multi-
tudo testium. 2.

Testes non debent per quamcunque
scripturam testimonium proferre, sed præ- B
sentes de his, quæ viderint & nouerint, ve-
raciter testimonium dicere. x. Aliquando
potissimum in grauioribus & criminalib.
humilibus & abiectis testibus fides non
erit abhibenda sine tormentis. y. Debet &
testis sui dicti reddere rationem, vt ei cre-
datur, cur id, quod dixerit ita sit. z. Et de ea
retantum, super qua productus fuerit. aa.
Nec sufficit pro veritatis fide testi dicere,
se audiuisse ab aliis ita factum, vel ita se ha-
bere, quod deponit, non enim de auditu
ab alio dictum, fidem facit ad aliorum fi-
dem relatum, bb. nisi cum auditu alia acce-
dant adminicula, cc. aut si agatur de anti-
quis, quæ quis se audiuisse a senioribus, a-
lioquin tamen fide dignis, dixerit. dd.

Posiunt examinari die feriata testes, ee
sunt & alia in testibus seruanda, quæ quo-
tidiana praxis docet per se, ff. in quibus si
contrarii testes sunt, si fieri possit, redu-
cendi erunt ad concordiam. gg.

S C H O L I A.

a c. 1. & c. quoniam, s. vt lite non contestat.
non procedatur ad testium receptionem,
vel ad sententiam. lib. 2. tit. 6.

b dicto c. quoniam frequenter, vt lite non con-
test. cum simil. ibi per gloss. notatis. In hac
nihilominus causa citandus est aduersa-
rius, ad videndam productionem testium E
& eorum iuramentum. Gaylius disputat
li. 1. practicarum obseruationum obserua.
94. post Socinum ad d. c. quoniam contra,
nume. 1. 1. Summatim vero audiuntur te-
stes, antequam lis moueatur de causa, si pe-

riculum sit eos, non adfuturos, quando illis
opus erit, vt in dict. c. quoniam, & in l. lege
Aquila, 40. ad l. Aquil. P.

c c. nouit, de iudic.

d vt in cap. causam que, de dolo & contuma.
authent. qui semel, C. quomodo & quan-
do iud.

e can. sane, in 2. 24. q. 2.

f ca. quia ea, 3. q. 5. can. quidam, s. q. 1. can.
2. 5. q. 2.

g Qua enumerantur per gloss. ad d. cap. quo-
niam, vt lite non contest. ad verbum regu-
lariter.

h Toto titulo de testib. cogen. authent. rogati,
C. de testamen. qui enim se vltro offert non
vocatus aut rogatus, habetur vt dicunt sub-
ornatus & suspectus, argum. ca. illi, s. q. 5.
l. que omnia, de procur. P. nisi forsan for-
uito testes in iudicio inuenirentur; tunc
enim absque citatione examinari possent,
vt Iason tradit in l. nec quicquam, s. vbi
decretum. nume. 27. de offic. proconsul. P.
quinimo & qui iurauit, se non dicturum
testimonium, potest cogi ad dicendum, ca.
intimauit, 18. de testib.

i cap. 2. de testib. sufficitque ibi vna citatio,
nec trina desideratur. At sine illa vna, non
valet examinatio, vt ibidem dicitur, & in
c. in nomine domini, de testibus, l. si quan-
do, C. eod. Alexand. consil. 79. volum. 2.
Non requireretur tamen citatio partis, si
testes ad instruendum tantum iudicem ex-
aminandi essent, Bald. ad l. si qua per calu-
mnia, ver. si. sed pone, de episco. & cler. C.
aut si grauiora essent crimina, quam re-
quiri aut admoneri reus debeat, aut si vo-
cationem partis non patiat ob breuiorem
dilationem, vt puta quia interim iurisdic-
tio iudicis sit peritura, Oldrad. consil. 85.
& in quibusdam aliis, de quibus tractat
cumulate Felinus & Decius, ad d. c. in no-
mine domini.

k Testes sine iuramento prestito non probant
contra alium, cap. de testibus, capit. nuper,
s. 1. cap. in his questionibus, de testibus. can.
fin. s. & prius, 2. questio. 4. can. penultim.

3. questio. 9. l. 8. C. de testib. l. iurifurandi. A
C. eod. can. si testes, §. item iurifurandi. 4.
q. 3. cano. hortamur, 3. q. 9. quantumvis
causa sit summaria, ut ait Imola ad clem.
sape, de verb. signific.
- l c. quoties aliqui, §. de testib.
- m c. tuis questionibus, 39. c. nuper, §. 1. de te-
stib. Remissio ante debet fieri expresse Fe-
linus ad d. c. tuis questionib.
- n ut tractant doctores in c. fin. de iurament.
calumnie per authent. sed iudex, de episco. B
§. cleric. quanquam in dict. c. fin. dicatur,
clericos tangere debere sacras scripturas
iurantes; quod tamen hodie in usu non est,
§. solent tantum eis proponi, ut §. gloss.
tradit ad clem. 1. de homicid. ad clem. 1.
§. porro, de heretic. Speculator in titulo de
teste, §. 4. §. 7. textus in can. testimonium,
9. §. fin. 1. 1. quest. 1. in Austria etiam §
Bavaria nobilibus permixtum est, ut sine
corporali iuramento per scripturam depo-
nant, ut refert And. Gaylius lib. 1. practi-
carum observationum, observa. 100 nu. 2. 2.
o cap. cum olim fuisset, 12. de privileg.
lib. 5. tit. 3. §. ibi Panorm. §. Felinus, §.
ubi ea ratione decem testes dicuntur exa-
minati facit l. testium, C. de testib. l. fin. C.
de fide instrum. Alexand. consi. 196. viso
testamento, volum. 2. Sitamen aduersa-
rius furatus fuisset instrumentum, sufficit
probare amissionem, leg. si de possessione, de
probat. C. in odium furantis. Et aliquan-
do amissio instrumenti probatur per iura-
mentum eius, qui amisit, leg. fin. de fide in-
strum. ut §. aliarum rerum perditu-
rum, l. si quando, C. unde vi. cap. fin. quod
metus causa. can. in primis, 2. quest. 1. vi-
de de his Guidonem Papaeum, decis. 244.
incip. quispiam in causa propria.
- p cap. 1. in fin. §. ibi gloss. de testib. cano. pla-
cuit, 4. q. 2.
- q c. venerabili, §. 2. de testib. l. nullum, C. eo.
circumstantiis causa diligenter inquisitis,
c. cum causam, 36. eod.
- x clem. 2. de testib. cap. iuravit, 6. de probat.
cap. cum venisset, 25. §. questiones, de te-
stib. §. quia vero, nonella 90. in curia-
men. Romana §. aliis supremis alibi, ex
gratia interdum articuli §. testes admit-
tuntur §. probationes, §. ante §. post con-
clusionem in causa. Agid. Bellamera,
conclus. 447. incip. articuli, de probatio.
§. conclusionem 745. de restitutio. in integ.
Rota decis. 448. nota quod, in antiq.
- s cap. in causis, §. cap. significaverunt, 36.
cap. cum causam, 37. §. cap. constituit,
40. cap. ultra, §. 5. de testib. Hodie unica
dilatio datur in Gallia ad producendos §
examinandos testes; §. secunda cum cau-
sa cognitione, tertia vero dari non solet et-
iam ex rescripto principis pro eo impetra-
to, ex constitutione Francisci 1. Regis Gal-
liarum in novis, articulo 31. 33. 34. 35.
- t c. cum causam, 37. de testib.
- v Hoc est, testes viva voce presentes, non per
scripturam absentes, testimonium dicere
debent, cap. 1. §. testes, 3. q. 9. cap. fin. §. alie-
ra est, 4. q. 2. can. relatum, §. unde cano-
nica, §. 9. 2. cap. tua nos, 8. §. si vero publi-
cum, vers. cum non sit, de cohabit. cleric.
§. mulier. c. a nobis, 2. qui matrim. accusa-
re possunt, leg. 3. §. idem diuus, de testib. P.
faceret tamen presumptionem scriptum te-
stimonium, dict. cap. 2. qui matrim. accus.
poss. disputat Felinus ad cap. de testib. nu.
7. an per scripturam testes deponere pos-
sint, §. tenet, quod non, limitat tamē quin-
que modis. Sed §. in Bohemia §. vicinis
prouinciis in Austria §. Bavaria receptum
est, maxime in nobilium personis, ut sine
corporali iuramento per scripturam ob-
signatam deponant, ut diximus referre An-
dream Gaylium, lib. 1. practicarum ob-
servationum, observa. 100. de consensu et-
iam iudicis, vel commissarii testis litera-
tus potest dictum suum redigere §. trade-
re in scriptis, iuxta l. discretis, C. qui testa-
facere poss. aliter absque eo consensu, non
potest arg. l. de minore, §. tormenta, de que-
stio. P. notat §. Massuerius tit. de testib.
nume. 40.
- x can. in §. testes autem, 2. q. 1. cano.
fin.

fin. §. siu autem rei, 4. q. 2. l. 21. §. si eare, A b
de testib. P.

7 c. fin. §. salam, 4. q. 2. l. 3. C. de testib.

2 cap. de testibus, 29. ubi distinguitur, de
testib.

aa c. pratorum, 27. c. tam literis, 33. de testib.

can. in primis, §. sed & de personis, 2. q. 1.

c. testes, 3. q. 9.

bb d. c. praterca, vers. vel etiam de auditu, de
testibus.

cc vi in can. de parentela, 35. q. 6. §. ibi gloss. B

in verba audisti, §. c. licet, 47. de testib. l.

1. §. item Labeo, de aqua pluuiæ arcen.

dd Veluti quod examinatores debent inferere
testium depositionibus nomina & cogno-
mina eorum, cuiusque sint status & digni-
tatis, num clerici aut laici, an artifices, &
quod fuerint producti & iurati pro tali &
super tali articulo, contra tale adornati de
mandata talis iudicis, iurati in presentia
adversarii iuxta l. si quando, C. de testib. C
ita seruatur ut notat Massuerius in praxi
tit. de testib. num. 11, de hoc & in clem. 1,
de offic. deleg.

ee l. 2. de contrah. iudicium, C. c. cum nobis,
de testi. iuxta l. in exercendis, Cod. de fide
instrum.

CAP. VI.

1 Coram quibus produci & audiri debeant
testes.

2 De confessione extraiudiciali.

1 **T**Estes producendi & audiendi coram
iudice, qui de causa cognoscit; a vel si
qui sint ex his valetudinarii, senes vel de-
bilitate confecti, aut paupertate nimia op-
pressi, ita ut non possint ad personam iu-
dicis adduci, mittuntur ad ipsos personæ
idoneæ & discretæ. b

2 Confessio tamen extra iudicium facta
a parte, adversario absente probat semi-
plene tantum. c

SCHOLIA.

a c. cum olim propter, 14. §. si autem,
de primis.

b c. si qui testium, 8. de testib. l. ad egregias,
de iure iur. P. deputatur interdum index
loci, ubi testes sunt per iudicem. cause, ut
eos recipiat & interroget, & dicta illorum
sigillata ad illum remittat, §. & quoniam
sancimus, vers. multa, de testib. in nouell. l.
iudices, 17. & authent. apud eloquentissi-
mum, de fide instrum. l. 3. §. item diuus, de
testib. P. c. constitutus, 3. §. praterca, de fi-
de iess. in auth. apud eloquentissimum id-
ipsum non permittitur in criminalibus, in
quibus dicitur, testes esse representandos,
& cum res exegerit tormentis subieci-
dos. Receptio testium iurisdictionis est, ex-
aminatio vero est facti, quæ potest com-
mitti notario, & fieri quando cunq, extra
iudicium, ut not. in c. cum Bertholdus, de
sent. & re iudic. clem. 2. de iudic. Rota de-
cis. 88. nota si in remissione, in antiq. in
c. fin. de success. ab intesta,

c l. certum, §. si quis absente, de confes. l. capi-
te, 5. de adul. P. l. quaro, de adul. edict.

CAP. VII.

1 De cogendis testib. ad testimonium.

2 Quod temere euocandi non sunt.

3 Quod sacerdos nullo modo cogatur sibi cō-
fessā reuelare.

TEstes si vocati sponte noluerint testi-
monium perhibere veritati, cogi pos-
sunt a iudice ordinario vel eius delegato
seu commissario, a propter publicam vti-
litatem; ne veritas occultetur, b maxime si
testimoniū testis contumacis necessarium
sit, in eaque causa clericus poterit per sen-
tentiam excommunicationis & deposti-
tionis compelli. c Et quamuis iure civili
quidam non cogantur inuiti dicere testi-
monium, ut senes, valetudinarii, milites,
magistratus, d & alii; e tamē Pontificio co-
guntur, vel coram iudice euocati, vel co-
ram persona ad illos missa, f si veritas ali-
unde haberi nequeat. g

Cauendum tamen, ne temere, & nisi ex-
gente causa testes euocentur, h & ut iu-
tus euocandis a producente dentur, alio-

GGGG

quin enim venire non tenentur. *i.* Sed & puniendi sunt, qui testes testimonium dicere, vel ad examen venire impediunt. *k.*

Attamen cogi non poterit sacerdos testimonium dicere de re sibi in confessione reuelata; quia non tanquam homo, sed tanquam Deus sciat; prohibitumque sit adiectis pœnis, detegere sibi commissa seu confessa, vel verbo, vel signo, expresse vel tacite. *l.*

S C H O L I A.

a cap. 1. 3. 4. 7. 8. 9. 10. de testib. l. si quando, iuncta anthen. sequen. de testib. §. praterea, noui. 90.

b can. quanquam, 14. q. 2. cum veritatem occultare sit mortale peccatum, can. quisquis, 11. q. 3. cap. 1. de testib. & ibi gloss. ad verbum occultent; item quia minus publicum est & necessarium testimonium perhibere, ad quod quis inuitus compellitur, l. cum ab inuitio, quem admod. testam. aperia. & ibi gloss. ad verbū cogat. l. si quis, eo. tit. Spec. ad tit. de teste, §. sequitur, nu. 6.

c cap. 2. §. 6. de testib. c. 1. 2. & fin. de testib. cogen.

d can. si testes, 3. §. inuuit, 4. q. 2. l. inuuit, §. l. 3. §. fin. de testib.

e De quib. in l. lege Iulia publicorum, 4. & l. in legib. §. de testib. P.

f tit. de testib. cogen. cap. si qui testium, 8. de testib. idq. secundum canones potius propter peccatum, quod inest occultationi veritatis, can. quisquis, 11. q. 3. cap. 1. de fals. c. nouit, de ind.

g c. peruenit, 5. de testib. alioquin non coguntur dicere illi, qui enumerantur in can. fin. cum suis §§. 4. q. 2. ut aduersum sponsum filia, l. 5. de testib. neque cogitur libertus testari contra patronum, l. 11. C. eod. non publicanus, l. 19. eod. tit. P. pupillus, ead. l. 19. qui est de domo aduersarii, l. 6. C. de testib. qui clericus est vel ecclesiastica persona, can. statuit, 2. q. 6. facit can. si. 14. q. 6.

h c. statuit, 11. §. proferendo, de rescript. in Sext. l. 3. §. testes. de testib.

A i d. c. statuit, §. proferendo, versic. sed nec tunc, de rescript. in Sexto. can. fin. §. liberi testes, 4. q. 2. l. 10. C. de testib.

k cap. cum causam, 37. §. quod si forte, & c. constitutis, 45. de testib.

l cap. si sacerdos, de offic. ordinar. ca. omnis viri, & c. de sexus, §. final. de pœnitent. & remiss.

CAPVT VIII.

B i De effectu testimoniorum, quod probent cum sufficiente numero.

2 Numerus ordinarius duorum vel trium.

3 Non vnius, nisi in quibusdam.

4 In quibus plures testes quam duo exigantur.

5 Singularis non probat nec reiecti, & quomodo crimina testi obiecta punienda.

Secundum testium dicta indicandum est, nisi aduersarius contrarium probet. *a*

C Quia quādo sufficiens est testium non reiectorum numerus, fides eorum testimoniis adhibetur. *b*

Quis autē numerus requiratur, ut plerunque in negotiis adicitur; qui tamen si non sit definitus, in ore duorum vel trium stabit omne verbum. *c*

Vnius autē vel singularis testis dictum, communiter non probat in alterius praeiudicium; *d* si vero nulli noceat, profit autem alicui, poterit admitti, ut si quis dicat aliquem baptizatum, vel ecclesiam consecratam, & si quis velit per suum confessorum se egisse pœnitentiam, probare. *f* Et in aliis quibusdam. *g* Atque soli dicto Cardinalis aliquando sic creditur, & alterius alicuius insignioris qualitatis personae sine praeiudicio tamen alterius, & extra iudicium. *h* Alioquin ad testimonium vnius etiam episcopi, nemo est condemnandus, *i* nisi speciali quadam iuris decisione id ipsum inueniatur. *k*

E Plures testes quam duo in quibusdam negotiis exiguntur, ut in praelibis & praelatis Romanis damnandis, Syluester exigit septuaginta duos; *l* in Cardinali presby-

presbytero quadraginta quatuor; in diacono Cardinali, viginti septem; in subdiacono, acolyto, exorcista, lectore, ostiario, eiusdem ecclesie Romanæ septem. In testamentis nuncupatiuis secundum leges requiruntur quinque: *m* in solemnibus, septem, *hiq*; subscripti; *n* iure pontificio tres, *o* & ad pias causas duo. *p*

Testes porro singulares non probant, *q* insuper notandum erit testes reiectos ob obiecta illis crimina & probata, ultra reiectionem, ideo non puniri pœna ordinaria, vel infamia ob eadem crimina. *r*

S C H O L I A.

- a* c. tertio loco, de prob. l. illicitas, §. veritas, de offic. presbyt. *P.*
b cano. fin. 4. quæstio. 2. l. 3. l. 2. §. si testes, de testib. *P.*
c leg. ubi numerus, de testib. *P. can.* 1. 2. q. 4. cano. fin. §. ubi numerus, 4. q. 2. *Dent.* c. 27. dñi Ioan. c. 8, & cum duobus testib. accusari clericus potest, c. 1. 2. q. 4.
d Unus testis solus vel singularis non probat, cap. veniens, 10. §. fin. cap. licet, 28. cap. licet, 47. §. nec tamen, de testibus. cano. fin. §. unus vero, 4. quæstio. 2. cano. fin. §. quod autem, 35. quæstio. 6. & in princip. 33. quæst. 2. vers. per unum hominem, in cano. Apostolorum, 74. l. iur. iurandi, C. de testibus. unus tamen testis omni exceptione maior, semiplene probat, ut aiunt interpretes ad l. admonendi, de iure iur. *P.* vide & quando semiplena probationes exigantur ad plene probandum, decis. Matth. de Affli. 12. & decis. 337. incip. in causâ, & c. per gloss. ad d. l. admonendi, & l. in bona fidei, de iud. C. & c. si de iure iur. ait q. ibid. de Affliet. famam inducere semiplena probationem, & cum uno teste in causis civilibus inducere plenam, ut tenet gloss. ad c. 1. de appell. & ad §. item sape, 4. q. 3. Cyn. in l. fin. C. de testib. & in l. 4. C. de proba. Tamen Bald. ad c. veniens, in 1. de testib. ait, nos debere considerare, ex quib. fama acciperit originē, & an multū urgeat, an non.

e can. paruulos, c. cum itaque, de consecrat. distinct. 4.

f ca. nemo, de simonia, ut in c. testimonium, 54. de testib.

g Quemadmodum in specie l. Theopompus, de dote prelegat. *P.* si testator commiseris alicui voluntatē suam referendam: item si tabellio testificetur, ut in l. si quis decurio, C. ad l. Cornel. de fals.

h ut can. nobilissimus, 97. dist. ad præsumptionē quoq; facit cuiusdā insignis viri testimonium, ut in can. tanta nequitia, 24. & ibi notat glo. 86. dist. in can. Italia, 8. q. 3.

i in tota 6. q. 2. ca. testes, §. sequi, vers. unus, 4. quæst. 3.

k Ut in c. ex literis, de integ. restit. in c. ex insinuatione, de procur. cap. fin. quod met. caus. c. in omni, de testib.

l can. præsul, 2. & seq. 2. q. 4.

m c. cum esses, 10. de testa. l. hac consultissima, C. eod. tit.

n dictis proxime iurib.

o d. c. cum esses.

p c. relatum, 11. de testam.

q Singulares dicuntur testes, vel in quantitate, ut si unus de media, alius de tertia dicat parte. Bald. in l. testium, C. de testib. ca. licet causam, de probat. c. bona, de electio, vel in facto, & loco; ut si unus dicat Tholosā, alius Lugdunū factum, & sic de similib. si discordant in tempore personis, & c. ad probandum, quippe actum, duo testes ad minus testes requiruntur, cap. licet ex quadam, de testibus. l. iur. iurandi, C. eodem. tit.

r c. cum dilectus, de ordine cognitio.

CAP V T IX.

1 De falsis testib. & pœna eorum.

2 De sententia ex falsis lata.

E Vi falsum testimonium corrupti mulieribus ferunt, Iudæ crimen imitantur, & proditorum veritatis. a falsum testimonium ferēs, ab omni testimonio in posterum erit remouendus, & secundū leges infamis fit. *b* Qui vero cōiunctus fuerit alios

Ggggg 2

ad falsa testimonia attraxisse, vel corruptione sollicitasse, usque ad exitum vite non debet communicare. *c* Aliter utrisque & falsis testibus & sollicitantibus imponitur penitentia ieiunii in pane & aqua quadraginta dierum, & alia septem sequentium annorum. *d* Si quis ex reuerendissimis aut presbyteris, aut diaconis, inuentus fuerit pro pecuniaria causa falsum dixisse testimonium, sufficere debet, ut pro verberibus separentur a sacris ministeriis, & tradantur monasterio; pro criminalibus autem, si falsum dixerint testimonium, clero nudati, legitimis penis subdi debent; reliqui autem ecclesiasticorum ordinum, pro falso testimonio in civili causa dato, ab ecclesiastico gradu repelli, & verberibus subiaci. *e* Falsidicus testis, tribus personis est obnoxius; *f* primum Deo, cuius personam contemnit; inde iudici, quem mentiendo fallit, postremo innocenti, quem falso testimonio laedit. Vterque autem reus est, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit; quia & ille prodesse non vult, & iste nocere desiderat. *g* Quamobrem quia falsus testis Deum offendit, penitentia ei iniungitur, pro periurio, septem annorum. *h* Et quia delusit iudicem, infamia notatur, *i* verberibus castigatur, *k* aliisque penis extraordinarie pro modo falsi punitur; *l* in quo autem proximum laeserit, in eo & ei condemnabitur. *m*

Atque sententia per falsa instrumenta & testimonia lata, debet retractari falsitate detecta, usque ad viginti annos; *n* nec debet mandari executioni, si de illa falsitate aduersus eam excipiat, *o* habebitur tamen pro sententia quousque constet de falsitate. *p*

SCHOLIA.

- a* *can. abiit Iudas*, 83. sub 11. *quest. 3. diuus Thomas*, lib. 1. de regimine principum, c. 7. dicebat inter omnia terrena videri esse precipuum testimonium de veritate reddere.

- A b* *can. si quis coactus*, *can. 7. 22. q. 5. ex concilio Matifconensi. c. 17.*
c *d. can. si quis conuictus*, & *Gelasius Papa*, in *can. 4. si quis peierauerit*, 32. q. 5. Qui etiam usus est falsis testibus, vel interrogatus dixerit, se velle uti eorum testimonio, iure causa sua cadit, ut qui responderit falsis instrumentis, se velle uti, *Matth. de Afflict. decif. Neapolitana 189. incip. facta publicatione, num. 4. iuxta l. si aduersarius, C. de fide instrum.*
d *can. si quis peierauerit*, 22. q. 5.
e *can. quia iuxta*, 3. §. si. 5. q. 6. in c. 20. §. reuerendissimis, nouel. 120. de sanctis. episc. aut presbyteris, C. de episc. & cler.
f *Hec & quae sequuntur posita sunt in ca. 1. de crimine falsi. lib. 5. tit. 20.*
g *dict. c. 1. de crimine falsi. & can. quisquis*, 11. q. 3.
h *can. quicumque*, 6. q. 1.
i *can. quisquis conuictus*, 12. q. 5.
k *can. illi qui*, 5. q. 5.
l *Nā durante lite, index potest testē falsum punire, l. nullū, C. de testib. & causa etiā finita potest reus fieri lege Cornelia, de falsi. l. 1. ad l. Corn. de falsi. P. & aliquando quoque, l. Corn. de fide. accusatur, l. 1. §. 1. ad l. Corn. de fide. P. & puniuntur conatus seu falsum testimonium, etsi ad illud nihil fuerit secutum.*
m *Argum. can. nihilominus*, 3. q. 9.
n *c. c. m. venerabilis, de except.*
o *cap. 2. de crimine falsi. l. si prator, de indic. P.*
p *cap. accepimus, de fide instrum. quia nisi manifesta sit falsitas, non poterit suspendi executio secundum distinctionem, ca. pastoralis, de offic. deleg. & ca. de catero, de de sent. & re iudic. semper enim presumitur pro sententia, quandiu obiecta non probantur.*

E DE FIDE INSTRV-

MENTORVM.

TIT. XII.

- a* *Exstat titulus de fide instrumentorum, lib. 2. decretalium, c. 22. & lib. 22. P. tit. 4. de fide instrum.*

ment. & lib. 4. C. tit. 22. de fide instrumentorum
 & amissione eorum, & de apochis & antipochis
 faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri pos-
 sunt, & lib. 10. C. tit. 3. de fide instrumentorum,
 & iure hæstæ fiscalis, & de additionibus, & eod.
 lib. 10. tit. 22. de apochis publicis, & descriptioni-
 bus curialium, & tit. 69. de tabulariis, scribis,
 logographis, & Insualib. & nouella Iustina 67,
 ut præponatur nomen imperatoris documentis,
 & ut Latinis literis apertius tempora præscri-
 bantur, & nouella itē 73. cuius inscriptio conti-
 net summam eorum, quæ ibidem explicantur in
 hæc verba, de instrumentorum cautela & fide,
 & primum de deposito & mutuo, & aliis docu-
 menti priuati quidem scriptis habentibus autem
 testes, & de non habentibus testes, & de instru-
 menti publice confectis, & de collationibus ma-
 nus propria scriptura, & de expositis instrumen-
 tis ab illiteratis aut paucis literas scientibus, &
 de non scriptis contractibus, & de contractibus
 usque ad unam libram auri, & de contractibus
 qui in agris fiunt, & ut in documentis & con-
 tractibus futuris locum habeat lex. Eo etiam per-
 tinet nouella 44. de tabellionibus, & ut proto-
 colla dimittant in chartis.

CAPVT I.

Coniunctio tituli, & de appellatione
 instrumenti.

Probationes testium & instrumento-
 rum in exercendis litibus æquiparan-
 tur, a & aliquando eodē nomine testes per
 instrumenta continentur; b quamuis pro-
 prie in multis distinguantur. c Instrumen-
 torum etiā nomine hic intelligimus scri-
 pturam, quæ instruimur & docemur de ali-
 qua re, cuius & appellatione continen-
 tur principum rescripta seu literæ, d sen-
 tentiæ, e epistolæ, testamenta, libri ratio-
 num, & alia quæ scriptura fiunt.

SCHOLIA.

a l. in exercendis, C. de fide instrum. l. non fi-
 gura. de actio. P.

b Instruunt enim negotium & iudicem te-
 stis, ut instrumenta. Ideo & instrumento-
 rum nomine continentur aliquando ex la-
 ta significatione, ca. peruenit, de testib. co-
 gen. c. forus, de verb. significat. c. præ erni-
 tatis, c. ex literis, de frigid. & malefic. l. no-

tionem, §. instrumentorum, de verb. sig. P.
 & in l. 1. de fide instrum. P.

c Ex stricta significatione diuersa sunt, cap.
 cum Ioannes, de fide instrum. can. forte, in
 fine, 24. q. 4. Et ita primo loco distinguun-
 tur in nomine ex l. fidem, C. de codicil. &
 sunt separati & diuersi tituli, de testib. &
 de fide instrumen. dehinc 2. post publica-
 tionem attestationum, ut superiori titulo
 docuimus, regulariter testes produci ne-
 queunt; instrumenta vero possunt antere-
 nuntiationem productionum, & ante con-
 clusionem in causa, ca. cum dilectus, de fi-
 de instrument. Tertio instrumenta in an-
 tiquis probant, quæ probari non possunt per
 testes viua voce, Speculator tit. de probat.
 Quarto quedam negotia pro forma pro-
 bante scripturam desiderant, ut dicemus
 paulo post, & ideo in illis testes non suffice-
 rent.

d c. litera, c. quod super his, 7. de fide instrum.
 l. 1. de mandat. princip. C.

e l. 1. & 2. de senten. ex breuiculo recitan.

CAPVT II.

Distinctio instrumentorum.

Scripturarum & instrumentorum que-
 dam publica & authentica per se firma
 & approbata, a quædam per se plenam fi-
 dem non faciunt. b Authentica scriptura
 est, quæ per iudicem vel manum publicam
 cum trium aut duorum ad minus testium
 subscriptione vel testimonio facta est, c
 vel per manum duorum proborum viro-
 rum, d vel quæ habet sigillū authenticum;
 e item & talis scriptura quam facit priua-
 tus in præsentia trium testium. f Species
 sunt instrumentorum, apocha & antipo-
 cha. g

SCHOLIA.

E a Hoc enim significat *αὐθεντικὴν*, authenticum
 Græcis, id est, probatum ab his, qui possunt
 & debent; unde & authentica tabula in l.
 4. familia eriscun. P. & authen. rationes,
 in l. Pomponius. eo. tit. & c. 1. de fide instru.
 lib. 2. tit. 22. si authenticam, inquit, scri-

Ggggg 3

pturam non videmus, ad exemplaria nihil A
facere possumus, & can. dicenti, 25. q. 2.

b Ita instrumenta domestica, dicuntur scri-
ptura priuata, l. instrumenta domestica,
5. de probat. C.

c Hac finitio datur & probatur per glossam
primam ad d. c. 1. de fide instrum. per c. 2.
eiusdem tituli. Probatur & per §. sed &
instrumenta, seu c. 5. de instrum. cautela
& fide, nouella 73. manus publica dicitur
notarius & seruus publicus, l. 2. rem pupil.
saluam fore. In iudiciis tamē acta valent,
& fidem faciunt expedita per amanuen-
sem iudicii, sine testium subscriptione, l. 3. 1.
C. de donat.

d ut in c. quoniam contra, de probat.

e c. 2. de fide instrum. ca. post cessionem, de
probat. & statatur sigillo episcopi, donec con-
trarium ostendatur d. c. post cessionem, &
can. cura, 11. q. 3. id ipsum in sigillo capituli,
cap. 3. de probatio. can. in nomine patris,
in fin. 73. dist. & in sigillo principis secula-
ris, iuxta consuetudinem per quam ei cre-
ditur, c. cum dilectus, de fide instrum.

f §. si tamen quisquam, nouell. 73. de instru-
men. caut.

g Apocha seu *apocha*, est Latinis receptio, vul-
go quitantia, nempe scriptura, qua credi-
tor confitetur, se recepisse pecuniam debi-
tam a debitore, de qua in l. si acceptola-
tum, de acceptolatio. P. l. apocha, de fide in-
strum. exstat titulus de apochis lib. 10. C.
tit. 22. meministis & rubrica 21. lib. 4. C. de
fide instrumentorum & amissione eorum,
& de apochis & antapochis. & ibid. l. plu-
res, 18. Antapocha est scriptura, quam fa-
cit debitor creditori in praestationibus cri-
minis. Sic gloss. ad dictam l. plures, ad ver-
bum apochis. Apocha, inquit, est de re-
ceptis, puta confiteor me recepisse tantum,
& a creditore sit, & datur debitori, ut in
l. fin. §. Titius, de condictio. indebiti. l. qui
tabulas, & apocha, de furt. antapocha est,
de solutis a debitore, & sit ita, confiteor me
tantum usurarum nomine vel pensionis
soluisse, & datur creditori.

CAPVT III.

1 De quib. fiat scriptura seu instrumentum
ex placito.

2 Necessaria in electione.

3 Excommunicatione, interdicto, cessatione
officiorum.

4 Priuilegiis, mandatis, alienatione rerum
ecclesie, & c. 5. 6. & in aliis.

Nihil est fere in rerum natura, de quo
ut dici, ita scriptura fieri non possit;
verum diuersa ratione. Nam quædam scri-
buntur, quæ alioquin sine scriptura recte
geruntur, vel ex placito scribebantur, vel
ad futuram rei memoriā perpetuandam. b

Alia autem quædam pro substantiali
forma scripturam desiderant. c Veluti si
agatur de antiquo facto, quod testib. pro-
bari non potest, d si agatur de electione, e
vel de eius impugnacione, seu de interces-
sione seu oppositione aduersus eam. f

Aut de sententiæ excommunicatione, g
aut interdictis, h vel de concessione pote-
tatis eligendi Senatorem vel Capita-
neum vel Rectorem vrbs Romæ ex per-
sonis prohibitis. b Quando etiam cessatio
diuinorum officiorum fit, necessarium est
publico authentico instrumento causam
& personas, ob quas fiat cessatio, perferi-
bere. i

D In priuilegiis quoq; scripturæ tenore
4 quendus, k & in mandatis principum scri-
pturam desideramus, l & in alienatione
rerum ecclesiasticarum. m

In facultate seu licentia accipiendi or-
dines ab alieno episcopo dimissoria literæ
requiruntur. n

Scriptura item exigitur in appellatione
6 ab interlocutoria, o in definitione seu sen-
tentia visitationis faciendæ prouinciæ; p
in variatione procuratoris, q abiuratione
hæreseos, r legatione, s voti regularis pro-
fessione, t expositorum puerorum colle-
ctione, v in baptizandorum susceptione,
vbi nomen inscribi debet; x in prælaturæ
renuntiatione, y in testatione ordinatio-
nis

nis data clericis peregrinari, vel alio transire volentibus. *z* In ordinatione serui, quæ fieri nõ debet, nisi prius data & lecta charta libertatis concessa. *aa* Quemadmodum & requiritur in manumissione facta seruorum ecclesiæ ab episcopo, *bb* in legum cõstitutione, & quo nomine ius scriptum a non scripto distat. *cc* Exigitur & vt libellus, qui aduersario in lite mouenda offerendus est, scribatur; *dd* quemadmodum & criminis accusatio libellum exigit. *B* *ee* Vocatio etiam ad synodum iuxta decreta patrum canonica, eius, qui imperitur, rationalibus scriptis, per spatium fieri debet congruum & canonicum. *ff* Literatorie etiam vocatus episcopus ad synodum, debet, si nõ potest venire, se excusare. *gg* Sed & sententiæ, de negotiis potissimum arduis, debent in scriptis a iudice proferri. *hh* Sicut & in appellatione literæ dimissoria, seu Apostoli debent interuenire, & dari a iudice, a quo appellatur, quib. significet appellatũ, & a quo, superiori iudici. *ii* Liberti ecclesiæ insup debet chartis profiteri, quod sint ecclesiæ; ne pereat ex longinquitate tẽporis eorum pbatio. *kk* Quieriam habent administrationem beneficii, aut beneficium possident, si quid acquirant ex rebus seu fructibus ecclesiæ, nomine ipsius ecclesiæ debent curare scripturam acquisitionis fieri; *ll* ideo & mortuo episcopo inuentarium fideliter conscribi debet, de rebus penes illum inuentis, vt quæ ecclesiæ sunt ei seruẽtur, & successori in beneficio, & alia hæredibus defuncti. *mm* Testamentum etiam solemne, iure ciuili scripturam necessario requirit. *nn* Sunt & alia plura eius generis, quæ ex eodem iure ciuili cognosci possunt. *oo*

S C H O L I A.

a Veluti quando contractus sit emtionis & venditionis, & placet de eo, vt in scripturam redigatur; nam quamuis valida sit emtio per se sine scriptura, simul atque de pretio conuentum fuerit; tamen postquam

- A* placuit scripturam de eo fieri, nõ prius valebit quam scriptura de eo fuerit in mundum redacta, §. 1. de emtione. apud Iustitia. l. contractus, de fide instrum. C. facit nouella 73. Aliud exemplum in l. 1. & 2. de iure emphyt. idem de similib. ca. 2. de pact. c. contractus, de reg. iur. in Sex.
- b* cap. 1. de renuntia. in Sexto. lib. 1. titul. 8. cap. ad Apostolica, de re iudic. in Sexto. l. contrahitur, de pignor. P. in subscriptione, l. pactum, C. de pact. antiquorum memoria melius per scripta tenetur, c. tercio loco, de probat. omnium meministi, & in nullo penitus errare potius diuinitatis quam humanitatis, l. 2. §. si quid autem, de veteri iure enuclean. C. cap. vt nostrum, vt ecclesiastica beneficia sine vlla diminutione conferantur. Sic non est de substantia, vt extrauagantes seu constitutiones summi pontificis redigantur in scripta, vt disputat Ioan. & Andreas ad regulam nemo potest, de regulis iur. in Sexto. Rota decisio. 23 §. per glo. in l. 1. C. de legib. Panorm. ad cap. 1. de postul. de illis tamen sit scriptura ad futuram rei memoriam perpetuam, d. c. 1. de renunt. in Sexto. & si dubitatur, debet produci sub plumbo in forma authentica, vt ait Franc. de Paninis in proæmio extrauagant.
- c* Notantur casus in c. 1. §. postquam autem, ad verba in scriptis, de censib. Matib. de Afflict. decis. Neapolita. 398. Panor. ad c. 2. de probat. Alex. consi. 95. volu. 4. Felin. ad rubricam de constitut.
- d* c. cum causam, de proba. c. ad audientiam, de praescript. l. census, de probat. P.
- e* ca. qui propter, de elect. debet enim fieri & proferri in scriptis electio, can. quanto, 63. dist. can. legum, 2. q. 1.
- f* c. vt circa, 4. de elect. in Sexto.
- E* *g* cap. 1. de sentent. excommunicat. in Sexto. cano. cura, 11. questio. 3. dicto can. legum, 2. quest. 1.
- h* c. fundamenta, §. digne, de elect. in Sex.
- i* c. si canonici, de offic. ordina. in Sexto.
- k* cap. porro, cap. recipimus, c. petistis, de pri-

uileg. lib. 5. tit. 3. c. accepimus, de fide in-
strum. ca. cum & plantare, eo. §. si quis au-
tem, de mand. princ. in nouellis, ca. cum di-
lecta, de rescript. nemini enim credendum
est dicenti se habere privilegium, nisi illud
ostenderit, ca. cum in iure, de offic. delegat.
cap. cum capella, de primil. can. contra mo-
rem, 100. dist.

l l. 1. C. de mandat. princip.

m can. sine exceptione, 12. q. 2. cano. hoc ius,
can. casellas, 10. q. 2. c. 1. de his qua sunt a
Prelatis sine consensu capit.

n can. extraneo, 70. dist. in c.

o c. 1. de appell. in Sext. lib. 2. tit. 16. ibique
appellandum ad Papam, in scriptis & ali-
bi. can. post appellationem, 2. q. 6. quod in-
troducendum fuit, ne variandi de iur. occa-
sio in forma appellandi, can. saluberrimum,
1. q. 7. can. omnes femina, 27. q. 1. can. vi-
dua, 20. q. 1. sic & placuit appellanti in-
stanter petere debere Apostolos seu literas
dimissorias, a iudice, a quo appellatur, d. c.
1. & c. adeo, de appel. in Sext. clem. quam-
uis, eod. tit. l. unica, de libellis dimissor. P.
l. dimissoria, de verb. signif. P.

p c. 1. §. postquam, de censib. in Sext.

q c. 1. de procura. in Sex.

r cano. ego Berengarius, de consecr. dist. 2. c.
legum, 2. q. 1.

s In qua delegationis scriptura requiritur,
can. nobilissimus, 97. dist. etiam si sit dele-
gatus Papa, ca. cum in iure, de offic. deleg. l.
unica, de mandat. prin.

t d. can. omnes femina, 27. q. 1. can. vidua,
20. q. 1.

v can. si expositus, 87. dist.

x can. baptizandi, de consecr. dist. 4. c. le-
gum, 2. q. 1.

y can. sicut vir, §. ecce, 7. q. 1.

z Dabantur enim litera formata, de quibus
tota 73. dist. requirebantur, & litera in c.
extraneorum clericorum susceptione, ut in
c. nullus, & can. transmarinos, 93. dist.

aa can. 2. nulli, 53. dist.

bb can. episcopus qui mancipium, 12. que-
stione 2.

A cc Quando promulgatur, can. quod quis, 35.
quest. 9. can. bene quidem, circa medium,
96. dist. can. lex est, 1. dist. in §. constat au-
tem, de iure natur. gent. & civil. l. huma-
num, C. de legib.

dd authent. offeratur, de litis contesta. c. can.
inducia, 4. §. offeratur, 3. q. 3. ut. de libelli
oblato. lib. 2. tit. 5.

ee can. quisquis, 2. q. 8. can. legum, 2. q. 1. l.
libellorum, de accusat. P. cum similib. illa
scriptura solemniter & subscripta est neces-
saria presentis; alioquin enim non licet ab-
senti absentem per scripturam accusare, c.
relatum, 5. q. 2.

ff can. 1. vocatio, 5. q. 2.

gg can. placuit, 10. 18. dist. ubi tamen glossa
notat, & per nuncium expressum dignum,
cuique credi possit, posse se excusare, ut in
can. nobilissimus, 97. dist. ca. prudentiam,
de offic. delega. c. ex parte, ca. scripturam, de
rescript.

hh can. in primis, 1. §. fin. can. statutus, 8. can.
legum, 9. in fin. 2. q. 1. §. hac lege 2. l. statu-
tis, 3. de sent. ex peric. recit. lib. 7. tit. 44.
nisi breues sint lites, & maxime viliu per-
sonarum, & minorum causarum, in qui-
bus scriptura non valde desideratur, quia
sine scriptis & sine aliqua expensa, de his
iudex debet cognoscere, authent. nisi bre-
ues, de sentent. ex peric. recit. and. C. & cap.
3. novelle 17. & novella 83. aut nisi epi-
scopus cognoscat inter sibi subditos, ut ibi-
dem dicitur; nam inter illos sine scriptura
iudicare poterit, cano. si quis cum clerico,
11. q. 1.

ii can. post appellationem, 2. q. 6. l. unico, de
libellis dimiss. lib. 49. P. tit. 7. vel literis si-
gnificabit, quare non receperit appellatio-
nem, l. si dudum, de appell. recip. P.

kk can. longinquitate, 64. cano. sape fit, 72.
2. q. 2.

ll Nempe ut post mortem eorum ecclesia
quasita percipiat, can. 1. sacerdotes, 2. q. 4.
& quasita ex bonis propriis per sacerdo-
tem, heredibus eius relinquuntur, can. pen-
ult. & fin. cano. 2. q. 4.

mm can.

mm can. scubi. 6. 12. q. 5.

nn l. hac consiliis. §. at cum humana,
C. qui testamenta facere poss.

oo Velut literarum obligatio, tit. de literarum obligatio. lib. 3. Instit. tit. 22. l. in contrahibus, C. de non numerata pec. & alia, de quibus consule gloss. ad ca. 1. §. postquam, ad verb. in scriptis, de censib. in Sexto.

CAPUT IIII.

1 A quibus fieri possint scriptura.

2 De instrumentorum domesticorum fide.

3 De instrumentis publicis ut probent, & a quibus ingrossentur.

4 Aut renouentur.

5 Clerici non possunt esse tabelliones.

6 Probatio ex scripturis lapideum librorum antiquorum archivorum.

1 A Bonibus, qui nouerint scribere, scripturae quidem fieri possunt, sed non omnibus fides, nec omnino adhibetur, vel contra omnes: & nisi tales sint, quales fidem habere, & quatenus credendum voluit. Sic quilibet tibi quidem conficit scripturam, a aliquando aliis, non sibi, b aliquando aliis & sibi. c

2 Ex quibus instrumenta domestica, seu priuata annotatio, rationes priuatae, si aliis quoque aduinculis non adiuuentur contra alios probare nequeunt. d

3 Quae vero aliis fiunt, qui vel fiunt auctoritate publica, & ille, inter quos factae sunt probant. e Item aliae certi generis, quibus consuetudo vim donat, ut praebent. f Tabellio qui notas accepit instrumentorum ipse per se dum uiuit, debet complere, iuxta protocollum sine ulla additione, vel diminutione, nec potest alteri committere. g Post mortem vero eius, auctoritate iudicis, ad petitionem partis, per alium notarium poterunt in formam publicam redigi. h

4 Innouationes autem qui instrumentorum antiquorum, de quibus dubitatur, ne mox vel in posterum legi non possint, literis euanescentibus, aut labentibus, cum auctoritate etiam iudicis ordinati fieri de-

A bent, qui prius diligenter inspicere debet, num illa aliqua in parte fuerint vitiosa, vel per publicam personam iubebit transcribi. i

Clerici sacerdotes & monachi in causis profanis & secularibus, non possunt esse notarii, & instrumenta publica tabellionatus expedire. k

Probatio quoque instrumentorum qui e- ruitur ex libris antiquis diuisionum diceceleon, & ex productis ex archiuo publico, etsi scripturam non habeant. m Si scriptura quoque reperitur in antiquo vel alio lapide, n dummodo auctoritate publica posita fuerit, quemadmodum olim album proponebatur praetoris. o

SCHOLIA.

a Ut in testamentis, qua quis ex arbitrio mutare potest, l. rem legatam, de adimen. leg. l. si quis in principio, de leg. 1. tales epistola & similia.

b Ut notarius amanuensis iudicum, ca. quoniam contra, de probat.

c Sicut cum quis chirographum scribit, apocham, antapocham & similia.

d l. instrumenta domestica, §. l. rationes, 6. l. non epistolis, 13, C. de probation. quemadmodum neque testes domestici probant, l. 2. C. de testibus.

D e tit. de instrumentorum cautela & fide, in nouell.

f cap. cum dilectus, 9. §. fin. de fide instrument.

g In nouella de tabellionibus gloss. fin. ad ca. cum P. tabellio, de fide instrumento. Est & usus, ut ab ipso notario sine auctoritate iudicis instrumenta habeantur, ut notat Oclauia. Westrius, libr. 6. introductionis in aula Romana actionem, ca. 1. Hic tamen notandum, quod si creditor habuerit literas obligatorias grossatas, ut dicunt, hoc est in mundum transcriptas & signatas a notario, & eas amiserit, illa non debant amplius ita facile transcribi vel grossari a notario, & nisi parte vocata, & ex precepto iudicis.

H h h h

Litera vero perpetua, ut matrimonii, venerationis, & huiusmodi, possunt regrossari cum causa, si ille, cuius sunt litera, vel ad cuius utilitatem sunt, asserat medio iuramento eas amisisse, & hoc de precepto etiam iudicis, nisi in notula appositum fuerit, quod fiant tot, quot petita erunt, &c. Massuerius in praxi. lib. 8. de literis notis & notatis, §. 18. Item aduertendum per Cyn. in anth. si quis in aliquo. C. de edendo, Bart. ad l. si quis, de tabulis exhibend. P. l. chirographus, de tabul. exhib. facit l. fin. C. de fide instrument.

h cap. penultim. de fide instrument. l. contractus, C. eod. tit.

i cap. fin. de fide instrum. & antequam fiat renouatio instrumentorum, precipuum est, ut non dubitetur de illorum tenore, quare & solent prius testes adhiberi super illorum integritate, c. cum olim, de priuile.

k c. sicut te accepimus, §. ne cler. vel monach. secularibus negotiis se immisceant, l. consulta diuina, de testamentis, cum simil.

l c. cum causis, 13. de probat. ca. ad audientiam, de prescript.

m cap. peruenit, 30. q. 1. §. illud, de his, qui ingreditur, de appell. in nouell. authent. ad hac, de fide instrument. cap. ex literis, de integritate restitutio.

n Gloss. ad c. cum causam, ad verba, per liberos, de prob.

o l. si quis id quod, de iurisd. omn. iud.

C A P. V.

*De forma instrumentorum varia
ut probent.*

Multa requiri in instrumento autentico publico & probante ex plena fide, annotatur, veluti testium presentiam, sigillum authenticum, quod habeat characteres apparentes. *c* Item quod contineat diem & annum, *d* cum his & in aliis locorum consuetudo erit observanda, secundum eam instrumenta probent aut authentica habeantur. *e* In iudicialibus autem actis expeditis ab amanuense, eius so-

lius subscriptio & fides sufficit. *f* Fiunt autem notulae per notarios seu protocolla de his quibus adhibentur, & quibus fides datur, dummodo ibi sint, quae ad grossandum, ut dicunt, sunt necessariae. *g* Postquam vero tabellio reddidit literas in mundum redactas & signatas, nihil eis debet addere vel minuere, potissimum si fuerint in iudicio productae, praesumeretur enim suspectus, si vellet corrigere dictum suum. Quod si omiserit adicere diem & annum, & constet de nota, poterit addere de precepto iudicis secundum exigentiam negotii. Teneretur tamen tabellio, si quid interesset partis errorem non fuisse commissum, ei resarcire. *h* Scriptura porro libelli actionis & accusationis, suas formulas habet substantiales, *i* de quibus ante dictum fuit. *k*

S C H O L I A.

a Speculator in tit. de instrum. editione tradit, nouem requiri ad essentiam publici instrumenti, quae enumerat Bar. ad l. si quis, §. initium, de eden. P. quo loci tamen Bart. sub finem addit, in quaest. quando authenticum dicatur instrumentum, sequendam esse locorum & provinciarum consuetudinem. At in nouella 44. de tabellionibus statuitur, in c. 1. §. 3. ut tabelliones non fingant agriiudinem, ut alius complementum committant negotii, sed ipsi contractui intersint a principio usque ad finem, & in ca. 1. eo. dicitur, ne prius complementum seu hypothesein adponat, quam perfecte noverint negotium, de quo agitur. Permittitur autem illis in dict. c. 1. §. 4. per substitutum & adiutorem suum, in sola tamen statione, contractus formare, item & subscribere. In nouell. 73. de instrum. cautela & fide. c. 7. §. 1. iubeturque, ut in protocollo acta describant cum die & consule, dicta nouell. 44. c. 2. forma porro redigendi instrumenta in mundum, vel describendi, traditur in nouella 47. ut preponatur nomen Imperatoris, & in ca. 2. eius tituli, ut scribantur Latinis literis formatis, sine abbreviationibus
scilicet

sen notis aut signis. Statuitur deinceps, ut A
 subscribantur a testibus, antequam di-
 cantur completa documenta, nouell. 73. c.
 3. §. sed & si instrumenta, quamuis acta in-
 dicialia valeant sine testium subscriptione,
 l. 31. C. de donat. Pro subscriptione testium
 habetur in testibus, qui non norint literas,
 signi cuiusdā appositio, quod ipsi recogno-
 scant per se factum in instrumentis, quem-
 admodum & olim signum crucis pro fide
 & subscriptione apponi solitum erat, no-
 uella Iustin. 73. c. 8. nouella Leonis Impe-
 ratoris 72. l. fi. §. 2. de iure deliberan. C.
 b cap. 1. de fide instrum. glo. ad l. generali, de
 tabulariis, lib. 10. C. Speculator de instru-
 mentor. editio. §. nunc videndum restat.
 c c. inter dilectos, de fide instrum.
 d dict. cap. inter dilectos, & ca. eam te, de re-
 script. quod aliquando non exigitur in pri-
 uata scriptura, ut in l. cum tabernam, §. 1.
 de pignoribus, & ideo Barto. notat & glos-
 sa, & Cynus ad l. si qua beneficia, de diuer-
 sis rescrip. C.
 e c. cum dilectus, 9. de fide instrument.
 f l. in donationibus, C. de donation. ca. quo-
 niam contra, de probat.
 g Cynus ad leg. contractus, de fide instrum.
 Bartol. ad l. admonendi, de iureiurand.
 videndum tamen, cap. inter dilectos, de fi-
 de instrument. notatur, & in cap. post ces-
 sionem, eod. tit. l. si quis decurio, de fals. §. D
 si quis vero, ut nulli indic. liceat habere lo-
 ci seruator. in nouell. Massuer. in practica,
 tit. 18. de literis, notis & notatis. §. 19.
 Item danda est fides, & c. addit & in §.
 20. etiam si nota esset scripta in tabula ce-
 rea, in petra, in gypso, vel litera grossata in
 papyro, ei credendum per Bartolum ad leg.
 qui tabulas, de fur. P. l. in commodato, §.
 sicut commoda.
 h Massuerus iisdem fere verbis in practi-
 ca, tit. 18. de literis & notis, §. 40. Item
 postquam tabellio, per l. fin. de magistra-
 tibus conuenien. notatur in l. actorum ver-
 ba, de re iud. P. Sed si fuerit litera dupli-
 cata, & alieri parti tradita, notarius, non

debet facere, nec iudex ei precipere, nisi
 parte vocata, ut correctio sit mutua & fal-
 sitas euitetur, argumento l. in causa, §. cau-
 sa cognita, de minorib.
 i c. fi. §. libellorum, 2. quest. 8. l. libellorum,
 de accusatio. P.

CAP. VI.

De instrumentorum productione.

V Traque pars litigantiū etiam post pu-
 blicationem attestationum, usque ad
 diffinitiuā sententiā calculum, instrumen-
 ta exhibere, antequā in causā conclusum
 fuerit, potest, a fit autem illa productio iu-
 dici, corā quo litigatur, & ex causa alibi. b
 Editur & instrumentum interdum, si pro-
 ducenti ita videatur, non in totum, sed in
 tantum quoad causā conuenit. c Quem-
 admodum nec actori reus tenetur instru-
 menta sua cōmunicare, vel in iudicio con-
 tra se proferre, d nisi forsan ea communia
 sint. e Imo & si quæstio sit de priuilegiis,
 iudex non debet ea omnibus manifestare,
 sed in inspectione eorum, duodecim ho-
 minum numero debet esse contentus, &
 restituere producenti. f

SCHOLIA.

a cap. cum dilectus, 9. de fide instrumentor.
 In conclusionem porro causæ renuntiatur o-
 mnibus allegationibus, & aliis probationi-
 bus, ideo, qui renuntiavit hoc modo, non
 admittitur ad productionem instrumen-
 torum, c. pastoralis, de causa possession. cap.
 auditus, de procuratoribus, & in decis. Ro-
 ta 9. nota postquam, in antiq. dicitur post
 conclusionem causæ non recipi probatio-
 nem, etiā per instrumenta, maxime in cau-
 sa profana, ut in d. c. cum dilectus, in cau-
 sa vero beneficiāli, secundum aliquos, ad-
 mitti, ut innuit Hostiensis ad ca. ad petiti-
 onem, de accusatio. c. lator, c. consanguinei,
 de re iudica. quia renuntiatio non est ne-
 cessaria, ut in clem. sape, de verb. signific.
 ut etiam possint recipi testes post conclusio-
 nem. Et in deci. 146. nota quod post ter-

Hbhbh 2.

minum, in antiq. dicitur, quod post terminum ad producendum omnia possunt produci instrumenta, donec dictum fuerit in causa, non autem postea, ut post terminum peremptorium. ca. coram, de integritate restitutio.

b ca. accepimus, 4. de fide instrumentor. leg. indices, 17. in fi. C. eod. in loco tamen congruo & securo, dict. c. accepimus, can. hortamur, 3. quest. 9. can. suis, 33. quest. 2. ca. ex parte, de appellatio. ca. accedens, in 2. ut lite non contestata.

c cap. contingit, 5. de fide instrumento. l. argentarius, §. edi autem, de eden. Pand. lib. 2. tit. 13.

d cap. penult. §. qui intendit, 4. quest. 3. ca. 1. de probatio. l. nimis graue. C. de testibus. l. cogi, 11. de petito. hared. C. lib. 3. tit. 3. l. possessiones, de probatio. l. exstat decretum, de iure fisco. P.

e c. G. perpetuus, 12. de fide instrum. Sic argentarius & publicus exactor, tenetur contra se instrumenta edere, l. in fraudem, §. ex his bonis, & §. sequen. de iure fisco. rationes quoque communes ita edenda, in l. non est nouum, & l. iustum est. C. de edend. & contra non exhibentem iurari potest in litem, quanti interfit petentis, l. in testamentis, 10. de in litem iuran. libr. 12. Pand. tit. 3.

f ca. accepimus, 4. de fide instrum. praxi que est, quod de iure producens instrumentum, non teneatur aut cogatur dimittere originale autenticum penes curiam vel actuarium eius, sed tantum exemplar, & ut dicunt copiam concordatam cum originali per notarium, secundum Paulum Castrensem in l. fin. C. de fide instrumento. debet tamen aduersarius producta instrumenta in originali ipso seu autographo primo videre, atque ita iudex permittit semel producta instrumenta in originali, reddi producenti, cum cautione, de iterum producendis, si quando iudex exhiberi inbeat. Et si quando aduersarius instaret, se velle arguere originale de falso, ut ait Paul. Ca-

stren. ad. dict. l. fin. 2. notabili. C. de fide instrumento. Maranta in praxi, part. 6. num. 10. & textus exstat expressus. in leg. cum quidam, 20. C. de fide instrumen. Hic rursum & obseruanda distinctio circa redactionem originalium instrumentorum productorum antea rem indicatam relicto exemplari, quam tradit Speculator in titulo de instrumentorum editione, §. nunc dicemus, nu. 12. aut inquit instrumentum exhibitum, aut scriptura producta pertinent specialiter ad causam illam pendente in iudicio, pro qua exhibitae sunt, quo casu parti petenti non debent reddi, quia originalia debent remanere penes iudicem, ca. quoniam contra, de probatio. ne falsum fabricari possit. Aut est generalis scriptura, seu instrumentum ad alias causas etiam pertinens, & tunc debet originale restitui exemplo vel copia, ut loquuntur, fideliter transcripta & per notarium, seu amanuensem iudicii cum originali collata, apud acta remanente, in qua amanuensis debeat adicere, quod collata cum originali per omnia concordet sua subscriptione ita testatus: quo facto exemplar illud perinde ac originale probat, ut & idem ait Speculator, tit. de testamentorum editione, §. ostenso, numer. 32. tractat Alexand. consi. 12. num. 1. incipiente, in causa, volum. 4. Panormit. ad ca. Albericus, num. 5. de testib. Porro, si pars vel aliter ex litigantibus acta iudicii falsauerit, causa cadere debet, l. in fraude, §. quoniam, de iure fisco. & ibi glossa in verbo cadat. Si vero testes corruerint, aut instrumentum falsauerit, aliter puniendus per l. diuus, de re iudic. P. l. qui nomine, ad leg. Cornel. de fals. tit. si ex falsis instrum. & c. G.

CAPVT VII.

- 1 Effectus, & instrumentorum probatio facilius, & qua sint, quae probent & quatenus priuata aut publica.
- 2 Instrumentum pro titulo.
- 3 Antiqui instrumenti fides.

Litera

Literæ quidem per se non obligant, neque perficiuntur negotia scriptura, verum ea ratione scripturæ fiunt, ut facilius, quod actum est, probari possit. Ita; productione seu exhibitione facta instrumentorum, adhibendū erit iudiciū, num ex genere sint scripturarum, quæ fidem & probationem faciant. Resoluendum autem erit in hac re, instrumenta publica solemniter facta adhibitis testib. & subscriptionibus, probare, *b* atque sententiam **B** super illis vel aliis publicis literis, quamdiu de falso in contrarium non constat, fortiri effectum debere, & defendendam. *c* Probant & alia documenta authentica quamvis publica manu confecta non sint, si testes illis adsint, *d* aut si habeant authenticum sigillum. *e* Priuata quoque ab alterutra partiū facta scriptura, dummodo partium aut testium subscriptione fulciatur, in actione personali probationis vim & **C** robur habet. *f* Si quis tamen habeat instrumentum publicum, ex quo sibi res debitoris hypothecæ nomine fuerit obligata, & alius eiusdem debitoris creditor priuatum, ut dictum est, habeat obligationis instrumentū, præfertur auctoritas publici priuato, nisi & illud priuatum prius factum sit, & habeat triū vel plurium testium subscriptionem, per quam fraus, quæ præsumi posset, facta contra publicum elidatur. *g* Valent & priuata scripturæ in præiudicium eorum, qui scripserunt sibi, *h* non etiam ad commodum eorundem, & in præiudicium tertii. *i* Habent item auctoritatem probandi sine testibus, quæ exactis publicis prodeunt. *k* Et quæ proferuntur ex archiuo publico. *l* Si tamen cautio, quam quis dicit a se indebite expositam, indeterminate loquatur, aduersarius tenetur probare debitum, quod ea continetur, sed si **E** causam, propter quā huiusmodi scriptura processerit expressa sit in eadem, ei statuitur, nisi ostendatur indebite processisse. *m* Et quamuis scriptura priuata non probet contra alterum, *n* tamen contra producen-

tem fidem facit. *o* Quod si quando instrumentum deperditum fuerit vel consumtum, ex eo adhuc iudicari poterit, & secundum illud, si modo probetur per testes, quod illud viderint sine vitio in forma publica tale quid continens. *p*

Rursum hæc vis instrumenti est acquisitionis rei, ut eius dominium repræsentet & habeat, & sit tanquam titulus: quam obrem & donato traditove instrumento acquisitionis traditæ & donatæ, censentur res in illo acquisitæ. *q* Caterū instrumentum habens defectū solemnitatis extrinsecæ probat nihilominus, si ab eo, qui potuit opponere, non fuerit obiectus defectus. *r*

Præsumuntur etiam in antiquis instrumentis omnia solēniter acta propter antiquitatem temporum, & difficilē in contrarium probationem. *s*

S C H Ō L I A.

- a* l. cum res, C. de probatio. l. non figura, de aetio, Pand. can. quanto, 63. distinct. can. nostrates, 30. q. 5.
b ut in cap. cum a nobis, 28. §. nec scriptum, de testibus. l. fin. §. fin. si certum petat. publicam instrumenta perpetua firmitate nituntur, ad damnum & commodum utriusque partis, c. 2. de fide instrumentor. ca. 2. §. 4. dist. ca. si quis de clericis, 12. quæ. 2. ca. cum pridem, de pactis. Tunc enim complementum accipiunt instrumenta, cum testium adhibetur presentia. Nouella 73. de instrumentorum cautela & fide, c. 5. §. sed etiam. Nam ut in c. 3. eius nouella dicitur, si literarum fides a voce testium discrepet testes præferuntur. facit & l. 15. de fide instrumento. Sed est magna auctoritatis instrumentum insinuatum, nouella 73. c. 3. Notarii seu tabelliones, sunt persone publica seu serui publici. l. 2. de stipulatio. seruorum. P. consiunt ad conscribendos & auctorandos publice contractus priuatorum, l. 14. §. 2. de sacrosanct. eccles. l. 17. de fide instrument. l. 1. C. de Ennuchis, l. 1. C. ut

H h h h h 3

nemo ad suum patrociniū, &c. & testa- A
 mentorum scriptores, l. 24. C. de testam.
 c. cap. accepimus, 4. de fide instrumento. l. di-
 uis, de re iudic. falsitate contra probata,
 nullius momenti erit sententia super falsis
 lata, c. nostra, de procuratio. in fine. l. licet,
 C. eod. tit. de procurat.
 d. c. 2. de fide instrument.
 e. dict. c. 2. de fide instrument. c. post cessio-
 nem, de probat. can. cura, l. 1. q. 3.
 f. §. sed et si quis, de instrument. caute. & fide B
 in nouellis. glossa, ad verbum authentica,
 in capit. 2. de fide instrument. per illum
 textum.
 g. l. scripturas, qui potiores in pignore habeant.
 h. l. generaliter, de non numerat. pecunia. C. l.
 publica. §. fin. deposit.
 i. l. instrumenta, l. rationes. l. exemplo. C. de
 probatio. l. fin. de conuenien. fisci debitori,
 C. lib. 10. ut neque libri mercatorum pro-
 bent pro illis. glossa. ad l. quaedam. §. numu-
 larios, de eden. P. ad verb. decurritur, qua
 tamen glossa non tenetur absolute per inter-
 pretes, dicunt enim libros mercatoris semi-
 plene probare in casu, quo qui illos produ-
 cit sit integra opinionis, & sua manu ra-
 tiones scripserit, causa obligationis certa
 appositae & expressae. Item si in iisdem libris
 non solum credita, sed etiam debita data
 & accepta, contineantur, ita ut proferen-
 ti iuramentum suppletorium deferri pos-
 sit. Bart. in l. admonendi, numer. 26. & ibi
 Iason. num. 127. & seq. de iure iuran. Bal-
 dus, ad l. 2. numer. 12. de eden. Guido Pa-
 peus, decis. 441. incip. pro declaratione.
 Collige itaque hic requiri, ut mercator sit
 bonae fidei, & solitus sit veritatem scribe-
 re, l. vniuersorum, de pignor. actione. l. qui
 semissis, §. 1. de usur. Pand. 2. quod ratio-
 nes propria manu scripserit per l. genera-
 liter, C. de non numerat. pecunia. 3. quod
 causa debiti sit expressa, l. cum de indebi-
 to. §. fin. de probatio. Pand. d. l. generaliter,
 4. quod liber hic contineat data & acce-
 pta, l. publica. §. fin. deposit. Pand. decis. ca-
 pella Tholosa. 496. inter mercatores, est

etiam consuetudo, ut libri mercatorum
 probent, Bald. consi. 198. num. 3. id ipsum si
 inter illos factum fuerit de hoc statutum,
 de his, quae ad mercaturam pertinent, po-
 test enim consuetudo expruata scriptura
 facere publicam, c. cum dilectus, 9. de fide
 instrument.

k. ca. quoniam contra, de probatio. l. in dona-
 tionibus, 31. de donation. libr. 8. C. tit. 5. 4.
 vbi ratio, quia superfluum est priuatum te-
 stimonium, cum publica monumenta suf-
 ficiant. Et notat ibi glossa, in donationibus,
 quas necessarium non est, actis publicis in-
 sinuari, credi tabellioni sine testibus, ut col-
 ligit ex illa lege, & ex §. si vero neque, de
 instrumento, cautela & fide in nouellis, l. si
 quis decurionum, ad leg. Cornelianam, de
 fals. C. & in §. si vero, de heredib. & Falc.
 C. in nouella, dicitur tamen, quod & ser-
 uatur, necessariam quidem non esse testium
 subscriptionem, sed nihilominus eos inter-
 venire & adesse actui, & notarium eorum
 nomina scribere debere, ut in §. sed instru-
 menta, de instrumento, cautela & fide, in
 nouell. dummodo donator, vel alius pro eo
 voluntatem suam subscripserit, ut dicitur,
 in dicta l. in donationibus, & l. vice, l. do-
 natio, C. de donationibus. l. contractus, C.
 de fide instrum.

l. an. hen. ad hac, de fide instrum. C. §. illud
 etiam indicauimus, de his, qui ingrediun-
 tur ad appell. in nouell.

m. Sunt verba. si cautio, 14. de fide instrum.
 & probat. l. generaliter, C. de non nume-
 rat. a pecunia. facit cap. pertuas, de probatio.
 & ibi ratio. potest enim opponi pecunia
 confessa infra biennium exceptio non nu-
 merata pecunia, leg. in contractibus, C. de
 non numerat. pecun. & in dote, l. fin. de dot.
 cautela non numerat.

n. l. instrumenta, cum 2. sequenti. C. de pro-
 bationib. nisi habeat subscriptionem trium
 testium, l. scripturas, C. qui prior. in pign.
 habeant, c. 2. de fide instrum. l. penult. C.
 eo. tit. §. si quis igitur, & §. seq. de instrum.
 cautela, in nouell.

o. vel

vel contra scribentem, vel contra producentem, qui ex eo illam probat. l. Tutius, de consti. pecunia. P. l. publicam, de positi. P. l. fin. de leg. a. 2. qui cum scripturas simpliciter producit, videtur fateri omnia, quae in eis scripta sunt vera esse, etiam quae sibi producenti praedudicarent, secundum notatam per Innocentium, in c. cum olim, in fine, vers. sed dies, de censibus, & in cap. cum venerabilis. num. 4. vers. item licet producent, de exceptio. neo admittit hac confessio reuocationem praetextu erroris, potuit enim prauideri, cum confessio hac sit scripta, quae non reuocatur. Panorm. & alii in c. si. de confess. nisi producendo quis protestetur, se instrumentum tantum producere, in quantum facit pro se non aliter, quae protestatio excusat & admittitur de iure, ut notat Barto. ad l. publicam, §. fin. de positi. l. Aurelium, §. penult. de libera. leg. a. P. Felinus ad c. imputare, de fide instrum.

p. cap. cum olim, 12. de priuileg.

q. ca. cum pridem, de pact. l. 1. C. de donat. l. qui filium, & l. qui chirographum, de legat. 3. l. seruum filii, §. cum qui chirographum, de leg. 1.

r. & ut pro eo instrumento potest ferri, ca. ea noscitur, de his, quae fiunt a prelatiis sine consensu capituli. Dec. consi. 409.

s. l. filius familias, C. de petitio. hered. l. qui in aliena, §. sed etsi, de acquirend. heredit. Felinus, in c. sicut, num. 29. de sententiis, & re iudicat. admitteretur tamen probatio, contra hanc praesumptionem: quia ea non est iuris, nec de iure. Cynus ad l. sicutis annis. nu. 4. C. de pact. Decius consi. 409. Alex. consi. 113. num. 4. incipiente, super primo, volum.

CAP. VIII.

1. Exceptiones contra scripturas falsi suspicionis. 2. Si tantum exemplar cum distinctione. 3. Iudicis auctoritas vim dat instrumentis & testamentis insinuat. 4. Testis num contra instrumenti tenorem probent. 5. De contrariis scripturis produ-

ctis. 6. Non probat instrumentum sigillatum nisi legi possit. 7. Nec vi extortum. 8. De locationis instrumento. 9. De poena dicentis & non probantis instrumentum falsum.

Pura tamen & obici possunt scripturis & instrumentis, ut fidei & probationi derogetur, veluti, si vitium aliquod eis insit, quod inducat falsi suspicionem, puta ratura, vel superinscriptio in loco suspecto non aliter, aut si quae alia adsint, quae falsi causas arguant. a

Excipitur & de fide si exemplar tantum producat, quod se referat ad illud instrumentum, b nisi forsitan & illud exemplar fuerit transcriptum ab alio notario, & auctoritate iudicis, qui fecit potestatem exemplandi inspecto diligenter, & inuento sine vitio originali, quo casu perinde exemplato, ac originali creditur, c sed etsi tabellio morte praeventus non perfecerit quaedam instrumenta, quae in nota redacta fuerant ab eodem, ad petitionem eorum, ad quos pertinet, auctoritate ordinarii iudicis poterunt in publicam formam redigi, habitura per hoc perpetuam firmitatem. d

Quemadmodum & iudex testamentum coram se publicato, addit ei auctoritatem publicam & vim, e & donationibus quoque, quae iure civili scripturam & insinuationem exigunt, f cultus & auctoritatis est testamentum coram principe factum. g Expugnatur etiam instrumentum, si falsum in eo narratum sit. h Quare si instrumentum eiusdem causae, pro parte inueniatur falsum continens, & in omni parte falsum censetur. i Nisi diuersa capita contineat ad diuersa relata, non si accessoria, quae possint separari, quorum falsitas in vno, ad aliud non extenditur. k Si tamen falsitas in ipso instrumento, ut in scriptura inueniatur in loco suspecto, omnino censetur falsum & reprobatur, nisi erratum esse asseratur, ut dixi. l

Possunt & contra instrumentum testes

quatuor vel quinque probare, quod nota-
rius quædā omisit in eo perscribere, quæ
tamen inter contrahentes placuerint, &
ita vincunt instrumentum, *m* vt contra, si
plus scriptum quam factum sit dicant, *n* eo
obseruato, vt plures sint cōtra instrumen-
tum deponentes, quā in instrumento scri-
pti, & honorabiliores, & vt agatur de facto
recenti, non de antiquo, in quo magis in-
strumento statur. *o*

5 Imputari quoque ei potest, † qui con-
trarias inter se scripturas in iudicio protu-
lit, si dem sibi inuicem derogantes, cum in
ipsius fuerit potestate, quam voluerit, non
proferre, sic enim ex contrarietate abro-
gatur fides instrumentis. *p*

6 Quemadmodum † & in instrumento pu-
blico etiam sigillato, si literæ illius legi non
possint, vt non valeat intelligi, quid in illis
scriptum fuerit. *q*

7 Placuit † & vi extorta maxime a clericis
instrumenta, nullam vim habere. *r*

Sed neque † instrumentum locationis
factum per aliquē, probat possessionem,
quantū ad extraneos, probat tamen, quan-
tum ad contrahentes pertinet. *s*

9 Obsequabimur autem, † accusantem
in iudicio instrumentum tanquam falsum,
& non probantem, puniri tanquam falsa-
rium. *t*

S C H O L I A.

a *c. licet, c. ex conscientia, de crimine fals. c.
ex literis, cap. inter dilectos, de fide instru-
ment. c. cum venerabilis, de religios. domi-
bus. l. fin. §. 1. de edicto D. Adria. tollen. l.
penult. C. de testibus.*

b *c. 1. de fide instrument, si scripturam, in-
quit, authenticam non videmus, ad ex-
emplaria nihil facere possumus, auth. si
quis in aliquo. C. de eden. l. 2. de fide instru-
men. P.*

c *c. fin. de fide instrumen. ubi glossa addit, ad
verba, publicam personam, quod si per-
sona publica non possit habere ad transcri-
bendum ex originali, possit rescribi per au-*

*thoritātē iudicis, per aliam honestam per-
sonam. argum. c. quoniam contra, de pro-
ba. ita tamen quod sigillum authenticum
apponatur, quod adhibeat fidē instrumen-
to. c. 2. §. c. cū dilectus, de fide instrument.
index enim curare debet, vt salua sit rerū
probatio. l. current, de testib. in P. facit l. pu-
blicati. C. eod. tit. Ceterum hic obseruari
debet, transumptum seu exemplar sumi &
fieri debere vocatis & citatis, quorum in-
terest, vt adsint, si velint certo die, certo lo-
co, dum exhibebitur instrumentum vel
scriptura transcribenda, obiecturi & op-
pugnaturi, si quæ habeant, quibus impe-
diant vel improbent, impetranturq; litera
compulsoria a iudice contra notarium vel
alium habentē penes se scripturā transcri-
bendam, vt eam edat, eaq; ratione, quorum
interest, citantur, vt veniāt, vel ad locum
domicilii, si certa persone sint vocandæ, in-
xia c. fi. de eo, qui mittitur in posse. vel per
edictum, si incerta sint. Rota decis. 10. in
nouis. Tractat de his citationib. ad finem,
vidēdi exemplar fieri, Octauia. Westrius,
lib. 6. introductio. in aula Roma. ad lironi.
c. 1. num. 1. 2. 3. 4. 5. Alioquin, si ad-
uersaria pars nō fuerit citata aut present,
in exemplis istis transcribendis, transcri-
ptum nihil ei officiet. authent. si quis in ali-
quo. C. de edendo. Guido Papaeus decisio.
471. Alexand. consi. 6. col. fi. lib. 4. val. bit
tamen contra eum qui nā fecerit transcri-
bi. l. chirographum, de administr. tutor. &
contra alium producentem, authent. ad
hac. de fide instrumen. C. probat tamen si-
ne citatione exemplum datum ab eo, qui
& fecit originale, dicta decisio. Rota 10. in
nouis, lafon. & Bart. ad dict. authent. si quis
in aliquo. C. de eden. semel enim approba-
tus notarius reprobari nequit ab eodem,
qui approbavit. l. 1. quod quisque iur. P.
c. cum P. Tabellio, 15. de fide instrumen-
to. Tractatur autem nouella, 73. ca. 7. ex
persona scribentis, & aliorum quemad-
modum mortuo tabellione instrumenti &
literarū eius fiat comparatio, & rursum in
c. 6. ut*

- c. 6. ut notat si qua sint in instrumento, diligenter comparantur inter se, apud iudices, poteritque fieri comparatio ex solis documentis publice celebratis & publica arca depromtis, non autem ex priuatis, quibus pro se aduersarius utitur, ut habetur in nouella, 49. de his, qui ingrediuntur ad appellationem, cap. 2. ubi & additur committi quoque literarum comparationem hominibus peritis & literatis.
- e l. testam. l. consulta diuina, l. publicati, C. de testam.
- f l. pen. §. fin. & l. sancimus, C. de donat. l. donationes, quas parentes, de donat. inter vir. & uxor. C.
- g in l. omnium, C. de testam.
- h Illud erit vel per mendacium, vel falsi suggestionem, obreptionem, vel subreptionem, ex quibus corrumpunt rescriptorum & gratiarum scriptura, quae non aliter censentur concessae, quam cum clausula, si preces veritate nitantur, ca. vniuersa, 2. §. qua. 2. cap. 2. de rescript. l. vniuersa, 7. de diuersis rescriptis, C. l. praescriptionem, & l. etsi legibus, si contrarius vel utilitas publicam, C. l. 1. de natalib. restituen. distingue tamen, qua sit veritas suppressa, quae expressa fuerit falsitas, & quo animo, iuxta cap. ex parte, de rescript.
- i In ca. canones, 16. dist. c. pura, 3. §. 9. c. non liceat, de consec. dist. 3. l. eiusdem, de edilitio edicto. P. facit ca. si ad sacras, 9. distin. ca. quiescamus, 4. 2. dist.
- k can. qui de mensa, 3. 7. distinct. c. si quis, 1. 2. qu. 2. ca. si non sanctificatur, de poenitentia, dist. 4. ca. sunt, 1. 7. q. 4. ca. cum tempore, de arbit. cum similibus citatis a glossa, ad ca. si ad sacras scripturas, 7. ad verba, sic in eis, 9. distinct. quae sic distinguit per leg. etiam, §. fin. de minoribus Pandect. & per l. cum actum, de nego. gest. & c. diffinitiva, E 2. q. 6. & melius in l. si ex falsis, 4. 2. de transf. actio. C. libr. 2. tit. 4. ex falsis instrumentis prolata sententia non habet vim rei iudicatae, & si damnatus conqueratur contra illam, de nouo auditur. l. 1. 2. 3. 4. si ex falsis instrumentis, & c. lib. 7. C. tit. 8. notat & glossa ad can. constat. 2. 1. 1. §. fin. 1. q. 1. per illum textum, instrumentum non quoad alia, sed in quo verum est recipiendum. Rursum glossa ad ca. relatum, 1. 4. ad verba, si quid veri, 3. 7. distin. tradit, testes vel instrumenta posse pro parte rata haberi, pro parte non, ut & dixit ad c. si ad sacras, 9. distin. sed illud verum est, quando testes reprobat ratione persona, & instrumenta ratione ipsorum, non autem si ratione dictorum.
- l In principio huius tituli, ex capit. 2. de fide instrumento. l. 2. eod. tit. P.
- m cap. cum Ioannes heremita, 10. de fide instrument.
- n ca. tertio loco, §. de probat. praefertur viva vox mortuae, ut in §. si vero, de instrumento, cautela & fide.
- o Et has omnes circumstantias discutit glossa ad dictum ca. tertio loco, ad verbum testimonium, & in summa, sine his praeualere instrumenta testibus, l. celsus, de probatio. l. cum de indebito, §. fin. eo. l. si alterius, §. 1. in fine, si minor se maiorem dixerit. l. final. C. arbitrium tutela. Admitti autem testes in contrarium, si per viam exceptionis obiciatur instrumenti falsitas, ut quod conditio omissa, vel aliud, vel additio facta est praeter dicta, quibus casibus praeualebunt testes, c. ex tenore, de testibus. d. c. Ioannes, de fide instrumento. l. optimam, C. de contrahen. vel committen. stipula. At in antiquis, magis credendum est instrumentis, quam testibus, quia memoria hominum labilis, l. peregre, de acquiren. posse. c. vnic. ut ecclesiast. benef. sine diminutio. conferant. Et testes solent fidem suam variare, & scientiam ex temporis diuturnitate. l. 3. §. duae, ad senatus cons. Carbonia. P. l. qui bona, §. si alias incipiens, l. in causa, de damno infect. P. Et certe in aliis quoque, nisi magna & iusta causa aliter suadeat, adhaerendum est instrumentis si a fide dignis tabellionibus facta sint, & careant vitio falsitatis aperto producta, l. fin. C. de edicto diui Ha-

aria tollen. Alioquin nihil posset certum constitui, & conarentur, qui conuenta & pacta subvertere vellent, in suas partes testes trahere & corrumpere, ut contrarium docerent, atq; etiā testes contra quam scriptum esset illis presentibus, dicentes, nō carerent suspitione falsi & corruptionis ob mutationē gestorum, fidesque publica notariorum & personarū aliarum publicarum, cum maxima reipublica cōurbatione, in dubiū passim reuocaretur, unde lites infinitae & immortales orirentur, quod quia nec expedit, ita nec via facile his aperienda, ut nec conceditur probatio contra inuētarium publice factum. l. si. C. arbitrium tutela. Veruntamen, si vnus testis scriptus in litera seu instrumēto, ei contradicat, facit eius fidē vacillare, l. 1. in si. quemad. testa. aperian, secus si non sit in scriptura contentus, aut si dicat, se non recordari, ut notatur in l. in iurandi, de testib. C. c. cum Ioannes, eo. tit. notat plene Ioannes Faber. ad l. in exercendis, C. de fide instrum. ubi & tractat, quot testes requirantur ad reprobandum instrumentum. vide Massuer. in praxi titulo, de literis notis & notatis, §. 48. itē si vnus. Sustineri tamē debet instrumentū ex fide vnius testis, iuncta scriptura & tabellione, contra duos alios negātes. B c. imputari, 13. de fide instrumēto. sic scriptura mutuo directe contraria, sibi inuicem fidem abrogant, l. 1. 4. C. de fide instrum. c. cum inier R. de election. & contraria allegans, non est audiendus, c. quod autem, 33. q. 7. c. quo iure, 8. dist. c. sollicitudinem, de appell. l. 1. C. de fur. cum simil. Hic tamen obseruandum pro hoc effectu, ab eodem ambas cōtrarias produci debere scripturas, aliter a diuersis productis contrariis, illa potiores, quae maioris erunt auctoritatis, quod relinquitur religioni arbitrii iudicis. Si etiam diuersa scriptura, aduersarie ad diuersos sensus producantur, non erit reprobanda productio. cap. nihil est, de verb. signifi.

Q a. inter dilectos, 6. de fide instrumento.

A r. can. 1. & can. auctoritatem, 15. q. 8. s. dist. c. inter dilectos, in fin. de fide instrum. & ibi per Felinum. Rota. decis. 87. nota quod instrumentum, in antiq.

t. l. iubemus, C. de prob. diximus supra, li. 4. tit. 12. de falsis, & poena falsi. vide si egeas.

DE IUREIURANDO.

A TITVLVS XIII.

a Exstat hic titulus, de iureiuran. libr. 2. decretalium, tit. 24. & in Sex. lib. 2. tit. 11. in Clementi. libr. 2. tit. 9. & libr. 12. P. tit. de iureiurando siue voluntario siue necessario siue iudiciali. & libr. 4. C. tit. 1. de reb. credit. & iureiurando, & libr. 10. C. tit. 54. de his, qui non impleti stipendii sacramento soluti sunt. & in nouella 48. de iureiurando a moriente praestito, propter mensuram sui patrimonii. Eo etiam referri debent tituli, de iuram. calum. lib. 2. dec. tit. 7. & lib. 2. Sex. tit. 4. de iureiur. propter calum. dando. li. 2. C. tit. 59. de his, qui ingrediuntur ad appellationem, & quando per scripturā manus propria fiat collatio literarum, de iureiurando delationis, & ut coniungatur iureiurando calumnia, nouell. 49. ut litigantes iurent in exordio litis, quia neque promiserint dare iudicibus neque dabunt, nouella 124. de iureiurando mulierum senicarum nouella 51. ne quis iuret per capillos Dei, 76. ut iurata bonorum descriptio facta a parente, inter liberos valeat, nouell. 48. de iudicibus & ut nullatenus cum iureiurando eligantur, & 82. nouella. de iuramento eorum, qui administrationem suscipiunt. 8. Nouella, de iuratoriis cautionibus, nouell. 53. nouella Leonis 97. ut in contestatione litis & magistratum initio iuret. nouella Leonis, 107. ut actor ante litis contestationem porrecto libello iudici fidem suam probet, & nouella 99. ut qui iureiurandum desert, prior de calumnia iuret. Item, libr. 12. Pand. tit. 3. de in litem iurand. & libr. 5. C. tit. 53.

CAPVT I.

1 Continuatio. 2 Finitio. 3 Diuisio generalis. 4 Alia extraiudicialis & iudicialis, & subdivisio extraiudicialis. 5 Iudicialis, quid & eius species. 6 Singula membra vtriusq; subdivisionis explicantur. 7 Alia diuisio in simplex & solemne, credulitatis, iuratoria cautionis.

Q Via iam antea † post generalem de probatione tractationem, de speciali, quae per testes & instrumēta fit, locuti sumus,

mus, recte de iuramento, vt de alia specie A probationis agemus, per quod fides extra iudicium, & in iudicio fieri potest.

2 Est enim iuramentum, † affirmatio vel negatio, sacræ vel superioris seu diuinæ rei attestatio, seu inuocatione firmata. a

3 Quemadmodum autem † assertio vel negatio, variis pluribusque negotiis accommodari possunt, sic attestatio quoque, quæ super his fit per diuinum numen, vel per aliud, quod superiorē causam videtur habere, assertioni vel negationi diuersas potest demonstrare iuramenti distinctiones, tum etiam ratione loci, & rerum quibus adicitur.

4 Sed in summa iuramentum † ad duas species contrahitur, vt aliud sit extraiudiciale: aliud iudiciale. b Extraiudiciale rursus, quod sine iudicio & extra illud fit, vel temerarium, siue reprehensibile est, vel assertorium veritatis, quod & pro veritate dicenda præstatur quoque in iudicialibus quibusdam, vel promissorium, vel confirmatorium contractus.

5 Iudiciariū rursus, † quod in iudiciis habet locum, vel est voluntarium, vel necessarium, vel de calumnia, de malitia, in litē, purgatorium. De singulis pauca.

6 Temerarium est, † quod sine discretione fit, & ob res illicitas. c Veritatis est, quādo propter veritatem dictā aut dicendam iuratur. d Promissorium, quando sub iuramento obedientiæ, e fidelitatis, f vel ob aliquid faciendum dandumve. g Confirmatorium contractus est, quando ex iuramento quippiam, quale est iuramentum, super obseruatione præstito, contractus vim habet & obligationem, quam alioquin non haberet, h voluntarium iudiciale, quod in iudicio defertur a parte parti. i Necessariū iudiciale, quod a iudice delatum ob defectum probationum, nec referri nec recusari potest, nisi forte ex aliqua iusta causa excepta k Defert autem hoc iudex vel actori vel reo, prout viderit ex negotiis, præsumtionibus, fide-

que personatum, expedire, l si tamen actor nihil præstiterit, non erit opus hoc iuramento decisorio, sed reus absolendus m erit. Iuramentum de calumnia est, quando actor iurat, non calumniandi animo, sed existimans, se bonam causam fouere, ad litigandum venire, & reus quoque iurat, se arbitrari iustā causam defendendi habere, & in aliis, se non odio, non differēdi iudicii causa, probationes vel iuramentum ab alio exigere. n Iuramentum de malitia etiam post iuramentum calumniæ exigitur, dum quis iurat requirente iudice, qui de malitia suspicatur, veluti, quod nō malitiose proponat exceptionē, vel petat dilationem. o Iuramentum in litem, est iuramentum affectionis, quod iudex concedit actori, vt litem & rem quam petit certa quantitate, ne in infinitū vagariliceat, æstimet, quantive sua interesse

C putet, non quidem, vt secundum illud iuramentum & æstimationem condemnet, sed vt habita ratione eius, non quidem pluris, sed minoris condemnet reum, per pensis rerum & personarum circumstantiis. p Purgatorium vero iuramentum est, illud, quod præstatur ab eo, qui accusatus, vel diffamatus fuit, de aliquo crimine, contra quem tamen nō fuit probatum, & ideo iurat & purgatur ita se non cōmisisse. q

D Rursus † prædictorum iuramentorum quoddam est simplex, quoddam solemne. 7 Simplex sine solemnitate est, r solemne contra, quæ habet & verba concepta. s Inuenitur & iuramentum credulitatis, quando quis iurat se vere aliquid suum esse credere, vel se sine malitia petere, t vel putare aliū verum dicere, u vel aliū se credere idoneū. x Est & iuratoria cautio, per quam relaxatio fit sententiæ excommunicacionis, in opis debitoris. y

S C H O L I A.

a Colligitur hac finitio ex cap. e si Christum, 26. de iureiura. vide quæ tractauimus de finitione diuisioneg iuramenti, & de aliis

I i i i 2

ad illud pertinentibus, lib. 50. Syntagmat. A
iuris, a ca. 3. usque ad fin.

b Hanc divisionem porro & meliorem & faciliorem erati sumus, ideo postquam eandem tradidimus, lib. 50. Syntagmatis iuris. ca. 4. nu. 2. aliam huic loco inferere noluimus.

c Exempla plura sunt, veluti in cap. sicut ex literis, 1. 3. de iureiuran. quando prior monasterii iracundia calore succensus iuramento temere firmavit, quod in claustrum monasterii, quo se vinculo professionis obstrinxerat, cum G. Monacho non esset amplius moraturus, aliud exemplum de non prabendo subsidio proximo. cap. cum quidam, 2. §. 1. eod. tit. aliud de exheredandis liberis, cap. quintanallis, eod. de separanda arbitrio alterius a se uxore, c. tua nos, 24. eo. de iureiur. Sent & inter temeraria iuramenta blasphemia, & temere & sine causa iurare, Deo tribuere quod non est, & ei deirahere quod inest, per execrationes, C. 2. de maledicti iuramentum de illicito, ut de homicidio aliove peccato faciendo, & sic de simili, ubi discretio nulla est coram, que fieri debent & qua prohibentur. c. eisi Christus. de iureiur.

d Assertio veritatis seu authoratio, ut fides habeatur dictis, item de veritate dicenda, quale prabet testis, c. ex literis, 2. de iureiura. cap. 2. de iura. calumnia, in Sex. cap. nuper, de testib. Iuris iurandi, C. eod. tit. cum D. similibus.

e c. nullus, 5. de iureiuran. c. legebatur, de maioris. & obediens. cano. quanquam, 23. dist. cum similibus.

f Quod in feudis exigitur, ut hominum, seu homagium, & veritatis, 4. de iureiur. can. 18. de forma, 22. q. 5. tit. de forma fid. libr. 2. feud. tit. 6. & tit. 7. de nova forma fidel.

g Ut in cap. quintanallis, c. veniens, c. debitorum, de iurei.

h Ut in authen. sacramenta puberum si adversus vend. C. c. licet mulieres, de iureiur. in Sex. ca. cum contingat, eo ti. apud Greg. c. quamvis pactum, eo. tit. in Sex.

i c. fin. de iureiur. Et dicitur ideo volunta-

rium, quod ex voluntate partis deferentis deferatur, & ex voluntate recipiatur, neque referatur. leg. iusiurandum quod ex conventionione, 17. de iureiur. P. & ibi tract. de hoc iureiurando, & quis deferat, & in l. 18. 19. 20. usque ad 26. & in 39. eiusdem titul. Neg. ante acceptationem delationis, is cui deferitur potest cogi acceptare, & ideo non dicitur necessarium, cum & possit referri & reici in differentem. d. ca. fin. de iureiur. in l. generaliter, §. fin. autem is cui, & l. delata, C. de reb. creditis. Postquam autem acceptatum est vel conventum, nolle iurare vel iuramentum referre, manifesta habebatur turpitudinis, l. manifesta turpitudinis, de iureiur. P. Sicque post conventionem ex voluntario fit necessarium, veluti de contractibus dicitur, qui antequam constituantur, liberi & voluntarii sunt, postquam autem contractum fuerit, necessitatem habent observationis, l. in commodato, §. sicut commod. P. l. sicut, C. de actio. Consentit & huic interpretationi glossa ad ca. fin. ad verbum a te, de iureiur. Quare etiam si actor petitionem suam & intentionem alius legitimis probationibus docuerit, non tenetur ob delatum iuramentum in contrarium iurare, aut illud acceptare, aut deferentem referre, atque improbantur contraria fori, si qua sint consuetudines in e. de probatio. Veruntamen quando lex defert iuramentum, recusari impune non potest. l. questionem ex facto, C. de fideicommiss. l. scimus, §. licentia, Cod. de iure deliberan. nec etiam in actione rerum amotarum, furti & aliis similibus famosis actionibus. c. si de iurei. l. Marcellus, §. si. l. non magis. l. idem, rerum amotar. P.

k d. c. si de iureiur. l. generaliter, §. fin. autem, de reb. cre. C. de quo & in l. in bona fidei, C. eo. ti. c. 2. de prob. & vocatur hoc iuramentum litis decisorium. Necessarium vero quia ad officium iudicis pertinet lites dirimere, & prospicere, ne illa sint immortales, l. properandum, de iud. c. si. libris, de dol. & contum.

I in

l in d.c. fin. de iureiurand.

m c. cum causa, de causa possess. & propriet. c. unico, ut Ecclesiastica beneficia sine vlla diminut. conferant. c. mulieri, de iureiur. l. qui accusare. C. de eden. Est enim iuramentum delatum ad supplementum probationum, quā si nulle adsint, recte suppleri non dicuntur, quia non entis nulla sunt qualitates, l. eius qui in provincia, C. de reb. cred. Quare prius oportet quippiā probatum, vel semiplene fuisse per actorem, vel presumptionem pro eo esse urgentem, ut si habeat unum testem bonum & omni exceptione maiorem, ca. super hoc, in fine, de renuntiā. c. ex insinuatione, de procur. cum similib.

n Quod docetur per l. 1. & ibi fuisse per gloss. 4. & per l. 2. cum authent. ibi positis de iureiuran. propter calumniam eden. libr. 2. Capit. 49. eo pertinent tituli de iuramento calumnia, in decretalibus, & in Sexto, l. inter cohæredes, §. qui familia herciscund. Pand. Calumniari apud iurisperitos, est falsa crimina intendere, leg. 1. §. calumniari. ad senat. sc. Turpill.

o De hoc iuramento, in ca. 2. §. fin. & ibi gloss. fin. de iuramen. calum. in Sext. c. pastoralis, de except. cap. ultra tertiam, de testib. l. fin. C. de fide instrument. cano. indicantem, 30. q. 5.

p l. 1. & 2. l. videamus, in princip. & §. de ferre, & l. in actionibus, de in liem iuran. Pand. l. 3. ad exhiben. iuramentum in liem dici iuramentum affectionis, tradit l. si per alium fin. §. 1. ne quis eum, qui in ius vocatus est vi eximat.

q Si quando tamen accusatus vel delatus esset alioquin bona fama, capit. 1. ca. quoties, c. constitutus, de purgation. canonica, Exod. 22. l. eos qui, 26. §. fin. de usur. libr. 4. C. tit. 32.

r Simplex iuramentum, quando simpliciter sine solemnitate exigitur & praestatur.

s Solemne secundum formam delatam praestitum, ut in oratoriis, vel oblatiis & tactis sacrosanctis scripturis Evangeliorum, vel

A super reliquias sanctorum, vel alia forma, l. generaliter. C. de reb. credit.

t Sic iuratur de crudelitate in iuramento calumnia, l. 2. §. quod observari, de iuram. propter calumn. dando, C. & quando feritur testimonium, de auditu, cap. si arbiter, de probatio.

v Ut in iuramento compurgatorum, qui iurant, se credere purgantem, se iuramento verum iurasse, l. quoties, §. C. de testibus. c. si de purg. can. libr. 5. tit. 34.

x c. unic. de scrutinio in ordine faciendo.

y c. Odoardus, de solutio. coniunge huic. c. 1. quæ sequenti, 2. tractantur.

CAPUT II.

1 Pro quibus iurandum est.

2 De illicito iuramento reprobato.

3 De reprobatione, si in præiudiciū superiorum, rerum turpium & impossibilium.

C 4 De iuramento fidelitatis Archiepiscopi.

5 Iuramentum supplementi probationis non dari in arduis.

Iurandum facile vel temere non est, nec inomen Dei accipiendum est in vanum. **a** Caterum quemadmodum iuramentum appetendum non est, ut bonū, ita aliquando necessitas cogit iurare, cum homines pigri sunt, quod eis vtile est credere, nisi eis iuramento firmetur. Quare in necessariis ad faciendam fidem veritatis malum non est, sed probabile. **b** Et proinde sunt casus, pro quibus iuratur licite, ut pro firmanda pace, & ad firmandā testium depositionem, & ad protegēdam famam & infirmandam infamiam ex obiectis criminibus, non tamen probatis coortam, & quæ dicitur probata purgatio & canonica, si iuramento credulitatis a cōpurgatoribus adhibito **g** improbata purgatione vulgari olim usurpata: quæ fiebat per iudiciū aquæ frigidae, **h** vel tactum ferri candētis, **i** vel aquæ feruentis, **k** per duellū, **l** & aliis modis illicitis & reprobatis, quibus Deus tentabatur. **m** Concellum & iuramentum ad promissa vel gesta confirmanda, **n** ad sup-

plendam veritatis probationem, & ad alia, quæ colligi possunt ex proxime dictis superiori capite de diuisione iuramenti, quod diuersitatem accipit ex causis quoque iurandi, ut pro æstimatione damni dati in certis negotiis, per de vsuris soluendis, & de illis non repetendis: & de grauamine non inferendo debitori, & in spiritualibus etiam causis, quamuis olim non iuraretur de calumniis, & hodie tamen iuratur. *¶* Iuratur item de calumnia & veritate dicenda in causis appellationis. *¶*

2 Porro rei illicitæ & turpis iuramentum reprobat. *¶* Illicitum autem esse potest, vel ex parte iurantis, ut si is sit impubes, & vel ex parte personæ, cui iuratur, ut si clericus supra sacra Euangelia iuramento purgatorio iuret laico, *aa* vel ex parte rei, per quam iuratur, ut si ea non sit sacra, *bb* vel ex fine, si iuratur pro electione certi, vel ante electionem. *cc* Ex causa item obligatoria ad malum impellente, ut dum iurauit Herodes saltatrici. *dd* Item ex modo, si temere & indiscrete, vel sine necessitate iuratur, quale fuit iuramentum Iephthe. *ee* Ex tempore quoque, si die prohibito iuret. *ff*

3 Reprobatur & iuramentum, quod præstitum vergit in detrimentum salutis æternæ vel temporalis, *gg* vel si ex eo ius superioris lædatur, quod in omni iuramento subditi censetur *hh* exceptum. Item, si sit contra bonos mores de re turpi, *ii* si promittantur impossibilia, *kk* aut alioquin iniqua iurentur, cum iuramentum non debeat esse iniquitatis vinculum, si item sit contra utilitatem, vel libertatem Ecclesiæ. *mm*

4 Iuramentum fidelitatis & præstatum est ab Archiepiscopo, summo Pontifici in palatii concessione. *nn*

5 Iuramentum in supplementum & probationis, non deferitur in causis arduis, veluti matrimonii. *oo*

S C H O L I A.

2 Exo. 20. c. et si Christus, de iure iur. Sit lex.

mo vester, est est, non non, &c. D. Math. c. 5. eo pertinenti tradita in princ. 22. q. 1. can. peierabis, 22. q. 4. can. iuramenti, 22. q. 5. periculum enim imminet, ne ex assiduitate iurandi sequatur lapsus in perurium, can. 5. itaq; ergo, 22. q. 1.

b can. non est contra, 2. can. in nono, 3. can. ut non eritis, 4. can. ita ergo, 5. can. in malum non facis, 6. can. & iurabunt, 7. 22. q. 1. Iurandum pro veritate & iustitia d. can. & iurabunt, Hierem. 4. c. et si Christus, de iure iurand. Institutionis iuramenti causa dicitur, ut iurans ad hoc iuret, ut quod verum est, loquatur, can. iuramenti, 22. q. 5. utque infirmitas dubitantis, qui non vult credere, firmetur, can. si peccatum, 22. q. 1.

c can. 1. 22. q. 1. tit. de pace iuramento firman. in vsib. feud. Ita transactio magis iuramento firmatur, quæ est pacis, l. fratri, l. cum te proponas, l. si quis maior. C. de transact. sic valet iuramentum, quo quis iurat se remansurum obsidem pro seruando contractu, c. ex rescripto, 9. de iure iur. c. exposita, de arbit.

d Iurati enim esse debent testes, ut illis plenius fides adhibeatur. l. iurisiurandi. Cod. de testibus, ut supra in titulo de testibus docuimus.

e d. can. omne. 22. q. 1. can. presbyter, can. habet, 2. q. 5. cap. 1. 2. c. moniales, de purgat. canon. lib. 5. tit. 3. 4. si delictum obiectum esset probabile, non indicetur in contrarium purgatio, c. si quis de gradu, 4. eod. tit. de purga. can. nec etiam si notorium sit, cap. cum dilectis, 1. 5. eod. tit.

f Canonica purgatio est, quæ a canonibus permittitur, recepta, iurante infamato de veritate, quod non id, de quo impetitur, commiserit, & adhibitis compurgatoribus honestis, qui iurent se credere, quod prædictus iurans verum dicit, c. quoties, 5. c. cum P. Adanconella, 7. c. constitutus. 9. de purga. can. cum simil. Et indicitur aliquando ad instantiam eius, qui purgandus est tantum, ut c. cum in iuuenute, 12. de purgat. canon. Cogitur & a iudice aliquando quis

quis se purgare, alioquin suspenditur a be-
neficiis de crimine graui infamatus, auge-
turq. numerus compurgatorum in ca. nos
inter, 6. c. in or. sollicitudines, de purgat. ca-
nonica. Aliquando si infamia orium non
habet ex probabilibus coniecturis, non est
de necessitate inducenda, cap. cum in in-
uentute, 1. 2. de purgat. canonica. can. quod
autem, 6. q. fin. Imponitur & iuramentum
purgatorium ad euitandam criminis su-
spicionem, Deuter. c. 21. quando homo in-
uenitur necatus, & ignoratur quis eum ne-
cauerit, & c. item pro furto, Exod. 22.
g cap. quoties, 5. c. de testibus, 1. 3. c. fin. de pur-
gat. cano. c. quoties, de testib.
h De hac purgatione mentio in c. extuarum,
8. de purgat. canonica.
i c. fin. de purgatione vulga. lib. 5. tit. 3. 5. ca.
mennam, & can. consulisti, 2. q. 5. c. sen-
tentiam, ne cleric. vel monach.
k d. can. mennam, can. omnibus, ca. consului-
sti, 2. q. 5. d. c. sententiam sanguinis, ne cler.
vel monachi.
l c. 1. & 2. de purgat. vulgari, vide qua de
hac purgatione, & de duello diximus lib.
48. Syntagma. c. 1. 5.
m Vulgares modi purgationis, & ab Ethni-
cis & Christianis aliquando usurpati re-
eententur a nobis, cum reprobationib. eo-
rum, in lib. 48. Syntagma. iuris, c. 1. 4. Ra-
tio vero reprobationis, quod in illis tentetur
Deus, & quod scriptum sit, non tentabis
Dominum Deum tuum probatur in c. pen-
& fin. de purgat. vulgar.
n cap. quinta uallis, c. cum contingat, de iure
iur. cum similib. in diuisione s. c. 1. citatis.
o cap. 2. de probatio. cum similib. In summa,
pro quacumq. veritate inquirenda, siue a
testibus, siue ab aliis, iuramentum exigi
potest, can. quamquam, 1. 4. q. 2.
p Vi in can. in primis, circa medium, 2. q. 1.
sic in litem iuratur tantum ex certis causis
& contrariis, in quibus deest probatio,
& dolus inest aduersarii, prout fuisse docet-
ur in l. 2. & seq. usq. ad 10. de in litem iur.
lib. 1. 2. P. iii. 3. in actione, C. de reb. cred.

A q cap. debitores, de iureiur.
r cap. ad nostram, 20. eod. titu. iuramentum
autem hoc & superius de soluendis usuris,
ualet, quia quamuis sit prohibitum usuras
accipere, tamen prohibitum non est usuras
dare, propter necessitatem, qua quis com-
pellitur sub fœnore mutuari, ut notat glos.
fin. ad d. c. debitores. Et ideo quia hoc iura-
mentum potest impleri citra dispendium
salutis aeternae, soluere tenetur promissas, ut
se liberet ab eo iuramento: verum tamen
soluas repetere postea poterit, d. c. debitores,
& c. ad nostram, vel si antequam soluat,
velit agere, poterit contra creditorem ex-
periri, ut eum liberet, siue ut eum absoluat
a iuramento, & ei illud remittat, iuxta c.
1. de iureiur. c. tuas, de usur.
s cap. ad nostram, 7. de iureiur.
t cap. 2. de iuram. calum.
u cap. 1. §. si eo. tit. de iuram. calum. in Sexto.
x cap. 2. eod. tit. in Sexto.
y Regula iur. in Sex. non est obligatorium
l. iur. gentium. §. si paciscar, vers. & gene-
raliter, de pact. in Pand. anth. quod eis, C.
de nupt. §. 1. in nouella. Scenicos non so-
lum, si fideiussores dederint, & c. l. si quis
inquinatos, §. fin. de legat. 1. l. non dubium.
C. de legib. quia quae turpia sunt, & contra
bonos mores, non possumus facere, existima-
dum est. l. filius familias, de conditionibus.
Instit. & omne iuramentum debet habere
comitem iustitiam, habere autem dicitur
iustitiam, cum iustum & licitum est, quod
iuratur, neque tendit ad mortale pecca-
tum, cano. innocens, cano. illicitum, 2. 2. q.
4. maiusq. peccatum censetur illicitum iur-
amentum adimplere, quam peierare non
adimplendo, can. unusquisque, 2. 2. q. 4. ita
illicitum iuramentum non est adimplen-
dum, cano. duo, can. seq. 1. 2. distinct. Illici-
tum dicitur, quod opponitur licito, & lici-
tum idem, quod a lege permissum, non re-
probatur. quare & tot modis dicitur illi-
citur iuramentum, quot prohibetur vel
improbatur, ut de quibusdam per cir-
cumstantias exempla docent.

- z Sunt aliqui, quorum iuramentum non ad-
mittitur aduersus seipfos, nec contra alios
generaliter, ideo si illa persona iurauerint
redditur iuramentum illicitum, quale im-
puberum & paruulorum, *can. paruuli*, 14.
& *can. sequen.* 22. *quast.* 5. item aliorum,
qui iudicio & discretione carent, ut isti, l.
1. §. impuberes, de falsa moneta, C. discre-
tio enim est comes iuramenti, *ca. c. si Chri-*
stus, de iureiuran. nec ita dicitur impubes
peierare, l. qui iurasse, de iureiuran. in P.
- aa *ca.* 22. nullus ex ecclesiastico, 22. *q.* 5. qui
de iuramento purgatorio intelligi debet,
nisi hoc fieret auctoritate Papa, ut *ca. men-*
nam, 2. *quast.* 5. nam alioquin pro aliis po-
test iurare, maxime si terras aut feuda ab
imperatore, vel alio teneat, que debeant iu-
ramenta fidelitatis.
- bb *ca. clericum*, 9. 22. *q.* 1. ubi clericum per
creaturas iurantem acerrime obiurgan-
dum, si perstiterit in vitio, excommunican-
dum esse statuitur.
- cc Quia species est simonia, dum quis iurat,
se aliquid daturum, ut eligatur, *can. fin.*
8. *quast.* 3.
- dd *can.* 8. unusquisque, 22. *q.* 4. ubi de eo iu-
ramento. D. *Matth. c.* 14. *cap. cum iura-*
mento, 4. de homicid.
- ee Historia habetur de Iephthe, Iudicium, 11.
c. unusquisque, §. miserabilis, 22. *q.* 4.
- ff *can.* 17. decreuit, 22. *que.* 5. ubi, decreuit
sancta synodus, ut a septuagesima, vsque
ad octauam Pasche, & ab aduentu do-
mini, vsque ad octauam Epiphaniæ, nec
non & in ieiuniis quatuor temporum, &
in litanis maioribus, & diebus Domi-
nicis, & rogationum, nisi de concordia
& pacificatione, nullus supra sacra Eu-
angelia iuret, & ibi gloss. nunc usum in
contrarium esse tradit. Ego autem existimo
ibi agi de iuramento solemniori, vel de eo, quod
in iudicio prestat, cum his temporibus iu-
dicia non exerceantur, c. 1. & 2. 15. *q.* 4.
- gg c. si vero, de iureiur. c. innocens. §. si. 22. *q.* 4.
- hh c. ad nostram, c. eam te, de iureiur. *cap. ad*
nostram, de rescript.
- A ii c. non est obligatorium, c. in malis promi-
sis, de reg. iur. P. l. si quis inquilinos, §. fin. de
leg. 1. *auth. quod eis*, de secun. nup. P. l. non
dubium, C. de legibus. l. iurisperitum, §. &
generaliter, de pactis. P.
- kk l. impossibile, de regul. iur. P. §. item
impossibile, de utilib. stipulat. atque iura-
tum & promissum intelligendum est, si fie-
ri possit, aliter esset temerarium, *cap. ad no-*
stram, 21. de iureiuran.
- ll c. quanto, de iureiuran. c. 1. eod. tit. in Sex.
c. inter cetera, 22. *q.* 4. ut si quis iuraret, se
non accusaturum uxorem, si adulterasset,
c. quemadmodum, de iureiur.
- mm *ca.* 1. de iureiuran. in Sext. veluti si quis
indebite alienas bona ecclesia sua, iuraret,
se non renocaturum alienata, c. 2. de iure-
iuran. non obstante enim hoc iuramento,
renocarentur alienata, etiam per ipsum a-
lienantem, *cap. intellecto*, 55. eo. tit. de iu-
reiuran.
- nn c. significasti, de elect.
- oo *ca.* mulier, & ibi glossa, de iureiur. & ibi.
Panorm. num. 6. *Alexand. confi.* 143. *nn.*
4. volum. 2. sicut enim in criminalibus de-
bent esse probationes luce meridiana cla-
riores, l. fin. C. de probatio. sic & in matri-
monio, maxime si de eo dissolutio agatur,
c. in literis, de testibus. & ibi glossa, ad ver-
bum probata, c. lator, de sentent. & re iudi.
& ibi glossa ad verbum permanere, neque
etiam est in potestate partium positum, dis-
soluere matrimonium. Si vero pro matri-
monio semiprobato adferatur iuramen-
tum, iudicis erunt partes, dispicere, num
velit illud admittere, ut ait *Panor.* ad di-
ctum c. mulieri, *Alex. ad l.* 3. *nu.* 16. de iu-
reiur. & ibi glo. in verb. probatione.

CAPVT III.

Qui iurare debeant & possint, ut eis cre-
datur, vel nomine proprio vel
aliorum.

Nemo iurare sine necessitate, aut nisi a-
liquo compellente, debet. a Delato au-
tem iureiurando iuramentum eius, qui
iurauit,

iuravit, cuiuscunque sit ætatis aut sexus, A b
erit seruandum deferenti. b Iurat autem &
quis & pro se & pro alio procuratorio no-
mine in animam constituentis eum pro-
curatorem cum mandato ad hoc & pro
certa speciali. c Non iurant efficaciter
contra se nec pro aliis, furiosi, paruuli, seu
pueri. d Iurat clericus de calumnia & per
se & per alium si velit, e iurant pro aliis in
iudicio nō rātum procurator vt dictū est,
sed etiam qui eius partibus fungitur, vt æ-
conomus, f syndicus, g qui & iurant pro se
iuramento calumniæ, & pro dominis. h
Si deficiente probatione in iudicio iu-
randū parti delatum sit, aut iurare debet
aut causa cadit; i nisi pupillo aut furioso
iurandum delatum sit, qui iurare non
compelluntur; k aut nisi is, cui delatum
est, velit referre. l Non est tamen permis-
sum referre in famosa actione. m Iurare
possunt licite & ex causa, religiosi seu re- C
gulares, n verum ex leui causa sacerdotes
non debent. o Cogent & iudices de veri-
tate dicenda nolentes iurare, p & in iura-
mento decisorio litis. q Cæterum vbi ti-
metur periurium, nullus cogi debet, r &
& qui cogit iurare eum, quem scit verifi-
citer fallum iuraturum, ipsemet periur-
us & grauior homicida est.

S C H O L I A.

a Nolite iurare, inquit, Deus, &c. sit ser-
mo vester, est est, non non, quod enim
vltra est, a malo est, Math. c. 5. explica-
tur & tota, 2. 2. q. 1. cano. si quis presbyter,
2. q. 4. cap. etsi Christus, de iureiurand. ne-
que prator iuramentum illud inietur, quod
nemine deferente prastatur, sibi enim quis
iurat tantum, l. 3. de iureiuran. P. & pro-
inde ab illo ipso testator, qui iuravit se non
retractaturum testamentum, non censetur E
obligatus, quominus possit illud retractare,
l. si quis, in princ. de legat. 3. ideoque etiam
hoc sponte oblatum iuramentum, non ha-
bet necessitatem relationis vel iurandi, l.
iurandū q. ex conuentione, de iureiur. P.

b l. qui iurasse, & l. si seruus, de iureiurand.
P. qui enim cogit vel vult aliquem sibi iu-
rare, etiam si is alioquin non sit ad fidem
idoneus, sibi prætendit, censetur q. se spon-
te illius subicere sententiæ, & ita personam
eius approbare, vt postea eam reprobare
non possit, l. quemadmodum, de iureiuran.
P. quod approbatum enim fuit, non repro-
batur ab eodem, l. Pomponius, de negot. ge-
stis. P. glos. fuse ad c. 2. de exceptio. l. vxor,
in fin. de adulteriis, facit in argum. l. 1. de
iudic. P. l. est receptum, de iurisdict. omni.
iudic. P.
c can. optatum, 100. dist. cano. tibi domino,
63. dist. vbi glossa ponit formulam iu-
ramenti eius, iuro in animā Domini mei
constituentis, quod ipse hæc seruabit.
Vel, Dominus meus iurat per me, quod
ipse hæc seruabit, facit l. fin. §. fin. de iu-
reiurand. P. Ita procurator, cum speciali
tamen mandato nō aliter, vel in rem suam
procurator datus, aut vniuersorum bono-
rum, deferit iuramentum, l. iurandum,
quod ex conuentione, 17. §. fin. alias l. 18.
de iureiurand. P. l. vulgo presumitur, de
in liē iuran. Quare qui sine domini man-
dato expresso aliter iurauerit aut retule-
rit delatum iuramentum, domino non offi-
cit, l. nec filius, 7. C. de rebus cred. & iure-
iurando, vt contra nemo etiam pro alio
suo periculo iurare cogitur; non mater pro
filio, non tutor pro pupillo, non curator pro
minore, cum graue visum fuerit ignoran-
tes & inuitos cum alieni compendii emolu-
mento, anceps subire periurium, quamuis
volentibus liceat, l. videamus, 4. de in li-
tem iuran. P. lib. 12. P. tit. 3. ita si velit
iurat pater pro filio, cum dare non oportere,
l. qui iurasse, 26. §. 1. de iureiurand. P.
d can. paruuli, can. honestum, can. pueri, 22.
quasi. 5. vt & a testimonio arcentur cap.
placuit, 4. q. 3. indiget enim iuramentum
discretionē & iudicio, cap. etsi Christus, de
iureiurand. Hæ autem persone carent iu-
dicio, l. cum prator, de iudic. P. ideoque &
ista iurantes falsum, non dicuntur peccas-

Kkkkk

- se, neque eo nomine argui possunt. l. qui iurasse, de iureiurand. ita & pupilli quidem sibi obligant iuramento eos, qui eis credunt, & in quantum in commodum illorum iuramentum est, at aliis non obligantur, l. pupillus obligari, §. pupillum vendendo, de auctor. tutor §. 1. eod. tit. apud Iustitia. l. Iulianus, §. si quis a pupillo, de actio. emt. P. l. pupillus, de actio. P.
- e** Per procuratorem aut per oconomum si per eum litigat, cap. 1. 3. 4. de iurament. B calum.
- f** Iurat in sua causa clericus de calumnia, c. 5. de iuram. calum. item & vniuersitas, c. 4. eod. tit.
- g** d. c. 3. & 4. de iuram. calum.
- h** c. cum causam, 6. eod. tit.
- i** c. 2. §. 1. eod. tit. in Sexto de iuram. calum.
- k** l. iusiurandum, 34. §. ait prator, §. datur, l. manifesta, de iureiur. l. delata. 9. C. de reb. cred. & iureiurand. dummodo is cui defertur iudicium suscipere cogi possit non aliter, l. tutor, 35. §. fin. de iureiur. & dummodo is, qui defert sit habilis, d. l. tutor, §. si de iureiur.
- l** d. can. paruuli, can. pueri, can. honestum, in fin. 22. q. 5. l. 34. §. pupillo, de iureiuran. P. omitto plures alias exceptiones in quibus iure civili delatum iuramentum, nec subeundum necessario delatum, nec referendum est, de quibus agit Vigilius in methodo iuris civilis, lib. 2. c. 21. q. 2.
- m** d. l. manifesta, 38. & l. iusiurandum, 34. in princ. & §. datur, & §. fin. de iureiur. l. delata, 9. & l. generaliter, 12. §. sed iuramento, C. de reb. cred. & iureiur.
- n** in c. fin. §. nec liceat, de iureiur. l. Marcellus, 21. §. si cum l. seq. rerū amot. P. l. idem Labeo, 13. de iureiur. P.
- o** c. ei si Christus, 26. de iureiur.
- p** can. si quis presbyter, 2. q. 5.
- q** c. ex literis, 32. de iureiur.
- r** c. fin. de iureiur. nempe actorem vel reum, prout negotium dispositum ei videbitur, in d. c. fi. §. fin. de iureiuran. Atque ita bonus index in dubiis causa cognita diligenter intuebitur, cuius potius iureiurando, an actoris, an rei dirimenda sit questio, utroque scilicet in probatione deficiente, l. fin. de successio. fratrum. lib. 2. feudorum, tit. 11.
- s** c. 3. de cohabit. clericorum & mulier. neque adigi debet quis id iurare, quod verisimile est, non eum conseruaturum promissum, arg. can. ita ergo, & ca. non est contra, 12. q. 3. c. ex tenore, de sent. excom. ca. literas, de prescriptio. l. 2. de indicta viduita. tollen. C.
- t** can. ille qui hominem, 5. & seq. qui exigit, 22. questione 5. capit. 22. inter cetera, 22. quest. 4.

CAPVT IIII.

De forma iurandi & loco.

Iurandi formulæ diuersæ sunt pro modo iuramenti dati vel postulati, habita ratione temporum & morum. **a** In omnibus tamen per Deum, non per creaturas aut deos falsos iurandum est. **b** Ut autem delatum erit iuramentum, in eadem forma iurandum, vel referendum. **c** Iurare per attributa falsò Deo, quæ ei vere non sunt, est blasphemia damnata, ut etiam temere & detestando, quæ ei insunt, usurpare, & per virginis matris & sanctorum nomina temere deierare. **d** Adesse debent comites iuramento, veritas, iustitia, & discretio. **e** Iustitiam habet iuramentum, quod est licitum, nec tendit ad mortale peccatum. **f** Discretionem autem, quando cum causa deliberate, non ex impetu, vel ira vel odio, vel nimio amore aut sola gratia fit. **g** Veritas cum falsum abest, dicitur. Decens potrovisum est, ut iuramentum a ieiunis præstetur, **h** & formæ iurandi negotiis, de quibus iuratur accommodæ sint, vel ex legis præscripto, vel ex iudicis vel partis deferentis iudicio. **k** Iurat episcopus propositis tantum, & non tactis Euangelis; iuratur autem alibi illo & aliis modis coram indice regulariter, **m** vel alibi, prout conceptione iuramenti continebitur. **n**

Scho.

SCHOLIA.

- ^a Tempore veteris legis iurabatur, viuit Dominus, viuit anima mea, can. & iurabūt, 22. q. 1. in primitiua ecclesia, testis est mihi Deus, & testis est mihi conscientia mea, can. si peccatum, 22. q. 1. Moderniorum autem est iuramentum, sic me vel te Deus adiunget, & ista reliquia sanctorum. & similia, can. de parentela, cum aliis 4. canonibus sequentibus 32. q. 6. c. quoties, 1. q. 7. cano. habemus, 22. q. 1. sic me Deus adiunget, & ista Euangelia. c. ego N. 4. de iureiur.
- ^b can. & iurabunt, can. considera, can. clericum, can. si quis per capillum, ca. mouet te, §. sicut etiam, 22. q. 1. & ibi etiam apponitur poena ita iurantis. D. Matih. c. 5. Per creaturas, in quantum sole considerantur, non licet iurare, quia illis diuinitatis & superioritatis tribuereur numen, quod fieri non debet; quemadmodum & aliquando iudat per angelos & creaturas male iurant. Aliud erit iurare per creaturas, prout illarum honor refertur in Deum; ut dum iuratur tactis Euangelis, per Euangelia, per crucem; & nam intentio iurantis inspicitur. Quare si quis iuret super lapidem putans se iurare super Euangelia, obligatur, can. humana, §. proximo, 22. q. 5. & qui iurat per lapidem vel aliam creaturam falsum sciens, periurus est, can. ecce, 22. q. fin.
- ^c l. ait prator, 3. §. fin. cum legibus sequentibus. & l. qui per salutem, 33. de iureiur. ratio in iusiurandum, §. ait prator, eod. tit. vide tamen de relatione in l. iusiurandum, 34. §. non semper, de iureiurand. ubi iudex potest mutare conceptionem forma iuramenti in relatione, habita ratione personarum, vel quoad locū, vel quoad formam, ut vel in oratoris sacris fiat, vel tactis Euangelis, vel alio modo iuretur, l. generaliter, §. fin. de reb. credit. C.
- ^d c. statuimus, de maledic. can. si quis per capillum, 22. q. 1.
- ^{Ac} d. c. et si Christus, de iureiur. can. & iurabūt, 22. q. 1. can. animaduertendum, 22. q. 2.
- ^f can. innocens, §. illicitum, 22. q. 4.
- ^g d. can. innocens, §. illicitum, circa medium, & can. sacramentum, 2. q. 4. ca. sicut ex literis, de iureiurand. ca. non est, 15. q. 1. quae autem consideranda sunt in voto temere & indiscrete facto, vide gloss. ad c. dudum, de conuersio. coniugato. Eo pertinet, quod dicitur quatuor modis humanum iudicium perverti solere, timore, cupiditate, odio, & amore, c. quatuor, cum 2. capitulis sequentibus, 11. q. 3. can. accusatorem, in 2. 3. q. 5.
- ^h can. non tamen est necessarium, ca. honestum, 22. q. 5.
- ⁱ lia forma, qualiter episcopi iurant fidelitatem Papa, & eius successoribus est determinata & descripta in can. ego N. 4. de iureiurand. & forma abiurantis heresi ponitur in c. ego Berengarius, de consecrat. dist. 2. can. quoties, 1. q. 7. Alia forma iuramenti fidelitatis, titulo de forma fidelitatis, & de noua forma fidelitatis, in v. sibus feud. item forma iuramenti eius, qui vult probare parentelam, in cano. de parentela, 2. & seq. 3. 5. q. 6. Alia forma iuramenti in reconciliatione dissidi matrimonii, in can. ab isto die, in 2. sic incipiente, 33. q. 6. Alia & forma renuntiationis iuris eligendi summū pontificem Ludouici Imperatoris, in can. ego Ludouicus, 30. 6. 3. dist. Hic etiam super sedeo referre alias formas iuris iurandi solemnes, verbaque concepta, & item simplices Ethnicorum, Iudeorum, Christianorum, & virumque pagina; quia iam de illis dixi lib. 5. o. syntag. iur. c. 8. unde si quis eget, poterit eas haurire.
- ^k Seruanda & sequenda forma iuramenti delati per iudicem vel deficientem, alioquin si ab ea recedatur, & alio modo iuratum sit, non erit ratum iuramentum, l. 3. & l. non erit ratum, §. l. iusiurandum & ad pecunias, 34. §. qui iusiurandū, de iureiur. P.
- ^l c. fin. de iuram. calum.
- ^m leg. generaliter, 12. §. omne igitur, & §.

in omnibus, de reb. credit. C. Alibi tamen A
aliquando is, cui desertur iuramentum,
iurat, si sit egregia persona aut morbo de-
tineatur, l. ad personas, l. 5. de iureiurand.
ut dicitur etiam de iuramento a testibus
prebendo, in c. si qui testium, de testib. au-
thent. apud eloquentissimum, de fide in-
strumentor.
n l. generaliter, § in omnibus, de reb. cred. &
iureiur. C.

CAPUT V.

Quibus iurari debeat.

Iuramentum fidelitatis est præstandum,
I cui debetur fidelitas, & alteri prælitum
nihil prodest. a Nullus autem episcopus
clericos suos, nisi forte, quibus ecclesiasti-
carum rerum commissa fuerit dispensa-
tio, sibi iurare compellere debet. b Nimis
etiam laici de iure diuino usurpare dicun-
tur, cum viros ecclesiasticos nihil tempo-
rale ab illis obtinentes, ad præstandum si-
bi fidelitatis iuramentum compellunt; Qua-
re & interdicatur ne talia laici iuramenta
laicis præstare cogantur; Indignum enim,
& a Romanæ ecclesiæ consuetudine alie-
num, ut pro spiritualibus quis facere ho-
minum seu homagium compellatur. d
Sed & qui iurauit semel domino fidelita-
tem, non tenetur successoribus eius iterum
iurare. Quanquam tamen illis teneatur fi-
delitatem & homagium, perinde ac si iu-
rasset eis conseruare. e

SCHOLIA.

- a cap. ea te credimus, 22. de iureiurand. ubi
textus argumentatur absolute facta,
num creditori, qua soluentem a creditore
vero non liberat, l. in summa, § fin. de con-
dict. indebit. l. si vero mihi, de constit. pe-
cun. p. l. vero procuratori, § 1. de solutio. c.
sicut enim, § eos, de homicid.
b c. nullus, § de iureiurand. c. fin. 22. q. 5. ca.
legebatur, de maior. & obedi. qui vero ad-
ministrationem ab episcopo suscipiunt &
iurare compelluntur, can. quanquam, 23.

distinct. c. dilecti filii, de maior. & obedi.
ca. ego N. de iureiurand. cap. antiqua, de
privileg.

c Sunt verba cap. nimis, 30. de iureiurand.
idem in c. ex diligenti, de simon. cap. fin. de
re ind. quando vero clerici res possident a
laicis datas, pro his fidelitatis iuramentum
præstare debent, quia ex his minores laicis
sunt, ca. solita, de maior. & obedi. cano. si
episcopus, l. 8. dist.

B d cap. fin. de regul. iur. in Sexto. pro spiritua-
li aliquo obtinendo, quis non debet facere
homagium seu iuramentum fidelitatis,
quia hoc esset simoniacum, c. ex diligenti,
de simonia. ca. pactiones, de pactis.

e c. veritatis, l. 4. de iureiurand. si q. transit
iuramentum fidelitatis in successores eius,
cui iuratum est; hic tamen censo an-
maduertendas leges & consuetudines tra-
ditionis feudorum, ut sequantur eas, si a-
liuer disposuerint, valuasores.

CAPUT VI.

De effectu iuramenti, seruetur, expedian-
tibus, confirmet dubia, & c.

Iuramentum omne est regulariter ser-
uandum, si modo possit sine detrimen-
to salutis æternæ seruari; a & periurus ha-
betur, qui non seruat. b Maximum & ha-
betur remedium expediendarum litium
iuramentum; c confirmat dubia, & ad ve-
ritatis indagacionem pertinet, d præpon-
derat sententiis & transactionibus, e æqui-
paratur nouationi, f solutioni, g receptila-
tionibus; h & ex delato vel relato iureiurando
præstito, datur actio & exceptio. i Idipsum
dicendum, si iusiurandum remissum fue-
rit dicenti. k Atque iuramentum dari o-
portere, assertio impedit, ne præscriptioni
locus sit, perinde ac litis contestatio. l Iu-
ramentum, quo ad periurii vinculum, ex
parte iurantis personale est, & personam
non egreditur, neque transit ad hæredes;
licet ex parte recipientis sit reale, & ad eius
hæredes transeat. m Quod pertinet tamen
ad effectum obligationis, transit ad succes-
sores;

fores; n & in quantum pertinet ad probationem. o Iuramentum tamen non extenditur ad incognita. p Porro ea, quæ in intellectu & nostra sola conscientia consistunt, per simplicem nostram assertionem cum iuramento probatur, q item & ignorantia. r Cæterum iuramentum de assensu utriusque convenientis factum, non ligat eum qui præstitit, si is, ui præstitum fuerit, seruare negligit quod promissit. s Mulieri quæ iurauerit aliquē suum esse maritum, B quamuis non obtinuerit, & reus absolutus aliam uxorem ducere possit, non datur a iudice licentia nubendi, ne auctor videatur periurii, nec tamen ei prohibendum est nubere, ne forte si falsum iurauerit, matrimonium legitimum contingat impediri: sed suæ cōscientiæ potius est relinquenda. t Qui iurauit, se seruaturum statuta, nō tenetur seruare ex eo edenda, sed edita; v neque etiam edita, si contra licitum & libertatem ecclesiæ sint. x

S C H O L I A.

a c. si vero, cap. cum contingat, de iureiuran. c. licet mulieres, eod. tit. in Sexto. c. quamuis pactum, de pact. in Sexto. cano. quod David, & sequentib. vsque ad fin. 22. q. 4. ca. cū dilecti, quod met. causi. quia iuramentum est iuris naturalis. Quari autem possit ex iuramento duobus contrariis, quod D seruandum esset. In quo generaliter & regulariter dicunt doct. postremum seruandum, licet qui contra primum venit, periurus sit, per l. duobus, §. si. ubi interpretes, de iureiuran. ca. tua nos. eo. quemadmodum in pactis, codicillis, testamentis, re-scriptis, consuetudinibus, & mora, ultima derogant prioribus, l. pacta nouissima, C. de pact. l. si vnus, §. pactum, eodem tit. P. Sed illud intelligendum est, quando reuo- E catio primi nemini præiudicat, aliter contra, ut & pacta ipsa sunt ita irrevocabilia, leg. sicut, de actio. l. in commodato, §. sicut commodi. Quin et si mulier seu filia, con- testatione coram aliquib. facta, iuret pro-

pria sponte; nunquam se successionis pater- na renuntiaturam, quod si contingat de facto illam renuntiare in futurum, se inni- ta facturam, si postea renuntiet, non vale- bit renuntiatio etiam iurata. gloss. in ca. li- cet mulieres, de iureiuran. in Sexto. ad verbum compellendos, mola & alii ad c. cum contingat, eodem tit. apud Gregor. Bartol. ad l. si quis pro eo, nume. 9. de fide- iussor. Alexand. ad l. stipulatio hoc modo concepta, nume. 13. de verborum obligat. Iason ad l. duobus, nume. 9. de iureiuran. ubi etiam notant, quod si mulier primum iurauit, se non alienaturam fundum dota- lem, & postea fuerit facta alienatio etiam iurata, ea non valeat, quia secundum iu- ramentum non potest seruari sine præiu- dicio salutis æternæ irritando primum. b ca. breui, 17. de iureiur. & obligat ex præ- cepto, can. si pactum, 22. q. 1. ca. et si Chri- stus, de iureiur.

c l. 1. de iureiuran. in P. equipaturq; iu- ramentum rei indicata, l. 1. quarū rerum actio non datur, l. 2. & l. qui iurasse, 26. §. fin. de iureiur.

d can. & iurabunt, 22. q. 1. can. animadu- tendum, 22. q. 2. cap. significasti reges. 4. §. hoc nimirum, de elect. omnis controversia finis ad confirmationem est iuramentum ad Hebr. c. 6.

e l. 2. de iureiuran. in P. atque postquam ex delato iureiurando est iuratum, non qua- ritur amplius, an debeat; sed an iuratu sit, & de quo, quasi in reliquo satis res pro- bata sit, l. duobus reis, 28. l. cum qui, 40. §. si mulier, de iureiur. P.

f l. qui iurasse, 26. §. fin. de iureiur.

g l. iusiurandum & ad pecunias, 27. eod. tit. Laberius apud Gellium, lib. 16. c. 17. dicebat, iusiurandum esse emplastrum æ- ris alieni, quia delato iureiurando, post præstitum non queritur de iurantis peri-urio, l. 2. §. & 15. de iureiur. P.

h l. iusiurandum, 40. de iureiur.

i l. si duo, 13. §. si quis iurauerit, de iureiur. l. an prator, 17. & l. nam postea, 9. §. 1. &

- l. iurandum*, 40. de iureiurand. *l. cum* A
proponas, C. eod. tit. §. *aque si debitor*, de
except. apud Iustitia. exceptio iurisiuran-
di tollit omnem actionem negotii super quo
legitime iuratum est, *l. duobus reis*, 28. §.
exceptio, de iureiur. P.
- k* Dummodo alterius non interfit quam re-
mittentis, Fel. in c. ex administrationis, per
illud c. de iureiur. *l. remittit*, 6. eod. tit. P. c.
2. de sponsalib. c. 2. de renuntiis. Et ca. signi-
ficasti, *l. fin. qui* Et a quibus manu. lib. non B
fiant. P.
- l* *l. nam posteaquam*, 9. §. *si is qui temporali*,
l. si duo patroni, 13. §. *Iulianus*, de iureiur.
- m* c. veritatis, de iureiurand. Et ibi interpre-
tes, Et in c. fin. de foro compe. in Sext. Gui.
Papae, decis. 375. Et ideo heres defuncti
non indiget abolutione ut transgressor iu-
ramenti ad effectum agendi, quia ipse non
iuravit, sed ipse recta via agere potest con-
tra eum, qui indebite iuramentum a de-
functo exegit. Ange. in *l. generaliter*, num.
4. C. de reb. credit. per illum textum Gui-
do Papae decis. 140 num. 5. Alex. consil.
129. incipien. videretur prima confide-
ratione, num. 21. Et seq. volum. 6. Et con-
sil. 151. num. 10. *visio theme*, volum. 7.
Et ita finitur iuramentum, quoad vincu-
lum periurii, morte iurantis, quamvis iu-
raverit pro se Et suis heredibus. Panor. ad
c. veritatis, de iureiur.
- n* Panor. ad d. c. veritatis, de iureiur. Felin.
ad c. cum sit, num. 9. de foro compe. Gui-
do Papae decis. 375. Et ita quod pertinet
ad efficaciam iudicii per iuramentum, transit
ad quoscunque successores, neque hac ra-
tione iuramentum est personale, sed se-
quitur naturam contractus transmissibili-
tis, *l. cum quis decedens*, §. *codicillis*, de le-
gat. 3. Et ibi Bartol. num. 10. Bald. ad au-
then. sacramenta puberum, Cod. si aduers. E
vendit. num. 7. Potest et heres virtute iu-
ramenti compelli, ut seruet contractum
vel iuramentum.
- o* *d. l. cum quis decedens*, §. *codicillis*, de le-
gat. 3. §. *final.* de iureiur. a morien. pra-
- stit. in nom. Guido Papae singulari 376.
p c. veniens, de iureiur. Et ibi glossa ad ver-
bum praesciuit, cap. quemadmodum,
eodem tit. *l. fin.* C. de non numer. pecu. Et
nemo censetur renuntiare iuri, quod igno-
rat sibi competere, *l. mater decedens*, §. *ce-*
terum, de inofficio. testam. *l. legitimam*, de
petitio. hered.
- q* ca. cum in tua, §. *fin. qui matrimon. accus.*
possunt. cap. pastoralis, in fin. de exceptio-
nib. *l. num omnes*, §. *a barbaris*, de remili-
tar. gloss. ad c. praesumitur, de regul. iur. in
Sext. glo. ad c. significasti, in primo, ad ver-
ba, si ita est, de homicid. Rotafuse deci. 42.
incipien. si impetretur, in nouis. per cap. si
vero, de sentent. excommunicat. cap. sta-
tutum. de rescript. in Sext. c. vi circa eod.
tit. Et lib.
- r* c. nulli, de elect.
- s* c. sicut, 29 §. 1. Et c. 3. §. *fin.* de iureiurand.
nam fidem non seruanti fides reciproca im-
pune frangitur, c. peruenit, c. quemadmo-
dum, de iureiur. contractus enim non de-
bet laudare, quia vltro citroq. obligat,
l. Labeo, §. *contractus*, de verbo. significat.
Et uno non implente ex contrahentib. alius
implere non tenetur, *l. Iulianus*, §. *offerri*, de
actio. emt. P.
- t* c. mulieri, 34. de iureiur. ubi videnda glossa
id disputans, ad verbum periurii. Eccle-
sia viam periurii non aperit, ca. si vero, de
iureiur. leg. 1. si aduersus venditio. *l. 1. in*
prin. de indict. viduita. toll. C.
- v* ca. clericus, 35. de iureiur. nam iuramen-
tum non extenditur ad futura non cogna-
ta, sed tantum ad praesentia vel praeterita,
cap. quemadmodum, ca. ad nostram, in 2.
de iureiur. exemplo aliorum actuum, c. de
testib. de testibus. *l. cum Aquiliana*, de
transactio. P. *l. qui cum tuto*, de pact. cum
similib.
- x* c. 1. de iureiur. in Sext.

CAP. VII.

- 1 Periurium quid.
- 2 De periurii poenis.

3 De interpretatione iuramenti.

Conuenit in causa iuramenti spectare quoque periurium, quod est mendacium iuramento firmatum vel iuramenti promissorii indiscreta transgressio. *a* Periurus & censetur, qui post iuramentum contraria profert, nisi eum iusta & rationabilis causa excuset. *b*

Periurus Deum habet ultorem. *c* Statuunt & leges humani iuris, peierantem in iuramento alii praestito, esse infamem, domnique actione priuari, in qua peierauerit, & incapacem testimonii dicendi fieri, & collationis beneficiorum. *g* Debet & huiusmodi periurium ab ecclesiae administratione submoueri. *h* grauius & puniendi peierantes in maiori dignitate constituti, cum eorum exemplo malo alii possint ad similia prouocari. In foro conscientiae, pro temerario iuramento imponitur poenitentia vnius anni, pro directo periurio septem annorum. *k* Et alia alibi imposita, ut ieiunetur per quinque dies in pane & aqua. Non mentitur, qui animum fallendi non habet, aut qui superiori causa impeditus non potuit promissum exsequi. *m* Sed & si promissionis iuramenti executio delictum habeat, periurium non punibile, sed laudabile est. *n*

Quamobrem & quaedam iuramenta, ne periurium committatur, recipiunt, alia interpretationem, alia autem nulla declarantur. *o* Interpretatio fit in dubio, quando aliquid excipi potest, de quo iuratum non censeatur. *p* iuramentum in foro animae recipit interpretationem secundum intentionem iurantis, *q* in foro vero contentioso stabitur verbis, & excusatur tamen a poena periurii, *q* necessitate peierauerit. *s*

SCHOLIA.

a can. 1. & 2. 22. qu. 2. & tractatur in 3. lib. Magistri sententiarum. dist. 1. 9. per Baldum in l. fin. C. de reb. cred. quomodo falsum iuratum distinguat peccatum ex ignorantia vel scientia iuratis, vel ex per-

A sona alterius, cap. homines, & seq. 22. qu. 2. Octo etiam species mendacii, & quae sint ex his capitalia vel non, docetur in c. primum est capitale, 22. qu. 2.

b c. fin. de iureiur. in Sexto. contraria excusari possunt si diuersi intellectus in aliquo concurrant, vel si tolerabilis sit error, ut in c. cum dilectum, de accusa. l. fin. pro suo, P. vide glossam ad c. fin. ad verba, iusta causa, de iureiur. in Sexto.

B c l. 2. de reb. cred. C. nam Deus offenditur periurio, c. 1. de crimine falsi lib. 5. tit. 10. & est grauius diuinam quam humanam offendere maiestatem, aut hen. gazaros, C. de haereticis. Prohibui & Deus, non peierabis, inquit, in nomine meo *Leui*. 19. *Malachia* 3. *Matth.* 5. & iustus non est lex posita, sed iniustus & periurus, 1. ad *Timot.* ca. 1. qui etiam in Deum peccant, legibus Imperatorum aut principum puniri debent, l. 1. C. de apost. l. Arriani, C. de haereticis, l. 1. C. de summa Trinita.

d can. infamis, 6. q. 1. l. si quis maior, C. de transactio. *Jason* in l. si duo patroni, §. fin. de iureiur. infamem periurum esse de iure & de facto. Distinguit autem *Panor.* ad c. testimonium, de testib. an quis de praeterito vel de presenti falso iurauerit, ut sit infamis ipso iure, qui falsum iurauerit per l. 1. & fin. de crimine stellion. *P. atq.* sic intelligendum putat c. cum dilectus, in fin. de ordine cognitio. item si de periurio condemnatus fuerit. An vero iurauerit de futuro, & non seruauerit promissum; in quo casu si iurauerit sibi tantum aut Deo, ex periurio non sit infamis, l. 2. C. de reb. cred. si vero alii iurauerit & fefellerit eum sit infamis per l. si quis maior, de transac. Quod & tractat gloss. & *Bart.* ad l. *Lucius*, de his qui notant infam. *P.* qui deliberate etiam iurauit falsum in alterius praedictum potissimum, extra ordinem puniri debet per indicem, l. si iuncta glo. de crimine stellion. *P.* potest q. index inbere talem fustigari, l. si duo patroni, §. si quis iurauerit, de iureiuran. *Pand.* vel ad iudicare torquere ver-

- satili, vel catamidiari, ut ait Chassaneus in consuet. Burgundia, titulo de retractz, §. si. vide glossam ad cap. querelam, 10. ad verbum petiit, de iureiur.
- e l. si quis maior, C. de transactio.
- f can. parvuli, 22. quest. 5. can. quicunque, 6. quest. 1. c. testimonium, cap. sicut, de testib. c. literis, de prescript. glossa in l. 3. §. de lege Julia, de testib. P. vide Alexand. consil. 13. 3. volum. 1. etiamsi periurus adhuc non fuerit per sententiam condemnatus, Bald. ad l. si vteris, C. de fide instrumentor. quia facile iterum presumitur peieraturus, l. si cui, §. iisdem, de accusatio. P. l. Cassius, de senatorib.
- g Innocentius ad cap. constitutus, in 2. Rota decisio. 5. incip. de iure patronatus, in novis. vide Panor. ad c. querelam, ad c. cum nostris, de concess. praben. ad cap. cum in cunctis, de electio. facit cap. fin. de iureiur. in Sexto.
- h c. querelam, 10. c. cum quidam, 12. de iureiurand. ubi glossa plura notat, ex quibus doceat dignitatem peccantis aggravare delictum, & can. homo, 40. dist. can. precipue, 11. q. 3. cum simil.
- i can. qui sacramento, 22. q. 4.
- k cano. quicunque, 6. questio. 1. can. fin. 22. quest. 1.
- l d. can. quicung.
- m can. beatus Paulus, 22. q. 2.
- n can. 1. 2. 3. 4. 22. q. 4.
- o cap. quanto, de iureiur.
- p Veluti in c. cum tu, 16. de testib. c. quanto, & ibi gloss. ad verbum absolui, de iureiur. facit §. sacramenta, de pace iuramento firman. in auth. c. 1. & c. cum tu, de iureiur. in Sexto.
- q can. humane aures, 22. q. 5.
- r cap. ex literis, de sponsalib. facit l. prospexit, qui & a quib. manumissi liberi non fiant, P. nec est recedendum a significatione verborum, nisi manifeste constet de contraria voluntate loquentis. l. non aliter, de lega. 3. imo & contradicente sit interpretatio, in cuius potestate fuit latura verba concipi-

pere. l. veteribus, de pact. P. l. quicquid adstringende, de verborum obliga. P. habenda tamen erit intelligentia dictorum ex causis dicendi, c. intelligentia, de verb. sig. c. querelam, 10. ibi, nulla necessitate, & c.

s & ibi gloss. de iureiur. Necessitas itaque excusat a periurio, ca. si nulla, 23. quest. 8. c. presbyteros, 50. dist. c. breu. de iureiur. Necessitas legem non habet, c. si nulla, dist. 1. can. discipulos, de consecra. dist. 5. c. si quis per necessitatem, de furt. c. quarto, de pignor.

CAPUT VIII.

1 De dispensatione seu gratia iuramenti.

2 A quo fiat.

A Liquando iuramentum dici nequit nullum, & de rigore iuris est servandum. a Verum subest quedam aequitatis & iustitiae ratio, per quam absolutio seu gratia aut dispensatio fiat b iuramenti, ne non observando efficiatur quis periurus, etiam si iuramentum esset praestitum per dolum aut temerarie, aut cum perniciem promittentis. d Quae tamen habent iuramenta cum executione peccatum, absoluenda erunt cum poenitentia, et iuramentum etiam metu aut vi extortum, tenet; nisi absolutione remittatur. f Eget item dispensatione iuramentum de viuris soluendis, vel de non repetendis. g Item si per vim vel metum, vel alio modo indebito apponatur alienationi ab uxore de non revocandis alienatis dotibus; h sic de aliis similibus. i

Fit autem dispensatio ab eo, qui potestatem habet, k & causa cognita, l vocatis E quorum interest non absolui. m Cum autem iuramentum sit mere ecclesiasticum, pro eius absolutione ad personam ecclesiasticam potestatem habentem confugiendum est, ut ad episcopum, n vel in gravius, & quae non conceduntur episcopis ad summum pontificem. o Index quoque laicus & princeps aliquando, pro dispensatione & liberatione iuramenti interue-

terueniunt, p. potest & is, cuius interest seruari iuramentum vel praestari, remittere si velit ipsum, & ita remissione sua absoluit eam a vinculo eius. q.

S C H O L I A.

- a Nam omne iuramentum, ut diximus antea, quod potest seruari sine detrimento salutis aeternae, seruandum est, etiam si alioquin detrimentum bonorum immincat; c. si vero, c. cum contingat, de iureiurand. c. b. quamuis, de pact. in Sex. Petitur dispensatio, quando iuramentum obligat ipso iure, sed ex eo contra aliquem sequitur peccatum vel delictum aliquod, vide Paul. Castren. consil. 122. vol. 2.
- b Dispensatio seu absolutio, est rigoris disciplina relaxatio & tolerantia, ratione tempore vel inuiui persona, pietatis, aut necessitatis, utilitatis, c. requiritis, §. nisi rigor, c. si qui, & sequent. 1. q. 7. Qui voluerit cognoscere, in quibus fiat dispensatio iuramenti consulat Panormita. in questionibus. q. 2. circa finem, vers. si ego autem, & c. post eius consilia.
- c cano. predicandum, 22. quest. 1. cap. peruenit, de fideiussor. cap. etsi Christus, de iureiurand.
- d cap. venerabilem, de electio. c. quamuis, de pactis. in Sexto. cap. magne, & ibi gloss. de voto. can. mulier. 21. §. ex his, & can. sequens, 22. q. 4.
- e can. qui sacramento, 22. q. 4.
- f cap. 2. 28. 29. c. verum. 15. de iureiur. cap. ad aures, & ibi gloss. de eo quod met. caus. c. cum inter, de renuntia. c. 2. de restitutio. spolia.
- g cap. debitores, 6. c. ad nostram, 10. de iureiur. c. tuas dudum, de usur.
- h c. cum contingat, de iureiur. c. licet mulieres, eo. tit. in Sex.
- i De quibus Guido Papaeus, 22. q. 4.
- k Semper enim in omni iuramento, intelligitur excepta potestas & auctoritas superioris. c. venientium, de iureiur.
- l Notat gloss. ad cap. non est, de voto. Guido

Papaeus decis. 225. quia dispensatio non fit rigoris iuris nisi ex causa, c. requiritis, §. nisi rigor, & c. seq. 1. q. 7.

m Quia non potest de causa legitime cognosci, nisi vocatis quorum interest, l. de unoquoque, de re iudica. l. non ita, de adoptio. l. fin. de rescind. venditio. l. in concedendo, de aqua pluuiarum arcen. P. vide Guidonem Papaeum, decisio. 225. & 140. & questionem Tholosanam 62. ca. licet canon. de electione. in Sex. Notanda tamen erit praxis, quam refert Stephanus Auserius, ad dictam decis. 62. quod quando gratia iuramenti ab episcopo vel eius vicario petitur, ut obligatio tollatur, quae erat contracta, tunc est necessaria ipsius partis vocatio, & sic procedunt & locum habent praedictorum iurium & interpretum sententiae.

Quod si absolutio iuramenti petatur, non ut obligatio tollatur, sed ad habilitandam personam, ut non obstante iuramento possit detegere fraudem & dolum ipsius contractus, non sit necessaria vocatio partis adversae, quia & saluum ius reservatur ad defendendum si quod ius competat. Quam distinctionem sequitur Oldradus, consil. 120. Sic ad effectum agendi sine adversario dispensatur, non ad effectum causae vel probationis, Rota decis. 767. in antiq.

n c. fin. de foro compet. in Sex. Potest autem episcopus, de quibusdam, non de omnibus dispensare, de his inquam potest in quibus dubium est, an iuramentum sit licitum vel illicitum. c. constitutus, de testib. c. si vero in primo, c. verum, c. cum quidam, §. 2. de iureiur. c. significauit, de test. num. quoque, episcopus omnia iuramenta relaxare possit, tractat Felinus ad c. praeterea, 2. nu. 17. & ibi alii etiam interpretes, de sponsalibus.

o Felinus tradit casus, in quibus & quando potest vel non potest dispensare ad cap. constitutus, num. 18. de rescript. post Innocentium & Butrigarium ad c. 2. de renuntiatio Ioan. And. ad c. quando, de iureiur. Potest vero propter plenitudinem potestatis summus pontifex de omni iuramento

LIII

dispensare, per viam commutationis, A
dispensationis & totalis relaxationis, imo
& in his, quae iuris diuini sunt, summus
pontifex potest ex causa interuenire. In-
nocent. in c. fin. de consuetud. gloss. & r. A-
chidiacon. ad can. sunt quidam, 25. quast.
1. quia, ut dictum est, in omni iuramento
cusetur excepta superioris voluntas, cap.
venientes, de iure iur.

P Regula generalis est, quod iuramentum
in res spirituales est, & ideo ad forum B
ecclesiasticum pertinet eius cognitio, c. fin.
de foro competent. in Sexto. nec de eo est
competens iudex laicus, ut notat gloss. fin.
ad c. venerabilem, ad verbum, periurii,
de electio. gloss. ad c. cum sit, de foro compe-
tent. & in c. pradicandum, 22. quastion. 1.
Felinus ad c. praeterea, nume. 28. de sponsa-
lib. Nisi inquit, in eius foro contentioso ex-
cipiatur de ipso iuramento non disputan-
do, de eius vinculo, an esset licitum vel non, C
sed de eius obseruatione; quia tunc & in-
dex secularis & ecclesiasticus quisque in
suo foro, de eo potest cognoscere & in-
dicare; ut de laico iudice agitur in capit.
licet mulieres, de iure iurando. in Sexto. &
quando quis conuenitur ad implendam
promissionem, etiam si simplex sit, iurata ta-
men c. 1. de pact. de ecclesiastico autem iudi-
ce agitur, in c. fi. de foro compet. in Sexto. Et
proinde si agatur de poena transgredientis D
licitum iuramentum, iudex secularis di-
cetur quoque legitimus & competens, cap.
Rex, 23. quast. 5. ibi periuros non fines
vivere; & ecclesiasticus, in c. nouit, de iud.
& quia iudex laicus ita competens est ad
cogendum seruare licitum iuramentum,
sic & erit competens in illicito, & ad cogen-
dum eum, qui illicite exegit, ut consentiat
resolutioni facienda iuramenti aduersa-
rii illicite extorti, & ad remissionem eius E
quod turpiter iuratum est. c. 1. de usur. ut
ait Federicus consi. 166. Ludouicus Rom.
sing. 508 facit c. licet mulieres, de iure iur.
in Sexto. Cognoscit & iudex secularis, si
quis dicatur periurum commississe, Ludo-

uicus Rom. singul. 430. quia & lex civilis
punit periurum, l. si quis maior. Cod. de
transact. gloss. ad l. solus festum, de his qui
notai. infam. Sed & iudex secularis potest
cognoscere de nullitate absolutionis iura-
menti data per iudicem ecclesiasticum, ut
ait Felinus in dict. c. praeterea, num. 31. de
sponsali. Petrus Anchar. consil. 375. incip.
retento ordine. Ioannes Andreas ad c. in
iure, de offic. deleg. per c. 1. de offic. ordina.
Adfert & notabile predicto loco Felinus,
interdum nullum esse iuramentum, de quo
contendatur, & tunc, veluti si appositum
fuerit super contractu simulato, cognitio
huius iuramenti & nullitatis non est pro-
prie relaxatio, quae episcopi est, sed declara-
tio nullitatis, quae est iudicis laici. L. emtio-
ne, C. plus valere quod ag. l. fin. Cod. de non
numera pecunia. Baldus quoque hoc notat
ad l. 1. vers. modo solet dubitari, de operis
libertor. Item & ad l. nec patrum, cod. tit.
de oper. libertor. P. Enit & facta gratia &
dispensatio iuramenti aliquando ex causa
per imperatores Romanos, ut in l. si ad mu-
nicipales, lib. 50. P. tit. 1. Suetonius Tran-
quil. in Tyberio, c. 35. Atque in camera Im-
periali Spirensi ex ordinatione eius parte
2. tit. 24. ex Caesaris & Statuum permis-
sione licet assessoribus camere, praeuia cau-
sa cognitione, indicare, virum iuramen-
tum sit vel non sit obligatorium, per dict.
l. fin. ad municip. P. l. fin. qui satisd. cogant.
l. adigere, §. fin. de iure patron. P. l. 1. C. qui
milita. poss. Pro hac etiam definitione con-
cludit Guido Papaeus decisio. 178. num. 3.
& 194. ubi ait, principem temporalem seu
secularem super iuramento dispensare pos-
se, ut & Bald. ad l. 1. de oper. lib. C. Felinus
ad c. cum sit generale, nu. 1. de foro compet.
& ad c. 1. nu. 22. de iure iur.

Remissio iuramenti duplex; antequam iure-
tur, & postea; ante, quando is, cui defertur,
paratus est iurare, & tunc is, qui defert
gratiam, facit & remittit, contentus volun-
tate suscepti iurantis, & ita quod non est
susceptum, & antequam suscipiatur, non
remittit.

remittitur. l. remitti, c. de iureiur. P. a qui paraturque hac remissio iuramento, l. nam postea, §. iureiurando dato, de iureiur. l. a. Flori. C. eod. tit. l. Pro remissione habetur etiam, si is qui deferret, nollet prior ipsi iurare de calumnia, l. si non fuerit, §. 7. de iureiur. Post iuramentum autem prestitum remissio fit, quando is cuius interest impleri iuramentum, et si alterius non interfit, remittit promissum iureiurando, & ita habetur promissum pro impleto. Felinus ad c. ex administrationis, num. 1. de iureiur. per illud caput, & c. 2. de sponsalib. c. 2. de renuntia: c. significavit, de censib. l. fin. C. qui & a quibus manumiss. liberi non fiant, facit quod nihil tam naturale quam eodem modo, quid dissolui quo colligatum est. l. nihil tam naturale, de regul. iur. P. c. 1. eo. tit. apud Gregorium. l. ab emptione, de pact. P. neq. quicquam prohibet cuius ius suum posse si velit remittere, l. si quis in conscribendo, de pact. C. cum similibus vulgarib. nisi forsan qui remissionem postulat, ante eam commiserit periurium, ut ait Felinus ad d. c. ex administrationis, num. 1. de iureiur. & ad c. 2. num. 33. de sponsalib.

CAPVT IX.

De nullis iuramentis.

Sunt iuramenta quædam, quæ nec dispensatione aut remissione egeant, per se nulla, ut facta de occidendo patre, de violanda moniali, & aliis similibus, a & ea quæ per metum atrocem extorta fuerunt, quæ nec obligant, quanquam sine ipsa atrocitate metus ipse non reddat promissum nullum, nisi dispensatio accedat seu causæ cognitio. b Iustus autem metus erit, quando renuntiatio fit beneficii ecclesiastici, ut frater liberetur a carceribus, c vel si fiat ab eo, qui aliter timet amissionem patrimonii, d & sic in similibus quibusdam aliis dicendum. e

SCHOLIA.

a In concilio Toletano 8. & c. si publicis, can.

unusquisque, c. si aliquis, c. ad lione quarta, 2. q. 4. ubi & alia exempla per totam illam q. 4. magna enim sapientia est hominem reuocare, quod male promiserit, c. magna sapientie, 2. q. 4. neque vocanda fides, quæ ad peccatum, innuit. c. si ad peccatum, 2. q. 4.

b c. 2. de iureiur. ca. ubi, de electis. in Sex. c. 2. de pact. in Sex. c. cum contingat, de iureiur. c. licet mulieres, eod. tit. in Sex. notantur porro actus, qui ipso iure irritantur per metum a glossa, & doctores ad c. abbatem, de eo quod metus caus. si tamen iustum metus sit, & qui cadat in constantem virum, iuxta l. metum, quod met. caus. P.

c Felinus ad c. si vero, num. 1. de iureiur. per clement. 1. de homic. l. præterea, de liberali causa.

d l. sciatis cuncti, de elect. in Sext.

e Ut si vergat in dispendium salutis æternæ, vel in dispendium salutis corporalis, gloss. 2. ad c. si vero, de iureiur. & ibi Felinus, nec eget iuramentum absolutione secundum Felinum ad ca. præterea, de sponsalib. nu. 35. si interponatur super actu ipso iure nullo & invalido ad illum roborandum. c. quamuis, de pact. in Sext. Panorm. ad cap. cum contingat, de iureiur. Anchar. consil. 351. Item id ipsum ait, si esset coactio prætensa, Panorm. & gloss. ad c. verum, de iureiurand.

DE SENTENTIA ET

re iudicata. a

TIT. XIII.

a Inscriptio similis tituli de sententia & re iudicata, exstat lib. 2. decretalium, tit. 27. & libro 2. Sexti, tit. 14. & lib. 2. clementinarum tit. 11. & lib. 42. P. tit. 2. de re iudicata, & effectu sententiarum, & interlocutionibus iudicum. & lib. 7. C. tit. 45. de sententiis & interlocutionib. omnium iudicum, & tit. 52. de re iudica. & in nouella 6. Manuelli Comneni. sunt & sub lib. 7. C. alij tituli, qui ad hunc referri possunt, ut tit. 42. de sententiis prefectorum prætorio. tit. 43. quomodo & quando iudex sententiam ferre debeat præsens partibus vel una parte absente 44. de sententiis ex periculo recitandis. 45. de senten-

LIII 2

tia, quæ sine certa quantitate profertur. 47. de sententiis, quæ pro eo quod inter se profertur. 48. si a non competenti iudice iudicatum fuerit. 49. de poena iudicis, qui male iudicavit, vel eius, qui iudicem vel adversarium corrumpere curavit. 50. sententiam rescindi non posse. 51. de fructibus & litium expensis. 3. de exceptione rei iudicata, qui & titulus exstat in P. lib. 4. tit. 2. 54. de usuris rei iudicata. 55. si plures una sententia condemnati sunt. 56. quibus res iudicata non nocet. 57. comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, rei iudicata auctoritatem, non habere. 58. si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum erit. 60. res inter alios acta vel iudicata, aliis non nocet. Et ex lib. 9. C. potest hic adferri tit. 48. ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare, & tit. 51. de sententiam passis & restitutis, & lib. 48. P. tit. 23.

CAPUT I.

- 1 Continuatio.
- 2 Quid sententia & quotuplex.
- 3 Quid res iudicata, quotuplex sententia.

Postquam partes & officia innotuerint litigantium, optimum visum est de partibus iudicis in determinandis negotiis agere, quæ consistunt in sententia, qua ius dicitur. Iudex enim dictus quasi ius dicens populo, siue quod iure disciplet; iure autem discipulare, est iuste indicare. a

Inde, quod in eo sentit & existimat iuri consonum & iustitiæ iudex, sententia dicitur; sententia quippe iudicis est, quod ipse ita proponit & iudicavit, ut velit litigantium dubia & causam determinare, & definire. b Sententiarum alia est interlocutoria, alia diffinitiva. c Interlocutoria est, quæ inter principium & finem causæ super aliquo incidenti vel emergenti profertur, d & ita ratione principalis causæ, quæ adhuc non determinatur, est interlocutoria; ratione vero negotii emergentis de quo fertur, dici potest diffinitiva; e diffinitiva tñ sententia proprie est, quæ causæ principali omnino finem imponit, per absolutionem vel condemnationem, f habet interdum tamē sententia interlocutoria vim diffinitivæ, g continens aliquando causam vel executionem irreparabilem per aliam

A sententiam. h Interlocutoria vim quoque diffinitivæ habere dicitur, quando per illam quidem non diffinitur integre causa principalis, verum per indirectum deciditur articulus, qui ad diffinitivam pertinet. i

Rursum ex sententiis, quædam transeunt in rem iudicatam; quædam non transeunt. Res iudicata hic dicitur sententia, quæ sine ullo contrario remedio servanda est, k quæ pro veritate habetur. l Sententia alia quæ impugnari potest, nō transit in rem iudicatam; cuius generis illa est, quæ contra matrimonium lata est, quæ non transit in rem iudicatam; m nec ea quoque, quæ p matrimonio cōtracto, quod in gradu prohibito subsistere nequit, lata erit, n contra tamen, si nullo gradus impedimento contrahatur, & pro eo sine appellatione iudicetur. o Non transit etiam in rem iudicatam sententia secundum iudicium petitorum prolata; p sunt & alia his exempla similia. q

SCHOLIA.

a ca. forum, 10. §. in omni quoque negotio, de verb. signific.

b l. 1. de re iudica. P. sententia generaliter, id quod per sensus corporis comprehenditur dicitur; a sensibus enim sentio, & a sentiendo sententia. Et iudex etiam ex allegatis visis & auditis, intimatis, & probatis, colligit & instruit suum iudicium l. illicitas, §. veritas, de offic. præs. P. Sententia autem debet esse conformis libello, l. ut fundus, communi dividundum. P. veruntamen non omnia, quæ a iudice pronuntiantur sententiam faciunt iudicalem, nisi ea mente & cum deliberatione pronuntientur, ut velit illis per litigantes obtemperari. Quare comminationes, epistole, programmata iudicium vim sententia non habent, l. 2. 4. 6. & si. C. comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, auctoritatem rei iudicata non habere, lib. 7. C. tit. 57.

c glossa in summa 2. q. 1. ad verba quod autem facit sententiam aliam diffinitivam, aliam

aliā interlocutoriam, aliā praecepti, dicit autem praecepti, cum iudex sine causa cognitione praecipit alicui, puta ut soluat cupiam decem; quae si solvantur, quamvis iniuste repeti nequeunt. l. fin. quod metus causae, quamquam, ut dixi proxime, sententia vim non habeant comminationes iudicum. Iudicati porro nomen de omni sententia intelligitur, l. 4. l. miles, & l. qui iudicati, de re iudic. in P. & praeceptum iudicati nomine potest intelligi, ut in l. si debitor, de iudic. P. Quia praecepta iudicum si non appelletur, merentur executionem, l. si prator, de iudic. P. l. quod iussit, de re iudica. Glossa rursum in summa 11. q. 3. ait, sententiarum aliā esse condemnationis, aliā excommunicationis, aliā suspensionis, aliā praecepti, quae tamen improprie dicatur sententia; adhibet & inter has differentiam, quia, inquit, condemnationis sententia semper tenet, nisi sit iniusta ex ordine; quia tunc non valet, ut ca. fin. §. diffinitiva, 2. q. 6. exceptis casibus ibi positis, & nisi appelletur ab ea. Item sententia excommunicationis ordinem, & causa propter quam feratur, cognitionem habet, ca. 11. nemo episcopus, 2. q. 1. c. reprehensibilis, de appell. c. sacro, de senten. excom. nec tamen releuatur per appellationem, nisi quoad cognitionem, ut c. perpetuas, de sententia excommun. sententia vero praecepti vel mandati, non ligat, nisi id quod praecipitur pertineat ad officium praecipientis, c. quia frater noster, 7. q. 1.

d c. significantibus, de appell. c. significauit, in 1. de testib. cap. cum olim, de offic. delegat. glossa ad clem. 1. ad verbum diffinitiva, de sequestra. possess. Philippus Francus ad ca. cum cessante, num. 36. de appella. l. ex stipulatione, de sententiis & interlocut. iudi. C. Alexander ad rubric. de re iudicat. num. 7. interlocutoria & interlocutio a modo ferendi appellantur; quod summarie inter partes, interim & dum expectatur iudicium diffinitivum fertur, cap. quod ad consultationem, de sententia & re iudicat.

A Et & omnis pronuntiatio iudicis post diffinitivam latam mere interlocutoria, non habens vim diffinitivam, prout docet formula ad l. si finita, §. non autem, de damno infecto. Aretinus ad l. 5. de verbor. oblig. Felinus ad rubricam, de sententia & re iudica. quia diffinitio negotio nihil superesse videtur diffiniendum, & quod pertinet ad illud, iam censeatur functus iudex officio suo.

e Felinus ad rubric. de sententi. & re iudica. num. 2.

f c. 2. de senten. & re iudic. c. 70. summo opere, 11. q. 3. l. 1. de re iudica. P. alioquin enim non valet diffinitiva sententia, nisi absolutionem vel condemnationem contineat, can. fin. §. diffinitiva, 2. q. 6.

g Quorum plura exempla refert Felinus ad rubricam, de sententia & re iudic. Franciscus Aretinus consi. 20. tractat. & Bartolus ad l. quod iussit, de re iudica. P. talis est sententia competentia iudicis, absolutionis ab instantia seu ab observatione iudicii, desertionis, reuocationis attentatorum, de procedendo vel non procedendo in causa, item exceptionem peremptoriam ob stare vel non, probatum esse vel non, & similes. licet enim aliquando speretur, quod feretur diffinitiva, tamen haerentur super eo, in quo pendet victoria causa, & ita praedicantur ut diffinitiva.

D h Veluti si iudex aliquem torqueri iuberet, ut in l. 2. de appell. recipien. P. aliud exemplum in l. 2. de eo qui mittitur in possessionem causae rei seruandae. in Sex. lib. 2. tit. 7. si controuersia mota de beneficio aduersarius mittatur in possessionem rei seruandae causa, quia ex hoc vitiosus sequeretur ad beneficium ingressus, cum tamen sine canonica institutione obtineri non possit. c. 1. de reg. iur. in Sext.

E i l. intra utile, de minorib. 25. ann. & ibi Bart. num. 1. glossa ad clem. fin. ad verbum repullione, in fin. de appellatio. Felinus ad rubricam, de sententia & re iudic. Bart. ad l. quod iussit, de re iud.

k Sic enim intelligenda, l. 1. de re iudicat. P.

dum Modestinus ait, res iudicata dici- A
tur, quæ finem controuersiarum pro-
nuntiatione iudicis accipit, quod vel
condemnatione vel absolutione acci-
dit. Et ita accipitur finem controuersia, si ab
ea appellari non possit. l. eleganter, §. si quis
potest, de condict. indeb. P.

l l. ingenuum, de statu hominum, l. res iudi-
cata, de reg. iur. P.

tu c. lator, §. ibi glossa, ad verbum permane-
re, c. tenor, c. consanguinei, de sentent. Et re
iudic. Et ubique Panor. Et ad c. ex literis,
nume. 12. de consanguinit. Et affinit. gloss.
in c. 1. ut lite non contest. Et c. ad verbum
seruetur, ubi referuntur quadam specia-
lia in causis matrimonii, Et per Felinum
ibidem nume. 2. Si tamen non impugnetur
sententia, presumptio pro ea est, et si non fue-
rit appellata, quod recte lata fuerit, c. quod
ad consultationem, de sententia Et re iudi.
c. presentia, de renuntiatio. c. sicut nobis, in
fin. de sent. Et re iud. **C**

n dict. c. consanguinei, Et c. tenor, de sentent.
Et re iudic. Nam quum matrimonium
impeditur iure, quilibet illud expugnare
poterit, c. fin. c. videtur, qui matrimon. ac-
cusa possint.

o Quia cum obseruantia non nutrit pecca-
tum, ut superius exemplum, gloss. in c. la-
tor, Et ibi Panormi. numer. 9. notatur ad
c. quod ad consultationem, de sentent. Et re
iudic.

p cap. significasti, in 2. de homicidio iuncta
gloss. ad verbum per errorem, Alexand.
ad l. si ab hostibus, nume. 10. Et l. sequent.
solutio matrimo. P. Iason ad l. admonendi,
nume. 3. Et 41. de iureiurand. Et ideo si de
contrario probetur, retractatur, quemad-
modum, quando sententia est lata ex falsis
testibus Et instrumentis, c. cum 7. Et A. 22.
de sentent. Et re iudic. l. falsam, Cod. si ex
falsis instrument. iud. fuer. l. fin. de re iudic. P.

q Est hac communis Doctorum opinio, sen-
tentiam, quod pertinet ad iudicem profe-
rentem, maxime si per sordes aut per impe-

ritiam magnā eam ferat nunquā trans-
re in rem iudicatam, quamuis ab ea pars
non appellet. Bartol. ad l. 1. numer. 9. quod
quisque iuris P. Et Alexand. ibid. nume.
19. Et Angelus numero 3. Philippus Fran-
cus ad c. sepe, nume. 43. Et sequent. de ap-
pellatio. Socinus senior consilio 24. nume.
8. Et sequent. visis ac diligenter, Et c. volu-
mine 1. quia index male iudicando per
imperitiam in dolo esse presumitur, Et sic
in faciendo delinquit, non appellans vero
in omittendo; ideo iudicis factum prepon-
derat, ut in l. si mora, in princip. solutio ma-
trim. Et ibi gloss. in verbum dolum, textus
in l. item si obstetrix, §. fin. in fin. ad legem
Aquil. Et ibi gloss. ad verbum tuebitur.
Teneatur autem index ad damna Et sum-
tus, Et id quod interest parti laesæ, ut ait
Socinus d. consil. 24.

CAPVT II.

De quibus feratur sententia.

DE omnibus autem, quæ in controuer-
siam veniunt, dici sententia a iudice
debet, si ei liqueat de negotio; in dubiis
enim non potest quicquam vel de iure vel
de facto statuere, a sed vel iudicium sus-
pendere vel negotium ad superiorem, ut
ad summū pontificem, referre, b commu-
nicato consultationis & relationis litigan-
tibus exemplo; a qua relatione pendente
nec quicquam innouare vel iudicare de
negotio relato poterit, d & donec respon-
sum acceperit, secundum, quod lata sen-
tentia non recipit appellationem. e Insu-
per de eo tantum quod petitur, non de alio
sententia ferenda est, f vt sententia con-
formis sit libello. g De absentis autem &
inauditi causa, regulariter non iudicatur, h
nisi is fuerit prius contumax declaratus. i
Dua porro causæ vna sententia terminari
possunt, k verum is, cui demandata est ex-
secutio sententiæ, non potest de negotio
toto iudicare, sed quæstiones motas debet
ad delegantem referre. l

SCHO-

S C H O L I A.

- a Inre dubia non potest dari certa sententia, c. graue, 1. 1. q. 3.
 b can. denique, §. quod si qualibet, 6. q. 3. can. de libellis, §. nam si tale, 20. dist.
 c ca. intimasti, 68. de appel. l. 1. §. fin. & l. 2. de relato. C.
 d c. licet, §. de offic. deleg. c. nomen, vers. quod nec in negotiis, 2. q. 1. l. 1. l. iubemus, 34. vers. non prius, de appel. vide exceptionem in l. 1. §. 1. de appel. in P.
 e c. biduum, §. fin. 2. q. 6. l. fin. quando appel. fit. P.
 f l. 1. & 2. si a non competent. iudic. ind. esse dicatur, lib. 7. C. 14. 48.
 g c. licet Hely, de simonia. c. qualiter, in 2. §. ad corrigendos, in si. de accusatio. clement. sape, §. verum quia, de verborum signific. l. ut fundus, comuni diuid. P. c. consultationibus, 10. de offic. & potest. iudic. deleg. c. ex parte, de rescript. tota 3. qu. 9. potissimum, c. 2.
 h ca. inter quatuor, de maior. & obedient. l. absentem, de penis. C. l. absentem, de accusatio. P. l. meminerint, si per vim vel alio modo, C.
 i d. c. inter quatuor, & d. c. consultationib. lite contestata & inspectis actis & documentis pro utraque parte, c. prout, de offic. deleg. aliquando etiam lite non contestata, c. unico, de eo qui mittitur in possess. causa rei serua. in Sexto. lib. 2. tit. 7. l. prope- randum, §. cum autem, de iud. C. 2. eod. tit. in Sexto.
 k c. 1. de mutuis petitionib.
 l c. de catero, §. de senten. & re iudic. l. si ut proponis, C. de executio. rei iudic. c. super eo, de crimine falsi.

CAPVT III.

- 1 Qui ferant sententiam.
 2 Qui non.

Sententia dicitur ferri interdum a iure seu canone seu lege; interdum a iudice; interdum ab arbitro. A iure fertur, quādo

A in dispositione canonis seu legis statuitur, ut qui tale quid commiserit, tali poena condemnatus habeatur, quæ sententia interdum ipso iure & facto incurritur sine alia declaratione iudicis tanquam lata; interdum non nisi cum declaratione iudicis. b Iudex porro, cui negotium commissum est finiendum, sententiam proferre debet, c isque qui regulariter condemnare potest, & poterit absolvere. d Dicitur & arbiter dicere & ferre sententiam; si iudex autē, qui pronuntiavit interloquendo, se non posse cognoscere, & abdicauit a se iurisdictionem, non potest postea sententiam dicere, fvt neq; qui legitime est recusatus. g

Ceterum nemo catholicus potest se iudicandum sententiæ hominis catholici committere, alioquin est excommunicandus. b Neque hæreticus excommunicatus palam, alium excommunicare poterit; c occulte tamen excommunicatus iudicare poterit, nisi aliud prohibeat. k Prohibentur etiam natura iudicare mutus, surdus, perpetuo furiosus, impubes, quia iudicio carent. Lege item, ut senatu motus. Morib. ut foeminae serui. Item laicus non iudicat de clericis, m nisi forsan a pontifice summo causa delegetur spiritalis. n

S C H O L I A.

D a Quemadmodum in c. fin. de consuetudine in Sexto. in statuto episcopi, ut quicumque furtum fecerit excommunicatus sit, idem in c. a nobis, de sent. excom. Sunt & casus in quibus quis incurrit iure excommunicationem ipso facto prohibito commisso, ut in c. si quis suadente diabolo, 17. q. 4. c. non dubium, ca. veniens, cap. demoniacis, de senten. excomm. cum similib. item in casu c. dura, de crimine falsi, ca. tua nos, c. con- questi, de sententia excommunicat. cum similib. sunt ita & casus, in quibus ipso iure quis priuatur suo beneficio ecclesiastico facto aliquo, vel delicto commisso, vel inhabilis ad illud efficitur, ut in c. licet episcopus, in 2. de concessio. prabend. cap. cum nostris,

E

eodem de concessione præben. ubi nec opus est declaratione priuationis per sententiam cum ipso iure priuantur, ut nec in aliis, in quibus ipso iure priuatio fit, l. inbe-
mus, §. oconomus, de sacrosanct. eccles. Satis enim lex interpellat pro homine in leg. magnam, de contrahen. & committen. sti-
pulat. C.

b Cuiusmodi sunt omnes fere pœna a iure imposita, quæ exigunt sententiam declara-
toriam reum, crimen commississe, ex quo pœna illi statuantur, quemadmodum non censetur prodigo adempta bonorum, ad-
ministratio, quin prius fuerit declaratus prodigus, & interdicta expresse fuerit ei per sententiam, l. is cui bonis, de verb. obli.

c l. de quare, 17. §. l. ubi coëptum, de iudi. P.

d l. 3. §. 5. de re iud. l. nulli, 10. de senten. & interlocut. omn. iud. C.

e Toto tit. de arbitris, in iure pœntificio, & ci-
uili. l. 3. de sent. & interlo. omnium iud.

f c. significantibus, de offic. & potestat. iudic. deleg.

g c. cum super, 23. de offic. deleg.

h can. 3. catholicus, 2. q. 6. sic hereticus da-
mnatus alium damnare nō potest, c. Aca-
tius, 3. §. si ergo, & §. audiuius, 4. §. sin
autem, 24. q. 1.

i dict. can. audiuius, in principio, & §. 1.
24. q. 1.

k can. excellentissimus, 1. q. 3. c. si quis con-
fugerit, 16. eo. can. concubina, 16. distinct.
can. quorundam, 23. dist.

l Quæ sequuntur sumta sunt ex can. infam-
is, 1. §. tria sunt, 3. q. 7. l. cum prætor, §.
non autem omnes, de iudic. P. ubi gloss. ad-
fert iura similia conuenientia singulis.

m c. 17. clericum nullus, ca. Christianus, 12.
c. Syluester, 13. c. relatum, 14. & alius, 11.
q. 4. c. at si clerici, de iud.

n can. illud, 10. q. 3.

CAPVT IIII.

Qua in sententia dicenda seruanda.

Sententia ut valeat, debet iuxta sacro-
rum canonum legumque decreta fer-

ri, a vocatis quorum interest, b adhibita
matura deliberatione, & absque præcipi-
tatione, c committitur tamen res aliquan-
do alicui determinanda secundum eius
conscientiam, d citius quam fieri poterit. e
Debet & ferri non ad acclamations popu-
li, f sed ex iure & seruato iuris ordine,
quem & summus pontifex seruare solet, g
& in scriptis per ipsum iudicem h seden-
tem, i nisi forsan tam breues lites sint, &
ita exigua causæ, ut illa solemnitate non
indigeant. k Sententia ecclesiastica excom-
municationis ferri nō debet, nisi prius tri-
na admonitione præcedere. In dubia cau-
sa potius reo quam actori fauendum e-
rit, m & quod minimum n & benignius o
præferendum. Debet & sententia esse
certa, p & relata ad libellum vel ei confor-
mis, q aut si conueniant inter se litigantes,
relata ad conuēta. r Debet & ferri die non
feriata sed iuridica, s in loco cōstituto, pub-
lice, non clam, aut secreto, v nec sub con-
ditione. x Porro quæ a litigatorib. vehe-
rum aduocatis omissa sunt in iure, iudex
debet supplere. y De qua re tamen cognou-
erit, de eadem pronūtiare tenetur, z atq;
regulariter, victus victori est condemnan-
dus in expensis tanquam temerarius liti-
gator, aa nisi forsan probabilem quādam
causam litigandi bb habuerit.

SCHOLIA.

a c. 1. & c. ne inuitaris, de constitutio. c. 1. de
sententia & re iudic. can. iudices, §. bonus
iudex, 3. q. 7. ubi glossa notabiles, quando
secundum propriam voluntatem & opi-
nionem vel aliorum, iudex iudicare de-
beat, iunge can. summopere, §. fin. 11. q. 3.
l. præses prouincia, 27. de re iudica. P. nec
exemplis sed legibus indicandum est, l. ne-
mo, de sententiis & interlocutio. omnium
iudicum, C. §. omnis denique, nouella 82.
§. fin. de offic. iudic. apud Iustinia. Clerico-
rum & ipsiusuales causæ potissimum sunt
iudicandæ secundum canones, c. quod cle-
ricis, 9. de foro competent. cap. penultim.
& fin.

- A** *fin. de secund. nupt. temporalium vero rerum & secularium, secundum leges civiles, ut plerumq. debent fieri iudic. c. 1. & 2. de oper. noui nuntiatio, facit tota 10. distinct. apud Gratianum, & si lex deficiat, tunc relinquitur iudicium arbitrio iudicis. ca. unaquaq. §. fin. 1. 3. q. 2.*
- B** *l. de unoquoq. de re iudic. P.*
- C** *can. summopere. 1. 1. q. 3. c. quoniam contra. de probat. can. 4. Apostolica. 3. 5. q. 9. l. 2. de sentent. ex periculo recitan. Cod. l. eos qui. 6. §. fin. de modo multarum. C. l. 1. in princ. de requiren. reis. C. Papa etiam debet cum magna deliberatione ferre, cano. Apostolica. 3. 5. q. 9. & cum mentis tranquillitate non in furore, can. illa, cum trib. sequentibus. 1. 1. q. 1.*
- D** *Secundum conscientiam relinquitur iudici aliquando res iudicanda, vel a principe, vel a lege eius, ut in c. statutum. 1. 1. §. assessorem, & cap. nisi cum pridem, in fine, de renuntiati. cap. final. in fine, de hereticis, in Sext. cap. fin. de voto, lib. 3. tit. 3. 4. can. vir cum propria. 2. quast. 4. can. habuisse. 3. 3. distinct. can. denig. 4. distinct. can. 1. 1. 5. quast. 8. cap. mulieri, de iure iurand. quare tunc non appellatur a iudicato per illos, quorum conscientia iudicium relictum est, quia conscientia solus superior Deus est. l. 2. C. de rebus credit. Iason ad §. sed ista, numero 121. de actio. apud Iustinia. & ad l. nec quicquam. §. ubi decretum, de offic. proconsul. P. ad l. de pupillo. §. qui opus, de op. noui nuntiati. P. ad l. admonendi, numero 11. de iure iuran. verumtamen si enormis esset iudicati lasso grauatus posset recurrere ad superiorem, per textum, iuncta gloss. in Clemen. 1. §. oneramus, de iure patrona. vel per officium iudicis fieri posset restitutio, argumento l. maioribus. C. communia vtriusq. iudicii.*
- E** *nam iurgantium controuersias celeri sententia terminare, & aequitati conuenit & rigori. c. 2. de sent. & re iudic. cano. sicut. 2. q. 1. l. properandum. C. de iudic. c. finem lib. 1. c. venerabilis, de dolo & contumac.*
- A** *idipsum dicitur de sententiis proferendis in reos convictos confessos. l. cum reis. Cod. de poenis.*
- F** *cap. ad audientiam, de consuetud. c. Ofius, de elect. l. decurionum. 1. 2. de poen. C.*
- G** *c. in causis, 1. 9. de sentent. & re iudic. l. prolatum, de sent. & interloc. omn. iud. P. lib. 7. tit. 4. 5. non valde tamen interest, si ordo verborum non seruetur aut forma, c. in his, de verb. signif. gloss. in summa. 2. q. 1. notat, omnem sententiam interlocutoriam & distinctiuam, exigere ordinem iuris, & alioquin eo non seruato, nullam esse, ut dictum, & habetur in c. fin. 2. q. 6. distinguit tamen, duplicem esse iuris ordinem: unum, qui est de natura seu substantia iudiciorum, nempe ut post citationem quis habeat inducias, & fiat litis contestatio, & testes recipiantur, sententia feratur in scriptis, contra quem ordinem sententia lata non valeat, d. §. distinctiuam: alium vero dicit esse ordinem, qui non est de substantia iudiciorum: veluti, ut sententia non feratur sub conditione, nec prius de proprietate, quam de possessione agatur, qui si non seruetur, nihilominus valeat sententia, can. biduum, 2. q. 6.*
- H** *c. fin. de sent. & re iudic. in Sext. l. 1. 3. 4. de sent. ex breuic. recitan. Leo etiam nouell. 45. exigit, ut sententiam iudices referant, suaq. manu obsignent, ne si temere postea fuisse iudicatum deprehendatur, negare illi suam scripturam queant, aut ne supposita sententia in iudicium producat. Ardua negotia sententia scripta sunt determinanda, ut prameditata, alias non valet, can. in primis. 2. quastio. 1. nec interest in quacunque materia scribatur, dummodo scribatur, vel in pariete, ut ait gloss. ad ca. postulatus, ad verb. scribebat. 3. quast. 9. quia & edicta pratoris in albo parietis scribebantur. l. si quis id quod, de iurisdic. omn. iudic.*
- I** *d. cap. fin. §. fin. de sentent. & re iudicat. in Sexto.*
- K** *d. c. si §. si. de sent. & re iud. in Sex. auth. nisi breues, de sent. ex breuiculo recitan. C. sic*

M m m m

- sententia de modicis causis non eget scriptu
ra, c. si quis cum, 11. q. 1.
- l** c. 1. de iure & pace. lib. 1. tit. 3. 4. c. sacro,
de sent. excommunicat. c. 1. eo. tit. in Sexto.
- m** In dubiis potius reo, quam aëtori fauendū,
c. cum sint, 11. cap. in pari, 65. de reg. iur. in
Sex. cap. ex literis. §. quod si ambarum, de
probat. c. inter dilectos, 6. de fide instrum.
nisi ageretur de causa liberali, d. §. quod si
ambarum, non in ambiguis semper pro li-
bertate est respondendum, l. quoniam, 20. l.
in obscura, 139. de reg. iur. l. cum inter ve-
teres, 14. in fi. C. de fideicommiss. libertati-
bus. l. inter pares, de re iudic. P. alioquin fa-
uorabiliore rei, l. fauorabiliores, 167. l. ne-
mo, 167. l. in pari, 170. l. cum par, 196. l.
in eo, 33. de reg. iur. P. cum similibus, quia
præiores esse debemus ad liberandū, quam
ad obligandū, l. Arrianus, de actio. l. ab-
sentem, de pœnis. P.
- a** In obscuris quod minimum est, sequimur, C
c. ex parte, 18. de censib. cap. in obscuris, de
reg. iur. in Sexto. l. semper, 9. eo. tit. in P. l. in-
ter pares, 38. de re iud. P.
- o** c. estote, 2. de reg. iur. l. semper, 55. l. ea qua,
152. l. factum, 197. in fi. de reg. iur. l. non
sine ratione, 5. C. de bonis qua liberis. Atq;
humanis, quando datur electio, est seque-
dum, l. cum inter veteres, 14. de fideicom-
miss. libert. P. l. si fuerit, 11. §. fi. de reb. dub.
Et hoc maxime in pœnis infligendis erit
observandum. Cauendum tamen erit iu-
dicanti, ne quid aut durum, aut mitius con-
stituat, quam causa deposcat. Nec enim
aut severitatis, aut clementie gloria affe-
ctanda est, sed perpenso iudicio, prout res
expostulat, statuendum est. Porro in le-
uioribus causis præiores iudices ad lenita-
tem esse debent, in grauioribus pœnis seue-
ritatem legum, cum aliquo temperamen-
to subsequi, ut ait Martianus in l. perspicu-
endum, 11. de pœn. vide qua dicuntur de
iustitia imagine his conueniente, ex Chry-
sippo apud Gellium, lib. 4. c. 14.
- p** §. curare, de actio. apud Iustin. l. in senten-
tiis, 58. de re iudic. l. 1. & 2. de sententiis,
qua sine certa quantitate proferunt. C. l. unis.
C. de sententiis, qua pro eo, quod interest,
proferunt. lib. 7. tit. 45.
- q** c. 1. ibi, tunc vobis, &c. & cap. 2. de libelli
oblat. lib. 2. tit. 3. l. ut fundus, communi di-
uidun. P.
- r** c. 2. de pact. c. 1. de transact. l. si conuenerit,
26. de re iud. P.
- s** c. 1. de feriis, lib. 2. tit. 9. nec valet sententia
diebus feriatis in honorem Dei, etiam con-
sentientibus partibus lata, nisi forte aut ne-
cessitas, aut pietas id suadeat. In feriis ta-
men in utilitatem hominum introductis,
licet in iudicium, vel ad subeundam sen-
tentiam consentire litigantibus. Virumque
caput probatur in c. fi. de feriis, in l. omnes,
C. eo. tit. l. si ut proponis, 4. C. quomodo &
quando index, lib. 7. C. tit. 43. l. si feriatis,
eod. tit. P.
- t** c. fi. de rescrip. l. si ut proponis præses provin-
cia, 5. C. quomodo & quando index, si lo-
cus certus sit iudicio exercendo assignatus,
in eo pronuntiandum quod si non sit, intel-
ligitur locus idoneus, ubi iudicari consue-
uit, l. si locus, de iud. P. l. si cum dies, §. si ar-
bitr. de recep. arbit. debet autem esse locus
tutus litigantibus & honestus, ubi senten-
tia reddi possit saluo honore maiorum, l. pe-
nul. de iusti. & iur. l. si cum dies. §. penul. de
recep. arbit. P.
- v** Presumptio quippe mala est contra occulte
indicantes, c. consuluit, de off. deleg. c. Ana-
stasius, 9. dist. l. cum sententiam præsidis, 6.
de sent. & interloc. omn. iudi. sicut & fratri
presumitur contra conferentes occulte be-
neficia, in c. unic. ut ecclesiast. benefic. sine
diminu. conferan. & in aliis occulte factis,
ut in cap. cum inhibito, de clandestina de-
spons. can. perniciosam, 18. q. 2. l. ita fidei,
de iure fisci, l. non existimo, de administra-
tutor. l. si de ritu nupt. P.
- x** Sententia non debet ferri sub conditione,
can. biduum, 2. q. 6. tenet autem, si feratur.
cap. a nobis, de sententia excommun. intel-
ligitur tamen conditio in sententia ex re-
scripto lata, si preces veritate nitantur,
quia

quia ex falsis propositis potest retractari A
sententia, ut si super falsa instrumenta sit
iudicatum, cap. cum venerabilis, 6. §. licet
autem, de except. cap. super eo, 2. de crimine
falsi. l. 1. 2. §. fin. C. si ex falsis instrumen-
tis iudica sit. l. qui agnitis, 11. de exceptio.
vi §. super falsis testimoniis, cap. sicut no-
bis, 9. de testibus, c. cum I. §. A. 2. de sen-
tent. §. re iudic. l. D. Adrianus, 3. 3. de re
iudic. P. dummodo probetur iudicem, vel
supra falsum testimonium, vel iuxta falsa B
instrumenta pronuntiasse, non aliter, l. fal-
sam, 3. C. si ex falsis instrum.
x l. unica, C. ut qua de sunt aduocatis index
partium suppleat.
z l. de quare, 74. de iud. l. prator, 1. 3. §. fin. de
vac. mun.
aa c. finem litibus, 5. de dolo §. contum. c. fi. de
maio. §. obed. c. calumniam, de pœnis. §. o-
portet, de iud. anth. generaliter, §. et si, de
episc. §. cleric. maxime quando constat de C
malitia victi, c. ex literis, de dolo §. contu-
ma. c. caterum, §. c. fi. de rescript.
bb Et litigauit sine malitia, c. sacro, §. cum q.
aduersus, de sent. excommu. l. qui solidum,
§. etiam, de legat. 2. alioquin enim, nisi esset
ita receptum, posset quis metu expensarum
soluendarum omittere persequi aut defend-
dere ius suum, l. illud, de petit. heredit. in
Pandeet. nisi ut dixi, constaret de malitia
§. calumnia, quia tunc condemnabitur D
in expensis. vide de his plenam gloss. ad c.
finem litibus, ad verbum expensis, de do-
lo §. contumac.

CAPUT V.

Contra quem ferenda non est sententia.

Contra Episcopum in consulto summo
Pontifice ferenda non est sententia, a
neque contra absentem non vocatum, &
contumacem. b Non est quoque pœnalis
ferenda sententia ab Ecclesia, cum multi-
tudo causa est peccati, vel quando ille pec-
cat, qui sociatam habet multitudinem, c vel
quando inde immineret periculum schi-

smatis. d Sunt & maiores causæ, quæ tan-
tum apud sedem Apostolicam sunt tractan-
dæ, ex sua natura, vel ad illam euocata. e

SCHOLIA.

- a cano. accusatus, in fi. §. can. seq. cano. dis-
cutere, §. can. quamuis, can. nullum, can.
dudum, cum sequentibus vsque ad c. pere-
grina, 3. quest. 6. can. 1. §. iudices, versic. fi-
nis vero, 3. q. 8. can. fi. versic. et si inter eos, 9.
quest. 3.
b Vi supra diximus, §. docetur tota, 3. q. 9.
§. c. tenor, 10. de sentent. §. re iudic. c. con-
sultationibus, 10. de off. delegat. cap. inter
quatuor, 8. de maior. §. obed. cano. in pri-
mis §. sed §. de personis. 2. quest. 1. Quo-
modo autem in absentes & contumaces pro-
cedatur, docetur in l. 2. 3. 4. 7. §. anth. seq.
§. l. 9. §. 10. C. quomodo §. quan. index,
lib. 7. C. tit. 43.
c in can. si quis potestatem, 3. 1. §. similiter, §.
seq. non potest. 2. 3. q. 4. §. in eo casu dicitur
diuina disciplina seueram misericordiam, fa-
cit can. ut constitueretur. §. o. dist. sic vin-
dicatione multitudinis relaxatur, can.
quoties. 1. q. 7. can. ipsa pietas. 2. 3. q. 4. can.
ordinationes. 9. q. 1. ubi rationes.
d ca. cum quis, 19. 2. 3. q. 4. ex diuo Augu-
stino contra epist. Parmeniani, lib. 3. cap. 2.
e cap. nec licet, 17. distinet. c. maiores, de ba-
ptismo in concil. Trident. 24. session. de re-
forma. c. 20.

CAP. VI.

De effectu sententia.

Firma sententia esse debet, quæ iuste &
rationabiliter fuerit diffinita, multo
magis, si fuerit per superiorem roborata. a Fit autem cōfirmatio a summo Pon-
tifice postulat, ne vlla controuersia post-
ea, de re maxime cum consensu partium
confirmata, moueri possit, quamuis alio-
quin ante moueri potuerit. b Quare sen-
tentia legitime a iudice competente lata,
nec expugnata, seu res iudicata, producit
actionem & exceptionem. c Præsumitur

Mmmmm 2

autem semper, ut oportet, & legitime lata, A e donec contrarium probetur. d Quamobrem aduersus non venientem, & legitime vocatum, pro executione & effectu sententiae conceditur missio in possessionem rei seruandae causa, bonorum eius, qui vocatus copiam sui non facit, e vel aliter sententiae non satisfacit: f nisi agatur de beneficio Ecclesiastico, in quo non fit ea missio ob contumaciam aduersarii. g Ut autem ante sententiam, & condemnationem executionis fieri non debet contra debitorem: h sic contra, postquam sententia lata est, maxime si transierit in rem iudicatam, executionis non est differenda: i verumtamen non est exsequenda sine mandato iudicis, k quae nulla vero est, non debet mandari executioni. l.

S C H O L I A.

- a cap. 4. de sent. & re iudic. operatur autem C confirmatio vel roboratio facta per summum Pontificem, ut si causa cognita facta fuerit, & ex certa scientia, non possit inferior iudex de ea iudicare vel statuere. c. 1. & 2. de confirm. utili vel inutil.
- b ut in cap. 2. de pact. c. 1. de transact. cano. omnimodo. 3. §. 9. can. sicut. 2. q. 1.
- c can. 1. ca. loci nostri, 3. §. 9. c. cum inter. 13. de re iud. l. 1. C. de his, qui propter metum iudic. non appellant. l. si contra. 8. C. de appellat. l. si pecuniam. C. de re iud. l. 3. C. ut lite pendente vel post provocat. & c. l. ingenuum. 2. §. de statu hom. P. dixi a competente iudice, cum aliud dicendum sit in incompetente, si per exceptionem obiciatur, c. at si clerici, de iud. ca. in primis. §. de persona Episcopi, 2. q. 1. can. 1. §. nullum. 3. q. 8. can. 1. §. 9. 2. cano. 1. & cano. in clericorum. 11. q. 1. can. cui est. 11. q. 3. l. si. C. si a non compet. iud.
- d c. in praesentia, vers. & tanta sit, de renunt. c. sicut, & c. cum inter vos, de sent. & re iud. res iudicata pro veritate habetur, d. l. ingenuum, de statu homi. P. l. res iudicata, de reg. iur.

e. una fraternitati. 3. ut lite non contestata, quae sit a magistratu eius loci, ubi bona sunt, c. 1. §. contrahentes, de foro compet. in Sext. l. 1. quibus ex cau. in poss. eat. P. l. 2. §. si. ubi in rem actio exerceri debeat. Quis autem sui potestatem in iudicio vocatus facere non dicatur, docet l. 2. §. 1. quib. ex cau. in poss. eat. Notat tamen Rebuffus tom. 1. Commentariorum ad constitutiones regias, in proemio numero 101. in Gallia non multi actores in possessionem bonorum propter reorum contumaciam: sed aliam esse praxim, quam notat ad rubricam tractatus des defauts & contumaces, & sic ait, non seruari in sua specie titulum, quibus ex causis in possessionem eatur, & titulum, de bonis auctorit. iud. possiden. verumtamen aliter alibi & ex iure scripto, eo tamen obseruato, quod si agatur actione in rem, fiat tantum missio in solam rem petitam, non in uniuersa bona possessoris, c. quoniam. 5. §. in aliis vero, ut lite non contestat. l. Fulcinius. 7. §. item videamus, quibus ex cau. in poss. eat. P. Si vero personali actione agatur, fiat tantum missio in possessionem mobilium, vel his non sufficientibus, immobilium, pro modo debiti declarati. d. c. quoniam. §. si autem super. Quin & si clericus debitor absit, contumaciter satisfacere oportet ex fructibus, ex prabenda sui beneficii. cap. peruenit, 2. de desider. fit & adhuc contumace vocato existente post annum alia missio ex secundo decreto, per quam missus verus possessor, constituitur reseruata quaestione proprietatis absenti, c. quoniam. 5. §. in aliis, vers. qui si venerit, ut lite non contest. c. 1. de eo, qui mittitur in poss. f.

- f Non enim ex una causa sola contumacia, sed etiam ex aliis fit missio quoque in possessionem bonorum non obedientis sententiae, vel non soluentis, ut liquet ex titu. quibus ex caus. in poss. eat. si reus conuentus minor aetate tutorem vel curatorem non habeat, vel ab eo non defendatur. l. si pupillus. 10. quibus ex causis in poss. eat. P. l. si minor,

nisi aliter in compromisso vel denegatione permittatur, ut si non omnes non possint, vel nolint iudicare, alii indicent. *g* Potest tamen unus arbitratorum vel iudicum aliis presentibus & mandantibus, scriptam sententiam recitare, & perinde habetur, ac si ab omnibus esset recitata. Oportet autem ut is, qui recitat, non utatur verbis singularis numeri, sed plurali dicens, *Nos tales iudices pronuntiamus seu statuimus in hunc modum.* *h* Non valet etiam sententia contra rem iudicatam, a qua non fuerit appellatum, & si modo ea fuerit iudici exhibita ante iudicium. Alioquin enim, si non fuerit proposita ea prior, res iudicata, vel saltem non sit probata, valebit secunda contraria. *k* Item si agatur de sententia matrimonii, contra quam alia pronuntiari possit, cum prior non transeat in rem iudicatam. *l* Nulla & dicetur sententia, quae lata est post elapsum tempus iudici ad iudicandum vel pronuntiandum praefixum. *m* Item, si contineat impossibile praecipuum, *n* si cum falso procuratore lata. Verum haec sustinebitur quousque falsitas fuerit detecta. *o* Item & nulla, quae incertam condemnationem continet, & quae non possit certificari relatione facta ad acta, vel ad libellum, vel alio modo. *p* Reuocatur & sententia, quae super rescripto per subreptionem impetrato interuenit. *q* Est & sententia aliquando iniusta ex animo proferentis. *r* Iusta autem ex ordine & causa, aliquando est iusta ex animo & causa, sed non ex ordine, aliquando iusta ex animo & ordine, sed non ex causa. *s* Cum autem ex causa iniusta fuerit, aliquando nullum in eo omnino, qui accusatur, delictum est, quod sit damnatione dignum, aliquando non est in eo illud, supra quod fertur sententia, sed ex alio notandus est. Ex animo est iniusta, cum aliquis seruata integritate ordinis, in adulterum, vel in aliquem criminiosum non amore iustitiae, sed liuore odii, vel pretio, vel fauore aduersariorum inductus sententiam profert. Neque valebit etiam senten-

tia de alia refacta, quam datus seu delegatus fuerit iudex, & nec si ad alias personas, quam comprehensas in mandato delegationis prorogata fuerit iurisdicatio, & quamquam possit terminus iudicandi praefixus a litigantibus, ante eius lapsum prorogari. *u* Ordinarii tamen iudicis laici iurisdicatio, cum prorogari possit ex litigantium laicorum consensu, & poterit & ad alias res extendi, *y* & ad alias, quam suae iurisdictionis ordinarię personas. Porro diffinitiuam sententiam, quae absolutionem vel condemnationem non continet, pro nulla habetur. *aa* Reddatur & inualida sententia, si sub conditione lata, illa resoluitur, *bb* vel si feratur, postquam quis se protectioni superioris subiecerit *cc*

S C H O L I A.

a cap. tenor, de re iud. & ibi interpretes, c. la-tor, eo. tit. ca. Ecclesia sancta Mariae, de cōstitut. neque debet proferri diffinitiuam partibus inauditis, ca. 1. de accusat. & peremptorium etiam requiritur contra absentem citationis edictum, l. ad peremptorium, de iudic. P. cum similib. Matthaeus de Afflict. decis. 346. nu. 16. quinimo in summaris quoque cognitionibus requiritur praecedens citatio, aliter sententia erit nulla, Clem. sepe, de verb. signific. Rom. consi. 255. quamquam a principe ita sine citatione lata fuerit sententia, cuius & eadem ratione nulla est, c. pastoralis, de senten. & re iudi. Felin. ad c. cum olim, num. 12. eo. tit. atque ideo & in curia Romana ad audiendam sententiam semper pars citatur, Rota decis. 242. in nouis. Verum alibi ex stylo recepti, ut plerumque citatus legitime ab initio, & ad procedendum generaliter, non debeat amplius specialiter vocari ad audiendam sententiam, ut notat Antonius Granata, in Canonisationibus, ad c. si. nu. 38. lib. 7. Orlaniani Westrii introductionis in aula Romanae actiones post Marantam in praxi, 6. part. 1. memb. 10. & post Matth. de Afflict. decis. 755. sciendum est, quod in va-

invocatione, in antiq. Caterum arbitror A
ibi non requiri citationē in prolatione sen-
tentia, quando citati & vocati fuerint ab
initio litigantes & comparuerint, & pro-
cessum fuerit in causa & conclusum, &
statuerit iudex, ius se dicturum. Sic & so-
let fieri vocatio ab initio cum intimatione,
quod siue venerit vel non, proceditur ad
negotii diffinitionem: eoque stylo utuntur
omnes curia parlamentorū seu Senatum
Gallia, ut ait Massuerius in praxi. tit. 34.
dere iud. §. si. Probat id ipsum Cynus, ad l. si
quis ex cōsensu, de episcop. audien. l. quam-
vis, C. ad leg. Jul. de adult.
b Clem. 2. de sent. & re iud.
c c. at si clerici, de iud. c. ad nostram audien-
tiam, de consuet. §. si vero Ecclesiastico, ut
cler. apud proprios episc. conveniant in no-
mel. c. accusatorem, 3. q. 8. c. 1. & can. Epi-
scopum, 9. q. 2. c. in clericorum, 11. q. 1.
d cap. cum inter, c. cum causa, de senten. & re
iudic. l. 2. C. quando provoc. non est neces.
c. 1. de sent. & re iudicata. Similiter nec li-
cebit statuere valde contra consuetudi-
nem notoriam scriptā & approbatam, aut
contra ordinationem regiam publicatam,
l. de quibus, de legib. P. Felin. & Panorm.
ad c. 1. de sent. & re iud.
e cap. ad probandam, de senten. & re iudic. l.
prolatam, de sent. & interloc. omn. iudi. C.
can. qui appellat, 41. §. item sententia ci-
tra solitam, 2. q. 6. Attamen si non appelle-
tur tenebit sententia, l. 1. C. de appell. Nulla
etiam in iure sententia dicitur, ratione or-
dinis a iure cōstituti nō servati, ut si iudex
dum debebat condemnare procuratorem,
condemnavit dominum litis, l. 1. C. de sent.
& interloc. omn. iud. Vide tamen, quando
dominus, quandoque procurator cōdemna-
ri debeat, in c. licet causa, de proba. ca. inter
dilectos, de fide instrum. c. querelam, de e-
lecti. l. nihil interest, de procurat. C. l. fin. de
inu. C. Et in hac questione tutius ager iu-
dex, si dominū & procuratorem condemnet:
in criminib. tamen condemnandus est do-
minus, non procurator. d. l. si. C. de in iur.

f can. ei, qui appellat, 41. §. item si plures, 2. q.
6. l. 4. C. de sentent. & interloc. omn. iudic.
l. item si unus, §. item si plures, l. si in tres, l.
secund. de recep. arbit. Pand. Nam omnes in
quos commissum est, vel qui delegan-
tur simpliciter, debent iudicio interesse &
sententia, aliter autē, vel uno eorum mor-
tuo, vel absente, vel nolente iudicare, vel
incapace reddito, alii iudicare nequeunt,
ca. vno delegatorum, 42. de offi. delega. ca.
cum causa, 22. eod. tit.
g dict. cap. vno delegatorum, cap. cum super
abbatia, 24. cap. prudentiam, 21. cum suis
§§. de offi. deleg. can. Raynuitius, in prin. de
testam. l. non distinguemus, §. cum in plu-
res, de recept. arbit.
h c. cum ab uno arbitratorum, 4. de sentent. &
re iudic.
i ca. ei qui appellat, 41. §. si item sit sententia
lata, 2. q. 6. l. post sententiam, de sent. & in-
terloc. omn. iudic. C. l. 2. quando provocar.
non est necesse.
k cap. inter monasterium, 20. de sentent. &
re iud. quando videlicet is, qui pro se prio-
rem sententiam habebat, omisit ex certa
sententia & malitiose eius exceptionem pro-
ponere, ut vexaret aduersarium sumtibus,
vel quia illa sententia non satis fundata e-
rat, ut in dict. cap. inter monasterium, ar-
gumen. l. si decipienti, ad senatus. Vel ecia-
num. non autem, si ex ignorantia omiserit
eam exceptionem rei iudicata, vel quia eo
tempore non poterat eam probare, quo ca-
su omissio tunc ei non praiudicabit, quo-
minus possit postea proponere omisum, can.
plerunque, 2. questio. 7. & sic notat glossa,
ad dictum canon. ei qui appellat, §. item
si sententia lata, ad verbum, iudiciales, 2.
quest. 6.
l can. loci, 2. §. quia ergo, 25. quest. 9. cap. la-
tor, cap. consanguinei, de sentent. & re iu-
di. Id ipsum & verum puto, de aliis senten-
tiis, quae nō transferunt in rem iudicatam,
ut eas possit contraria sententia, potissimum
superior, corā quores tractatur, emendare
male litas, d. c. inter monasterium, de sent.

- Et re iudic. Solet Et esse in praxi, ut si con-
tendatur de aliqua re iudicata in inferiori
tribunali, coram superiori iudice impe-
trentur literae appellationis ab ea sententia,
qua apponitur, cum clausula restitutionis
in integrum contra desertionem appella-
tionis, vel quod non fuerit intra diffinita
tempora appellatum.
- m cap. de causis, de officio delegat. l. cum non
eo die, quando provocare non est necess. l.
fin. C. quomodo Et quando index, l. i. C. de
arbitris.
- n Non valet sententia, Et nulla remanet cō-
tinens praeceptum impossibile, vel cui non
potuit propter rerum naturam, l. penult.
qua sentent. sine ulla appellat. rescin. l. im-
possibile, de reg. iur. P.
- o in c. in nostra, de procura. c. ex parte, de re-
script. l. licet, C. de procurat. l. fin. C. si a non
compet. iudic.
- p c. peruenit, de fideiussor. l. i. Et seq. de sent.
qua sine certa quantitate proferuntur. C. §.
curare, de actio.
- q c. sua nobis, de officio vica. lib. i. tit. 28. c. ad
audientiam, de rescript. c. venia, 3 §. quest.
9. nempe tanquam prolata a non suo iudi-
ce, c. penult. 11. q. 1. l. fin. C. si a non compe-
tent. iud.
- r Qua sequuntur sumta sunt ex ca. Episco-
pus presbyter, 4 §. 1. 11. qu. 1. docetur Et
canonibus sequentibus, quomodo index
delinquat iudicium exercendo, dum ira,
premio, muneribus, Et gratia movetur.
Iniusta tamen sententia non impugnatur,
si res ex iniusta sententia possessa sit per tri-
ginta annos a morte iudicis computandos,
can. si sacerdos, 16, questio. 3. At multo
magis iniustum iudicium Et diffinitio in-
iusta, regio metu aut cuiuscunque Epi-
scopi aut potentis a iudicibus ordinata Et
Et facta non valet, cano. 89. iniustum in-
dicium, 11. q. 3.
- s cap. cum olim, 32. de offic. deleg. ca. dilecta,
22 §. dictum, de rescript. l. i. l. si de proprie-
tate, 3. C. si a non competen. iudic. Pro ea-
dem causa tamen censetur, quod causa prin-
cipali accedit, Et ita qui ad principale ne-
gotium datus cognoscit, poterit regulari-
ter de accessorio quoque cognoscere, cap.
prudentiam, 21 §. sexta de offic. deleg.
- t Inc. P. Et G. 40. de offic. delegat. etiam ex
consensu partium, quia delegatus non ha-
bet iurisdictionem, nisi iuxta mandatum,
secundum cuius formam exsequi, nec si-
nes excedere debet, d. ca. prudentiam, 21.
vers. illa quippe, de offic. delegat. l. diligen-
ter, mand. P. neque priuatorum consensus
ei ullam iurisdictionem dare potest, qui al-
ioquin non habet. l. priuatorum, C. de iur-
isdic. omni. iudic. Si tamen quissiam im-
pedire vellet iurisdictione delegati, quam-
vis is mandato expresse non inseratur, ta-
men potest in eum per consequentiam de-
legationis statuere, cum sine eo non possit
mandatum exsequi, c. i. c. praeerea, ca. signi-
ficasti, c. prudentiam, c. suspensionis, de offic.
delegat. c. tam literis, de testib. mandata e-
nim iurisdictione, censentur omnia man-
data, sine quibus ea explicari vel exerceri
nequit, l. fin. de offic. eius, cui manda. est iur-
isd. l. 2. de iurisd. omni. iud. P.
- v cap. de causis, 4. de offic. delegat. facit lex.
diem proferre, de recept. arbit. Pan. ita so-
lemnitates, quae sunt introductae in favo-
rem partiū, ab illis remitti possunt, ca. suis,
de testibus, l. i. de feriis, P. non autem illae,
quae sunt introductae propter reuerentiam
dierum sacrorum, cap. fin. de feriis, ut ne-
que ea, quae fuerunt pro utilitate publica,
Et pro substantia iudiciorum introductae, ca.
accusatoribus, 3. quae. 5. can. quorundam,
23. distinct. l. nec si volens, l. fin. §. sed quia,
C. de liber. causa, authent. decernimus, C.
de arbit. prorogatio tamen hac temporis
debet fieri non tantum ex consensu litigan-
tium, sed etiam consensu iudicis, qui non
cogitur alioquin extra tempus delegatio-
nis iudicare, l. 2. §. sed si index, de iudic. P.
l. diem proferre, l. arbit. compromisso, de
recept. arbit. P.
- x Dicitur hoc permissum laicis, nam clerici
per se non possunt in se prorogare iurisdic-
tionem

tionem secularem, quantumcunque consentiant, neque alterius iudicis Ecclesiastici non sui, nisi de licentia proprii Episcopi, et si diligenti, et c. significasti, de foro compet. et abrogata est contraria. l. si quis in conscribendo, C. de episcop. et cler.

y Ita index de vnare cognoscens, potest de alia inter easdem partes cognoscere, si partes, et ipse index consentiat, et iurisdictio ordinaria, de re ad re prorogatur, c. cum olim, 1. de offi. deleg. l. de quare, §. 1. de iud.

z Interdum hac prorogatio fit inuita persona alterius fori, quando in fraudem litis, ea in illum translata est ad mutandum forum. c. 1. de alien. iud. mut. c. fac. lib. 1. tit. 42. fit et interdum sine fraude prorogatio ad alias personas iurisditionis, nempe ex consensu litigantium se supponentium aliena iurisditioni, l. 1. C. de iurisdict. omn. iud. Exigitur autem, ut ea prorogatio fiat ex certa scientia, nempe ut litigantes sciatur eum, quem ad eum non esse proprium iudicem, sed alienum, alioquin, si tanquam proprium adirent, error non prorogaret illius iurisditionem, l. 1. et 2. de iud. P. l. si per errorem, de iurisdict. omn. iud. P.

aa c. si. §. diffinitiva, 2. q. 6. l. 3. C. de sententiis et interlocut. omn. iudi. qua ideo diffinitiva dicitur, quod finem imponat negotio. l. qualem, de arbit. P. can. summo petere, 1. q. 3. reliqua vero sententia interlocutoria dicuntur. Pro absoluteione vero et condemnatione habentur alia verba, qua absolendi vel condemnandi vim habent, ut in c. in his, de verb. signif. l. quid tamen, de recept. arbit. Debet autem absolutio vel condemnatio certa esse, alioquin non valeret ex alio capite, titulo, de sententiis, qua sine certa quantitate, proferuntur. ut in can. Apostolica, 4. in fin. 3. q. 9.

bb d. ca. Apostolica, 3. q. 9.

cc c. ad audientiam, 3. q. 4. de appellat.

CAPVT. VIII.

1 De aliis remediis contra sententias, appellatione.

2 Restitutione.

3 Retractione, supplicatione.

A 4 De tempore et causis proponendi predicta remedia.

Sunt autem sententia quaedam, et quae a superiori per remedium ordinarium appellationis emendantur, et ut proximo dicemus Deo iuuante titulo. Sunt aliae quae illud non admittunt, et a quibus appellari nequit, contra quas alia remedia sunt introducta.

B Veluti restitutio in integrum, et quod perfonis quibusdam datur, b quae se valde lasas ex sententia lata dicunt, et etiam contra sententiam Papae. d

Est et aliud remedium retractatio et sententia, ex eo capite data, vel quod in ea defuerint probationes, vel quod instrumenta non fuerint producta, vel quod per errorem facti iudicatum sit. e Ut et contra matrimonium sententia ex falsa causa, vel errore lata retractatur. f

C Semel autem et contra sententiam supplicare licet, g et iure intra biennium, h et pro graui causa, non pro modica. Beneficio in integrum etiam denegato in alio iudicio, iterum eidem denegandum videtur, praeterquam ad appellationem omittam, et nisi nouis defensionibus ad huiusmodi beneficium sit admittenda. k Admittitur enim Ecclesia ad impetrandam retractationem sententiae, vel contractus,

D intra quadriennium ad beneficium restitutionis, non postea, nisi praeruaricationis vel fraudis manifestae probetur super hoc interuenisse conuentum. m Pendente vero restitutionis causa indecisa, nihil inno-uandum, et sententia, contra quam petitur restitutio, non mandatur executioni, nisi forte per malitiam et damnum aduersarii videatur proposita restitutio, ut differatur executio, quo casu equitate perpensa statuitur, ut executio fiat data idonea cautione, ut si actor in restitutionis causa praualuerit, vniuersa, quae medio tempore sententiae ipsius occasione percepta erunt, actori restituantur, n sic et sententia pendente supplicatione exsequenda data cautione, de omnibus receptis restituen-

Nnnnn

dis, si iudicatum retractetur, o in quo pvt in A
aliis supplicatio differt ab appellatione. b

S C H O L I A.

a Appellatio est praesidium innocentiae non ini-
quitate, ad emendandas iniquas iudicum
sententias maxime inueniuntur, ca. cum spe-
ciale, 61. §. fin. de appella. l. 1. eo. tit. P. alio-
quin, si non appelletur standum est rebus
iudicatis. l. 1. C. de his, qui per metum iu-
dic. non appella. c. quod ad consultationem, B
de senti. §. re iudi.

b Vt in c. 2. §. 3. de in integr. restit. lib. 1. tit.
41. in causa ecclesiae condemnatae propter
negligentiam procuratoris, qui iura Ec-
clesiae non produxit. Item in causa matri-
monii fauorabili, capit. ex literis, 4. eod. tit.
ca. 2. §. 2. 5. quest. 9. Extraordinarium, hoc
est remedium, quod non datur, quando
competere potest commune et ordinarium,
c. aram felicitis, 7. de restit. in integ. Est au-
tem restitutio in integrum repositio in pri-
stinum statum, in quo quis erat ante sen-
tentiam, c. fi. 2. q. 3. l. 1. C. de sententiis passis,
l. vnic. C. de reputatio. sic Respublica in in-
tegrum restitutionem postulat, l. vni. C. de
officio eius, qui vices alterius iudi. obtinet,
l. Rempublicam, C. de iure rei publicae, lib.
11. ratio in l. Respublica, C. ex quib. causis
maior. vide not. ad c. 1. de restit. in integ.
in Sexto, minor quoque 25. annis laesus. l.
minoribus, 8. de in integr. restit. minor. C.
c. constitutus, de in integr. restit.

c Datur et alias in integrum restitutio lae-
sis seu circumscriptis, aut metu, aut absentia,
aut calliditate aduersarii, aut atate. l. 1. §.
2. de in integr. restit. Pan. §. tit. de restitu-
tio. milium, libr. 2. c. tit. 5. §. sequen. §. 2.
Eaque conceditur causa cognita, leg. 3. de
restit. in integ. dumq. agitur illius qua-
estio, omnia in suo statu sine inuolutione re-
manent, l. vnic. C. in integr. restit. postu-
la. ne quid non fiat. Licet autem restitu-
tionem in integrum petere coram iudice, a
quo appellari non potest, quod tamen non
est receptum in appellationis tractatione.
Et ratio diuersitatis, quia appellatio ini-

quitatis sententiae querelam, in integrum
restitutio erroris proprii venia petitionem,
vel aduersarii circumventionis allegatio-
nem, continet, l. praefecti pratorio, 17. de mi-
nor. 25. annorum. vide totum titulum. C.
si aduersus rem iudica. Et datur tantum
restitutio pro magna laesione, non pro modi-
ca, c. penul. de reb. eccles. non alien. l. scio. de
restitutio. in integ. ca. tum ex literis, eod.
Enormis vel magna laesio consideratur a
iudice, habitatione, et rei et persona seu
Ecclesiae laesa, et si sint exiguarum faculta-
tum, vide Clem. 1. de restit. in integ.

d c. tum ex literis, §. de restit. in integ.

e De quibus omnibus, in l. si quis aduersus,
et auth. quae supplicatio, de precib. Imper-
ator. offer. C. l. 1. de senti. praefect. prator. C.
Olim fiebat reus pro processu, loco eius sup-
plicationis, ut ait Guido Papaeus, conf. 39.
incip. litera. Petiturq. per supplicationem
retractatio ob errorem facti, non iuris, quia
in iure non praesumitur errasse iudex, ma-
gistratus aut princeps, qui omnia iura cen-
setur habere in scrinio sui pectoris, ca. 1. de
consti. in Sex. l. omni. C. de testa. m. etiam
facere potuit senatus, contra cuius placitum
supplicatur, l. non ambigitur, de legi. P.

f Vt in can. 2. §. quia ergo, 35. q. 9. can. cum
per bellicam, 34. q. 1.

g l. si quis, de precib. impera. offer. l. fin. de col-
lusione detegenda. nisi dicatur quoque ma-
ximam errorem interuenisse in supplica-
tione, Guido Pape, decis. 345. incip. a sen-
tentia, et d. consti. 139.

h c. 2. de restit. in integ. in Sexto. et d. auth.
quae supplicatio, et l. vni. c. de senti. praef-
ectorum pratorio. Aliquando in Gallia olim
vsque ad 30. annos recipiebatur, ut nota-
tur in tit. de conclusione Ecclesiae Gallica-
nae, ad verbum, parlamentum, in pragm.
sanctio. Guiliel. Benedict. in repetit. c. Ray-
nutius, ad verbum mortuo, 1. nu. 273. de
testam. Hodie tamen ex constitutionibus
Regis est tantum datus annus, quae etiam
statuunt supplicantiem non probantiem er-
rorem propositum, dammandum in expen-
sis et multa, 120. librarum Parisiensium.

Quem-

Quemadmodum & apud Hispanos, mul-
tatur ex lege ad mille quingentas duplas,
ne quis temere audeat supremarum curia-
rum arresta impugnare, & ne ea ludibrio
sint, iuxta l. si prator, de iudi. P.

i cap. fin. de in integr. restit. libr. 1. tit. 4. l. 1.
2. 3. si sepius in integrum restitutio postu-
letur.

k cap. 1. & 2. de in integr. restitut. l. 1. Se-
xti, tit. 2. clem. 1. eo. tit. Hoc & tem-
pus datur minori ad eandem restitutionem
postulandam & finiendam, quando factus
est maior. Clem. ab Ecclesia, de restitu. in
integr. libr. 1. tit. 1. l. petenda, & l. fin. de
tempor. in integr. restitut. l. Papinianus
exuli, de minor. 25. ann. nisi forsitan per in-
dicem, aut reum steterit, quominus intra
tempus pradiatum fuerit decisa causa, d. l.
petenda, & sic intelligi debere. c. tum ex li-
teris, de in integr. restit. c. ad nostram, de re-
bus Ecclesie non alien. glossa notat, ad c. 1.
de in integr. restitut. in Sexto, ad verbum,
quadriennium, siquidem hic nulla mora,
aut negligentia culposa est, cum per peten-
tem non stet. Olim etsiam dabatur tantum
ad petendam restitutionem in integrum an-
nus utilis, sed postea datum quadriennium
iure, l. si. C. de temp. in integr. restit.

l dist. cap. 1. in fine. de in integr. restitut. in
Sexto, c. dilectus filius, de prabend. c. non so-
lum, de reg. iur. in Sexto, non enim debet ad-
uersarius ex dolo suo quippiam lucrari, l.
ne ex dolo, de dolo.

m Qua omnia probantur, in ca. suscitata, 6.
de in integr. restitutio.

n Authen. que supplicatio, de precib. imper.
offeren. Panor. ad d. c. suscitata, Cardin. ad
Clem. unio. de causa possessio. & propriet.
q. 10. gloss. ad cap. ex literis, de in integr.
restitu. Marth. de Afflict. decis. Neap. 341.
incip. lata est sententia.

o Nam appellatio suspendit iudicatum, l. 1.
in si. ad senatus cons. Turpill. ca. veniens, de
iure iur. & per consequens, ut plerunque
executione eius, quia nihil nouari debet
appellatione pendente. rubr. nihil nouari
appell. pend. c. an sit, de appell. l. appellatio-

ne, C. eo. tit. supplicatio contra non suspendit,
ut dictum ex c. suscitata nihil nouari appel-
penden.

p Quas refert Rebuffus tractatu, de suppli-
cationib. nu. 84. & seq. tom. 1. Commenta-
riorum in constitutiones regis, quarum prior
hac erit, quod appellatio iuri communi in-
nuitur. tit. de appell. & l. 1. eod. P. supplica-
tio ex gratia indulgetur. dict. auhent. que
supplicatio. Secunda, quod appellatio debet
fieri intra 10. dies. ca. concertationi, de ap-
pell. in Sexto. Auth. hodie, eod. tit. C. suppli-
catio potest fieri intra biennium de iure,
can. anteriorum, 2. q. 6. d. auth. que suppli-
catio. Tertia, de appellatione alius iudex,
quam qui grauauit cognoscit, c. 2. de con-
suetud. in Sexto. de supplicatione vero, iidem
iudices, d. auth. que supplicatio. Quarta,
appellatur bis a diffinitiva, tit. ne liceat ter-
tio appellare. C. at supplicatur tantum semel,
l. si quis, C. de precib. Imper. offer. Quinta,
appellans conqueritur, de iniquitate sen-
tentia, & iudicium, l. apertissimi, C. de iu-
dic. l. 1. de appell. P. Supplicans tantum, de
errore, l. perfecti, de minorib. Sexta, in cri-
minalibus licet appellare, l. non tantum, de
appella. P. non autem supplicare, sed impe-
tratur venia vel indulgentia, l. rescripta,
C. de precib. Impera. offeren. C. can. rescri-
pta, 25. qu. 2. Septima, a quibus appellare
non licet, iidem tamen supplicare licet.
Octaua, solus princeps admittit supplica-
tionem, non minor iudex, l. 2. & 3. C. sen-
tentiam rescindi non posse, superior vero
alius proximus iudex appellatur. Caterum
extra constitutas ex iure scripto differen-
tias, statuta in causa appellationis locum
habebunt, in causa supplicationis, per te-
xtum, in l. fin. §. penultim. de temporibus
appellat. C. & ibidem Angelus, & Salyci-
tus, atque glossa ad l. 1. de sent. prator. C.

q l. scio, de in integrum restitut. P. quia fa-
ciendum id non est, in quod plus expendi-
tur quam lucrari possumus, l. mediterranea,
de annoniis & tributis, libr. 10. C. Fe-
linus ad cap. nonnulli, de rescript. Magna
autem, que sit vel modica causa, relinquitur

Nnnnn 2

tur arbitrio principis, qui admittit supplicationem, argument. capit. statutum, §. in super, de rescript. in Sext.

DE APPELLATIONIBVS.

a TITVLVS XV.

^a Exstat titulus de appellationibus, recusationibus, & relationibus, libr. 2. Decretalium, tit. 18. & lib. 2. Sexti, tit. 15. lib. 2. Clementinarum, tit. 12. & lib. 49. P. tit. sunt, 1. de appellationibus & relationibus, 2. a quibus appellari nō licet 3. quis & a quo appelletur. 4. quando appellandum sit, & intra qua tempora 5. de appellationibus recipiendis, vel non 6. de libellis dimissoriis, qui Apostoli dicuntur, 7. nihil nouari appellatione interposita. 8. qua sententia sine appellatione rescindantur. 9. an per alium causa appellationis reddi possint 10. si tutor vel curator, vel alius appellauerit 11. eum qui appellauit, in provincia defendi. 12. apud eum, a quo appellatur aliam causam agere compellendum. 13. si pendente appellatione mors interuenerit. Et libr. 7. C. sunt tituli. 62. de appellationibus & consultationibus. 63. de temporibus & reparationibus appellationum, seu consultationum. 64. quando prouocare non est necesse. 65. quorum appellationes non recipiatur. 66. si pendente appellatione mors interuenerit. 67. de his, qui propter metum iudic. non appellauerunt. 68. si unus ex plurib. appellauerit. 69. si de momentanea possessione fuerit appellatum, 70. ne liceat in una eademque causa tertio prouocare, vel post duas sententias iudicium, quas definitio praefectorū roborauerit, eas retractare. In nouellis Iustiniani, nouel. 23. de appellationibus, & intra qua tempora debeat appellari. 49. de his, qui ingrediuntur ad appellationem, & c. nouel. 20. de administrantibus officia in sacris appellationibus.

CAPVT. I.

1. Cōtinuatio. 2. Quid appellatio. 3. Diuisio.

Quia iudicatū plenū non potest sortiri effectum, si appellatū ab eo sit ad superiorem, cuius ope sententia dicta, rescissa sit vel rescindi speretur, a quia etiā sententia contra ius litigatoris lata, si ab ea appellatum non sit, tenet, licet non teneat, si feratur contra ius constitutionis, bideo de appellatione dicamus.

Appellatio itaq; † quæ & prouocatio, dicitur hic inuocatio auxilii superioris ad emendanda facta iudicis & vel alterius. d

A Appellatiō † aliæ sunt extraiudiciales, aliæ iudiciales. e Extraiudiciales sunt de his, quæ nondū in iudicium deducta sunt, vt dum appellatur ab electione, spoliatio- ne, & similib. f Estq; hæc proprie prouocatio ad causam, & habet vim conuentionis seu vocationis iniur, & proinde hæc prouocatio seu appellatio fit ad iudicem ordinarium, coram quo citandus vel vocandus esset pro lite aduersarius, dum est litigandum via ordinaria. g Iudicialis est de his, quæ in iudicium veniunt, vel ante litis cōtestationē, h vel post. Harum rursum quædam sunt rationales, quædam friuolæ, vanæ, & inanes, & leues. k

SCHOLIA.

^a c. si quis episcopus, in fin. & seq. 6. q. 4. & in prin. 35. q. 9. sententia post appellationem non debet executioni tradi. c. uenientes, de iure iur. tum propter superioris auctoritatē, tum etiā, quia nihil est post appellationem innouandum, c. dilectis, de appell. in. nihil nouari appellat. pendens. tum quod iudicium exstinguitur in spectro praesente statim. l. 1. in si. ad Senatusconsult. Turpill. P.

^b c. cum inter vos, de sent. & re iud. ca. c. qui, §. diffinitura, vers. nem si sententia, 2. q. 6. l. 2. C. quando prouoc. non est necesse. l. 1. §. 1. quæ sent. sine appellatione rescind. P.

^c Nos hæc finitionē tradidimus omisiss aliis, lib. 50. Syntag. c. 2. cōtinet prouocatio iniquæ sententia querelā, l. praefecti, de minorib. 25. an. sic in cā. 1. 2. q. 6. licet appellati vitiata causam remedio appellationis subleuare, maiores iudices contra minorū iudicium subditorum sententias inuocantur. c. anteriorū, 2. q. 6. l. 1. §. si quis in appellatione, de appell. Caterum, qui prouocat, ea mente id agit, vt arbuetur futurū emendandam sententiam, de qua conueniunt quamuis plerunq; in euentu & effectu superior in peius sententiam inferioris reformet, l. 1. de appell. Pand. sic habitara- tione intentionis, vel eius quod fieri debet, non eius quod sape aliter quā oporteat fit, dicitur emendatio sententia inferioris fidei per appellationem, arg. l. pen. de insti. & iur. superior

superior hic dicitur index proximior immediate eius, de cuius sententia quispiam cōqueritur & pronocat, nec appellatur ad superiorem omisso medio. c. dilecti. 66. de appell. l. 1. eo. tit. P. ita nec fit ad comparem iudicis indicantis, sed ad eius superiorem appellatio. §. illo videlicet, seu cap. 4. nonella 23.

d Dixi vel alterius, ut complecterer quoque extraiudicalem appellationem, qua ab aliis quam indicatus sit, ut ab electione & electoribus, cap. constitutus, de appellatio. & sic de similibus, de quib. postea.

e Vide, qua diximus de hac divisione, libro 50. Syntag. iur. c. 2. num. 5.

f Clemen. sicut, de appellatio. tradit & Bald. de extraiudicialibus appellationibus in l. si de appellatio. recipien. ubi & lex aliquas enumerat. Dupliciter autem erit illa extraiudicialis consideranda, primo, quando non appellatur a iudice, sed aperte extraiudicium, per textum in cap. bona memoria, de appellat. & ibi interpretes. secundo, quando appellatur a iudice extraiudicialiter procedente, Philippus Francus in d. cap. bona, licet tamen a gravamine extraiudiciali ad superiorem appellare, cap. concertationi. 3. de appellationib. in Sexto, c. cum sit Romana, eo. tit. apud Gregor.

g Dicit cap. cum sit Romana. §. si vero, de appellatio. gloss. ad d. cap. concertationi, ad verbum, gravatum, eod. iur. in Sexto. P. norm. ad cap. cum inter, numero 17. de excepti. Ideo ordinarius iudex est ad eundem, habetque hac appellatio vim oppositionis, veluti si ab exsequente appelletur, nec pronocatur ad superiorem ordinarii. Et P. norm. ad cap. dilecti, numer. 47. de appellatio. ait, quod extra iudicium nemo potest appellare, nisi ad superiorem, quem potest adire per viam querelæ, eo quod appellatio extraiudicialis nihil aliud sit, quā pronocatio ad causam, ut qui non potest citari coram aliquo iudice, non possit etiam ad eum pronocare edito, c. cum sit Romana, de appella. vide Bartho. ad l. de pupillo.

A §. si quis ipsi pratori, in 1. opposit. de op. nunti. P. & ad l. si res, & ibi text. de appell.

h Vi si quis vocatus sit a iudice cum brevis nimis termino. c. 1. de dilatio. l. 1. §. solent, quando appella. sit P.

i Ante vel post sententiam, cap. significante, 34. cap. Rodolphus, 35. de rescriptis. si a sententia diffinitiva, vel eius executione. l. ab exsecutore, de appellat. l. ab executione, quorum appellat. non recipian.

k cap. cum appellationibus, de appellation. in Sexto, cap. vi debitis honor, eod. tit. apud Gregor. sunt inter frustratorias, qua morande solutionis causa, vel iudicis suspendendi interponuntur apud Modestinum in l. tutor, 41. de usur. libro 22. tit. 1. si uole & leues, qua pro minimis fiunt, quas & reiicit Vlpianus in l. si rem alienam, §. solutam autem, de pign. actio. lib. 13. P. tit. 7. frustratorias dixit Pragmatica sanctio, moratorias iudicii, tit. de frinol. appell.

CAPVT II.

Pro quibus appellari possit.

A Ppellare licet hoc iure, maxime Pontificio, pro omnibus rebus maioribus & minoribus, a nisi expresse prohibeatur, b quia nō consideratur tam res in ipsis, quantum iniustitia, c & in ciuilibus, & in criminalibus causis. d Atque sacri canones ante & post litis cōtestationem, & in prolatione sententiæ, & post, singulis tribuunt appellandi facultatem: leges autem ciuiles appellationem, nisi in certis casibus, ante sententiam non probant. e Verum & iure Pontificio quædam requiruntur in appellatione recipienda ab interlocutoria, de quibus paulo post. f Prohibitum autem est, ne appellet damnatus manifestus, raptor, vel fornicator, qualis ille, quem absentem Apostolus excommunicauit. g item ne appellet officialis a suo iudice propter officii sui causam damnatus, h ne ab exsecutore, nisi is excedat. i Reiicitur & appellatio, per quam quis impedire nititur, ne interim aperiatur testamentum, neque

Nnnn 3

recipietur de eo, quod perpetuo edicto A
receptum, & decretum est, l. vel de mo-
mentanea possessione, m. vel de regularis
disciplina correctione, n. vel de sententia
interdicti, o. saltem in his non obstante ap-
pellatione, & sine præiudicio eius fiet sen-
tentia executio, & quoties etiam fiscalis
calculi satisfactio postuletur, aut tributum
exposcitur, aut publici vel priuati debiti
evidentis & conuicti, redhibitio flagita-
tur: vt & appellatione exclusa, necessario B
in contumacem, vigor iudiciarius exer-
cetur. p. Non valet etiam appellatio genera-
lis super omni causa, quæ contra appellan-
tem moueri posset, q. nec a futuro grau-
amine, nisi de eo comminatio facta sit, vel
per indicia iam appareat. r. Si quando et-
iam causa iudicanda delegatur appellatione
remota, appellatio non impedit co-
gnitionem, vel sententia executionem, s.
exceptis quibusdam casibus. t. non appel-
latur item a confirmatione electionis, v.
neque appellat per contumaciam damna-
tus absens; x. neque a sententia diffinitua
conformiter appellare licet, y. neq; a con-
cessione rescripti, z. non magis quam nec
a lege vel constitutione generali, edita ab
eo, qui habet potestatem edendi, aa. nec
a compromissorum arbitratorum sententia,
bb. nec generaliter valida erit appellatio
contra ius. cc.

S C H O L I A.

- a. cap. de appellationibus, l. i. de appellation.
l. litigatoribus. l. 4. & l. & in maioribus. C.
de appellat. l. Imperator Alexander, 25. in
fi. de appel.
b. Prohibentur enim in quibusdam appella-
tiones, vt ex sequentibus liquet. Aig. Spe-
culator tit. de appellationibus ponit 37. ca-
sus, in quibus prohibetur, & Iason ad auth. E.
ad hac, de appel.
c. cap. ad nostram, cap. cum speciali. §. porro,
de appellationib. Et ex constitutione Caro-
li 8. Regis Galliarum, articulo 5. 2. in cau-
sis pure personalibus, sententia non exce-

dentis condemnationem decem librarum,
executioni demandari possunt, non ob-
stantibus oppositionibus, aut appellationi-
bus quibuscunque, sine præiudicio tamen
illarum, & forsan, quia de modico non cu-
rat prætor, & pro modico iure ciuili appel-
latio non recipitur, auth. Nisi breuiore. C.
de sent. ex periculo recita. l. unica. C. si de
momentanea possess. fuerit appel. quamuis
iure canonico aliter receptum sit. c. de ap-
pellationibus, de appel.

- d. l. & in maioribus, de appellationibus, C. ca-
no. liceat, 2. quæst. 6. cap. cum sit Romana,
5. §. fin. de appellation. l. addictos supplicio,
29. l. si quis. 30. de appellation. l. addictos,
6. §. fin. de episcopa. audien. Cod. l. non tan-
tum, de appellationib. P. l. 2. §. cum accipi-
mus, de poenis. P. l. 2. C. si pendens. appella-
tion. mors interuen. quibus tamen obest l.
si qua poena. 244. de verborum significat.
qua tamen intelligitur de damnato & con-
fesso, & eo, quem damnauerit is, qui pote-
statem damnandi habuerit secundum poe-
nam, qua a lege imposita est crimini eius,
& iuxta l. 2. quorum appellatio non reci-
piant. sicut in l. obseruare. C. eod. & in ca-
no. fin. §. nullus. 2. quæst. 6. Nullus, inquit,
homicidarum, veneficorum, malefico-
rum, adulterorum, itemque eorum, qui
manifestam violentiam commiserunt,
argumentis conuictus, testibus supera-
tus, voce etiam propria vitium scelus-
que confessus, audiatur appellans. O-
portet autem concurrere simul confes-
sionem, & quod confessus conuincatur, an-
tequam denegetur appellatio, aliter sola
confessio in criminali causa non nocet, ne-
que etiam in ciuili, secundum quosdam,
quominus possit appellari, l. non tantum,
de appellatio. P. gloss. ad dictum §. nullus,
ad verba, & hoc in notoriis. Punitur
30. auri pondo iudex erga principem, &
totidem erga officium eius ultra damna
grauati, qui non admisit appellationem, l.
quoniam iudices. 1. de appellation. C. &
in nouella 127. cap. 3. Galba Caesar ani-
maduer-

mauerit in Capitonem, quod non detu-
lisset appellationi cuiusdam rei, sed dum
is ab eo ius dicente ad Caesarem prouoca-
set, statim in excelsiorem cellam transiit
set, age, inquit, dic causam coram Ca-
sare, eumque causa cognita damnaisset, ut
scribit Xiphilinus ex Dione, in Nerone.
Rebuffus etiam in tractatu de sententiis ex-
secutoriis, in praefationibus num. 4. in tomo
primo commentariorum in constitutiones
Regias, tradit ex Boerio, in decisi. 153. in-
cip. Iudex pactus Iordanum quendam
del'Isle, qui neptem Papa desponsauerat
laqueo suspensum, quod post appella-
tionem emissam ad senatum, & quia nolue-
rant renuntiare appellationi suspendi fece-
rat Seguinum & Rhenatum, valet, anno
1313. die Sabbathi. Ipse autem Rebuffus
ibidem ait, recipi in Gallia, in criminali-
bus quoque appellationem, & in omni cau-
sa, nisi delinquens captus sit in ipso male-
ficio, vel sit sponte confessus, ut fuit statu-
tum in parlamento Parisiensi anno Domi-
ni 1286. Et in illis quoque casibus hodie
recipi, & adeo esse fauorabilem appella-
tionem in hoc regno admissionem, quod tres la-
trunculatores, quos praepositos mareschal-
corum dicimus, seu Preuosts de mare-
schaux, fuerint capite truncati, eo quod
non obstante exceptione fori a reo opposita,
& post appellationem ad senatum emissam
exsequi fuissent sententiam suam, licet
recte possint, non obstante appellatione ex-
sequi sententias suas, ubi fori non obicitur
eius exceptio seu praescriptio. Ceterum ex
consuetudine generali Germania, appel-
lationes in criminalibus non admittuntur,
ut habetur in ordinationibus Imperii, par-
te 1. titu. 28. §. 5. Et ita observari in Ca-
mera Imperiali Spirensi notat Minfinge-
rus, lib. 4. observationum, observation. 41. E
& 42. & Andreas Gaylius lib. 1. practi-
carum observationum, obseruat. 1. nume-
ro 28. tamen ut iidem ibidem notant, prin-
cipaliter ratione nullitatis processus, dum-
modo index criminalis immediate Impe-

rio subiectus sit, in Camera Imperiali ci-
tatio ad deducendam nullitatem proces-
sus decerni potest, nempe quod contra ac-
cusatum absentem non legitime citatum,
vel captum, inauditum, & indefensum,
& sic nulliter processum sit, iuxta cap. qua-
liter & quando, in 2. §. debet igitur, de ac-
cusation. & l. absentem, eodem tit. Cod. &
iuxta textum in cap. fin. §. debet igitur, de
haeretic. in Sexto. & ibi gloss. in verb. iudi-
ciis, & text. in l. vnus. §. cogniturum, de
question. in quo casu ipse index compare-
re debet, & docere per acta criminalia le-
gitime processum fuisse. Iure Pontificio,
qui non deferat appellationi in grauioribus
criminibus, debet submoueri ab omni of-
ficio clerici, id est, debet deponi, cano. decre-
to. 2. quest. 6. & in civilibus debet ad su-
periores remitti puniendus eius arbitrio,
cap. de priore, & ibi interpretes, & glossa
de appellation. Vlpianus etiam ait in l. lege
Iulia, de vi, 7. ad leg. Iuliam, de vi public.
Lege Iulia de vi publica tenetur, qui
cum Imperium, potestatemque haberet,
ciuem Romanum aduersus prouoca-
tionem necauerit, verberauerit, iusse-
ritque quid fieri, aut, quid in collam in-
iecerit, ut torqueatur. Iubeturque in l.
a proconsulibus, de appellatio. C. corporali
condigno supplicio affici, qui in criminali
causa noluerit appellationem admittere,
& l. addictos, de episcopali audien. Cod. ait
capite puniri iudices, qui post appella-
tionem interpositam, sententiam executi fu-
erint capitalem, quia paria sunt occidere
innocentem, & occidere eum, qui confugit
ad instam iuris defensionem.
e Sunt verba Alexandr. 3. in cap. super eo,
12. de appellation. facit cap. ut debuit ho-
nor, eod. tit. Ius porro civile non permittit
appellationes ante sententiam diffinitiuam,
si grauiamen reuocari, & reparari possit in
diffinitiuam, l. 1. §. huic consequens, de appel-
lationib. nisi noluerit index reuocare gra-
uamen, consentit l. eos. §. super his ve-
ro, de appellationibus, l. ante sententia

tempus, quorum appellation. non recip. P. A
l. fin. C. de sentent. & interlocuto. omnium
iudicum, l. apertissimi. C. de iudic. cum si-
mili. Permittit autem, si grauamen inter-
locutoria illatum non possit postea in diffi-
nitua emendari, veluti si tortura statua-
tur, l. 2. de appellat. recip. P. si appelletur a
comminatione iudicis, inducente iustum
metum, cap. cum cessante, de appellation.
Et sic in similibus, in quibus satius est in
tempore grauamini occurrere, quam post
laesam causam ad remedium recurrere, ut
in l. unica. C. quando liceat sine iudice se
vindic. l. fin. C. in quibus causis in integr.
restitutio non est necessar. Constituit & Sy-
nodus Basiliensis in §. statuit de causis, in
Pragma. sanctio. id ipsum quod ius ciuile,
ne a quacumque instantia ante diffinitiu-
am sententiam quomodocumque appel-
letur, nisi forsitan tale grauamen exstiterit,
quod in diffinitua reparari non possit. Id
ipsum & statutum in §. 1. de friuolis ap-
pellationibus, in eadem Pragmat. sanctio.
Consentit & regula cancellaria Apostoli-
ca. 35. In Gallia etiam ex constitutione Re-
gum Caroli 8. artic. 52. & Francisci pri-
mi in publicatis anno 1519. articulo 4. sta-
tutum, ut iudices, a quibus ante senten-
tiam diffinitiuam appellatur, possint prose-
qui iudicium, usque ad diffinitiuam, non
obstante appellatione, & sine praiudicio e-
tius, de his, quae in diffinitua reparari pos-
sunt. Verumtamen si appellationibus ve-
lunt deferre iudices, poterunt utique: non
enim est illis prohibitum. Id ipsum si a iu-
dicibus, ad quos appellatum est, inhibitu-
m fuerit iudici, a quo appellatur, ne ulterius
procedat, quod sit vel per literas superioris
iudicis, vel per literas a principe, veleius
cancellaria in Gallia impetratas, quibus
iudici insinuat is supersedit ob reueren-
tiam superioris, ut notat Rebuffus ad Ru-
bricam de friuolis appellat. glossa 1. in con-
cordatis. Statutum & id ipsum in constitu-
tionibus Imperii, non recipi ad cameram
Imperialem appellationes a sententiis in-

terlocutoriis, quando grauamen potest re-
parari in diffinitua secundum ius Cesa-
reum, ut habetur in ordinationibus iudicii
Camera Imperialis, parte 2. tit. 28. articu-
lo 11. sed & in Concilio Tridentino, sessio-
ne 13. de reformatione, cap. 1. in hac verba
statutum: In causis visitationis, & cor-
rectionis, siue habilitatis, & inhabilita-
tis, nec non in criminalibus ab episco-
po, seu illius in causis spiritualibus vica-
rio generali, ante diffinitiuam senten-
tiam ab interlocutoria, vel alio quocun-
que grauamine, non appelletur, nec epi-
scopus seu vicarius appellationi hu-
iusmodi tamquam friuola deferre tenea-
tur, sed ea hac quacumque inhibitione
ab appellationis iudice emanata, nec
non omni stylo & consuetudine, etiam
immemorabili contraria non obstante,
ad vltiora valeat procedere, nisi gra-
uamen huiusmodi per diffinitiuam sen-
tentiam reparari, vel ab ipsa diffinitua
appellari non possit, quibus casibus sa-
crorum & antiquorum canonum statu-
ta illibata persistant. Hac ibi & hac ea-
dem cum aliis capitulis decreta session. 24.
in decretis de reformatione c. 20.

f Infra hoc titulo capite quarto.

g Hec in c. cum sit Romana, §. §. si. cap. per-
uenit ad nos, l. 3. de appellation. In aliis au-
tem criminibus, in quibus non est noto-
rietas, appellatio recipitur, ut ibidem di-
ctum est.

h can. si. §. nulli quoque, 2. q. 6. l. 3. quorum
appellat. non recipian.

i c. nouit ille, 43. de appellat. c. quod ad con-
sultationem, 15. §. si. de re iud. c. ei qui ap-
pellat. 41. §. ab executione, 2. q. 6. l. 4. & §.
quorum appellatio. non recip. l. ab execu-
tione, 4. de appellat. l. quoniam, in 1. Cod.
eod. tit.

k Si impediatur vna, ne scriptus heres in pos-
sessionem mittatur, can. si. §. si quis etiam,
2. q. 6. l. 6. C. de appell.

l c. consuluit, 27. de appellat. l. 7. §. penult. de
appellat. recipien.

m Nempe

m Nemo si appellatum fuerit a decreta si-
deciaria possessione, quam vocant recre-
dentiam vel momentaneam possessionem,
donec liquido constet de proprietate alteri
ex litigantibus adiudicata. l. vnic. si de mo-
menta. possessio. appellat. fuer. C. dicto can.
fin. §. de possessione, 2. q. 6. l. 2. de edicto diui
Adrian. tollen. C.

n cap. ad nostram, 3. c. reprehensibilis, §. nec
subiecti, & §. fin. cap. quia nos, 3. 2. de ap-
pellat. c. licet, de offic. ordina. nisi excedere-
tur modus in corrigendo, c. de priore, de ap-
pellatio. cap. super questionum, §. nos au-
tem, de offic. delega. quemadmodum ap-
pellatur ab exsecutore modum excedente,
capit. quod ad consultationem, in fine de
re iudica.

o c. ad hoc, 3. 7. de appella.

p dict. can. ei qui appellat, §. quoties etiam, 2.
questio. 6. l. 4. Cod. quorum appellatio non
recipian.

q c. 2. de appellationib.

r c. 2. c. consuluit, 1. 8. in 2. sic incipien. & ca.
cum cessante, de appel.

s c. pastoralis, 5. 3. de appellat. c. 1. de rescript.
de hac clausula remota appellatione in ca.
meminimus, 9. & in ca. suggestum, 1. 5. de
appellationib. item in l. 1. §. final. a quibus
appellare non licet. Et per hanc clausulam
remotus a potestate appellandi ab vno cau-
se articulo, remouetur ab aliis, ca. secundo
requiris, 4. 1. de appellat. & si plures sint di-
uersi articuli in rescripto cum illa clausula
delegati, si ea clausula in fine ponatur post
illos ad eosde pertinet; sin autem inter plu-
res inseratur, ad superiores, non ad sequen-
tes pertinet, nisi negotia fuerint connexa,
c. inquisitioni, 7. 1. de appel.

t Clausula appellatione remota, non perti-
net, primum ad casus, in quibus appellatio
expresse conceditur etiam appellatione re-
mota. ut notat gloss. ad d. ca. pastoralis, 5. 3.
de appel. vi si index denegat restitutionem
spoliato, cap. ex conquestione, de restitutio.
spoliator. si non vult admittere recusatio-
nem ex consanguinitatis causa, ca. postre-

mo, 3. 6. de appellatio. quomodo autem ad
hanc recusationem sit procedendum, vide
cap. nouit, 4. 3. & cap. 6. 1. de appel. item si
citauerit personas ad locum non tutum, c.
ex parte, 4. 7. eodem titu. si cogit partes liti-
gare coram subdelegato suspecto, ca. super
questionum, de offic. delega. dehinc secun-
do quamuis a iudice, cui causa delegata
est remota appellatione, non admittatur
appellatio, qua in iure expresse in casu clau-
sula non est concessa, tamen hodie licet ap-
pellare, & non obstante clausula agitur
coram iudice appellationis, de ea causa
appellationis, etsi non fuerit admissa, & si
iusta visus fuerit, retrahatur iudicatum, c.
ut debitus, de appellat. Solet & postquam
causa fuerit deuoluta ad superiorem per
appellationem, per inhibitionem superioris
prohiberi cognitio cause inferiori. Quem-
admodum & 2. 3. loco poterit appellari non
obstante clausula illa, si sententia manife-
stam contineat iniquitatem, ca. inter cate-
ra, 9. de sententia & re iudica. Item & 4.
non obstante illa clausula poterit tertius
seu alius ab illis, quib. index cum illa clau-
sula datus est, pro suo interesse appellare a
sententia eius iudicis, ca. super eo, 1. 5. de of-
ficio delega.

v cap. constitutus, 4. 7. de appellat. ubi tamen
dicitur contra electum & confirmatum
posse opponi, non per modum exceptionis
vel appellationis, ad impediendum electio-
nis & confirmationis effectum, sed in mo-
dum denuntiationis vel accusationis co-
ram episcopo vel superiore, si quod sit vi-
tium in electo, quod mereatur priuatio-
nem, facit ad idem c. post electione de con-
cess. prebend. qui enim per electionem &
confirmationem missus est in possessionem
beneficii, assequitur eius plenum ius, ideo
exceptio aduersus illum, ut nimis sera, non
admittitur; accusatio vel denuntiatio con-
tra, & per exceptionem quis quidem re-
pellitur ab obtinendo beneficio, sed non a
iam obieto, ca. super his, de accusatio. ubi
confirmatus non habebat plenum ius, ideo

O o o o o

exceptio contra illum locum habuit; con-
trarium autem, ubi plenum ius fuisset con-
cessum, & exigitur tantum executio, qua
tunc non est impedienda per exceptionem,
nisi electus & consecutus plenum ius esset
publice de crimine infamatus. c. accedens,
de accusationibus. alioquin executio non
debet impediri praetextu exceptionis oppo-
sita, nisi obiceretur de falso, c. de cetero, de
sent. & re iudi. c. super eo, de crimine falsi.
x can. sunt etiam, 2. q. 6. can. de illicita, §. de B
conventionione, 2. q. 3. l. 1. quorum appellat.
non recipian. C. l. & post edictum, 73. §. fi.
de iud. l. ex consensu, §. fi. de appel. P. requi-
ritur autem hic, quod ante contumaciam
adfuerit, & quod postquam contumax fue-
rit declaratus, damnatus existerit. d. l. &
post edictum, §. fi. & quod statim post pro-
nuntiatum non adfuerit petens reparatio-
nem sententiae, & restitutionem in integrum,
per L. diuus Antonius, 7. in prin. de restit. in C
integ. Consideratur etiam ut appellatio de-
negetur absenti, quod ante sententiam non
appellauerit; nam si idē absuerit, eo quod
appellasset ante diffinitiuam, poterit & ab-
sens ab ea diffinitiva quoque appellare, iuxta
id, quod explicatur in clemen. 1. de dolo &
contum.

y Hoc ita explica, veluti si index delegatus
ad causam de ea sententiam dixerit, & ita
primo ab eo appellatum sit, & post appella-
tionem alius delegatus fuerit, qui eandem
confirmauerit sententiam, a qua iterum
appellatum fuerit; & ad alium vel ad eun-
dem causā remissa eadem sententia termi-
nata sit. nam si ab ea tertia sententia con-
firmatoria duarum priorum appelleitur,
non valet appellatio. c. sua nobis, 65. de app.
clem. fi. eo. tit. c. si autem, in prin. & §. unde
in septimo, & c. si quis in quacumque, 2. q. 6.
l. unica, ne liceat in una eademque causa ter
appellare. C. nouel. 82. §. praebeunt, versi.
vel nisi tertio, nec obest quod quis potest
quotiescunque grauatus erit appellare, d.
c. quoties, & ca. pulsatus, 3. qu. 6. nam illud
intelligitur de omni & diuerso grauami-

A ne, sed non quando in diffinitiva sententia,
contra eandem quis idem grauamen pro-
ponit pluries, a quo in duabus appellatio-
nibus recidit, & indicatum est, non fuisse
grauamen; minus quoque obest c. Lotha-
rius, 3. 1. q. 2. ubi Theodeberga dicitur ter
appellasse, nam illud ter, in eadem appella-
tione repetitionem habet, dicendo appello,
appello, appello, & sic una est appellatio,
nec de ea ter fuit seorsum iudicatum a su-
periore vel alio iudice, & ita potest ter &
quater & quinque appellari a iudice, si
non admittat appellationem, ut si non ob-
stante appellatione interposita procedat, se-
cundo licet ab eo appellare, & si non ob-
stante secunda ab eo procedente, tertio &
sic consequenter. renouatur enim grauamen,
ideo toties appellare licet quoties reno-
uatur. c. directa, cum ibi notatis, de appel.
sic intelligitur c. omnis oppressus, & cano-
ideo, 2. q. 6. Consentiunt superioribus desi-
nata in conventionibus regis Galliarum &
summi pontificis, tit. de friuolis appellatio-
nibus, in concordatis. Ab interlocutoriis,
inquit, secundo, a diffinitiuis vero ter-
tio prouocare non licere decernimus;
sed volumus secundā sententiam intel-
locutoriam conformem, & tertiam dif-
finitiuā etiam conformem, omni mo-
ra cessante, executioni debite deman-
dari debere, quacumque appellatione
interposita non obstante. Idemque & an-
te statutum in Pragmatica sanctione, eod.
tit. de friuolis appellatio, & in 35. regula
cancellaria Apostolica.

z a concessione enim rescripti non appellatur,
sed ab eius executione, l. 1. a quib. appella.
non licet, P. l. 1. §. quaesitum, de appellatio.
l. iubemus, 34. eo. tit. C. neque enim obientu
rescripti principis a recto deniare oportet,
ca. si quando, 5. & ibi nos multa diximus
de rescripti. c. ex parte, 4. de atate & quali-
ta. ordina.

aa Textus & doctores in c. quia nos, de appel.
l. si res, & ibi Bartol. de appellationib. re-
cip. P.

bb Quod

bb Quod exprimitur & declaratur in cap. a A
iudicibus, & §. si quem, & c. si quis episcopus, §. arbitrii tantum, 2. q. 6. dicimus autem non appellari a compromissis electis arbitris, ut excludamus arbitrorum sententias, quæ ab ordinariis habentibus alioquin iurisdictionem proferuntur, a quibus appellatur, d. c. a iudicibus, vers. ab eis, et si ut arbitrii, possunt enim iudices ordinarii, qui habent alioquin iurisdictionem, eligi in arbitros, c. cum tempore, de arbit. B
& c. causam, de electione. item delegati, c. literas, de præsunt. c. cum olim, de arbit. ca. nisi essent, de prabend. & isti possunt, ut iudices in consentientes sententiam dicere, l. 1. C. de iurisdic. omnium iudic. & ita ab illis appellatur, l. arbitro, qui satisfacta, cogant. Pan. nisi expresse se sententiam dicere tanquam arbitros tantum dixerint; nam tunc electi ut simplices arbitri compromissarii, non habita ratione iurisdictionis alterius C
iudicant, & ab illis non appellatur. Possunt & iudices ordinarii causam introductam sua iurisdictionis amicablem componere, ut in ca. si quis membrorum, 2. §. q. 8. can. si primates, §. q. 2. §. si vero, ut differentes iudices, in auihen. veruntamen eius cause arbitrium non possunt in se suscipere, D
ca. 1. infamis, §. tria, 3. q. 7. circa fin. sicque ordinarii possunt esse arbitri causarum alterius fori, ut & iudices ex consensu litigantium, & cause non introductæ sue iurisdictionis. Quamvis quidam dicant iure canonico posse proprium iudicem in arbitrium eligi, ut gloss. ad can. iudicibus, 3. §. ordinarii, 2. q. 6. cui ego ad stipulor, dummodo non sit in fraudem principalis iurisdictionis domini, vel emendarum statutarum, est enim proprium munus officii iudicis, prius tentare, an possit litigantes ad concordiam inducere, l. a quissimum, de usufruct. P. eodem modo & per verba electorum compromissorum excludimus sententiam arbitrorum, in quos non sponte, sed iure cogente compromissum est, a qua appellatur, c. ab arbitris, 1. 1. de offic. delega.

in Sexti. l. 23. in princ. de appella. l. is, in fin. C. de iud. & sic intelligendus est Alexander, dum ait, consi. 254. nume. 7. volum. 6. iure pontificio posse a sententia arbitri appellari, iure civili quoque non admitti appellationem a sententia arbitrorum ex compromisso sponte electorum, docet l. 1. de arbit. lib. 2. C. tit. 5. 6. l. non distinguemus, 32. §. cum quidam, eod. tit. P. acquiescere itaq. debent compromittentes arbitrio, vel poenam solvere, vel nullum erit arbitrium, si poena adiecta non fuerit, vel dabitur exceptio, l. 1. & fin. C. de arbit. l. non distinguemus, §. cum quidam, eod. tit. P. dummodo omnes, in quos compromissum est, indicauerint, non aliter, c. sane si ex consensu partium, 2. q. 6. qui canon ita intelligendus est, iuxta verba Gratiani, quando a pauciore numero, quam consensum fuerit, indicatum est; alioquin enim si numerus electorum arbitrorum intervenierit, non esset provocatio recipienda, ut habetur concil. Carthaginensi. 3. c. 10. Africano, c. 89. apud Iuonem parte 6. c. 363. & sic etiam in c. a iudicibus, 3. 2. q. 6. a iudicibus, quos communis consensus elegerit, non liceat provocare. ex concilio Mileitano c. 24. vide quæ tractauimus lib. 47. syntag. c. 39. Sed & notandum, quod scribit Bal. & Ias. ad l. nemo potest, in prima lectura, num. 66. de lega. 1. & in secunda lectura, num. 93. communem esse sententiam, fieri posse pacto, ut possit appellari ab arbitrio compromissorum in casibus, in quibus non oritur actio, non quidem proprie sed improprie appellationem accipiendo pro reclamatione, d. l. non distinguemus, §. cum quidam, de arbit. facit textus in l. ex consensu, de arbitris, P. consentiunt Butrigarius & Jmola, ad c. quintanallis, de iure iu. Notat etiam Cosmas Guinier antiquus glossator pragmatica sanctionis, ad §. statui eadem, ad verbum iudice, de causis, in Pragmat. sanctio. quod de iure canonico, arbitrium iniquam poterit per viam reclamationis retractari, & sic per implorationem offi-

cui iudicis, per c. 2. de arbit. quo loci & an-
notant, interpretes, arbitrium continens
manifestam iniquitatem debere retracta-
ri ex arbitrio iudicis, cap. exposita, de arbit-
ris, ubi Panormit. & c. fin. de rerum per-
muta. c. examinata, de confirma. vtili vel
inutili, dum tamen intra decennium fue-
rit reclamatum a parte conquerente, alias
contra, ut notatur in c. per tuas, de arbit.
Quia nulla lex vel superior sustinere recte
potest actum cum peccato, cap. fin. de pre-
scriptio. quare sententia non transit in rem
indicatam ratione peccati imminentis. c.
lato, eodem tit. & iniquitas notoria habet
dolum presumptum, cap. 1. de presumptio. l.
creditor, §. Lucius, manda. P. notat insu-
per Guinier predicto loco, de consuetudine
Francia in patria consuetudinaria & foro
seculari, appellari a sententia huiusmodi
arbitrorum, eamque iudices emendare, si
male fuerint arbitrati, quemadmodum
& iure appellatur ab arbitris iuris, cap. ab
arbitris, de officio deleg. in Sex. l. si. l. aper-
tissimi, C. de indic. Ceterum & quāquam
ab arbitrorum sententia appellari non pos-
sit, tamen contra poterit supplicare, c. non
sine, de arbit. Speculator titulo de arbit. §.
1. versic. arbitrator, Bald. & Satyc. ad l. 1.
C. de arbit. atque etiam poterit contra eo-
rum sententiam recurrere ad arbitrium bo-
ni viri, ut infra docebitur.

cc c. consuluit, de appell.

CAPUT III.

A quo & ad quem appellatur.

Regula generalis constituenda, ab infe-
rioribus ad superiorem a proximum
b esse prouocandum, non ad parem, c nisi
sit consuetudo contraria recepta. d licet
tamen appellanti, qui errauit in proximo
superiore adeundo, & appellando, mutare
& errorem suum corrigere. e Ad Papam
omnes appellare possunt, nemo autem ab
eo, f vt neque ab Imperatore g seu princi-
pe non habente superiorem, h non tamen
a ciuili seu seculari iudice, ad Papam ap-

pellatur, nisi is esset de temporali iurisdi-
ctione ecclesie Romanæ. i A delegato iu-
dice appellatur delegas, k nisi forsitan sum-
mus pontifex iudici ordinario mandaue-
rit iudicandam causam, quo casu non prin-
ceps, sed proximus iudicis superior appel-
landus est. l cauetur autem, ne clericus iu-
dicem laicum appellet, m aut Christianus
alterius fidei iudicem. n Appellatur a sub-
dito ordinario episcopi ad episcopum; o
ab officiali generali episcopi, & ab episco-
po ad archiepiscopum, non ad episcopum p
a concilio generali non est appellatio, q
sed a concilio archiepiscopali appellatur
primas. r

SCHOLIA.

a c. anteriorum, c. placuit, 2. quest. 6. l. pra-
cipimus, C. de appellat. l. 1. eod. tit. P. supe-
rior inferioris legem tollere potest, nō con-
tra inferior superioris. c. cum inferior, de
maio. & obed. Ad maiorem, non ad mino-
rem fit prouocatio, glo. ad c. 2. ad verbum,
officiali, de consuetud. in Sext. Hinc notat
Bald. ad leg. fin. C. communia deleg. quod
quando aliquid sit iudicio sortis vel fortu-
na, non appellatur, quia ea res non habet
superiorem in mundo. Sicq; admonet Re-
buff. tracta. de appellat. art. 3. gloss. unica, di-
uisiones bonorum, qua interdum in Gallia
fiunt iudicio sortis, non solere rescindi, nec
ex ea minorem restituere. l. verum. §. scien-
dum, de minor. 25. ann. P. quia quod fato
contingit cuilibet patrifamilias, quamuis
diligentissimo, posset accidere. §. si locupleti,
eiusdem leg. nisi esset enormis lasio, quo ca-
su per officium iudicis rescindi posset, argu.
l. maioribus, communi. vtriusque iudic. C.
ubi Bald. vel nisi minor appellauerit in re-
gno Gallie ab hac diuisione, dicens, se non
quidem iudicio sortis lasum, sed dolo ad-
uersarii, doliisque tunc re ipsa interueniens
probabitur, aliquin non daretur restitutio.
d. l. verum, de minorib.

b id est, non appellatur ad maiorem superio-
rem omisso medio superiori; gradatim e-
nim

nim semper ad proximum superiorem appellatio facienda est, ca. dilecti, 66. de appel. c. duo simul, 9. de officio & potest. iud. ordinar. c. Romana, 3. §. archidiaconus, de appellat. in Sext. l. imperatores, 2. in prin. de appel. §. scito autem, de app. in nouellis, nisi forsan princeps aut summus pontifex appelletur, qui & alia via per simplicem querelam & supplicationem adiri possunt, ut ordinarii ordinariorum, titulo quando imperator inter pupillos & viduas, ita & per appellationem summus pontifex innocatur, c. si quis vestrum, ca. omnes, cap. ad Romanam, c. si quis putauerit, c. ideo hinc, c. decreto, c. qui se scit, cum similibus, 2. q. 6. can. accusatus, 2. quast. 6. c. si duobus, 7. de appellatio Potest & legatus Papa omisso medio appellari, vel adiri, c. 1. de officio leg. Quando tamen appellatur ad Papam iuxta formam, c. statutum, de rescript. in Sext. non debet agitari causa appellationis in curia Romana, sed debet delegari in partibus seu locis litigantium cognoscenda & determinanda, ca. qua fronte, & ibi doctores, de appell. Et ita quoque statutum in concilio Basiliensi, §. si vero quippiam, de causis, in pragmatica sanctio. nisi forsan propter defectum iustitie, aut iustum metum probatum summo pontifici, non possit in partibus delegari, ut in d. §. si vero, dicitur. Potest & ex consensu partium appellatio tractari, ubi appellatum est ad superiorem mediatum maiorem quam oporteat, vel apud parem, si modo consuetudo sit talis prescripta, & in his de facto non nocebit error, contra si ad inferiorem provocatum sit, l. 1. §. si quis in appellatione, de appella. P. l. ei cuius, §. de appel recipien. Et valet etiam appellatio ad maiorem quam proximum, sed si ab eo remissio ad proximum immediate superiorem per l. imperatores, 2. de appellat. vide Massuerium, tit. de appella. §. 27. quod si ex litigantibus, unus ad proximum superiorem, alius ad summum pontificem appellet, si ordinarius superior faciat prior curare appellantem ad

summum pontificem, debet is nihilominus coram illo comparere de sua appellatione ad summum pontificem dicturus, c. si duobus, 7. c. ad hac, 30. de appella.

c. cano. anteriorum, §. illo videlicet, 2. quast. 6. & §. illo videlicet, nouelle 23. quia par in parem non habet imperium, l. nam magistratus, de recep. arbit. l. ille a quo, §. sempestinum, ad Senatusconf. Trebellian. nec valet consuetudo, ut ad minorem vel ad parem appelletur; neq. de ea re receptum pactum, quia est contra substantiam appellationis, gloss. ad ca. 2. ad verbum officiali, de consuetud. neque pactum mutat substantiam actus, cui adicitur, l. ubi ita donatur, de donatio. causa mort. l. cum precario, de precar. Pan. nec statutum aut consuetudo, l. 2. de usufructu earum rerum qua usu consumuntur. Nisi consuetudo parem vel minorem fecerit in eo casu appellationis maiorem, Ioannes Andreas ad capit. Romana, de appellationibus, in Sexto.

d. d. c. Romana, 3. §. ab archidiaconis, de app. in Sext. iuncta distinctione proxime superioris annot.

e. can. fin. §. si vero is qui, 2. quast. 6. l. 28. C. de appel.

f. ca. ipsi sunt canones, 16. & sequen. 17. cuncta per mundum, cum ibi notatis, 9. qu. 3. can. omnes qui, 2. 2. distinct. Nec valet appellatio a Papa ad concilium, d. can. cuncta per mundum, cum ibi notatis, 9. quastio. 3. c. anteriorum, §. illo, 2. quast. 6. Panormit. super rubricam, de appel. nisi in tribus casibus, in quibus dicitur esse concilium generale supra Papam, ut notatur in cap. 2. §. 1. de auctoritate sacrorum conciliorum, & ibi per glossam Cosma Guinier. & in princ. tit. de collation. eodem lib. Pragmatica sanct. Posset tamen a Papa male informato ad eundem bene informatum appellari, can. sententiam, 35. quastio. 9. cano. prece, can. cum apud, 11. quast. 3. c. tum ex literis, de rescript. in integ. ubi doctores. Et peccaret Papa, si talem appellationem non ad-

admitteret; iustitiam enim denegaret; ut A
notatur per doctores ad c. consultationibus,
de offic. delega. & per Cardinalem Florent. ad
clement. pastoralis, de re iudic. Verum hac
appellatio non imponit necessitatem summo
pontifici, nec impedit eius sententia exse-
cutionem, nisi ipse suspendat, & presumi-
tur semper pro iustitia eius sententia. Pro-
hibuit etiam expresse Pius Papa II. eius
nominis, appellari a Papa ad futurum con-
cilium, & voluit sic appellanti statim B l
incurrere excommunicationem, a qua
non possit ab alio quam a summo pontifice,
excepto mortis articulo, absolui. Item &
incurrere censuras, quibus notatur crimi-
nis maiestatis laeseris. Exstat eius rei
constitutio in fine tom. 1. consiliorum,
sub data 4. Calend. Februarii, anni Do-
mini, 1459.

g l. 1. a quibus appel. non licet, sic nec a Rege
Galliarum appellare non licet, qui non ha-
bet superiorem, c. per venerabilem, qui filii
sint legitimi. nec ab aliis, qui vices cum ple-
nissima potestate gerunt, principis, ut nec
olim a dictatore, qui semestrem apud Ro-
manos gerebat potestatem absolutam, l. 2.
§. populo deinde, de origine iur. nec a sena-
tu, l. 1. §. sciendum est, a quibus appella-
re non licet.

h Ut a Rege Galliarum qui non habet supe-
riorem, ut dixi, ex c. per venerabilem, qui D
filii sint legitimi.

i ca. si duobus, 7. §. fin. de appel.

k ca. super questionum, 27. §. fin. de offic. de-
lega. l. 3. c. de pedan. iudic. l. 1. & l. fin. quis
& a quo appelletur, l. solent, §. legatos, de of-
fic. pro consul. sic ab arbitris delegatis a Pa-
pa, Papa appellatur, l. ab arbitris, 11. de of-
fic. delega. in Sexto. & a delegatis a prin-
cipe, princeps appellandus, l. eos etiam, 16.
de appel. c. significantibus, eo. tit. a sublega-
to ad subdelegatam, si sibi retinuerit quip-
piam ex iurisdictione delegata, non etiam, si
nihil sibi retinuerit, sed omne negotium
subdelegaverit, quo casu a subdelegato ad
primum delegantem appellatur, cap. super

questionum, 27. §. porro, §. si vero, in fin. &
§. eius ergo, & ca. cum te consulente, 18. de
offic. delega. l. 1. §. fin. quis & a quo appelle-
tur. P. c. si delegatus, 7. §. fin. de offic. dele-
ga. in Sexto. Appellatur autem a subdele-
gante subdelegans, si modo is possit iudica-
re, aliter prior delegans appellatur, veluti
si subdelegans sit excommunicatus vel
mortuus, cap. si is cui, 10. de officio de-
legat.

c. licet, 12. de officio ordin. in Gallia tamen
in casibus abusus appellatur a iudice eccle-
siastico ad senatum, si quid committat con-
tra sacrosancta concilia, decreta ecclesia-
stica, & constitutiones regias, vel concor-
data inter regem & summum pontificem,
ut habetur in fine concordatorum, ubi
concessa est potestas regi & executio eo-
rum, & ut cogat ea servare.

m In principio & canonibus sequentibus. 25. q.
1. in Gallia tamen a iudicibus & cognito-
ribus ecclesiasticis recipitur interdum ap-
pellatio, in casibus notorii abusus; hoc est,
quando iudex ecclesiasticus vel Prelatus
sua abutitur potestate, cum contra usum
commissum agit. Idem enim est abuti, l. ple-
num, §. 1. de usu & habit. P. abutuntur
etiam legibus & maiestate principali, qui
ad quastum & libidinem vivuntur potesta-
te, ut ait Cicero pro Roscio Amerino, noto-
rius excessus & abusus iudicibus archiepi-
scopalibus concedit facultatem cognoscendi
etiam in prima instantia de negotio suffra-
ganei, quod aliter non permittebatur, cap.
Romana, §. sane, de censib. in Sex. c. Roma-
na, de pon. in Sex. sic & in Gallia ab abusu
officialium & personarum ecclesiastica-
rum, appellatur curia superior parlamenti
eius dioceseos in certis casibus, qua nomi-
ne Principis impartitur opus & auxilium
ecclesia, ne sacrosancta & Apostolica de-
creta violentur, aut concilia ecclesiastica,
taquam filius ecclesie enim rex huic mu-
neri adstringitur, tractatur de his casibus
appellationum a Rebuffo in 3. tom. Com-
ment. ad constitut. regias, tracta. de appel-
lationibus

lationibus tanquam ab abusu, in constitutione seu ordinatione Frācis 1. regis Galliarum publicata anno 1539. artic. 5. 6. 7. 8. & in Rapsodia arrestorum Papi, lib. 19. titu. 2. & a nobis lib. 50. syntagm. iur. cap. 2. numer. 26. & in nostro tractatu de abusu & remedio generali sub prae-textu religionis.

n Alioquin excommunicatus est, cano. 3. 2. Catholicus, 2. qu. 6. nisi forsā, ut notat ibi gloss. Catholicus tunc degeret sub infideli principe; quemadmodum & D. Paulus pronocauit ad Caesarem, Act. 25. facit can. si in adiutorium, 10. dist.

o d. c. 3. §. 1. de appell. in Sex. sunt enim aliqui qui ultra episc. habent in eius diocesi certam iurisdictionem ex privilegio, vel consuetudine, vel alio modo, quorum appellationes ad episc. deuoluuntur, nisi aliter ex-empti ad sedem Apostolicam perueniant, sic & a capitulo episc. appellatur, cum dist. c. a collatione, 11. de appell. in Sex.

p c. 2. de consuetudine, in Sex. c. 3. de appell. in Sexto. nisi forsā quaedam sit probabilis causa, quae recipi appellationem ad episcopum suadeat. d. c. 3. §. cum autem, vel consuetudo recepta id obtinuerit, d. c. 3. §. debet autem, de appell. in Sexto.

q Quia concilium generale representat vniuersam ecclesiam, & auctoritate summi pontificis publicatur, a quo non licet appellare, ut diximus, & iniuriam facit iudicio reuerendissima synodi, si quis semel indicata ac recte disposita reuoluere, & publice disputare cōtenderit, l. nemo, de summa trinit. C.

r c. placuit, 2. q. 6. c. si inter, 6. quest. 4. c. presbyteri, 11. q. 3.

CAPUT IIII.

De forma appellandi.

A ppeatio fit vel viua voce verbo, appello, illico sententia lata, avel in scriptis, post viuam vocem, vel sine ea, b intra tempus a iure constitutum. c Appellandi forma ad Papam vel in iudicio vel extra

A est, d vt ea fiat in scriptis, expressa causa, petitio Apostolis, e & constituto ad agendum procuratore. Debet & a sententia interlo-cutoria appellans, causam vel grauamen exprimere rationabile, corā iudice a quo, quod si probatum esset, iustum haberetur ad reformationem sententiae; f debetque addere in appellatione, suā exceptionem non fuisse admissam; g in diffinitiva illa expressio non exigitur, sed sufficit viua voce dicere, appello simpliciter, si incontinenti post sententiam appelletur; vel si ex interuallo, dicere simpliciter vel scribere se prouocare. h Pro appellatione habetur, si post grauamen illatum, grauatus se submit-ferit protectioni superioris omisso per simplicitatem verbo appello. i Iusto etiam metu prohibitus appellare, existimandus est ad appellationis beneficium conuolasse, si intra tempus quo prouocatur, coram iudice, a quo appellare voluit, vel si cum habere non potuit illius iudicis copiam, in praesentia bonorum virorum, protesta-tione super hoc proposita, causas appella-tionis expresse. k Procurator ad ap-pellandum constitutus, non debet excede-re formam mandati; aut aliter agens non praedudicat domino. l Si a pluribus iudici-bus appellatio facienda, corā maiori parte fiet. m Pro appellatione quoque habetur, recurrere ad iudicem pro emendatione sententiae. n

SCHOLIA.

a Fit illico verbo lata sententia, sedente pro-tribunali adhuc iudice, aut eo nondum di-uertere ad extraneos actus, aut apud acta eo dem die, l. litigatoribus, 14. de appell. C. l. 2. eod. tit. P. can. post appellationem, §. for-ma, 2. q. 6. facit l. a sententia, §. si de ap-pella. P. vel si fiat intra tempus, quod indul-getur nouo iure ad appellandum, de quo postea. Et si propter metum iudicis, grauatus non possit ab eo appellare, vel si is absit potest appellari coram notario & testibus, c. si de appella. l. 2. C. de his qui per metum iudic. non appel.

b Postquam appellatum est verbo, aliquando, & ut plerumque appellatio coniciatur in scripta & intimatur seu significatur iudici & parti, aliquando sola scriptura appellationem continens eisdem datur; neg, est de substantia appellationis in scriptis facta, ut ea legatur coram iudice, c. appellatio, 9. de appel.

c In appellationibus quatuor sunt obseruanda tempora, tempus primum appellandi, 2. petendi & concedendi Apostolos, 3. offerendi predictos Apostolos iudici ad quem, 4. tempus persequendi appellationem, Quod ad primum pertinet, antiquitus appellabatur tantum in scriptis, in causa propria intra biduum; in causa autem aliena, seu procuratorio nomine, intra triduum a prolatione sententiae computandum, l. 1. §. biduum, cum §§. sequentibus, quando appellan. sit, lib. 49. P. tit. 4. l. eos, 6. §. si autem, in iudicio, de appellat. C. cano. biduum, 2. q. 6. fuit postea tempus appellandi concessum quinque dierum, ut ait Iulius Paulus, lib. 5. receptarum sententiarum, tit. 33. c. 1. can. 22. propter superfluum, 2. q. 6. vbi & ultra dicitur datum tempus sufficiens ad eundi superiorem habitatione itinerris, & facta connumeratione 20. milliarum pro singulis diebus, ut & in can. 23. habita dinumeratione, ead. 2. quaest. 6. l. 1. si quis cautionibus. P. deinceps & dati ad appellandum decem dies, siue a diffinitiva, siue ab interlocutoria appellandum sit, siue a iudiciali, siue ab extraiudiciali gravamine ex Iustiniani novel. 23. de appellationibus. §. 1. & authent. hodie, C. eodem tit. de appel. & novel. 123. de sanctissimis episcopis, §. si quis contra aliquem, quod & approbatum iure pontificio, in c. concertationi, 8. de appel. in Sexto. can. biduum, §. quod autem, in sententiis, c. anteriorum, E. 2. quaest. 6. quo elapso sine appellatione tempore, excluditur appellandi facultas, ut ibidem dicitur. Quod locum habet non tantum in appellante, sed etiam in eo, qui aliterius appellationi voluerit adherere,

quod facere debet intra decem dies, ut ait Rota, decisio. 539. incip. in gravamine, in antiq. & decisio. 225. adhibentes, in antiquis. Alexan. consi. 101. & 125. vol. 2. & alii post gloss. ad c. ut circa, §. alioquin, in verbum adherentes, de elect. Guido Papaeus, decisio. 13. & 78. & 436. metimur autem illa hoc tempus decem dierum, a tempore illati gravaminis. Quare si gravamen perseveret post latam sententiam, poterit semper provocari, ut si quis incarcerationis detineatur, & appellet ab incarceratione, Iason ad l. error, nume. 8. de iur. & fac. ignor. vide Guidon. Papanm, decisio. 436. nume. 64. & haec de primo tempore. Secundum vero tempus, quod est in petendis & dandis Apostolis, est triginta dierum, intra quos peti, dari, vel denegari debent a iudice, a quo appellatur; in quibus index deliberare potest, num admittere vel reuocare debeat appellationem, c. ab eo, de appel. in Sexto. clem. quamvis, eod. tit. l. iudicibus, C. eod. tit. quod si index noluerit dare, sufficit appellanti petisse instanter, & eum contestatum super eo fuisse, l. unica, de libel. dimisso. quamvis enim index non differat appellationi, tamen leges differunt, l. quoniam iudices, C. de appel. l. ei cuius, de appel. recip. Hi dies triginta incipiunt currere seu labi a die appellationis secundum Hostien. ad c. cordi. de appel. in Sexto. Secundum autem Ioannem And. & alios, a die prolata sententiae, gloss. ad d. c. ab eo, de appel. in Sex. & ad l. 1. de libellis dimissor. l. cum quidam, 7. de appel. in Sexto. petitio instans est, & quae semel fit, & non amplius glossa ad dictam l. 1. de libellis dimissor. Notabile & est, quando index noluerit dare Apostolos, quod appellans debet iterum appellare a denegatione, alioquin enim iudici consentire videretur, & deserrere appellationem, & sententia transfret in rem indicatam. Zabarella ad clement. 1. colum. 3. versic. ex hac glossa. de dolo & coniumac. Tertium tempus est, quod post petitos Apostolos adire oportet iudicem ad quem

- quem appellatur, & ad reddendos ei Apostolos seu ad presentandos superiori, in l. praesentis provinciae, de appella. C. l. nemo, 3. de temporibus appell. Et in hoc tempore debet intimari appellatio adversario, & dies ei dici prosequenda appellationis causa, clement. 1. de appel. Quartum tempus constituitur in prosequenda appellatione, cap. ut personas ecclesiarum, 4. c. pervenit, 13. de appellatio. cum similib.
- d** c. 1. de appell. in Sexto.
- e** Apostoli sunt litera iudicis dimissoria, quibus testatur superiori talem a se appellasse, libr. 1. de libellis dimissor. lib. 49. P. tit. 6. §. Apostolos, de appel. C. l. dimissoria, 106. de verbor. signific. P. dimittit, ut simplex significat.
- f** d. c. 1. de appell. in Sex. c. ut debitus honor, 59. c. interposita, c. cum speciali, 51. c. causam, eod. tit. apud Greg. clement. appellanti, eod. tit. l. appellanti, 13. §. si. eo. tit. P.
- g** c. dilecto filio, 65. eod. tit. de appel.
- h** cap. 1. veris qui, & ibi gloss. de appella. in Sexto. c. Romana, §. cum autem, & ibi notatur eod. tit. Solemnitas alia non requiritur, nec scriptura neque causa in l. 1. in fin. & l. 2. & l. litigatoribus, C. de appell. & ita post hanc appellationem a diffinitiva in qua diffinitum est, appello ab iniqua sententia, liberum est in iudicio eius, ad quem provocatum est causas gravaminis, quas placuerit proponere etiam non propositas coram iudice, a quo appellatum est, nova quoque instrumenta producere, & novos testes, & non deducta adducere, & probare non probata, c. constitutus, in 2. de appel. c. fraternitatis, de testib. c. cum Ioannes, de fide instrum. l. per hanc, de tempo. appella. C. l. scio, de fide instrument. ca. accedens, ut licet non contesta, non proced. ad test. exam. Aliter in appellatione ab interlocutoria, in qua sola causa appellandi ante diffinitivam, in iudicio appellationis est prosequenda, non alia & ex iisdem actus prioris iudicii determinanda & iudicanda clement. appellanti, de appel. ca. causam, 62. & d. c. ut
- A** debitus, eodem tit. apud Gregor. & idcirco exprime da in ea appellatione causa ab interlocutoria, ut & in appellationibus extra iudicialibus, ut in causis electionis, in c. ut circa, de electio. in Sext. clem. constitutionem, eod. tit. c. cum nobis, eod. tit. apud Gregor. & in aliis similib. extra iudicialib. ut in c. 1. de his qui sunt a maiori parte capituli, c. bona, de app. eaq. appellatio etiam extra iudicialis in scriptis est proponenda, ut ab interlocutoria sententia iudiciali, c. cordi nobis, de appel. in Sext. aliter non reputaretur quis appellans. glo. fin. ad c. cum causam, 62. de appel.
- i** Expresse in c. ad audientiam, 34. de appel. quando illa subiectio protectionis habuit rel. qua, qua in appellatione exiguntur; nempe quod insinuata sit & intra tempus debui, & contra certum gravamen, alioquin generalis protectio non eximit a proprii iudicis iurisdictione, cap. ex parte, de privileg.
- k** ca. fin. de appel. l. 2. C. de his qui per metum iudic. non appella. l. cum quidam, de appel. contestatio porro illa, quod ob metum iudicis non possit appellari libere, fieri debet intra tempus appellandi, & sic non currit contra protestantem prescriptio temporis, c. fin. de offic. ordinari. c. fin. de electio. can. placuit, 16. q. 3. l. ut perfectius, C. de annali except. l. fin. C. de episcop. audien. Qualis porro hic metus esse debeat, tradit Iason & Paulus Castrensis ad l. cum aliquis, de iure delibera. C. & ad l. interpositas, Cod. de transactio. Felinus ad capit. ecclesia sancta Maria, de constitutio. Causae porro appellationis hic dicuntur exprime da, quando videlicet fit appellatio ab interlocutoria, non si a diffinitiva, ut paulo ante dictum est.
- El** c. significante. 69. de appel.
- m** clement. 1. eod. tit.
- n** l. non distinguemus, §. cum quidam, de receptis arbitri. Speculat. tit. de arbitris, §. sequitur.

Ppppp

CAPUT V.

Qui appellare possunt.

Potest quis pro se, & pro alio appellare procuratorio nomine, *b* etiam pro inuito condemnato. *c* Et una sententia pluribus condemnatis, si unus solus appellauerit, illius victoria ceteris suffragatur, si communi iure iuuentur, idemque negotium & eadem causa defensionis existat. *d* Qui iurauit quod stabit mandato iudicis, *B* ab eo appellare non potest. *e* Appellant alioquin a sententia omnes, quorum interest ex aliqua causa, non fuisse ita iudicatum, vel extra iudicium aliquid actum, siue contineantur in sententia, siue non contineantur. *f* Qui tamen non derulit appellationi aduocarii, ipse appellans in eadem causa non auditur. *g* Non debet quoque admitti manifeste superflua & frustratoria appellatio, *h* nec eorum, quorum non interest, *i* nec eius qui passus labi tempus datum ad appellandum, & post tempus appellauit. *k*

SCHOLIA.

- a* Vi liquet ex titulis, de appellationib.
b *c. interposita*, 70. §. *eidem*, de *appel. can. anteriorum*, 28. 2. §. 6. §. 1. de *appel. in nouel. seruata forma mandati*, *c. significanti*, 69. de *appel. l. fin. an per alium cause appellatio reddi possit*, lib. 49. *P. titu. 9. l. 4. §. fin. de appel. P.*
c *l. non tantum*, de *appell. ubi ratio, cur pro inuito damnato appelletur*, quod non audiatur perire volens, & in *l. addictos*, de *episcop. audien. l. addictos*, de *appellatio*, facit *l. 1. de liberali causa. P. veruntamen causam appellationis criminalis & capitalis, non potest per procuratorem prosequi, can. si autem*, 39. §. *fin. & sequent. si quando*, 2. *quest. 6. can. in criminalibus, penult. 6. quest. 3.*
d *cap. penult. de appellat. ubi & ista circumstantia descripta sunt, idem & in c. ei qui*, §. *sunt quorum*, §. *quandoque*, 2. *quest. 6.*

- A* *l. 1. & 2. C. si unus ex plurib. appellauerit*, in quib. glossa explanationem adferunt.
e *c. questioni*, 21. de *appellat. cui tamen ex diametro pugnare videtur cap. ad hac*, 20. *eodem tit. quod intelligit gloss. ad dict. c. questioni*, de eo qui iurauit stare iudicio ecclesia, qui contra fuerat propter contumaciam excommunicatus, & ideo postea iudicium subiens, etiam si appellauerit grauatus, stare iudicio videtur, eo quod litigauerit, licet tanquam grauatus appellet. At *cap. presenti*, loquitur de eo, qui iurauit se mandato & sententia statutum, eod. non contumace, sic & non potest appellare, qui pactum fecit de non appellando, *l. fin. §. fin. de temporib. ordina.*
f in *c. non solent*, 2. §. 6. *l. 4. §. 1. de appel. P. l. 1. quorum appel. non recip. l. 2. C. quando appellan. sit. vide que diximus sup. cap. 2. quando appellari possit ab arbit.*
g *cap. constitutus*, 2. 3. *c. an sit*, 4. 2. de *appellat. ca. bona*, de *elect. frustra implorat legis auxilium*, qui committit in legem, *cap. quia frustra*, de *usur. l. auxilium*, in *fin. de minorib. c. an sit*, de *appellat. ca. fin. de immunita. ecclesia.*
h *l. 1. de naufrag. lib. 10. C. tit. de frivolis appellatio. in Pragma. sanctio. & concordatis Gallicanis*, & summi pontificis. Quare & qui frustratorie appellat, & qui illam admittit, quilibet puniri debet in decem libras auri, *l. quisquis*, quorum appellationes non recipiant *l. 2. C. de episcop. audien. l. si quando*, §. *si quis ausus fuerit.*
i *can. non solent*, 2. §. 6. *c. transmissa*, de *elect. l. 1. de appel. recip. P.*
k Nempe qui appellauit post decennium a tempore lata sententia, *can. anteriorum*, 2. §. 6. *c. significauerunt*, de *testib. c. dilectus*, de *elect. §. 1. de appell. & intra qua tempora, &c.* Solei tamen aliquando restituere negligentem ad appellandum, per literas princeps in Gallia maxime, & ex causa cancellaria eius illas concedit; dicuntur lettres d' appel avec relief de n' auoir appellé & intimé dans le temps. Ratio autem

autem, quare regulariter post decem dies non appelletur; quod post lapsum eius temporis sententia transit in rem iudicatam, quod ad negligentem pertinet, qui sibi impunitus debet, & cui sua mora debet esse notitia, & acquiescere videtur non appellando, c. quoad consultationes, de sentent. & re iudic.

CAPVT VI.

Qua obseruanda sunt appellationibus interponendis & proseguendis

EX superioribus porro colligemus, appellationem intericiendam esse, & a iudice petendos esse Apostolos seu literas dimissorias, a iudice autem denegare non debere. *b* Erit autem postea appellatio aduersario appellato insinuanda, ut vocatus veniat ad eius iudicium. *c* Debet & presentari iudici ad quem, *d* qui postea habita ratione distantiae locorum, diem dicit, quo se partes iudicio sistere debeant; *e* cui etiam acta sunt edenda & transmittenda a iudice a quo. *f* Prosequenda deinde coram iudice appellationis eius decisio; *g* & ibi probanda erit causa appellandi ab interlocutoria, quod ea fuerit proposita nec admissa, & quod vera sit & iusta; *h* non autem coram iudice a quo appellatum est. *i* Suntque ita causae solae propositae iudici a quo in interlocutoria, discutiedae ante iudicem ad quem, & non aliae, *k* in appellatione autem a diffinitiva & propositae iudici & aliae in appellatione tractari possunt. *l* Placuit autem, ut a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis ad alios ecclesiasticos maiores appellatum fuerit, audientia non denegetur. *m* Attamen non est inhibendus episcopus, a quo appellatur ab archiepiscopo ad quem appellatur, ne cognoscat de negotio, nisi causa appellationis videatur iusta archiepiscopo vel superiori, & de ea ceperit cognoscere. *n* Appellatione porro deuoluta ad superiorem, eo qui appellatus fuit veniente, si is qui appellauerit venire neglexerit, si quid proprium

A habuerit, competentem illi faciat recompensationem expensarum; ut hoc saltem tenore territus in grauiorem alterius non facile quis appellet. *o* Idipsum dicendum est de appellato non comparente. *p* Sed & omnino puniendus appellans, ut quoties iniusta eius appellatio pronuntiatur, sumtus, quos dum sequeretur aduersarius impendit, reddere cogatur. *q* Atque si constiterit causa appellationis cognita, male fuisse appellatum, & bene iudicatum; causa remittenda est ad iudicem, a quo appellatum est, & nisi forsitan is iniustam appellationem admiserit, quo casu non est eiremittenda. *r* Ante cognitionem tamen appellationis non debet ad iudices, a quibus appellatum, causa remitti, nisi partes consentiant. *s* Quod si contra constiterit bene appellatum esse, iudex appellationis rescissa priore sententia, potest & debet procedere in causa principali. *t* Hoc tamen placuit, ut a quibuscunque iudicibus ecclesiasticis, ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit prouocatum, non eis obsit, quod eorum fuerit soluta sententia; nisi conuinci non potuerint, vel iniquo animo iudicasse, aut non fuerint aliqua cupiditate, aut gratia deprauati. *x* Potest & iudex appellationis, quando lis fuerit coram primis iudicibus contestata super eodem negotio, parte quae conuenitur contumaciter se absente, cum ei de meritis causae liquebit, commissum sibi negotium diffinire. *y*

SCHOLIA.

- E** *a* Qui Apostoli seu literae dimissoriae, diriguntur a iudice a quo ad iudicem, ad quem prouocatum est, c. post appellationem, in prin. 2. q. 6. c. 1. ibi petat Apostolos, & c. 4. de appellatio. in Sexto. l. unica de libellis dimissor. in Gallia loco Apostolorum, intra tempus constitutum sit reuocatio appellationis, ut dicunt, & docet Massuerus in practica tit. de appel. §. 2.
- b* cano. appellantem, cano fin. §. similiter, 2.

Ppppp 2

- q 6. cap. de priore, 31. ca. ut debitus honor, A
de appellationib. l. Imperator Alexander,
25. eod. tit. P. & §. atqui ut omnibus, & §.
nam si per procuratorem, nouel. 82. §. ad
hac sancimus, nouel. 126. §. appellationes,
nouel. 134. nisi forsan post tempus presti-
tutum ad appellandum appelleitur, aut in-
ter dicta sit legibus pronocatio, d. §. ad hac
sancimus.
- c clem. 1. §. est tamen, de app. clem. causam,
de elect.
- d cap. 3. §. si vero vocatis partibus, §. quod si
obiiciatur, de appel. in Sexti. ubi ratio.
- e c. cum speciali, 61. de appel. can. propter
superflua, 22. & seq. 2. qu. 6.
- f can. fin. §. iudicibus, 2. q. 6. c. fin. de proba. l.
nec causas, 51. l. a proconsulibus, 19. l. iu-
dicibus, 24. C. de appel. l. nemo, 3. de tem-
porib. appel. hocq. fieri debere intra trigin-
ta dies a tempore appellationis notat Iulia-
nus patritius, in nouellis ca. 422. potest &
qui appellat, sibi terminum ad prosequen-
dam seu ad instituendam appellationem
statuere, & ad certam diem ea causa cita-
re aduersarium; si tamen longius quam par
sit tempus concipiat, potest a iudice a quo,
illi terminus praefigi, intra quem debeat
superiorem adire, ca. personas ecclesiarum,
4. de appel. Sic & index a quo appellatur,
potest compellere appellatorem, ut intra cer-
tum, competens & conueniens tempus pro-
sequatur appellationem interpositam, aut
iudicio suo pareat, ca. peruenit ad nos, 13.
& c. consuluit, 14. de appel. non poterit ta-
men index a quo praefigere terminum ap-
pellanti, intra quem appellationis diffini-
tione obtineat, quia tunc imposeret legem
superiori de decisionis, quod facere non potest,
c. cum inferior, de maior. & obed.
- g c. 4. & §. & c. peruenit, 13. de appel.
- h cap. dilecto, 63. cap. interposita, 70. de ap. E
pellatio.
- i c. si a iudice, 10. de appel. in Sexto.
- k clement. appellanti, de appel. in Sexto. ubi
& id ipsum dicitur, habere locum in ap-
pellatione extraiudiciali. Ratio, quia si
causa appellandi fuissent proposita iudici a
quo appellatum est, forsan emendasset sen-
tentiam, & eas admisisset, cum possit con-
traria sententia quod iussit fecit, reuo-
care, l. quod iussit, de re iud. P.
- l Sic causa appellationis a diffinitiva potest
coram iudice, ad quem appellatum est mu-
tari, & alia allegari, l. 3. §. fin. l. scio quasi-
tum, §. si de appel. l. eos qui, 6. §. si quid an-
tem, l. in offerendis, 35. §. fin. C. de appel. l.
per hanc, C. de temporibus appellat. Quod
intelligendum est, si ad eandem actionem
& causam pertineant, alioquin in causa
appellationis non licet nouam actionem in
locum prioris substituere, d. l. per hanc, nisi
forasan in causa beneficii ad summum
pontificem pronocatum fuerit, qui poterit
de nouo de causa possessorii & petitorii co-
gnoscere, clement. 1. de causa possessio. &
proprietate.
- m can. placuit, 9. 2. questio. 6. ex Iulio Papa
in decretis sine in rescriptis ad Orientales
cap. 22.
- n cap. 2. §. si vero, & §. quod si obiiciatur, de
appel. in Sexti.
- o c. reprehensibilis, 26. §. si autem, de appel.
Punitur appellans, qui non prosequutus
fuerit appellationem, in expensis aduersa-
rii. Et si non habebit proprium, puta quod
sit monachus, filius familias punitur aliter
ex arbitrio iudicis, cano. si res, 14. q. 6. can.
c. finem litibus, de dolo & contumac. cap.
caterum, c. fin. de rescripti. l. eum quem te-
mere, de iud. P.
- p c. 1. §. fin. de appel. in Sexti. ubi ratio, ne elu-
datur index & aduersarius, facit quoque
c. cum speciali, §. excessu quoque, vers. nul-
lo autem, c. interposita, 70. §. fin. eodem tit.
apud Gregor. §. in omnibus, nouel. 126.
Præstantur autem ista impense ob contu-
maciam tantum, non habitata ratione prin-
cipalis cause litis, an iusta vel iniusta sit ei,
cui præstantur, c. cum dilecti, in fine de do-
lo & contumacia. c. ad hoc, in fin. de seque-
stra. possessio. cap. quoniam, §. in aliis, ut lite
non contestata. l. sancimus, C. de iudic. anih.
qui

qui semel, C. quomodo & quando index, A
 leum quem temere, de indic. P. eruntque
 itaq; ista expensa soluenda, antequam con-
 tumax ulterius audiat, d. l. sancimus, &
 d. c. quoniam, §. in aliis.

q can. 27. omnino, 2. q. 6. ca. reprehensibilis,
 de appella. Ipsi sumtus aliquando etiam ad
 quadruplum impensarum taxati fuerunt,
 d. can. omnino, aliquando ad duplum, can.
 libellum, 3. q. 4. hodie tantum simpli sunt,
 l. non ignorat, l. terminato, de fructibus &
 l. expens. veruntamen ultra sumtus so-
 lent aliter puniri temere appellantes ex
 constitutionib. regnorum multis pecunia-
 riis, ut in iure civili, in causa civili multa
 quinquaginta librarum argenti, l. ab ex-
 secutore, C. quorum appellat. non recipian.
 Irrogatur & in criminali infamia & litis
 amissio, l. a proconsulibus, de appell. C. nisi
 in primis index admisisset appellationem,
 quia tunc appellans temere arbitrio iudi-
 cis ad quem puniretur, l. eos, §. nec temere,
 de app. C. Rursus & si quis ad munus vel
 honores nominatus, appellauerit, nec obti-
 nuerit damnum, quod interim res publica
 passa fuerit, prestare cogetur; Idipsum di-
 cetur de eo, qui a tutela datione temere ap-
 pellauit, l. imperatores, 2. l. §. si magistra-
 tus, de appell. l. 1. si tutor vel curator appel-
 lauerit.

r c. cum in ecclesia, 3. l. cap. ut debitum, §. 9. §.
 cum autem, vers. et si mimis, cap. cum spe-
 ciali, 6. l. de appell. cap. Romana, 3. §. fin. &
 cap. cum appellationibus, §. eodem titul.
 in Sexto.

s d. c. cum appellationib.

t Sic consensus partium indecisa appellatione
 non remissionem operatur, non aliud. ca. ac-
 cepta conuentione, 3. §. de appell. c. fin. §. fin.
 & cano. si quis episcopus, 2. q. 6. c. per tuas,
 de sentent. excommuni. l. eos qui, C. de ap-
 pel. sed & pars appellans ante cognitionem
 appellationis, potest redire ad iudicem a
 quo appellauit, etiam non consentiente ap-
 pellatio, cui tamen non consentienti sumtus,
 quos iam fecit, restitui debent, ad illos con-

demnato appellante, ca. interposita, §. 1. de
 appellat.

v c. ad probandum, 2. q. de sentent. & re iudic.
 c. ut debitum, §. 9. §. cum autem, vers. alio-
 quin ipse procedat, & c. cum speciali, §. ex-
 cessu quoque, vers. sic appellationis causa, de
 appellat.

x can. hoc autem placuit, 3. q. 2. questio. 6. ex
 concilio Carthaginensi, 3. c. 10. Sic index
 praesumitur ex officio iudicasse, quia appel-
 lationis index interdum in melius, inter-
 dum in peius sententias reformare potest,
 l. 1. de appellatio. P. & quod ex officio sit
 praesumitur recte factum, nisi fraus aut ma-
 litia doceatur, cano. absit, cano. si episcopus
 forte, 1. l. quest. 3. can. Lugdunensis, 9. q. 2.
 c. sicut, de sentent. & re iudic. c. in presen-
 tia, de renuntiatione. Aliter enim si constet
 quod index iniquo animo male iudicaue-
 rit, arbitrio iudicis superioris emendabi-
 tur, l. fin. de variis & extraordinar. cogni-
 tio. nam & facit index litem suam, tene-
 turque ad litis estimationem, qui odio, do-
 lo, pecunia, seu per sordes iudicii sui senten-
 tia corruerit, quae postea reformata fue-
 rit, l. 2. C. de poena. indict. qui male iudica.
 §. 1. de obliga. quae ex quasi delicto nascun-
 tur cum simil.

y c. per tuas, §. 8. §. fin. de appell. quod intellige
 concurrentibus omnibus praedictis, dum de
 diffinitiva pronuntianda actum est; vide-
 licet, si de proprietate rei agatur, & sit ap-
 pellatum post contestationem litis, testibus
 publicatis ante sententiam, & contumax
 fuerit appellans, cap. prout, de dolo & con-
 tumac. quo loci plene id tractatur. Et si a-
 gatur de possessione, si possessor est praesens,
 & absens actor, tunc sine fuerit lis conte-
 stata, sine non potest dari diffinitiva, si con-
 stet de meritis causa, & sic intelligitur cap.
 causam, de dolo & contumac. cap. audita,
 de restitutione spoliatorum. authentica,
 qui semel, Codic. quomodo & quando in-
 dex; quod si non liqueat de causa, absol-
 uendus erit reus ab observatione iudicii,
 & in expensis condemnandus actor, l. pro-

*perandum, §. si quidem, de indicat. C. cum A
linis lib.*

CAP. VII.

*De effectu appellationis &
attentatis.*

Appellatione pendente indecisa coram iudice superiore nihil innouandum est in eius præiudicium; sitq; ob eam causam iudici, a quo appellatum est, inhibitiō B per iudicem ad quem appellatum fuit; & innouatum vel attētarum, si quod factum fuerit, erit rescindendum, nisi qui appellauerit quoque contra appellationē suam, vel aduersarii sui ante factam, prior nouauerit aliquid. *b* Itaque appellatio deuoluit causę cognitionem ad superioris tribunal, maxime ubi est admissa ab inferiore. *c* Nec solum causę ipsius deuolutum censetur principale negotium ea admissa, sed etiam C eius accessoria. *d* Suspendit quoque appellatio executionem sententię, ut & officium iudicis, qui eam protulit in ea causā & articulo, in quibus appellatum est; e non autem in aliis non coniunctis, si ab interlocutoria appelletur. *f* Et hæc regulariter intelligenda; aliquando enim appellatio ex ratione aliqua iusta non suspendit omnino officiū iudicis, a quo appellatum est, quominus aliquid efficaciter agat. Et D proinde reo appellante a sententiā contra eum lata, fructus rei petita; si ab eo dissipentur, sequestrantur. *g* Neque impedit appellatio effectum confirmationis præcedentis. *h* Nec executionem eorum, quę iure, non obstante appellatione, & sine præiudicio eius executioni mandari possunt; i sic sententiā excommunicationis seu suspensionis non obstante appellatione ab ea, sortitur effectum. *k* Potest & excommunicatus, pendente appellatione, absolui ad cautelam, *l* & non obstante appellatione a collatione beneficii sibi antequā vacaret promissi, alteri facta; datur possessio & collatio. *m*

SCHOLIA.

- a* Hæc omnia in cano. post appellationem, §. *Vlpianus*, 2. q. 6. l. unica, nihil nouari appellatione pend. *P.* exempla reuocationis factorum post appellationem ponuntur in c. 1. ad præsentiam, 16. cap. dilectus, §. 5. de appel. c. licet, 14. de senten. & com. in Sext. ca. cum olim, 32. de offic. delegat. c. cum tu filii, 16. de testib. c. dilecta, 10. de exceptio. cum simul. Explicatio porro horū omnium petenda est ex cap. non solum, 7. de appella. cuius verba hic inseram: non solum innouata post appellationem a diffinitiuā sententiā interiectā, debent semper (exceptis casibus, in quibus iura post sententiā prohibent appellare) ante omnia per appellationis iudicium penitus reuocari, sed etiam ea omnia, quę medio tempore inter sententiā & appellationem (quę post modum intra decennium interponitur ab eadem) contigit innouari, ac si post appellationem eadem innouata fuissent. Illa vero quę post appellationem ante sententiā diffinitiuā innouantur, donec appellationis causam veram esse constiterit, reuocari non debent, nisi index appellationis (postquam sibi constiterit post appellationem admissam, ex causa probabili fore ad se deuolutā) inhibeat canonice iudici, a quo appellatum existit ne procedat, tunc enim post inhibitionē huiusmodi quicquid fuerit innouatum est (licet causā nō sit vera) per appellationis iudicium ante omnia in pristinum statum reducendum. Hæc ibi. Attentata & innouata dicuntur facta a iudice, a quo appellatur, vel a parte post appellationem canonice interpositam, & dicta attentata, eo quod quę facta ita tunc sunt, non valent, ut vere facta, sed itaquam conatus ad faciendum imperfecti, id est, tentata num fieri possent habentur, explicatur in l. iubemus, 14. §. 1. de sacros. eccl.
- b* Paria sunt enim quod ad effectum, non fieri vel fieri inutiliter, l. quous, qui satisda-
re co.

re cogantur. In nonare & attentari autem A
non dicitur tertius aliquis a litigantibus
& iudice, si pendente appellatione aliquid
agat contra inhibitionem parti vel iudici,
a quo appellatur factam, nec ratione atten-
tatorum ex quo tenetur, ca. Romana, 3. §. in
alium, de appellat. in Sext. dictum autem
in regula attentari contra appellationem
indecisam; nam si aliquid casu dicatur
corrumpere, non fit attentatum, quia causa
redit ad priorē iudicem submoto impedi- B
mento iudicis superioris, vel ut si renuntia-
tū sit appellationi, c. 4. vers. nisi appellatio-
ni, de appel. vel si iudex gravamen renoca-
verit, c. si a iudice, 10. de app. in Sext. vel si
alio modo appellatio non subsistat, vel rei-
ciatur, c. non solum, 7. vers. exceptis casu-
bus, eod. tit. ca. fin. de dolo & contumacia.
sed & dictū inhibitionem factam iudici, a
quo appellatum, facere attentatum postea
gestum, quod intelligendum de appellatione C
ne ab interlocutoria, in qua oportet post in-
terpositionē prius inhibere iudicem a quo,
quam attentasse dicatur, d. c. non solum, §.
illa autem.

c. c. saepe, §. satius, de appel. c. 1. c. non solum, 7.
eodem tit. in Sext. & earatione impeditur
cognitio inferioris iudicis in ea causa, quia
admittendo appellationem, & ei differen-
do videtur quantum in se est, a se abdicare
iurisdictionem, ca. cum appellationibus, de D
appellat. in Sext.

d. c. dilecti filii, §. 5. de appel.

e. cap. venientes, 19. de iure iurand. d. cap. di-
lectis. Disputant porro interpretes, num ap-
pellatio suspendat vel extinguat indicatū,
nos vero paucis resolvemus, suspendere ve-
re iudicium ratione futuri eventus; quia
scripi potest ut probeatur, vel improbetur, &
eatenus suspenditur. Et quia interim iudi-
catum caret executione, dicitur etiam ex-
tingui secundum quid. Sic intelligenda l.
tale pactum, §. qui pronocavit, de pactis,
in Pan. l. furti, de his qui notant infam. P.
l. 1. §. fin. ad Senatus consultum Turpil. &
ita quoque suspenditur post appellationem

officium iudicis a quo appellatur in causa
appellationis. capit. licet, de officio legat.
capit. sacro, de sententia excommunicato.
capit. pastoralis, §. praterea, & capit. fina.
de officio delegat. & impedit appellatio-
nem, interim sententia transeat in rem in-
dicatam, ne pendente appellatione inde-
cisa mandetur executioni, exceptis casu-
bus notatis ab Innocentio ad cap. pastorali-
lis, de officio delegat. Poterit tamen index
in alia causa, quam a qua appellatum est,
procedere contra appellantem, cap. cum te-
neamur, 17. & cap. praterea, 22. de appel.
nisi fors ea causa, in qua appellatum non
est, sit ita ei, in qua appellatum est, contin-
cta, ut separatim, & nisi post appellationis
decisionem tractari & decidi nequeat,
quo & casu nec in ea index, a quo appella-
tum est, procedere poterit, capit. super eo,
10. de appellatio. ut & in exemplo cano.
post appellationem, §. si quis ex pluribus,
2. questio. 6. l. unica, §. fin. nihil novari ap-
pellat. pendent. Si etiam a iudice ut susse-
cto appellatum erit quodve noluerit ob re-
cusationes propositas abstinere in causa a-
liqua, non poterit idem index contra ap-
pellantem etiam in alia causa procedere
pendente appellatione, quia eadem vide-
tur causa.

f. cap. praterea, cap. super eo, cap. ad hac, cap.
proposuit, de appellatio. l. 1. eum qui appel-
laverit in provincia defendi, lib. 49. Pan.
tit. 11.

g. c. fin. de sequestratio. possessio. cano. quous
post, 2. q. 6.

h. cap. constitutus, de appellatio. & ibi Inno-
centius.

i. Nempe quando gravamen potest renoca-
ri in diffinitiva, non aliter, l. index, l. Pau-
lus, de re iudic. P. l. dimi fratres, de pœnis. P.
l. 1. sententi. resc. non poss. P. quare si de ali-
mentis agatur pendente appellatione exse-
cutio sit, l. si infinita, §. de inofficio, de in-
offic. testam. P.

k. cap. dilecti, §. 2. §. fin. & cap. pastoralis, §. 3.
§. verum quia, de appellatio. cap. is cui, 20.

§. fin. de sententia excommunicat. in Sexto. A
prohibet tamen appellatio, ne post eam ex-
communicari possit appellans valde, cap.
dilectis, 55. de appellationi. quod si fiat, erit
absoluendus excommunicatus, capit. ad
presentiam, 16, de appellatio. Sed & ex-
communicatio sub conditione lata, si ap-
pellatio interponatur ante conditionis e-
uentum, eam suspendit. cap. praterea, 40.
de appel.

l c. qua fronte, 25. de appel.

m cap. relatum, 3. de concessio. praben. quia
manifestum est, illam promissionem non
valuisse, cum beneficia promitti non possint,
antequam vacent, nec conferri. ca. 2. eod.
tit. c. de testanda, c. ne captanda. eodem tit.
in Sexto.

CAPVT VIII.

De extinctione & sublatione appellationis,
renuntiatione & desertione.

EXtinguitur appellatio, vel tollitur
multis modis; vt si iudex a quo appel-
latur, reuocauerit grauamen a quo appel-
latum est, quare & tunc in causa protulit,
dummodo ex alia causa legitima non sit
suspectus. a Quemadmodum autem iudex
mutando & corrigendo sententiam, po-
test extinguere appellationem; sic etiam
appellans mutando consilium, & renun-
tiando appellationi expresse, b vel tacite,
quod accidit multis modis, veluti si appel-
lans non petat Apostolos intra triginta
dies, c si non adierit superiorem intra tem-
pus præfixum, d si non prosequatur ap-
pellationem intra annum vel biennium,
vel aliud tempus a iudicibus diffinitum,
proutque causarum qualitas postulat. e Si
is qui appellauit, postea produxit testes, vel
agit in causa coram iudice a quo appella-
uit. f Quare appellatione deserta, poterit
iudex prior procedere in causa non diffi-
nita. g poterit tamen, qui ad priorem iudi-
cem redit per desertionem, iterum appel-
lare si iterum grauetur. h Quod si a sen-

tentia diffinita appellatum fuerit, & de-
serta sit appellatio, persecutio deserta ap-
pellationis non impedit, quo minus sen-
tentia transeat in rem iudicatam, i si alio-
quin illa sine appellatione esset aliqua, non
ita si fuisset alioquin nulla. k

SCHOLIA.

a cap. cum cessante, 60. de appellationibus. l.
quod iussit, de re iudic. Pand. dummodo
appellans non fecerit sumtus in prosequen-
da appellatione, l. si pecuniam, de conditio.
ob causam, nam non videretur res integra,
& videretur adhuc grauatus remanere
appellans, nisi ei sumtus restituerentur, &
redderetur indemnis ex appellatione, quod
si fieret, posset iudex reuocare grauamen
etiam eo inuito, quia eius nihil interesset.
cap. interposita, §. 2. de appellationib. dum-
modo etiam appellatio non fuerit deducta
in iudicium superioris, alioquin autem
iudicis officium est, corrigere quod minus
legitime fecit, cap. qualiter & quando, de
accusatio.

b Desistendo expresse ab appellatione, vt in
can. ei qui, §. si quis libellos, 2. questione 6.
cap. 4. de appellation. in Sexto. dummodo
etiam aduersarii non interfuit & sumtus in
prosequenda appellatione non fecerit; vel
si fecerit, si ei restituantur, dist. cap. inter-
posita, §. 2. de appellatione. ibi refusus impen-
sis, &c.

c c. ab eo, 6. c. vt super, de appellat. in Sexto.
clem. 2. eod. tit.

d d. c. personas, 4. de appel.

e cap. cum sit Romana, 5. de appellatio. qui
non prosequitur, videtur renuntiasse ap-
pellationi, cap. directa, 39. eodem capit.
gratum, de officio delegat. Et ita per eam
negligentiam prosequendi firmatur iuris-
dictio iudicis a quo, & damnatur in ex-
pensis, aduersario negligente, appellans.
cap. reprehensibilis, 26. cap. ad hac, 27. ca.
peruenit, 28. & capit. 33. de appellatio. fit
aliquando restitutio contra lapsum bien-
nii, vt in capit. ex ratione, 8. eodem titul.
decla-

declaratur & deserta extraiudicialis ap- A
pellatio, quam quis intra annum non fue-
rit prosequutus. clement. 3. de appellatione.
declaratur autem a quo tempore currat
mora prosequenda appellationis in clemen.
quandiu, 4. eodem tit. agitur & de termi-
no prosequenda appellationis, in cap. saepe
contingit, 44. eodem tit. apud Gregorium.
A quo vero statuatur terminus ad prose-
quendum, an a iudice, a quo appellatur, an
a iudice ad quem, docetur in cap. ex insi- B
nuatione, 50. eodem tit. dicitur autem ibi
terminum diffinienda appellationis, non
posse ab inferiori superiori praescribi, cano.
anteriorum, §. ad haec, 2. questio. 6. quia
inferior non potest legem dare superiori,
cap. cum inferior, de maiorita. & obedi-
can. inferior, 21. distinctio. cap. innotuit,
de electio. l. minor, de minoribus, 2 §. annis.
l. ille a quo, §. tempus, de a Seatus con-
sult. Trebellian. poterit nihilominus in- C
ferior appellanti praefigere terminum, intra
quem teneatur adire superiorem, & incipiat
prosequi appellationem, non autem ut dif-
finitionem obtineat. Sicut & ipse appellans
potest sibi terminum ponere & appellatus
minuere si velit terminum legalem, ut Si iu-
dex superior ratione habita cause, ubi ea
fuerit ad illud denotata, potest abbrevia-
re terminum iuris & cogere litigantes ap-
pellationem prosequi, ut docetur expresse D
in cap. oblata, 57. de appellationibus. Cae-
terum hic observandum est, cum gloss. ad
dictum cap. oblata, ad verba pars ap-
pellata, quod tempus legale quod indu-
lum est ad prosequendam appellationem,
est annus, & ex ista causa biennium,
ut in dicto cap. oblata, & in cap. cum
sit Romana, capit. constitutus, capit. ex ra-
tione, eodem tit. de appellatione. Quod E
tempus pars appellata non potest praenire,
nisi pars appellans sine praefixione termini
a se nec a iudice facta, appellauerit; quo
casu potest appellatus literas commissio-
nis impetrare, quarum auctoritate in ap-
pellationis causa procedatur, dummodo

nimum praecurrat, ut appellantem in-
commissione impetranda supplantet. cap.
oblata, §. licet igitur, de appellatione. facit
cano. ei qui, §. appellatus, 2. questio. 6. ter-
minum vero prosequendi statutum ab
homine neutra pars potest praenire, cap.
sape, de appellatione. At appellans potest
eum terminum legalem quandocunque,
& si velit, potest literas ea de re impetra-
re, cum in eius favorem tempus illud sit
constitutum, capit. bona, de confirmatio.
utili vel inutili. Illud autem notatur, quod
de iure intra terminum legalem causa ap-
pellationis debet esse determinata, nec pos-
set ultra protendi, dict. cano. ei qui appel-
lat, 2. questio. 6. l. fin. & l. nemo, de tempo-
ribus appellat. nisi ex iusta causa proroge-
tur, ut in dict. c. cum sit, & ca. constitutus,
de appellat.
f cap. directa, 39. de appellationib. capit. ex
ore, de his quae sunt a maiori parte, capit.
c. si de terra, & cap. accedentibus, de pri-
vilegiis.
g c. constitutus, 45. de appell. quod ex concilio
Lateranensi concessum fuit dict. c. dire-
cta, 39. & c. reprehensibilis, c. saepe, eod. tit.
permisit & ius civile in l. fin. §. fin. de tem-
porib. appellat.
h d. c. directa, 39. de appell.
i clem. si appellationem, 6. eod. tit. cuius haec
verba: si appellationem per negligenti-
am appellantis desertam, appellans
ipse cum appellato, aut appellatus et-
iam post & principaliter prosequatur,
non ideo minus in rem iudicatam cen-
sebitur transiisse sententia, a qua fuerit
appellatum. & ibi glossa ad verbum ap-
pellatus, resoluit non valere sententiam a
superiore super causa appellationis latam
post desertionem appellationis, prior erit
ratio, quia deserta appellatione, ipse desinit
esse iudex, & lata sententia a non suo iudi-
ce non tenet. inul. si a non competen. iudic.
Cod. cap. at si clerici, de iudic. item 2. quod
appellatione deserta, sententia iudicis, a
qua appellatum fuit, transiit in rem iudic.

dicatam, quia non censetur ab ea appellatum, & appellans cadit causa, cap. saepe, de appel. & contra rem indicatam sententia lata non valet, cap. inter monasterium, de sentent. & re iudic.

k glossa fin. ad dictam clementinam si appellationem, de appellat. nam nulla sententia ab initio, non potest transire in rem indicatam, etiam si ab ea appellatum non fuerit; & proinde si appellatum quidem fue-

rit; sed deserta fuerit appellatio, & perinde habeatur, ac si non fuisset appellatum, non transibit quoque in rem indicatam, ut quando non fuit omnino appellatum, cap. licet, de sententia excommunicatio. in Sext. & ibi notatur. Si autem sententia esset aliqua, & non nulla, ut puta contrarius litigatoris pronuntiata, appellatione deserta, ea transibit in rem indicatam perinde ac si appellatum non fuisset.

F I N I S.

INDEX RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM IN LIBRIS PARTITIONVM IVRIS PONTIFICII CONTENTORVM.

CVIVS PRIOR NVMERVS NOTAT LIBRVM, SECUNDVS TITVLVM, TERTIVS CAPVT, QVARTVS NVMERVM.

Porro locum in glossa notatum facile litera interlinearis textus indicabit.

A.

Bates qui lib. 2. tit. 9. cap. 3. num. 5. abbatissa eod. abbatiss dignitas post episcopum eod. gloss. abbatibus benedictio datur pro consecratione lib. 1. tit. 29. cap. 6. num. 3. abbatibus qua sunt prohibita in iurisdictione episcopi, & alibi, lib. 5. tit. 1. cap. 4. iuncta glossa. abbatia beneficium lib. 1. tit. 27. capit. 5. abbatissa electa quando priuatur iure, si non benedicatur intra annum, lib. 1. tit. 28. c. 4. abigeatus poena lib. 4. tit. 10. c. 8. abigeatus quid lib. 4. tit. 10. c. 2. nu. 6. abiuratis hereseos quomodo facienda, lib. 2. tit. 6. c. 8. an abiuratione quis exitet poenam

mortis & confiscationem bonorum, eo. glo. abolitio criminis rei & accusationis, quando impediatur repetitionem accusationis, lib. 5. tit. 9. c. 6. gloss. aborsus poena, lib. 4. tit. 13. c. 5. num. 8. aborsus & abortus in quo differant, lib. 2. tit. 3. c. 4. gloss. abortiuus partus non sunt sepeliendi in loco sacro, lib. 1. tit. 15. c. 7. litera h. absens non contumax non est iudicandus, lib. 5. tit. 14. c. 5. absentem nisi contumacem non licet accusare lib. 5. tit. 9. c. 5. absentes quos fructus praebeata ecclesiastica percipiant, lib. 1. tit. 27. c. 3. num. 3. absolutio a poena & culpa, lib. 4. tit. 16. cap. 9. in fine. absolutio ad cautelam, & absolutio cum reincidentia, lib. 4. tit. 16. c. 9. & ibi glossa. absolu-